DŽON MILTON

IZGUBLJENI RAJ

Prepevao s engleskog
MILOVAN DJILAS

Altera, 1989.

Naslov originala: Paradise lost, London 1674.

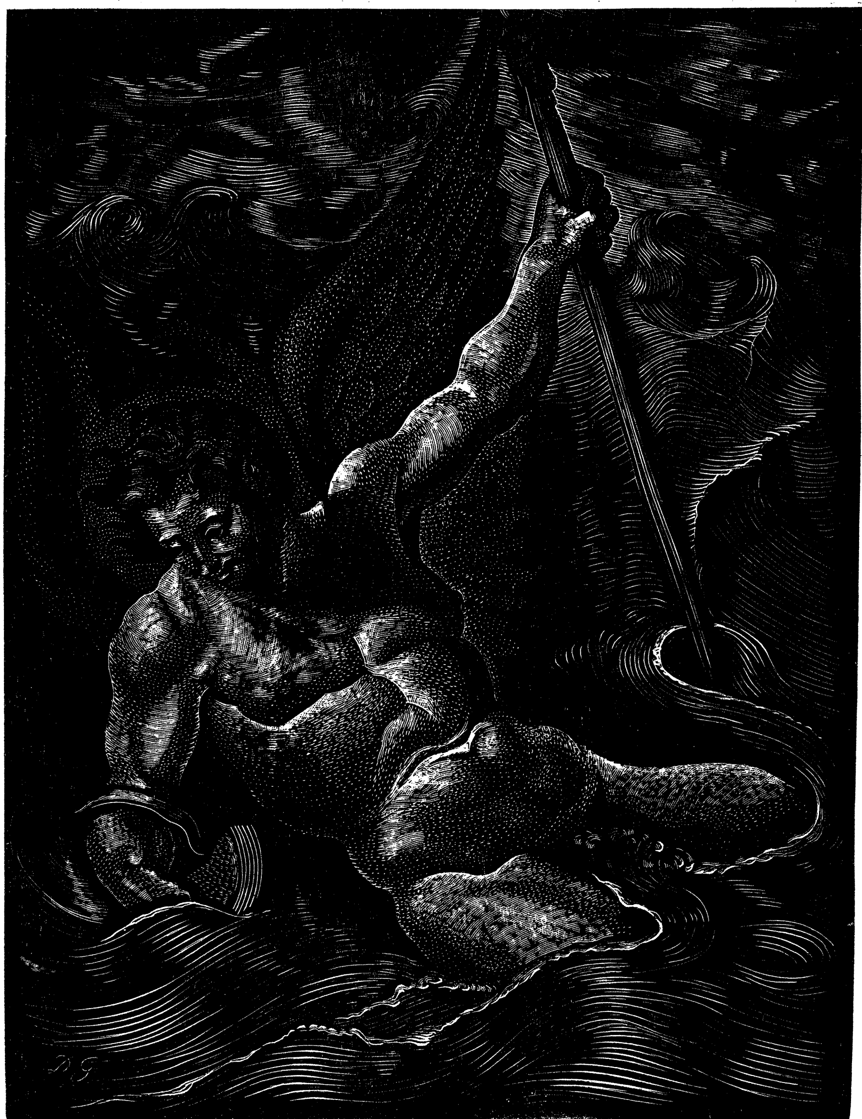
Urednik: Dr VASILIJE KALEZIĆ

Recenzent: JELICA MARKOVIĆ

Likovna oprema: DEJAN BALINDA

Autor grafika: D. Galanis

D. G.

KNJIGA PRVA

Sadržina

Ova prva knjiga najpre ukratko izlaže čitav predmet: čovekov neposluh i, zbog toga, gubitak Raja u kome je bio nastanjen. Zatim se dotiče prvog uzroka njegovog pada-zmije, ili zapravo Satane u zmiji, koji, pobunivši se protivu Boga i povukavši za sobom mnoge legije anđela, bi prognan, po Božjoj zapovesti, sa svom svojom družinom, iz Neba u grdni bezdan. Svršivši s tom radnjom, spev hita središtu predmeta, prikazujući Satanu s njegovim anđelima već palim u Pakao, koji ovde nije opisan u centru (jer se može uzeti da nebesa i Zemlja još ne behu sazdani, a posigurno još ne behu prokleti), nego u oblasti potpune tame, opravdano nazvane Haosom. Tu Satana sa svojim anđelima, ležeći na ognjenom jezeru, zgromljen i zapanjen, posle nekog vremena dolazi sebi, kao iz bunila. Prizivlje k sebi najbližeg po činu i položaju, koji leži kraj njega. Većaju o svom žalosnom padu. Satana budi svoje legije, koje su dotad ležale takođe smetene. One ustaju, brojne i postrojene za boj. Navode se imena njihovih glavnih vođa, prema idolima docnije poznatim u Hananu i susednim zemljama. Njima se Satana i obraća svojim govorom, tešeći ih nadom u povraćaj Neba, a najposle im kazuje o novom svetu i novom stvoru koji, prema davnom proročanstvu ili pričanju na Nebu, treba da budu sazdani: jer da su anđeli postojali mnogo pre ovog vidljivog sveta-mišljenje je brojnih drevnih otaca. A da bi se otkrila istinitost tog proročanstva i prema tome opredelilo, Satana pribegava opštem saboru. Poduhvati njegovih pomoćnika u vezi s tim. Pandemonijum, Satanin dvorac, sagrađen na brzinu, diže se iz bezdana; tu vlastela Pakla drže sabor.

O čovekovome prvom neposluhu
i plodu drveta zabranjenog, čije
smrtno okušanje, sa gubitkom Raja,
u svet smrt i jade naše sve dovede,
dok čovek još veći blaženo stanište
ne povrati i nas ne obnovi-pevaj,

o muzo nebeska! O, ti što na vrhu
tajnome Horiva il' Sinaja, onog
nadahnu pastira da rod izabrani
prvi poučava kako u početku
iz Haosa nebo i Zemlja ustaše!
Il' ako te možda više ushićava
breg Sion i potok Siloa što pokraj
svetilišta Božjeg protiče-zovem te
u pomoć otuda smeloj pesmi mojoj,
koja letom uvis žudi da se vine
nad bregom aonskim, težeći zadatku
još neokušanu u stihu i prozi!
A poučavaj me najviše, ti duše
što većma od hrama ikojega štuješ
pràvo, čisto srce-jer je tebi znano
sve. Ti bi prisutan od samog početka,
te se s raširenim i moćnim krilima
ugnezdi k'o golub nad ambisom grdnim,
plodeć' ga. Sve mračno obasjaj u meni,
a nisko uzdigni i pridrži, da bih
spram visine ove teme znamenite
mog'o odbraniti večno Proviđenje
i opravdat' Božje postupke spram ljudi.
    Najpre kazuj-budući' od tvoga pogleda
Nebo ništa, pa ni duboke predele
Pakla ne sakriva-najpre kazuj, koji
beše prvi uzrok što praroditelje
naše gurnu da iz onog stanja srećnog,
toliko bezmerno Nebom zakriljenog,
otpadnu od tvorca svog i-premda sveta
gospodari-jednog ne uzdržavši se,
njegovu prekrše volju? Ko ih najpre
zavede u ono odmetništvo grešno?
Zmija Pakla! To bi onaj što lukavstvom,
džaranim osvetom i zlobom, zavede
majku ljudskog roda. To bi pošto gordost
vlastita ga izgna iz Neba sa vojskom

anđela buntovnih, čijom se pomoći
žuđaše dić' slavom iznad njemu ravnih-
uzdaše se da će izravnat' se s Višnjim,
ako se na nj' digne! S ciljem slavohlepnim,
protiv trona, protiv samodrštva Božjeg,
započe rat grešni i boj gordi Nebom.
Pokušaj zaludan! Svevišnja ga sila
zapaljenog hitnu sa svoda etarnog
strmoglav, uz strašni lom i požar, dole
u propast bezdanu, da u dijamantnim
lancima i vatri kaznenoj prebiva
tamo, budući se drznu Svemogućem
prkositi' oružjem. Devet puta razmak
koji smrtni ljudi k'o dan i noć mere
lež'o je satrven sa družinom groznom
u ognjenome se valjajuć' ponoru,
smeten, al' besmrtan. Ali udes njegov
obreče ga na gnev još veći, jer mis'o
o sreći nestaloj i mukama trajnim
sad ga kida. Baci naokolo pogled
koban, pun golemog bola i užasa,
pomešanih s mržnjom upornom, s gordošću
okorelom. Umah, kol'ko gled anđela
seže, osmotri kraj tmuran, pust i surov:
tamnica stravična, svuda uokolo
k'o peć grdna, plam'na! Al' plameni ovi
ne davahu svetlost, već upravo tamu
vidljivu, jedino služeć' otkrivanju
prizora užasa, predela žalosti
i žalosnih seni. Počinku i miru
tu nikad ne beše nastaništa, niti
dohođaše nada što svakog pohodi,
no muke bez kraja svejednako tište,
a potop ognjeni hrani se sumporom
što ne dogoreva. Večna pravda takvo
stanište pripremi tim odmetnicima.
Tu im zatvor dade-u tami potpunoj,

tu udel odredi-daleko od Boga
i svetlosti Neba k'o triput od centra
do najdaljeg pola. O, razlika kakva
od mesta s kojega padoše! Uskoro
tu razbra drugare svog pada, svladane
bujicom i vi'hrom ognjenog orkana
i jednoga što se kraj njega valjaše-
njemu najbližega zlodelom i vlašću,
a koji docnije bi u Palestini
poznat i nazivan Veelzevuv. Njemu
arhidušman, otad na Nebu prozvani
Satana, prekinuv rečima odvažnim
stravično mučanje, ovako otpoče:
"Ako si ti onaj-al' kol'ko klonuo,
kol'ko drukči nego onaj što u srećnom
u carstvu svetlosti svetlom transcedentnim
odeven bi sjajnij' mirijada sjajnih! -
ako si ti onaj kojeg uzajamni
savez, ista mis'o, cilj i nada ista
i rizik u slavnom pothvatu nekada
vezaše uza me, a sad beda veže
u slomu istome, vidiš li u kakav
ponor sa kakove visine padosmo?
Toliko se jačim on tada potvrdi
gromom svojim! A ko dotada znađaše
silu tog oružja strašnog? A ipak se
ni zbog toga, ni zbog svega što bi moćni
pobednik mogao u jarosti svojoj
još da zada-niti kajem, nit' ma u čem'
menjam, premda spoljnim sjajem i izmenjen!
Taj um postojani i prezir visoki,
rođeni iz svesti o zasluzi teško
ozleđenoj, mene digoše u borbu
s Višnjim i vrgoše u spor žestok silu
ubojnu duhova bezbrojnih, koji se
usudiše vladu njegovu da prezru
i-dajući prednost meni-da se svojom

silom suprotstave najvišoj njegovoj
sili, te u boju neodlučenome,
na poljima Neba, uzdrmaju presto
njegov. Pa šta, onda, ako je i bitka
izgubljena? Nije još sve izgubljeno!
Neslomiva volja, težnja za osvetom,
junaštvo i mržnja besmrtna-nikad se
neće podrediti ili ustuknuti!
A nesavladivo šta još imam? Ovu
slavu sila ili gnev njegov nikada
od mene oteti neće! Moljakati
kolena prignutih milost, klanjati se
i vlast veličati onoga što strahom
od mišice ove kol'ko juče strepe
za sve carstvo svoje-to bi zbilja bilo
nisko, to bi bio sram i stid još niži
od ovoga pada! Buduć' voljom sudbe
ne mogu propasti ni ovo suštastvo
Neba najvišega, niti moć bogova
a iskustvo toga slavnog događaja
potvrdi da gori ne besmo oružjem,
a u predviđanju napredniji-s više
nade ćemo moći, lukavstvom il' silom,
upustit' se u rat večni, nesmirljivi,
s dušmanom velikim što sad triumfuje
i, preveć radostan, drži samovlasno
tiraniju Neba". Tako govoraše
anđeo otpadnik, hvaleći se glasno,
premda u mukama, premda očajanjem
predubokim tišten. A njemu ovako
ubrzo odvrati njegov parnjak smeli:
"O, kneže! O, vođo krunisanih sila
nebrojnih, ti koji za boj postrojene
serafime u rat povede, pod tvojom
junačkom komandom, u činu užasnom
nađe se ugrožen car nebeski večni,
a vlast mu najviša stavljena na probu-

da li sila, sreća il' sudba je drži!
Predobro ja vidim! Žalim slučaj kobni
koji slomom groznim i porazom sramnim
liši nas Nebesa i svu vojsku moćnu
strovali u propast strašnu tako nisko
doklegod bogovi i suštastva Neba
mogu pogibati: jer mada misao
i duh nepobedni ostaju, a snaga
brzo se povraća-ipak je zgasnuo
sav naš sjaj i stanje blaženo u bedu
beskonačnu ovde potonulo. A šta,
ako nam pobednik (kojega sam sada
prisiljen da smatram svemoćnim, jer ništa
manje od tog ne bi moglo da savlada
silu poput naše) baš ostavlja ovaj
naš duh i jačinu potpuno čitave,
kadre da otrpe i izdrže muke
naše, da bi mogli i gnev osvetnički
njegov izdržati, il' njemu moćnijem
k'o roblje po ratnom pravu službu vršit'?
Šta bili posli mu-radili u ognju
tu u srcu Pakla, ili pak vršili
naloge njegove u bezdanu mračnom,
šta vredi još snagu ako osećamo
nesmanjenom ili biće večnim, da bi
kaznu podnosili večnu?" Na to njemu
arhidemon rečju brzom odgovori:
"Pali heruvime, bedno je slab biti
na delu i muci! No siguran budi:
mašta dobro činit'-nikad neće biti
pos'o naš. Zlo uvek činit'-to je naša
naslada jedina, budući' je suprotno
višoj volji onog kom se opiremo!
Pa ako njegova promisao stremi
da se iz našega zla dobro izvodi,
naš pos'o bit' mora-taj cilj izopačit'
i čak i u dobru sredstva za zlo naći!

To i često uspet' može, tako da će,
ako se ne varam, njega žalostiti
i skretat' njegove najdublje namere
s njinog određenog cilja. Al' gle, gnevni
pobednik opozva vršioce svoje
osvete i hajke natrag-na kapije
Neba, a sumporna tuča što za nama
šibaše u buri-istutnja, sazdavši
val ognjeni što nas prihvati u padu
sa okomka Neba, a i grom je, jarkim
munjama i besom okrilaćen, možda
strele poharčio, pa sada prestade
da riče kroz bezdan pusti i samotni.
No ne prespavajmo priliku koju nam
pružaju prezrenje il' bes zasićeni
našeg dušmanina! Vidiš li ti onu
poljanu sumornu, pustošnu i divlju,
boravište čame, lišeno svetlosti,
sem što baca bledo, jezivo čkiljenje
onih plamenova modrih? No hajdemo
tamo iz ovoga tumbanja ognjenih
vala! Tamo ćemo počinuti, ako
počinka bit' može tamo, i prikupit'
vojske strovaljene i većat' kako bi
ubuduće mogli najviše naudit'
našem dušmaninu, kako naknaditi
vlastite gubitke, kako prevladati
užasnu nesreću ovu i kakvu bi
potkrepu od nade mogli zadobiti
ako ne odvažnost od očaja našeg".

Satana najbližem sadrugu zboraše
tako, uzdignute glave iznad vala
sipljuć' iz očiju varnice, ostalim
delovima tela ničice po moru
plutajući, prostrt kol'ko dug i širok,
pokrivajuć' akra mnoga, telesine
goleme k'o onaj što ga bajke zovu-

radi čudovišnog obima mu-Titan
il' sin Zemlje, koji vojeva na Jova
k'o Brijer il' Tajfun, iz jazbine pokraj
starog Tirsa, ili ona neman morska-
Leviatan, koju Bog sazda najvećom
od sviju stvorova što plivaju morem:
katkad ona zaspe na peni norveškoj,
a krmar brodića nekog, zalutalog
u noći, držeći da je otok, često-
kao što kazuju pomorci-utvrdi
sidro u ljuspavoj kori i kraj njega
u zavetrini se ukotvi, noć dokle
zaodeva more i žuđena zora
kasni. Tako golem, pružen u dužinu,
arhidemon, vezan na jezeru ognja,
ležaše. Odatle nikad ne bi ust'o
nit' glave podig'o da volja i višnje
dopuštenje Neba svevladajućega
ne daše slobodu njemu i njegovim
mračnim zamislima, kako bi ponovnim
zlodelima mog'o, dok zlo drugom traži,
večne muke na se navuć' i, razbešnjen,
videti kako je sva zloba njegova
poslužila samo rađanju blagosti,
dobrote bezmerne i milosrdnosti,
pruženih čoveku koga on zavede,
al' i prosipanju na njega trostruke
pometnje, osvete i gneva. Ustavši
naglo, svoj stas moćni diže iz kaljuge-
sa svake njegove ruke plamenovi
terani unazad, opuštahu oštre
jezike i, tekuć' talasavo, groznu
dolinu sredinom ostavljahu. Zatim,
raširenih krila, svoj polet upravi
uvis, opiruć se na vazduhu tamnom
koji opažaše teret neobični,
sve dokle na zemlju ne spusti se suvu-

ako zemlja beše ono što oduvek
gore ognjem čvrstim k'o jezero tečnim,
a i boje takve: k'o kad sila vetra
podzemnog prenosi brdo otkinuto
od Pelora ili strane iščupane
gromovite Etne, čije raskaljene,
gorljive utrobe, započinjuć' tamo
vatru, razbuktanu minerala besom,
pomažu vetrima, ostavljajuć' sve tlo
sprženo i dimom i smradom ovito.
Takvo odmorište nađe taban noge
neblagoslovene. A tik iza njega
pomagač najbliži-oba likujući,
što su se istrgli iz mora stigijskog
k'o bogovi, i to snagom obnovljenom,
a ne s dopuštenjem višnje sile Neba.
Tada će arhanđel izgubljeni reći:
"Je li to ta oblast, podneblje i gruda,
je l' to boravište koje mi moramo
menjati za Nebo-ovu tužnu tminu,
za onaj sjaj Neba? Nek bude! Jer onaj,
koji je sad vladar, može da upravlja
i da obznanjuje šta će biti pravo!
Što dalje od njega, to bolje-od onog'
razumom jednakog, kog' sila učini
vrhovnim nad s njime jednakima! Zbogom,
srećna polja, radost gde boravi večno!
Zdravo, strave! Zdravo, adski svete! I ti
Paklu preduboki! Primi gospodara
svojeg novog, onog koji ti donosi
um kog' ne menjaju ni mesto ni vreme!
Um je mesto za se i u sebi samom
kadar je da gradi Pakao od Neba
i Nebo od Pakla! Svejedno je gde sam-
ako uvek isti, i bio šta bio-
tek da nisam manji od onog kojega
grom učini većim! Tu ćemo se barem

osećat' slobodni. Ovo nije stvar'o
Svemoćni da bi nam zavideo-neće
gonit' nas odatle. Tu ćemo vladati
u svoj bezbednosti. A po mojemu je
mnenju ambicije dostojno vladati
makar i u Paklu. Bolje vlast u Paklu
no dvorba na Nebu! No zašto ortake,
verne prijatelje i sudeonike
našega gubitka, puštamo da leže
smeteni, u lokvi zaborava? Zašto
ne zovnemo i njih da uzmu učešća
u zlom boravištu ovom, il' još jednom,
združenim vojskama, da mi okušamo
šta bi moglo da se povrati na Nebu
il' da se još više izgubi u Paklu?"
    To reče Satana, a Veelzevuv mu
ovako odvrati: "Vođo onih sjajnih
vojski koje samo Svemoćni porazit'
znade, ako one glas ovaj začuju-
najbodrije jamstvo nadanja u strahu
i u opasnosti, koje tako često
čuše u nuždama krajnjim i na međi
bitke u razgaru, u svim jurišima
znak najuzdaniji za njih-uskoro će
steći novu hrabrost i živnuti, premda
sad leže ničice, svaljeni na onom
ognjenom jezeru, smeteni, zgaženi
k'o maločas i mi. Čemu se čuditi,
kad padoše s tako pogubne visine?"
    Tek što on dovrši, a demon vrhovni
pođe ka obali. Štit njegov preteški,
etarnog sastava, tvrd, golem, okrug'o
širokog obima, zabačen na pleća
visaše, k'o Mesec čije telo gleda
kroz optičko staklo majstor iz Toskane,
noću s Fiezole ili u Valdarnu,
da otkrije nove zemlje, reke, gore

na lopti pegavoj. A njegovo koplje,
prema kome jela najviša, ubrana
u gori norveškoj da bude katarka
broda admiralskog, beše k'o palica,
da podupre njome korak nesigurni,
po tlu užarenom-ni nalik koraku
po azuru Neba. A krajina žarka,
vatrom zasvođena, sem toga mu rane
zadavaše. Ipak izdrža dok prispe
na žalo tog mora ognjenog i zazva
on legije svoje-anđelska obličja
što ošamućena valjahu se gusto
k'o jesenje lišće kad pospe potoke
svud po Valambrozi, gde etrurske seni
tvore u visini svod poput senice,
il' rasute alge što plovljahu kada,
naoružan besnim vetrima, Orion
uzburka obale Crvenoga Mora,
te vali satreše Buzirisa i svu
konjicu memfisku, dok s mržnjom podmuklom
gonjahu žitelje Gesena, a ovi
s obale bezbedne gledahu gde plove
skrljane kočije i truplje. Posuti
tako često, jadni, izgubljeni, oni,
zastiruć' jezero, ležahu promenom
groznom zapanjeni. Zazva tako glasno
da odjeknu čitav šuplji bezdan Pakla:
"Kneževi, velmože, ratnici, ukrasu
Neba-nekad vašeg, a sad izgubljenog-
zar klonuće takvo može obuzeti
duhove večite? Ili ovo mesto,
umorni od boja, izbraste za odmor
moći iscrpenih? Il' pak nalazite
da je tu prijatno usnut', k'o u Neba
dolinama? Ili, u tom stanju bednom,
zakleste se štovat' pobednika što sad
gleda heruvime, gleda serafime

kako se valjaju po moru, oružja,
znamenja bačenih-dok s kapija Neba
uskoro njegovi brzi gonitelji
ne otkriju prednost, pa spustiv se, zgaze
nas tako klonule, il' gromom stostrukim
prikuju nas za dno ponora ovoga?
Pren'te se, ustajte, il' doveka pali!"
Čuše, stid ih spopa, te uvis skočiše
na krila, k'o straže, obikle na bdenje
što ustaju, krećuć' još dremovne, kad ih
pospale zatekne neko kog se plaše.
I oni, zacelo, osećahu muke
ljute i viđahu jadno stanje svoje,
ali smesta, na glas svoga generala,
brojni poslušaše. K'o kad štap svemoćni
sina Avramova, u dan za Egipat
koban, naokolo uzburka obalu
i prizva crn oblak skakavaca, vetrom
istočnim vučenih, te se nad kraljevstvo
grešnog faraona kao noć nadviše
i svu zemlju Nila zamračiše-takvo
bejaše na pogled mnoštvo zlih anđela,
lebdećih na kril'ma ispod svoda Pakla,
između' vatre gornje, donje i okolne,
dokle na znak dati-koplje podignuto
moćnog im sultana, kojim on mašući,
let njihov upravlja, te u letu skladnom
na očvrsli sumpor padoše, pokrivši
ravnicu čitavu: mnoštvo kakvo nikad
sever mnogoljudni ne prosu iz svojih
ledenih utroba da Rajnu i Dunav
pređe, kad njegovi sinovi varvarski
na jug k'o poplava stigoše, razliv se
ispod Gibraltara do libijskog peska.
Učas požuriše vođi i glavari
iz svih eskadrona i družine svake
tamo gde stajaše njihov zapovednik

veliki. Likovi, obličja božanska-
oni nadmašahu ljudsko! Dostojanstva
kneževska i sile što na prestolima
nekada u Nebu sеđahu, iako
njinim imenima sad ni traga nema
u spisima Neba-buna ih njihova
izbrisa, izgreba iz knjige života:
ne dobiše nova imena međ' decom
Evinom sve dokle, bludeći po Zemlji
s dopuštenjem Višnjeg-radi čovekovog
kušanja, pritvorstvom i lažju najveći
deo ljudskog roda ne izopačiše,
te se ovaj Boga svog tvorca odrica,
pretvarajuć' često nevidljiv sjaj onog
koji ga sazdade u nakinđurene
likove skotova, s bludnim obredima
prepunim raskoši i zlata. Otada
oni su ljudima imenima raznim
znani k'o idoli svakakvi u svetu
neznabožačkome. Kazuj, muzo, njina
imena tad znana-ko prvi, ko zadnji
iza sna se trže s tog legla ognjenog,
na zov moćnog cara, ko mu pojedince,
zaslugom najbliži, priđe tu gde stoja
na golome žalu, dok zbrkano mnoštvo
još stoja po strani? Vođi behu oni
što iz jame Pakla, lutajuć' da nađu
sebi plen na Zemlji, drznuše se potom
postavit' sedišta svoja kraj Božjega,
a oltare svoje naspram njegovima-
štovani bogovi okolnih naroda
drznuše se stojat' kraj Jehove, koji
grmi iz Siona i presto svoj ima
usred heruvima. Čak su oni često
u njegovom hramu nameštali svoje
ćivote-gnusobe! A sa predmetima
prokletim skrvnjahu njegove presvete

obrede i svetle svetkovine-svojim
mrakom drznuše se prkosit' svetlosti
Božjoj! Prvi beše Moloh, kralj svirepi,
krvlju žrtvi ljudskih, suzom roditelja
umrljani-mada, zbog tutnja bubnjeva,
buke talambasa, krici dece njine
ne čuše se, dokle idoše kroz oganj
ka idolu groznom. Amoniti njega
štovahu u Ravi i plavnoj ravnici
njenoj, u Argovi, Vasanu do toka
graničnog Arnona. Nesklon tako smelom
susedstvu, pritvorstvom smete um premudrog
Solomona, te mu hram diže spram Božjeg,
na bregu beščašća i učini gajem
njegovim čarobnu dolinu Emona,
otad zvanu Tofet i crna Gehena-
uzor Pakla! Zatim priđe Hamos, gnusni
strah dece moavske sve od Aroara
uprav do Neboa i do Abarima
divljega na jugu, pa u Esevonu
i Horonaimu, kraljevstvu Siona,
iza cvetne dolje Sivme lozovite
i u Eleali do bitumenoznog
jezera. Drugo mu ime beše Fegor
kada on Izrael domami u Sitim,
na njinom pohodu od Nila, da bludne-
što ih bede staše-obrede mu vrše.
Odatle orgije požudne raširi
do onog brežuljka srama, pokraj gaja
čovekoubice Moloha-žestoku
požudu uz mržnju, dokle obojicu
odatle Josia vrli u Pakao
ne progna. S ovima pristupiše oni
koji od graničnih voda Eufrata
starog, do potoka što Siriju zemlju
deli od Egipta, nose zajednička
imena Astarte, Vala-ono žensko,

a ovo pak muško. Jer dusi po želji
mogu pol uzeti, il' oba ujedno-
toliko je meka, jednorodna njina
esencija čista: ni veze, ni spone,
zgloba ili uda, nit' na lomnu snagu
kostiju oprta k'o kabasto meso.
Ali u obliku koji uzmu-gustu,
rasplinutu, sjajnu il' mračnu, kadri su
obavljat' naume svoje zamišljene
i vršiti dela ljubavi il' mržnje.
Zbog tih božanstava rod se Izraelov
prečesto odrica žive snage svoje
i napušta pravi oltar, pred skotskim se
bogovima nisko pognuv-zbog tog njine
glave, tako nisko pognute, u boju
padoše pred kopljem prezrenih dušmana.
S njima skupa pride Astoret, nazvana
u zemlji feničkoj Astarta, nebeska
kraljica s rozima mladoga Meseca.
Njenom svetlom liku, noću po Mesecu,
sidonske devojke počasti činjahu
zavetom i pesmom, a i u Sionu
beše opevana, gde se uzdizaše
hram njezin na bregu sagrešenja, koji
sagradi car onaj zaljubljivi, duše
iako velike, al' idolkinjama
lepim zavedene, te pade pred gnusnim
idolima. Za njom pride Tamuz, rane
godišnje njegove mamljahu sirijske
mome, u Libanu, te sudbu njegovu
plakahu, dok ljupki Adonis hitaše
s rodne stene k moru, tobož okrvavljen
krvlju iz godišnjih rana Tamuzovih.
Ta ljubavna bajka zarazi sionske
kćeri istim žarom-njine bludne strasti
u svetome tremu gledaše Jezekilj,
kad prikazom vođen, očima vlastitim

on mračno idolstvo otpale Judeje
spazi. Zatim pride jedan što zacvile
zbiljski, kad mu kovčeg zarobljeni smrska
lik skotski i glavu i ruke odrubi
u vlastitom hramu, na pragu gde prostrt
pade, sramoteći svoje poklonike:
Dagon mu je ime, neman morska-ozgo
čovek, ozdo riba. Al' hram mu, visoko
dignut' u Azotu, stravu duž obala
Palestine seja-u Gatu, Ekronu,
Askalonu, Gazi na granici. Za njim
Rimon, čiji bajni stan bejaše divni
Damask, na obali plodnoj bistrih reka
Avane, Farfara. A i on se drznu
protiv doma Božjeg. Jedared izgubi
gubavca, a dobi tupog osvajača
svog-cara Ahaza, pa ga gurnu oltar
Božiji da ruži i da ga oltarom
sirijskim zameni, te na njemu pali
svoje gnusne žrtve, uzdižuć' bogove
koje sam osvoji. A za ovima se
pojavi gomila, od davnina znana
kao Izis, Orus, Oziris, s njihovom
svitom čudovišnih obličja i čini,
koja fanatični Egipat i žrece
njegove zavede, da svoja božanstva
zabludela traže radije u skotskom
prerušenom, nego u čovečjem liku.
A čak ni Izrael zaraza ne minu
kad zajmljenim zlatom tele uobliči
na Horivu, a kralj buntovnik udvoji
taj greh u Betelu i Danu. Svog tvorca
prispodobi volu s pašnjaka-Jehovu,
što u noći jednoj, kada nastupaše
iz Egipta, jednim treskom sravni ovom
svu prvenčad i sve bogove blejave!
Zadnji bi Velijar-od njeg' razvratniji

duh ne pade s Neba, nit' prostak da ljubi
porok rad poroka. Za nj se hram ne diza
nit' dimljaše oltar. Al' ko je od njega
češće u oltaru i hramu-sveštenik
kada bezbožnikom biva, k'o sinovi
Ilije, što bludom i silom nabiše
dom Božji? On vlada i na dvorovima
i u palačama, u gradu raskošnom
gde vreva meteža, nasilja, nepravde
uzdiže se iznad kula ponajviših.
A kad noć zamrači ulice, tad deca
Velijara skiću, nalita besramom
i vinom, svedoci ulica Sodome
i večeri one u Gavaji, kada
gostoljubna vrata ustupiše gospu
da bi napast goru izbegla. To behu
po činu i moći najprvi. Predugo
bilo bi nabrajat' ostale, čuveni
mada su i oni: jonijski bogovi,
koje rod Javanov za bogove drža,
al' priznati kašnje ko Nebo i Zemlja,
roditelji njini hvalisani: Titan,
nebeski prvenac s porodom ogromnim,
kom prvenstvo ote mlađi Saturn, ovom
istom merom vrati još jači-Jov, njegov
i Rein sin: tako kao uzurpator
Jov vladaše. Ovi-iznajpre na Kritu
i Idi poznati, potom na Olimpa
hladnog snežnom vrhu-vladahu vazduhom
srednjim njinog neba najvišeg, na steni
Delfa, u Dodoni, svud dokle sezahu
zemlje dorske. Drugi, sa Saturnom starim,
pobegoše preko Jadrana, na polja
hesperska, pa prošav Keltsku, dolutaše
k ostrvlju najdaljem. Svi ti, i još mnogi,
dođoše gomilom, ali oborena
snuždena pogleda, iako iz njega

izbijaše neki tmurni sjaj radosti,
što nađoše svoga vođu neklonulog,
što nađoše sebe neupropaštene
u propasti samoj. To njemu na lice
baci senku sumnje. Ali pribrav hitro
gordost obiknutu, on rečju velikom,
dostojnom naizgled al' ne po suštini,
nežno im podiže hrabrost malaksalu
i plašnje rasturi. I naredi smesta,
da uz bojnu jeku trumbeta i truba
glasnih, dignu moćni steg njegov. Tu gordu
čast iska Azazel, heruvim veliki,
kao svoje pravo. Na blistavom koplju
uskoro on razvi znamen carski koji,
vetrom zalepršan, visoko se dižuć'
zasja k'o meteor: alemima, zlatom
sjajnim beše štedro na njem' grb izvezen:
oružje, trofeji serafimski. Zvučni
metal bez prestanka ječaše ubojnom
jekom, a sva vojska na to se odziva
krikom, cepajući svod Pakla, čak dalje,
zastrašujuć' carstvo Haosa i Noći
prastare. Kroz tminu, u istome trenu,
videše se deset tisuća zastava
u bojama živim, kako se u vazduh
dižu vioreći. A s njima ustade
kopalja golema šuma i izbiše
na videlo tišma šlemova i gusti
bezmerno duboki, smaknuti redovi
štitova. Uskoro, oni se kretoše
gustim falangama, po dorski s frulama
blagim, s flautama-takve do spokoja
najplemenitijeg uznošahu drevne
junake kada se za boj pripremahu,
te ih mesto besom, to zadahnjivaše
hrabrošću smišljenom, čvrstom da ih u beg
il' na uzmak sramni ne moga pokrenut'

strah smrtni. U njima ne manjka ni snage
da se tonovima svečanim ublaže
i umire misli brižne i odgnaju
strepnja, strah i sumnja i tuga i muka
iz umova smrtnih, kao i besmrtnih.
Tako, dišuć' snagom jednom i nauma
čvrstog, nastupahu u ćutnji, uz nežne
flaute, koje im blažiše korake
bolne po gorućem tlu. A onda, dospev'
na pogled, stadoše-strašni stroj ubojni,
užasne dužine, bleštavog oružja,
vidom k'o junaci drevni, poređanih
štita i kopalja, u iščekivanju
kakvu će zapovest njihov moćni vođa
da im izda. A on prostreli pogledom
iskusnim ubojne redove i hitro
izvrši svih četa smotru: tačnost reda
stas k'o u bogova i njihova lica,
najzad broj im sabra. Tada mu se srce
ispuni gordošću i on se podiči,
osnažen. Jer čovek otkada bi sazdan,
ne srete se takva sila zbrana, silom
zvana: valjanija od onih pešaka
malenih s kojima ždrali vojevaše,
pa i kad se prida rod džinova Flegre
i rase heroja, što ono na Tebu
i Ilij vojeva, uz pomoć bogova
na jednoj i drugoj strani umešanih,
i sve što odzvanja iz bajke i priče
o sinu Jutinom, kog' okružavahu
vitezi britanski i armorikanski,
i o svima koji potom k'o kršteni
ili pak neverni deliše megdane
u Asperamontu ili Montalbanu,
Damasku, Maroku ili Trapezuntu,
il' koje Bizerta s afričkih obala
posla kad s vlastelom svom Karlo Veliki

kraj Fontarabije nastrada. Toliko
premašujuć' smrtno junaštvo, ako se
s njime uporede, oni sad motrahu
svoga strašnog vođu-a on iznad sviju
likom i držanjem ponosno uzvišen,
stajaše k'o kula. Ne beše mu izgled
jošte izgubio sav blesak prvotni:
on ne izgledaše gore no arhanđel
pali-tek mu višak sjaja potavneo.
K'o novorođeno Sunce što pogleda
kroza horizontski, magloviti vazduh,
zracima prosečen, il' iza Meseca
u tamnoj eklipsi, kada svoje zrake
zlokobne rasipa na pola carstava,
te stravom promena zgranjuje monarhe,
tako potavneo, još uvek nad svima
blistaše arhanđel. I premda mu lice
munja ožiljcima dubokim izbrazda,
a briga ležaše na licu svenulom,
ipak pod veđama junaštvo odvažno
i gordost smišljena osvetu čekahu.
Surovo mu oko, al' bacaše znake
kajanja i strasti, gledeć' na drugare,
bolje reć' ortake njegovog zločina
(u blaženstvu nekad drukčije gledane),
sad suđene muke da naveki dele,
kako ipak verno stoje-milioni
duhova ugaslog sjaja, zbog njegove
pogreške lišeni Neba, zbog njegove
pobune izgnani iz svetlosti večne:
kao kada oganj sa nebesa satre
dubrave hrastova il' planinskog borja,
te kruna spaljenih, još divotni stasom
premda ogoleli, stoje na proplanku
opaljenom! A on već se pripravljaše
da zbori. Na to se dvostruki redovi
njihovi poviše sa krila na krilo

i opkoliše ga polukružno sa svom
vlastelom njegovom, pri čem' ih držaše
pažnja onemelim. I on u tri puta
pokuša i triput, uprkos sramoti,
obliše ga suze, onakve kakvima
anđeli proplaču, dokle najzad reči,
uzdahom protkane, svoj put ne nađoše:
"O, vi mirijade besmrtnih duhova,
o sile s kojima ravnati se može
jedino Svemoćni! Ta borba ne beše
neslavna, iako ishod bi užasan,
kao što i ovo mesto potvrđuje
i ova promena, toliko užasna
da je mrsko izreć'! Al' kakva moć uma,
što predviđajući il' pretskazujući
iz dubine znanja prošlog i sadašnjeg,
mogaše strahovat' da bi takva sila
združenih bogova, da bi takvi kao
što tu stoje mogli ikad da spoznaju
poraz? Jer ko može, uprkos propasti,
i sad verovati da sve ove moćne
legije, čijim se izgonjenjem Nebo
ispraznilo, neće uspet' da se snova,
samopodignuti, uspnu i povrate
postojbinu svoju? A za me nek bude
sva nebeska vojska svedok, ako radi
mojih nepodobnih saveta il' što se
klonuh opasnosti izgubismo naše
nade. Ali onaj što k'o monarh vlada
Nebom, sve dotada-zahvaljujuć' starom
ugledu, pristanku ili običaju-
sеđaše k'o neko siguran na svome
prestolu i u svom posve ispoljenom
carskom sjaju, premda još uvek krijući
svoju snagu, što nas na pothvat navede
i bi uzrok pada našega. Otada
njegovu i našu vlastitu moć znamo,

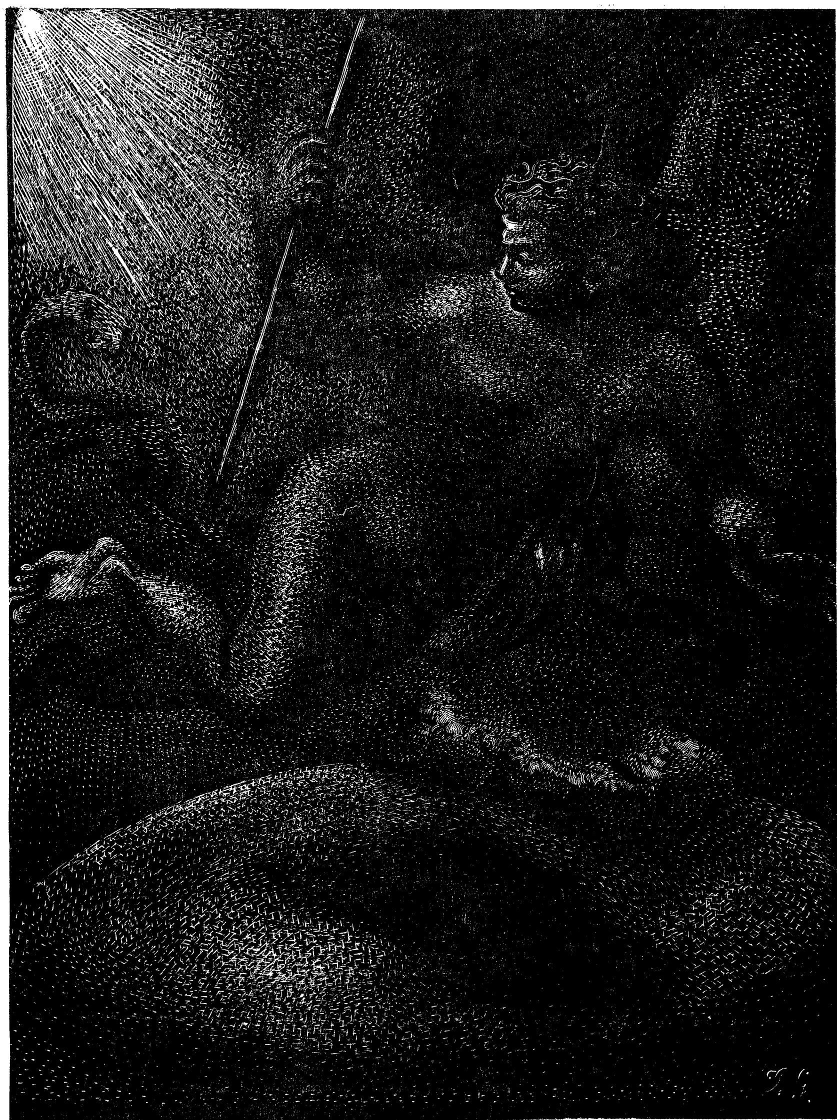
te nit' ćemo novi rat mi izazivat',
niti se bojati novog, izazvanog.
Naša glavna dužnost ostaje: izvesti
zamislima tajnim, varkom il' lukavstvom,
ono što ne beše kadra sila-od nas
nek bar na daljini on nauči: silom
ko pobedi samo upola savlada
svoga protivnika. Prostor može nove
svetove da stvara: nedavno se Nebom
pronese glas o tom da je on nauman
uskoro da stvara i da tamo smesti
rod koji njegova pažnja osobita
štitila bi kao i decu nebesku.
Tamo, kol'ko radi izviđanja, naš bi
prvi ispad mog'o da se zbude, tamo
il' drugde. Jer ovaj ponor Pakla neće
duhove nebeske nikad održati
u ropstvu, nit' ambis dugo pod pokrovom
mračnim! Ali ove naume moraće
da ispeče puni sabor. Za mir nema
nâda, jer ko može čak i pomisliti
na pokornost? Onda-rat, rat otvoreni
ili pak potajni, mora bit' odlučen!"
On to izgovori, a radi potvrde
zbora njegovoga, milioni plam'nih
mača poleteše, koje heruvimi
moćni potrgoše od bedara-nagli
sjaj obasja Pak'o ukrug nadaleko.
Besno zaurlaše protiv Svevišnjega
i, gnevno stežući oružje, o štite
zvonke zazvečaše vrevom ratobornom,
bacajuć' izazov svodu nebeskome.
Blizu se dizaše breg čiji jezivi
vrh rigaše vatru i dim kolutavi.
Sve drugo svetljaše sjajnom skramom-beleg
nesumnjiv da skriva utroba njegova
rudaču metalnu, delo sumporovo.

Tamo, okriljena žurbom, mnogobrojna
brigada požuri-k'o kad pionirske
čete ašovima i trnokopima
opremljene, tabor kraljevski prestižu
da izrovu polje il' bedem podignu.
Vođaše ih Mamon, duh najnagnutiji
od sviju duhova što padoše s Neba.
Jer čak i na Nebu pogledi i misli
vazda mu bejahu dole upravljeni,
više se diveći bogatstvu nebeske
kaldrme, gaženom zlatu, no mačemu
božanskom i svetom sučim naslađuje
prisutnost Božija. On prvi i njegov
upliv naučiše i ljude da centar
izriju i grešnim rukama utrobu
svoje majke zemlje pljačkaju rad blaga-
bolje da skriveno osta! Brzo družba
njegova otvori u bregu ogromnu
ranu i iskopa žilu zlatnu. Niko
nek se ne zadivi što u Paklu raste
bogatstvo-to tlo je baš najpodesnije
za dragocen otrov! I nek oni što se
razmeću stvarima smrtnim i s divljenjem
pričaju o delu careva memfiskih
i o Vavilonu, tu spoznaju kako
njihove najveće spomenike slave,
moći i umeća lako nadmašuju
duhovi prokleti-i u jednom satu
što cari vek čitav trudom neprestanim
ruku neizbrojnih jedva otaljaju.
Tu blizu, na polju, u mnogim spremljenim
ćelijama, koje ozdo imađahu
vene tečne vatre, dovedene jazom
iz jezera, drugo mnoštvo sa čudesnom
veštinom topljaše tešku rudu, svaku
vrstu odvajajuć' i zlatnu spenjujuć'
zguru. Treći, u tlu, istom žurbom, razne

kalupe oformi i iz usključalih
ćelija, čudesnim prenosom ispuni
svaki prazni kutić, k'o što u orgulja
od jednog udara vetra u nizove
mnogih cevi jekne odbojnik. Uskoro
ogromno se zdanje iz zemlje uzdiže
k'o dašak, uz zvuke blagih simfonija
i glasova slatkih, kao hram zidano:
svukud naokolo behu postavljeni
pilastri i dorski stubovi sa zlatnim
arhitravom. Onde izobilno beše
korniša, frizeva, s reljefno rezanim
skulpturama. Zlatom krov beše išaran.
A niti Vavilon ni Kairo moćni,
u svoj slavi svojoj nisu dosegnuli
takav sjaj optačuć' ćivote Belusa
ili Serapisa, bogova njihovih
ili pak prestole careva njihovih,
kad se s Asirijom Egipat boraše
o sjaj i bogatstvo. Uzdižuć' se, zdanje
čvrsto stade svojom svečanom visinom,
a smesta kapije, otvarajuć' krila
tučana, otkriše duboko unutra
ogromne prostore njegove nad glatkim
i ravnim pločnikom. Ispod luka krova,
magijom suptilnom obešeni, mnogi
redovi zvezdanih svetiljki i sjajnih
ferala, punjenih naftom i asfaltom,
svetlost prostirahu kao s neba. Žurno
mnoštvo, diveći se, uđe, jedni hvaleć'
delo, arhitektu drugi-ruka ovog
znana bi na Nebu po građenju mnogih
zamaka visokih, gde rezidencije
držahu anđeli skiptronosni i gde
sedahu k'o knezi koje car vrhovni
diže do te moći i vlast dade svakom
staležu presvetlom u hijerarhiji

njegovoj. Bi ime njegovo čuveno
i slavno u staroj Grčkoj, a u zemlji
auzonskoj ljudi zvahu ga Mulciber.
I kazuju kako pade s Neba, kad ga
strmoglavi gnevni Jov preko bedema
kristalnog: padaše celog letnjeg dana
od zore do podne, od podne do rosne
večeri, srušiv se, sa zalaskom Sunca,
sa zenita kao zvezda padalica
na Lemnos, ostrvo jegejsko. To zbore,
varajuć' se! Jer on mnogo pre tog pade
sa ovom gomilom buntovnom. Sad mu je
uzaludu što je zamkove visoke
zidao po Nebu, niti ga spasiše
sve njegove sprave, nego bi strmoglav
poslan s ruljom vrednom da zida u Paklu.
Po nalogu vlasti vrhovne, međutim,
krilati glasnici, uz ceremoniju
grdnu i zvuk truba, javiše kroz vojsku
da će se svečani sabor smesta držat'
u Pandemoniju, prestonici dičnoj
Satane i plemstva njegova. Pozivaše
zov njihov iz četa svih i postrojenih
pukova, po činu ili po izboru
najvažnije. Oni dođoše uskoro,
praćeni gomilom stotina, hiljada.
Prilazi, kapije, tremovi široki-
svi se zagušiše, ali naročito
dvorana ogromna (mada slična polju
pokrivenom, gde su zatočnici smeli
obikli da jašu sasvim oružani
i pred sultanovim sedištem pozivlju
najbolje viteze paganske u smrtnu
borbu il' utrku s kopljem). I oni se
zbijeno rojahu i tlom i vazduhom,
okrznjujući se uz šuštanje krila
ustreptalih-kao što pčele s proleća,

kada Sunce plovi s Bikom, razasiplju
gronjama mlađ svoju bezbrojnu okolo
košnice, kroz svežu rosu i kroz cveće
lete tamo-amo il' na glatkoj dasci
predgrađa njihove slamnate tvrđave,
balzamom iznova glačane, švrljaju,
većajuć' o svojim poslima državnim-
gusto tako mnoštvo vazdušno roji se
i zbija. Al' signal bi dat i-gle čuda!
Oni što maločas, kanda, premašahu
krupnoćom divove, Zemljine sinove,
sad su manji nego najmanji patuljci,
što u tesnu sobu nagrću bezbrojem.
K'o rasa pigmeja za gorom indijskom
ili k'o vilinski patuljci, pir čiji
ponoćni, kraj šume ili vodopada,
seljak okasneli vidi ili sanja
da vidi, dok Mesec nad glavom njegovom
sedi k'o sudija i savija bledi
tok svoj bliže Zemlji, a oni, predani
igri i veselju, draškaju mu uho
sa muzikom čilom, dok mu srce bije
strahom i radošću-tako netelesni
duhovi vlastite oblike ogromne
na najmanje forme svedoše i behu
komotni, iako još uvek bezbrojni
u dvorani toga dvorca paklenoga.
Al' sasvim unutra i u razmerama
svojim, slični sebi, moćni gospodari
serafimski, skupa sa heruvimima,
zaseše na mestu skrovitom, u tajnom
brojnom i potpunom konklavu-tisuća
polubožanstava na stolcima zlatnim.
Posle kratkog muka i zatim čitanja
poziva-veliko većanje otpoče.

KNJIGA DRUGA

Sadržina

Večanje je počelo, Satana razmatra da li bi trebalo rizikovati još jednu bitku radi povratka Neba. Jedni to preporučuju, drugi od toga odvraćaju. Treći predlog-Satana ga je nagovestio ranije-preovlađuje: istražiti istinu o onom proročanstvu ili predanju na Nebu što se odnosi na jedan drugi svet i jednu drugu vrstu stvorova, jednakih ili ne mnogo nižih od njih samih, a koji treba u to vreme da budu stvoreni. Njihovo dvoumljenje ko da bude poslat na to teško istraživanje. Satana, njihov vođa, sam poduzima to putovanje, pa ga veličaju i odaju mu priznanje: Sabor se time završava, ostali pribegavaju raznim zabavama i poslovima, već prema svojim sklonostima, kako bi utrošili vreme do Sataninog povratka. Na svom putovanju, on prispeva na kapije Pakla, nalazi ih zatvorene, a i onog što čuvajući ih, tu prebiva, i najzad mu ih otvara i pokazuje mu ogromnu bezdan između Pakla i Neba. Napućuje ga Haos, božanstvo tog protora. Muke kroz koje je prošao dok nije ugledao novi svet koji je tražio.

Visoko na tronu kraljevskoga sjaja
što nadmaša blago Ormuza i Inda,
il' gde bajni istok štedrom rukom siplje
zlato i bisere na varvarske kralje,
sеđaše Satana, po zasluzi dignut
na tu zlu visinu. Iz očaja uznet
više no se nada, nezasit težaše
još više-da vodi zaludan rat s Nebom,
te maštanjem gordim, kao nepoučen
ishodom, ovako on se razmetaše:
"O sile i vlasti, božanstva nebeska!
Jer dubine nema u ponoru ovom
kadre da zadrži snagu besamrtnu,
makar ugnjetenu i palu-ne smatram
Nebo izgubljenim! Iz ovoga pada

nebeske vrline, dižuć' se, sjajnije,
strašnije će sinut' no da pale nisu
i, s verom u sebe, bojati se neće
udesa drugoga. Premda su me, najpre,
pravedni i trajni zakoni nebeski,
posle toga izbor slobodni, a povrh
sve vredno u boju il' veću svršeno,
učinili vođom vašim-gubitak je
ovaj ipak znatno naknađen: on mene
još jače utvrdi na tronu sigurnom,
nezavidnom, opštom voljom dobijenom.
Srećnije bi stanje na Nebu, praćeno
dostojanstvom, moglo navuć' zavist svakog
podređenog. A tu, ko će zavideti
onom kog' najviši položaj izlaže
da prvi-vaš branik, bude gromovniku
meta, obričuć' se na najveći deo
muka beskonačnih? Tu gde dobra nije,
da se za nj' ga bori-borba nić' ne može
među frakcijama. Jer, zaista, nema
nikog da zahteva prvenstvo u Paklu,
nikog kom' bi deo muka ovih bio
tako mali da bi, duhom slavohlepnim,
žudeo za većim. Dakle, s tom prednošću
u jedinstvu, s verom čvrstom, slogom čvršćom
no na Nebu biva, sad naše davnašnje
pravično nasleđe iznova ištemo-
sigurniji uspet' no bi srećno stanje
moglo da nam jamči. Sada pretresamo
način ponajbolji: da li rat otvoren
ili pak lukavstvo sakriveno? Kogod
ima neki savet-može da govori."
On presta. A usta njemu ponajbliži
Moloh, skiptronosni kralj, duh najmoćniji,
najbesomučniji što Nebom vojeva,
sada iz očaja još besomučniji.
Nadanje mu beše da se s Večnim smatra

jednakim u moći, ne mareć' ni da l' će
postojati, samo manji da ne bude.
Lišiv se te brige-sveg straha se liši:
o Bogu, o Paklu, il' gorem od Pakla-
ne hajaše. Zatim, ove reči kaza:
"Moj stav je: rat javni. Nevešt podvalama-
i ne razmećem se: nek ih snuju oni
kojima su ili kad su nužne-ne sad!
Jer dok oni sede snujuć', da l' ostali-
milioni koji pod oružjem stoje
i žudno čekaju na znak da ustanu-
tu oklevajući da sede k'o Neba
izgnanici i za svoje boravište
prihvate tu mračnu, groznu špilju srama-
zatvor tiranije onog koji vlada
zbog dangube naše? Ne, pre se rešimo,
oružani ognjem i besom paklenim,
da smesta krčimo put nezadrživi
kroz visoke kule Neba, pretvarajuć'
naše muke teške u oružje strašno
protiv mučitelja. Tad ususret jeci
svemoćne mu sprave čuće grom pakleni
i videt' k'o munju crn oganj i užas
gde se siplju s istim gnevom međ' anđele
njegove, a čak tron obasut sumporom
tartarskim u čudnom vatrom-mukom koju
sam smisli. No možda put se čini težak
i uzlet prestrmen za uspravno krilo
protiv visočijeg dušmana? Nek shvate
svi takvi-ako ih još ne umrtvljuje
piće uspavljivo reke zaborava-
da ćemo se samo našim kretom uzdić'
u stanište rodno! Pad i silaženje
mrski su nam! Al' ko nedavno ne spozna-
kad se gnevni dušman sruči na slomljenu
zaštitnicu našu, napadajući nas
i goneć' u ponor-sa kakvom silinom

i veštinom leta zaronismo tako
nisko? Lak je, dakle, uspon. Ishod straši:
ako opet jačeg razdražimo, može
gnev njegov nać' način još gori za našu
propast-ako može bit' u Paklu straha
od propasti gore! Šta može bit' gore,
no boravit' ovde? Lišeni blaženstva,
osuđeni u tom ponoru odvratnom
na najteže jade! Tu gde bol od vatre
nezgasive može tištat' nas, bez nade
u svršetak! Roblje gneva mu, kada nas
bič i čas mučenja neumitno zovnu
na pokoru! Propast od te veća nas bi
do kraja satrla i dah nam uzela.
Čeg se onda plašit'? Zbog čega dvoumit'
da mu raspalimo gnev najžešći? Da nas
razjaren do kraja, sasvim ne sažeže
il' na ništa svede ovu bitnost našu?
Kol'ko veća sreća nego posedovat'
večno bedno biće! Il' ako je naše
suštastvo doista božansko i prestat'
ne može to biti-mi smo u najgorem
slučaju sa ove strane ništavila
i imamo dokaz o snazi vlastitoj,
dovoljnoj da Nebo njegovo remeti
i uznemirava ispadima stalnim
presto njegov kobni, makar nedokučiv.
Ako ne pobeda-to je bar osveta!"
On presta, mršteć' se, a gled mu osvetom
očajnom i borbom opasnom prećaše
manjem od bogova. S druge strane usta
Velijar, držanja lepšeg, uljudnijeg-
divnije ličnosti Nebo ne izgubi,
k'o da građen beše za dostojanstvenost
i za podvig slavan. Ali sve u njemu
beše lažno, prazno, premda mu s jezika
tecijaše mäna i bejaše kadar

razloge najgore učinit' najboljim,
te zbunit' i pomest' najzrelije veće.
Jer misli mu behu podle. U poroku
okretan, al' lenjiv i plašljiv za dela
uzvišena. Ipak, bi dopadljiv uhu
i sa uverljivim naglaskom otpoče:
"Plemići, bio bih ratu otvorenom
vrlo sklon-jer moja mržnja nije manja,
kad me ne bi ono što k'o glavni razlog
za rat neposredni navode, najvećma
odbijalo i kad ne bi izgledalo
da na čitav uspeh baca slutnje kobne.
Jer i onaj što je u delima ratnim
prvi-ne veruje u to što predlaže
i čim se ističe: on zasniva svoju
hrabrost na očaju i na uništenju
krajnjem, k'o izgledu sveg' svog' cilja nakon
nekakve osvete grozne. Najpre, kakva
osveta? Kule su nebeske krcate
stražom oružanom, koja sve prilaze
čini nesvladivim. Legije im često
na međi ponora taboruju, ili
krilom nevidljivim u kraljevstvu Noći,
prezirući prepad, izviđaju udalj
i ušir. Pa kad bi svoj put prokrčili
silom i sav Pak'o za nama se dig'o
u buni najcrnjoj, da zbrka najčišću
svetlost Neba-i tad, naš veliki dušman
čitav, neoštetljiv sedeo bi na svom
tronu neukaljan i etarni sastav,
za kal neprijemčiv, brzo bi počeo
izgonit' zlo svoje i, pobedan, čistit'
vatru niže vrste! Tako pobeđenim,
nad nam je konačni-beznađe potpuno!
Treba nam razdražit' pobednika moćnog
da gnev svoj potroši-i to treba da je
naš kraj i lek za nas! Ne postojat' više-

da vajnog li leka! Jer ko da se liši,
mada prepun bola, ovog umnog bića,
tih misli što blude kroz večnost, a da bi
prop'o, bio požđran, nest'o u utrobi
grdnoj nesazdane Noći, lišen čula
i kreta? I ko zna, ako je to dobro,
da l' naš dušman gnevni može, da l' će ikad
hteti to da dadne? Sumnjivo je kako
može, sigurno je da nikada neće!
Zar će on, toliko mudar, da odreši
svoj gnev najedared? Valjda da kroz nemoć
ili nehat svojim neprijateljima
želju da ispunja i u gnevu svome
da dokrajči one koje gnev mu čuva
za kaznu beskrajnu? Šta nas onda koči-
vele oni što rat savetuju: Mi smo
suđeni, čuvani, namenjeni jadu
večnom, te šta bilo da činimo, šta još
više, šta još gore podneti možemo?
A zar je najgore ovako sedeti,
ovako većati, biti pod oružjem?
A šta, kad stanemo bežat' svom brzinom-
gonjeni, šibani ljutim gromom Neba,
i preklinjat' ponor da nam zaklon dade?
Ovaj će nam Pak'o tada izgledati
kao utočište od tih rana. Ili,
kada za ognjeno jezero vezani
ležimo? Zaista, to je gore! A šta,
ako se probudi dah što ove mračne
vatre raspaljuje i u sedmostruki
gnev ih tad razduva i nas usred ognja
zagnjuri? Il' ako odozgo osveta,
nesvršena, opet naoruža svoju
desnicu ognjenu da nas muči? A šta,
ako sva spremišta njena otvore se
i svod ovaj Pakla vatre prospe slapom-
strava što nad nama visi, preteć' da se

jednog dana sruči s užasom na glave
naše? Možda, dok mi rat smišljamo slavni
i bodrimo sebe, ognjeni će oluj
zgrabit' nas i bacit' i prikovat' svakog
uz stenu njegovu-igra i plen bura
mučiteljskih, il' nas, vezane u lance,
potopit' zauvek u more uzvrelo!
Tamo da pričamo jecajima trajnim-
ne znajuć' za predah, za milost, za odmor-
kroz stoleća u čij' kraj nadanja nema!
To bi bilo gore! Zbog toga od rata,
javnog il' potajnog, moj glas podjednako
odvraća vas. Jer šta sila il' lukavstvo
mogu protiv njega? Il' ko da obmane
um onog što jednim gledom oka prozre
sve stvari? S visine nebeske on vidi
i ismeva sva ta naša uzaludna
snovanja, koliko moguć da se opre
sili našoj, tol'ko mudar da omete
sva naša lukavstva i sprege. Da l' ćemo
živet' tako sramno-rasa Neba tako
zgažena, izgnana, tu da trpi lance
i te muke? Po mom mnjenju-bolje ovo,
nego nešto gore! Jer nas potčinjava
sudba neizbežna i presuda moćna
volji pobednika. Za trpljenje kao
i delanje, snaga ravna nam je-nije
nepravedan zakon koji to uredi.
U nedoumici šta se zbiti može,
da bejasmo mudri najpre bi to bilo
rešeno, u borbi protiv dušmanina
toliko velikog. Smejem se kad oni,
na koplju toliko odvažni i nagli,
ako to omaši, ustuknu, plašeć' se
od onoga za šta oni ipak znaju
da mora usledit': da trpe izgnanstvo,
sramotu, okove il' muke-presudu

pobednika njinog. To je sad naš udes!
Iako smo kadri da ga podnosimo
i trpimo može, vremenom, naš dušman
najviši da gnev svoj ublaži i možda,
ne vređamo li ga, neće marit' za nas
tako udaljene, zadovoljan kaznom
datom. A i te bi besne vatre mogle
jenjat', ne bude li dah njegov plamene
njine podjariv'o. Naša esencija,
čistija, tada će savladati njinu
paru štetnu ili, obikla, neće je
opažati, ili, najzad promenjena
i prilagođena prirodom i ćudi
mestu, besnu jaru prisno će da primi
i muka se liši. Ovi će užasi
bivati sve blaži, ova tmina svetlost.
A sem toga, kakvu nadu neprestani
let budućih dana može da donese!
Zgode i promene vredne počekati!
Naš sadašnji udes, iako loš, srećnim
smatrati se može-iako loš, neće
bit' najgori ako mi na same sebe
još i veće jade ne bismo navukli."
I tako Velijar, rečju odevenom
u ruho razuma, mir ne svetovaše
nego lenjost mirnu i lagodnost sramnu.
A za njim ovako Mamon progovori:
"Ratovati-ako nema boljeg puta
da svrgnemo cara nebeskoga ili
povratimo naše pravo izgubljeno!
Da svrgnemo njega-možemo se nadat'
tek kad večna sudba podlegne ćudljivom
slučaju i Haos raspru sudit' stane!
Uzaludnost nade u prvo-otkriva
uzaludnost drugog. Jer kakvog staništa
u oblasti Neba za nas biti može,
dogod vrhovnoga Neba gospodara

mi ne nadvladamo? Recimo, on smekša
i proglasi milost za sve, na obvezu
datu za pokornost novu-s kakvim okom
možemo stajati pred njime, skršeni,
i primat' uredbe stroge naturene,
slavit' treperavim himnama tron njegov
i pevat' božanstvu njegovom prinudne
aleluje, dokle gospodarski sedi
naš suveren zlobni, a oltar mu piri
mirisom i cvećem ambrozijskim-našim
žrtvama poniznim? Biće to naš pos'o
na Nebu, to naša naslada! Ah, kako
nesnosno provesti večnost čineć' poštu
onom kog mrzimo! Ne stremimo, dakle,
k nepostižnom silom, il' k neprihvatljivom,
dobitom privolom, pa makar to bilo
blistavo vazalstvo na Nebu, već rađe
tražimo u samim sebi dobro svoje
i od svog živimo za sebe, slobodni,
iako u tome ponoru ogromnom,
nikom odgovorni, voleći slobodu
tešku više no lak jaram ropskog sjaja!
Veličina naša javiće se onda
mnogo očitije kad mognemo stvarat'
veliko od malog, korisno od štetnog,
srećno od nesrećnog i kad magde, pod zlom,
uspemo strpljenjem i radom izvući
ugodnost iz muke. Zar da se plašimo
tog sveta duboke tame? Kako često
između debelih i mračnih oblaka,
svevlasni nebeski gospodar izbira
sedište, a svoju slavu ne smračuje,
i svoj tron obvija veličanstvom tame
iz čije dubine gromovi urliču,
gnev svoj skupljajući, te Nebo na Pak'o
liči? Pa zar ne bi, k'o on našu tamu
mi njegovu svetlost mogli podražavat'

po volji? To pusto tlo ima na pretek
sakrivenog blaga, dragulja i zlata,
a nama ne manjka znanja i umeća
da sjaj izvučemo iz njih. A šta Nebo
može da pokaže više? Naše muke
mogu isto tako vremenom postati
naši elementi, te prodorne vatre
postat' blage kao sad što su žestoke,
naš sastav u sastav njihov se izmenit',
što će neizbežno uklonit' osećaj
bola. Sve nas zove na miroljubivu
odluku i stanje reda već sazdanog,
kako bi, bezbedni, najbolje stišali
zla sadašnja naša, imajuć' u vidu
šta smo i gde, sasvim odbacujuć' svaku
pomisao na rat. To je mnenje moje."
    Tek što on dovrši, a žagor skupštinu
ispuni. K'o šuplje stene kad zadrže
zvuk vetrova hučnih što su svu noć dugu
podizali more, pa tad ritmom muklim
ljuškaju mornare bdenjem izmorene,
čiji brod il' barka posle bure kotvu
slučajno udare u dragi kamenoj-
takav pljesak ču se kad Mamon završi.
Njegovo mišljenje što mir svetovaše,
dopade se, jer se takve druge bitke
više nego Pakla bojahu-toliko
snažno strah od groma i Mihailova
mača još u njima delovaše, uz to
ništa manja želja da to donje carstvo
zasnuju, koje bi, državništvom mudrim
i u dugom toku, moglo se spram Neba
uzdić' k'o suparnik. Kada Veelzevuv,
od kog sem Satane niko ne sеđaše
više, to primeti, ustade s ozbiljnim
izgledom i beše u svom uzdizanju
k'o stub veličanstven. Na čelu mu leže

promišljenost i mar javni, urezani
duboko, na licu još sjaše kneževska
umnost-uzvišena, premda oronula.
Mudar, on stajaše s atlaskim plećima
spremnim da ponesu teret najmoćnijeg
carstva. Pogled njegov privuče prisutnih
pažnju, utihnulih k'o noć il' u letnje
podne vazduh, dokle ovako zboraše:
"Prestoli i sile carske, čeda Neba,
etarne vrline! Zar se tih titula
sad odreć' moramo i, stil menjajući,
kneževima Pakla nazvati se, jer je
glas narodni naklon da tu ostanemo
i gradimo carstvo novo? Nema sumnje!
Dokle sanjarimo, mi ni ne shvatamo
da nam ovo mesto car Neba dosudi
za tamnicu, a ne sigurno sklonište
van moćne mu ruke, ne da izuzeti
od jurisdikcije visoke nebeske
živimo, združeni u nov savez protiv
prestola njegovog, no da ostanemo
u najstrožem ropstvu, mada odbačeni
daleko, pod jarmom neizbežnim, koji
nameni svojemu mnoštvu zasužnjenom.
Jer on, dobro znajte, u visini ili
dubini, vladaće prvi i poslednji
kao car jedini i od carstva svoga
ni komadić neće izgubit' zbog naše
bune, no nad Paklom prostreće vlast svoju
i čeličnim skiptrom vladat' tu nad nama,
k'o zlatnim nad onim' na Nebu. Pa zašto
većamo, mir i rat smišljajući? Rat je
rešio o nama i mi smo tučeni
uz nenaknadivi gubitak. Uslove
mira, pak, dosada nit' kogod podari,
nit' moli. Jer kakav mir sleduje nama
robovima, do strog nadzor i šibanje

i dosuđivanje kazni samovoljnih?
I kakav možemo mi mir uzvratiti
do, spram naše moći, dušmanstvo i mržnju,
otpor neukrotiv i osvetu, makar
sporu, neprestano snujuć', da što manje
požanje pobednik od pobede i da
što manje uživa čineć' ono što nas
ponajvećma boli? Nit' će manjkat' zgode,
niti nam je nužda pohodom opasnim
osvajati Nebo čiji se visoki
bedemi ne boje napada, opsade
il' klopki ponora. A šta, nađemo li
kakav pothvat lakši? Ima jedno mesto
(ako ne varaju stare i proročke
glasine na Nebu), drugi svet-stanište
srećno neke nove rase, zvane-čovek,
što negde sad treba da sazdana bude,
nama slične, mada manje savršene
i snažne, al' kojoj većma je naklonjen
onaj koji gore upravlja: on volju
takovu oglasi među bogovima,
zakletvom pritvrdi, da se od nje Nebo
strese uokolo. Tamo usmerimo
svaku mis'o svoju-da doznamo kakvi
stvorovi tu žive, kakvog su obličja
i suštastva, kakvih darova i moći,
gde su im slabosti i da li je bolje
napasti ih silom il' dovitljivošću.
Iako će Nebo biti zatvoreno,
a visoki njegov sudija sedeti
bezbedan u moći vlastitoj-to mesto
može izloženo ležati na krajnjoj
granici carstva mu, predato odbrani
onih što ga drže. Neko zgodno delo
možda tamo može postić' se napadom
iznenadnim-bilo da opustošimo
sve delo njegovo vatrom Pakla, bilo

čitavo k'o dobro svoje dograbimo,
izgnamo njegove žitelje slabašne,
k'o što sami bismo izgnani, il' ako
ne izgnamo, da ih k nama zavedemo-
da im se Bog njihov dušmanom oglasi
i pokajnom rukom sruši svoje delo.
To bi premašilo osvetu običnu
i preseklo radost njegovu zbog naše
pometnje, a našu radost uvećalo
zbog zbrke kod njega-kad mu deca draga,
bačena da dele sudbu našu, budu
klela svoja vrela grešna, a blaženstvo
svelo, tako brzo svelo. Razmotrite,
da l' je to vrednije okušat' il' sedet'
tu u mraku, carstva izvodeć' jalova?"
  Tako Veelzevuv branjaše svoj savet
đavolski, kog najpre izmisli i delom
predloži Satana. Jer od kog, do tvorca
sveg' zla, moga izić' pakost tako teška
da zgubi soj ljudski u korenu samom
i Zemlju sa Paklom smeša i obvije,
čineć' sve to samo da tvorcu velikom
napakosti? Ali, pakost njina služi
slavi mu još većoj! Zamisao smela
veoma se svide staležima Pakla
i u svim očima njinim radost sinu.
Saglasnost potpunu oni izglasaše,
a on na to zbor svoj ovako obnovi:
  "Dobro prosudiste, dobro okončaste
raspru dugotrajnu, sinode bogova,
i k'o što priliči onom što vi jeste,
odlučiste stvari velike što će nas,
sudbini uprkos, još jednom podići
s najnižeg ponora bliže našem starom
boravištu. Možda, na pogledu onih
svetlih međa, otud daće nam se zgoda,
s vojskama susednim i napadom spretnim,

povratka na Nebo il' nastanjivanja
neke umerene zone, u kojoj bi,
pohođeni divnom svetlošću nebeskom,
bili zaštićeni i u svetlom zraku
istoka od tog se mraka očistili:
vazduh blag, ugodan, pireći svoj melem,
zalečiće rane od vatri grizljivih
Ali koga ćemo prvog otpraviti
u istraživanje toga novog sveta?
Koga ćemo naći međ' nama valjanog?
Ko će lutajućim korakom isprobat'
bezdani, beskrajni mračni ambis, te nać',
kroz mrak opipljivi, prolaz nepoznati?
Ko let svoj vazdušni razvit', nošen kril'ma
neumornim iznad, bezdne grdne, pre neg'
do ostrva srećnog prispe? Kakva mu je
tada snaga, kakva spretnost nužna? Kakav
uzmak može da ga čitavog pronese
kroza stroge straže i stanice česte
anđela što bdiju okolo? Tu mu je
nužna sva smišljenost, a ne manje nama
odbir, pri glasanju. Jer taj kog' pošljemo
nosi čitav teret i zadnje nam nade."
    Rekav to, on sede, a iščekivanje
držaše mu pogled u dvojbi, čekajuć'
ko će se pojavit' da podrži il' se
opre, il' poduzme pothvata opasnog.
Al' svi behu nemi, mereći opasnost
mislima dubokim i svaki, zapanjen,
u izrazu drugog čitaše vlastiti
strah. A niko među cvećem i odbirom
ovih zatočnika vojne protiv Neba
ne moga se naći toliko odvažan
da predloži il' sam da se primi strašnog
puta, dokle najzad Satana, kojega
već sjaj transcedentni diže nad družinom,
s gordošću monarha, svestan svoje više

vrednosti, ovako miran progovori:
"O, porode Neba, prestoli nebeski!
S razlogom nas dubok muk i oklevanje
obuzeše, mada ne obeshrabriše.
Dug i težak put je koji nas iz Pakla
ka svetlosti vodi. Tamnica je naša
tvrda, ovaj grdni svod vatre žestoke
što ždere, devet nas puta opasuje,
a zamandaljene iznad nas kapije
vrelog dijamanta brane sve izlaze.
A kada njih prođe, ako iko prođe,
duboka praznina Noći bezoblične,
širom razjapljene, odmah ga susreće,
preteć' mu konačnim uništenjem bića,
utopljenog u tom ponoru jalovom.
Umakne li otud u svet drugi neki
il' oblast neznanu-šta mu preostaje
nego opasnosti neznane i begstvo
još teže? Al' ja bih bio nedostojan
tog trona, vlastelo, i te vlasti carske,
sjajem urešene, silom oružane,
ako bi teškoće ili opasnosti
mogle me odvratit' da se ne pothvatim
ma kog javno važnog stava i zaključka.
Zašto bih prisvaj'o ove carske znake
i prihvat'o vladu, ako bih odbij'o
da ja i rizika prihvatim toliko
velik deo kol'ko i časti, dostojne
onog koji vlada-toliko mu više
rizika pripada koliko u časti
sedi više iznad drugih. Zato, napred,
stravo Neba, moćne, makar pale sile!
Nastojte na domu, dok tu dom vaš bude,
da bedu sadašnju blažite što više
i što snošljivijim Pak'o učinite-
ako ima leka ili čini da se
odgode, obmanu il' ublaže muke

ovog zlog staništa! Ne prestajte bdeti
protiv dušmanina budnog, dok ja vani
po svim obalama mračnog razorenja
budem istraživ'o za sve nas spasenje!
Ovaj pothvat niko sa mnom delit' neće.
Tako govoreći, samodržac usta,
i, smotren, odgovor svaki preduhitri,
da smelost njegova ne podbuni druge
vođe, da sad nude (sigurni da će ih
odbit') ono čeg se do tada bojahu
i, tako odbiti, u javnome mnjenju
postanu njegovi rivali u časti,
zadobiv jevtino visok ugled koji
on s grdnim rizikom mora zaslužiti.
Ali njih poduhvat ne zaplaši više
nego glas preteći njegov. I najednom
s njime ustadoše. Ustajanje sviju
najedared-ču se nadaleko poput
treska gromovitog. Prignuše se k njemu
sa strahljivom poštom, veličajući ga
kao boga ravnog svevišnjem na Nebu.
I ne propustiše da izraze kako
mnogo cene što rad opšte bezbednosti
on prezre vlastitu. Jer čak ni prokleti
duhovi ne gube sve svoje vrline-
da ne biše zli se ljudi hvalisali
svojim zasenljivim delima na Zemlji,
koja podjaruje slava il' potajno,
revnošću prikrito slavoljublje. Tako
završiše svoje neodlučno, tmurno
većanje, svome se vođi nesravnjivom
radujuć', k'o kada s planinskih vrhova,
dok severac spije, oblaci magleni,
dižuć' se, zastiru ljupko lice Neba,
i stihija mračna goni sneg il' tuču
preko zamračenog predela, a sjajno
sunašce, slučajem, na rastanku ljupkom

večernji zrak prospe, te polja ožive,
ptice poj obnove, stada radost svoju
iskazuju blekom kojom odjekuju
brda i doline. Nek se ljudi stide!
Prokleti demoni čvrstu slogu drže-
od razumnih bića jedino se ljudi
ne slažu, nad premda u milost nebesku
imaju. I Bog mir oglasi, a oni
svejedno ako žive u mržnji i vraždi
i borbi međ' sobom i ratove grozne
vode, pustošeći Zemlju, jedan drugog
da unište, k'o da (što bi nas na slogu
moralo pobudit') čovek nema dosta
paklenih dušmana što danju i noću
vrebaju kako bi baš njega satrli.
I tako se sabor stigijski raspusti,
pa napred, u redu, iziđe visoka
vlastela paklenska. Usred njih stupaše
njihov moćni vođa jedini što sliči
protivniku Neba, ne manji no strašni
imperator Pakla, sa najvišom pompom
podražavajući Božje dostojanstvo.
Oko njeg' se sklopi lopta serafima
ognjenih, znamenja sjajnih i oružja
naježenog. Tada bi zapovеđeno
da trube zvucima svečanim oglase
znameniti ishod njinog zasedanja.
Na četiri strane četir' heruvima
laka zvonki metal staviše na usta,
tumačeći ishod glasom poklisarskim:
šuplji ambis začu i udalj i ušir,
a sva vojska Pakla, sa zaglušnom vikom
uzvraćaše snažno kličući. Te tako,
nešto spokojnija i osokoljena
lažnom, naduvanom nadom rasturi se
vojska postrojena i, lutajuć', svaki
svoj put sledi kud ga, smetenoga, sklonost

il' žalostan izbor vode-gde bi mog'o
ponajpre da nađe smiraj nesmirljivim
mislima vlastitim i provede časе
dosadne, dok mu se vođ veliki vrati.
Neki na ravnini ili u vazduhu
visoko, na kril'ma, il' u trci brzoj
nadmeću se, k'o na igrama olimpskim
il' pitijskom polju. Neki krote hate
vatrene il' međaš točkovima brzim
nastoje izbeći, il' brigade stroje-
k'o kad znamen rata, radi opomene
gradovima gordim, javi se na nebu
uzmućenom: vojske kidišu da biju
boj po oblacima i pred izvidnicom
svakom napred jezde vitezi vazdušni,
pereć' svoja koplja, dok se ne sudare
legije zbijene i dejstvo oružja
zapali svod neba s kraja na kraj. Drugi,
u silovitijem besnilu tajfunskom,
stene i bregove kidaju i jezde
vazduhom k'o oluj-jedva Pak'o snosi
divlji metež: k'o kad Herkul, na povratku
iz Ekale s krunom pobede, osetiv
odeću otrovnu, u bolu čupaše
s korenom tesalsko borje, a Lihasa
hitnu s vrha Ete u more Eubsko.
A drugi, mirniji, u tihu dolinu
povučeni, poju glasima anđelskim
uz bezbrojne harfe, vlastite podvige
i svoj pad nesrećni zbog te bitke kobne,
žaleć' se na sudbu što je podložila
slobodnu vrlinu sili i slučaju.
Pristrasna bejaše ta pesma njihova,
ali skladnost (zar bi i mogla da bude
slabija kad dusi besamrtni poju?)
ublažava Pak'o, držeć' u zanosu
zbijene slušače. U zboru još slađem

(jer rečitost dušu, a muzika čula
očarava) sede neki, izdvojeno,
na breg povučeni, u uzvišenijim
mislima, i tamo visoko umuju
o volji, promislu, saznanju i sudbi,
o volji slobodnoj, saznanju konačnom,
sudbi nemenljivoj: ishod ne nađoše
po lavirintima bludeć' vijugavim.
I mnogo se preše o dobru, zlu, sreći
i konačnoj bedi, strasti, apatiji,
o slavi i sramu-sve filozofija
lažna, mudrost prazna, što čaranjem zgodnim
tek na tren očara, jad il' muku, nadu
varljivu pokrene, ili naoruža
srce okorelo strpljenjem zadrtim-
čelikom trostrukim. Drugi u odvažnim
pustolovinama, zbijeni u čete
i u eskadrone, udalj istražuju
taj svet tmurni, ne bi l' kakavgod kraj mog'o
pružit' im stanište udobnije. Oni
usmeruju krilat pohod duž obala
četiri paklene reke koje bljuju
u jezero ognja svoj tok ubitačni:
Stiks gnusobni, reka mržnje smrtonosne,
Aheron od bola tužan, crn i dubok,
Kokitus-bi nazvan tako po glasnome
plaču što s voda mu razleže se žalnih,
Flegeton pomamni-olujnom mu vatrom
vali besno bukte. A od njih daleko,
spor, miran tok Lete, reke zaborava
valja svoj lavirint tečni: s nje ko pije,
smesta zaboravlja stanje, biće svoje,
zaboravlja radost, jad, veselje, patnju.
Preko ove reke leži kopno ledno
sumračno i divlje, šibano vihorom
bura neprestanih i gradom užasnim
što na tlu tvrdome ne topi se, nego

skuplja u hrpama, nalik na ruine
drevnih građevina. Sneg i led svud drugde,
bezdana duboka k'o blato serbonsko
između Damiate i drevnoga vrha
Kazija, gde vojske cele potonuše.
Suhi vazduh prlji ledno, te hladnoća
ima dejstvo ognja. Tamo sve proklete
dovlače i muče o svakome roku
furije harpijskih nogu, da iskuse
naizmence jetko menjanje krajnosti
najžešćih-krajnosti još žešćih zbog smene
ležaja od vatre razjarene za led,
koji iscrpljuje njihovu toplinu
nežnu i etarnu, te tu naokolo
vezani, sleđeni, nepomični sahnu
jedno vreme, otud u oganj ih natrag
žure. Tamo-amo prevoze se oni-
preko tog tesnaca Lete, svoje muke
povećavajući. Žude, naprežu se,
prelazeć', ne bi li dosegli zamamni
talas, da u slatkom zaboravu, s jednom
kapljicom izgube sve bole i jade-
sve u jednom trenu i toliko blizu
ivice! Al' neda sudbina i da bi
omela pokušaj-Meduza s gorgonskom
stravom prelaz čuva, a sama od sebe
povlači se voda pred srkutom svakog
živog stvora, k'o što nekada bežaše
ispred Tantalovih usana. I tako
pohodom beznadnim, zbrkanim lutaju
čete pustolovne, drhteć' stravom bledom,
glêda prestravljena, prvi put osmotriv
svoj udes žalosni, spokoj ne nalazeć'.
Prohode kroz mnoge mračne, tužne dolje,
krajine žalosne, preko planinčina
ledenih, ognjenih, kroz stenje, pećine,
jezera, močvari, blatišta, jazbine,

kroz utvare smrti, svet smrti kojega
Bog prokletstvom sazda zlim, zlu samo dobar,
u kome umire sve živo, smrt živi,
a koti nastrana priroda jedino
čudovišta mrska i neopisiva,
gora no iz bajke il' što strah zamišlja:
gorgone i hidre i himere grozne.
    A Satana, dušman Boga i čoveka,
misli zapaljenih nakanom najvišom,
odev laka krila, svoj samotni prolaz
put kapija Pakla revno istraživa:
čas krstari desnom, čas obalom levom,
sad okrzne ponor krilom vodoravnim,
da se zatim vine do ognjenog svoda.
Kao kad daleko smotreno, na moru
iz oblaka visi brodovlje, vetrima
ekvinokcijalnim sabito, jedreći
od Bengala ili ostrva Ternata
i Tidora, otkle dovoze trgovci
začine ukusne-oni na brodljivoj
struji morskoj, kroza široki okean
etiopski, k Rtu plove uza struju
put Pola-takav se činjaše leteći
zloduh u daljini. Najzad se granice
Pakla ukazaše, dižuć' se visoko
do strašnoga krova, i triput trostruke
kapije: tri ploče tuč, tri čelik, a tri
dijamantske stene-sve tri neprobojne,
ograđene vatrom što oko njih kruži,
ali ne jenjava. A onamo ispred
kapija, sa strana obeju, sedahu
dve strašne prilike: jedna do pojasa
nalik ženi, lepa, ali kraja gadnog
u mnogim ljuspavim, skoturanim, grdnim
naborima-zmija oružana smrtnim
žalcem. Oko njenog struka čopor pasa
Pakla što nikada lajat' ne prestaje

na sav glas kerberskim, grdnim čeljustima,
oreć' se užasnim gromotom. Međutim,
kada im se prohte, ako im šta bilo
buku poremeti, oni se uvlače
u utrobu njenu-štenaru njihovu,
pa tamo i dalje, u nevidelici,
laju i urliču. Mnogo manje mrski
no ovi, držahu Skilu dok se kupa
u moru što deli Kalabriju i žal
škrapav trinakrijski. Nit' je rugobnija
pratnja u veštice, kad pozvana tajno,
mirisom dečije krvi namamljena,
jašući kroz vazduh dolazi da igra
sa čarobnicama laplandskim, dokle se
revni Mesec mrači na njihove čini!
A prilika druga-ako se prilikom
može zvati ono što nemaše lika
uočljivog udom, zglobom il' komadom,
jer jedan ličaše na drugog, il' ako
suštastvom se može zvati što utvarom
izgleda-stajaše crna k'o noć, besna
k'o deset furija, stravična k'o Pak'o
i vitlaše strašnim harpunom, zbog čega
činjaše se k'o da na glavi kraljevsku
krunu nosi. Beše Satana već blizu,
a sa svog sedišta čudovište, napred
krećući se, prispe tako brzo strašnim
korakljajem, da se Pakao tresaše
dok ono krakaše. Neustrašiv zloduh
začudi se šta to bit' može-začudi,
ali ne prestraši: izuzevši Boga
i njegova Sina, on stvorenom stvoru
nit' se uklanjaše, niti ga cenjaše.
I s prezrivim vidom prvi progovori:
"Otkuda si i ko, utvaro gnusobna,
te se drznu, premda mračna i užasna,
preprečit' nakaznim likom svojim moj put

ka tim kapijama? Neka ti je znano:
nauman sam kroz njih proći, ne tražeći
dozvolu od tebe! Povuci se ili
iskusi ti ludost svoju i iskustvom
nauči se da se, ti rođen u Paklu,
ne preš s duhovima rođenim na Nebu!"
Gnevom obuzeta, avet mu odvrati:
"Jesi li ti onaj anđeo izdajnik,
jesi li ti onaj što prvi na Nebu
skrši mir i veru, dotad nekršene,
i u gordu bunu oružjem za sobom
povuče trećinu nebeskih sinova,
zakletih protivu Višnjega, zbog čega
Bog i njih i tebe izgna i osudi
da tu tavorite u jadu i muci
večne dane? Zar ti, robe Pakla, sebe
ubrajaš u duhe nebeske, a dahćeš
prkosom, prezrenjem tu gde k'o kralj vladam
i-da te razbesnim još više-k'o tvoj kralj
i gospodar? Natrag, u mučenje tvoje,
pretvorni begunče, i brzini svojoj
dodaj laka krila, da bičem škorpijskim
skanjivanje tvoje ne teram il' jednim
udarcem harpuna ovog da te neznan
užas il' nekušan probod ne dograbi!"
Tako govoraše strašilo jezivo
i tako govoreć' i preteći tako,
izgledom postade desetput strašnije
i bezobličnije. A na drugoj strani,
razjarivan gnevom Satana stajaše,
neustrašiv i k'o ognjena kometa
koja raspaljuje čitavu dužinu
grdnog Zmijonosca na arktičkom nebu
i iz vlasi strašnih rat i kugu siplje.
Svaki izbra glavu kao metu smrtnu-
kobne ruke njine samo jedan udar
smerahu i tako jedan drugog mirno

gledahu, k'o kada dva tmurna oblaka
krcata nebeskim topništvom, dohode
grohoćuć' nad Kaspij, pa čelom u čelo
stanu, zakriljuć' prostor, sve dok vetri
ne dunu znak da se mračni susret njihov
sjedini u srednjem vazduhu. Tako se
mrgođahu moćni borci da Pakao
posta još mračniji od tog mrgođenja.
Tako k'o parnjaci stajahu-jer neće
nikad, sem još jednom, nijedno susresti
ni blizu toliko moćnog protivnika
i u času bi se tome znamenita
dela zbila-sav bi Pak'o o tom bruj'o,
da ne usta, s groznim krikom se bacivši
među njih, vračara zmijasta, što sede
kraj kapije Pakla i ključ kobni drža:
"O, oče", zakriča, "šta ti ruka smera
protivu jedinca sina? Bes kakav te,
o, sine, spopade, da taj smrtni harpun
okreneš protivu glave oca svoga?
A znaš li za koga? Za onog što sedi
gore i pritom se potsmehuje tebi,
svome argatinu, metnutom da vrši
sve što zapovedi gnev njegov, kojega
on pravdom naziva-gnev njegov što će vas
uništiti jednog dana obojicu."
Ona to izreče, a na njene reči
paklena se napast zaustavi. Potom,
ovim joj rečima Satana odvrati:
"Tako čudne reči i krik tako čudan
ti ubaci i tim preduhitri hitru
moju ruku, te se obuzda i činom
ne kaza što smera dok najpre od tebe
ne doznam kakvo si biće-dvoobličnа
tako, i zbog čega, premda te tek sada
sretoh u toj dolji Pakla, mene zoveš
ocem, a tu avet mojim sinom. Ja te

ne poznajem, niti ikad dosad videh
prizor tako mrzak k'o ti i on što ste."
Na to će čuvarka kapije od Pakla:
"Zar me zaboravi, zar izgledam sada
u očima tvojim tako gadna-nekad
na Nebu smatrana tako lepom? Jednom,
na skupu, pred licem sviju serafima
s tobom udruženih u zaveri smeloj
protiv cara Neba, nesnosna te muka
naglo iznenadi, smrači i zaslepi
oči tvoje, te kroz tmine zaploviše,
pri čem glava tvoja baca plamenove
mnoge i hitrene, dok se ne otvori
široko na levoj strani i ja, tebi
najsličnija licem svetlim i obličjem,
sijajuć' nebeskom lepotom iskočih
kao oružana boginja iz glave
tvoje. Zapanjenost obuze nebesku
vojsku svekoliku: prestrašeni, oni
najpre ustuknuše, nazvaše me Grehom
i držaše za loš predznak. Al' kad na me
svikoše-dopah se, ljupkosti zamamne
moje osvojiše i najnesklonije,
a najvećma tebe što se, često gledeć'
svoju vernu sliku u meni, zaljubi
i sa mnom natajno takva uživanja
sladi da utroba moja zače breme
rastuće. Al' vojna tad izbi i Nebo
postade poprištem. Našemu svemoćnom
dušmanu pripade (a i šta bi drugo?)
pobeda potpuna, a nama gubitak
i slom širom Neba. Oni se survaše
hitnuti glavačke s visine nebeske
u taj ponor dole, a u opštem padu
i ja. I baš tada bi u moje ruke
dat ovaj ključ moćni, s naredbom da čuvam
zanavek kapije ove zatvorene,

koje proći niko kadar nije, ako
ja ih ne otvorim. Zamišljena, sama
seđah ovde. Ali ne sedeh zadugo,
nego dokle moja utroba, od tebe
bremenita, i već tada uvećana
grdno, ne oseti potresanje čudno
i muke žestoke. Najzad, porod mrski-
ovaj što ga gledaš, kome si ti otac,
put probijajući nasilno, razdera
utrobu mi, te se od strave i muke
ona unakazi i tako sav donji
izgled moj promeni. Al' on, moj rođeni
dušmanin, iskoči, vitlajući svojim
zlokobnim harpunom, rad uništavanja
sazdatim. Pobegoh i kriknuh: Smrt! Pak'o
zadrhta od toga imena užasnog
i uzdahnu svima svojim pećinama,
vrativši odjek: Smrt! Ja bežah, al' on me
progonjaše (mada, kanda, više strašću
raspaljen no besom) i daleko brži
stiže majku svoju, svu izbezumljenu,
i u grljenjima nasilnim i gnusnim
oplodi me! A iz toga silovanja
rodiše se ove nakaze lajave,
što me, k'o što vidiš, okružuju stalnom
drekom, svakičas se začinju, svakičas
rađaju, s mukama beskrajnim za mene.
Jer kad im se prohte, vraćaju se natrag
u utrobu što ih izleže i tamo
urliču i grizu moj drob-obed njihov,
pa opet, napolje prodiruć', muče me
mukama žestokim, te naći ne mogu
mira ni počinka. Pred očima mojim,
naspram mene sedi mračna Smrt, moj dušman
i sin. On ih huška, te bi mene, svoju
roditeljku, brzo pojeli, nemajuć'
drugog plena, kad on ne bi znao da je

kraj njegov povezan s mojim i kad ne bi
znao da ću biti za njega zalogaj
gorak-otrov njegov, kad to jednog dana
bude-tako sudba objavi. Al' tebe,
oče, opominjem: kloni se njegove
strele smrtonosne! Zaludu se nadaš
da si nepovrediv pod oklopom sjajnim,
premda je kaljenja nebeskog. Jer smrtnoj
toj streli niko se-osim onog koji
gore vlada-nije kadar odupreti."
Ona tim završi, a domišljat zloduh
brzo nauk shvati, pa mekši, umilno
odvrati ovako: "Kćeri draga, jer me
za oca svojataš i tu mi pokaza
moga divnog sina, drago zaveštanje
vragolanja što sam imao na Nebu
s tobom-uživanja onda slatkih, sada
tužnih i spomenut' zbog promene strašne
što nas nepojamno, nenadno zadesi!
Znaj, ja ne dolazim k'o dušman no da bih
doneo slobodu iz ovoga mračnog
i žalosnog doma muka-vama dvoma
i vojsci čitavoj nebeskih duhova,
koji na oružje ustaše rad naših
pravednih zahteva i s nama padoše
odozgo. Oni me šalju samog na to
surovo poslanje, te se jedan za sve
izlažem, da gredom samotnim prevalim
ponor bez dna i da kroz prazninu grdnu,
tražeći nasumce, otkrijem stanište
pretskazano, što po znacima saglasnim
treba da je dosad stvoreno: prostrano,
okruglo stanište blaženstva, na kraju
Neba, i na njemu nastanjena rasa
stvorova uspravnih, valjda da popune
naš upražnjen prostor-mada udaljeno
znatno, iz bojazni da Nebo, nabito

moćnim mnoštvom, nove kavge ne započne.
Žurim se da saznam da l' je to svršeno
il' se sada nešto još tajnije sprema,
pa čim to dokučim-ja se hitno vraćam
da vas dvoje vodim u mesto gde ćete
ti i Smrt ugodno boravit' i tiho
letet' nevidljivi i gore i dole
ugodnim i punim mirisa vazduhom.
Tamo ćete biti hranjeni, kljukani
bez mere-sve stvari plen će vaš da budu."
On ućuta, budući oboje veoma
srećni izgledahu. I Smrt se isceri
užasnim i groznim osmehom, začuvši
da će glad njezina biti utoljena,
a blažen njen trbuh narečen za srećni
taj čas. Ništa manje ne obradova se
majka njena i svom ocu ovo kaza:
"Ključ od tog ponora paklenog ja čuvam
po svom pravu i po nalogu svemoćnog
cara Neba-on mi zabrani otvarat'
ove neprobojne kapije, a protiv
svake sile stoji Smrt, spremna da svojim
harpunom upadne, ne bojeć' se da bi
stvor živi je mog'o pobedit'. Al' zar sam
dužna vršit' nalog onog gore što me
mrzi, što me rinu amo dole u tu
tminu predubokog Tartara, da sedim
na dužnosti mrskoj ovde zatočena-
ja stanovnik Neba i čedo nebesko,
tu u agoniji stalnoj i u jadu,
opasana drekom i mučenjem od svog
vlastitog poroda, koji se utrobom
mojom hrani! Ti si moj otac, moj tvorac,
ti mi dade biće moje! Kog' da slušam,
kog' da sledim, ako ne tebe? Ti ćeš me
uskoro odvesti k tome novom svetu
svetlosti i sreće, međ' bogove koji

blaguju i gde ću, tebi uz desnicu,
pohotljiva vladat' bez kraja, k'o tvojoj
dragani i tvojoj kćeri što priliči."
Ona to izreče, pa sa svoga boka
dohvati ključ kobni, žalosno oruđe
sviju naših jada, i vukuć' kapiji
skotsku pratnju svoju, u trenu podiže
golemu rešetku, koju nikad sile
stigijske pokrenut' nisu bile kadre,
u ključaonici odvrnu složeno
ključno pero, zatim s lakoćom otkači
reze i prevore od teškoga gvožđa
il' kamena tvrdog. Vrata se paklena
naglo otvoriše uz plahovit trzaj
i škripu, a s njinih sa šarki zatrešta
grom osoran koji potrese najdublje
temelje Ereba. Ona ih otvori,
ali da zatvori-premaši joj snagu!
Kapije ostaše širom otvorene,
te bi mogla vojska raširenih krila,
razvitih zastava s konj'ma i kolima,
u stroju rasutom, maršem proći-tako
široke bejahu i k'o ždrelo peći
rigahu klobučav dim i crven plamen.
Pred očima im se odmah otvoriše
tajanstva sivoga bezdana-pučina
mračna i beskrajna, bez međa i mera,
gde su izgubljeni i prostor i vreme,
dužina, širina i visina, gde Noć
pradavna i Haos, pređi prirodini
večnu anarhiju neguju sred vreve
večitih ratova i zbrkom se drže.
Toplo, hladno, vlažno i suvo-četiri
gnevna zatočnika, tu se o prvenstvo
bore i uvode u boj embrione
njihovih atoma. Ovi, svaki oko
stega svoje sekte, u bratstvima njinim

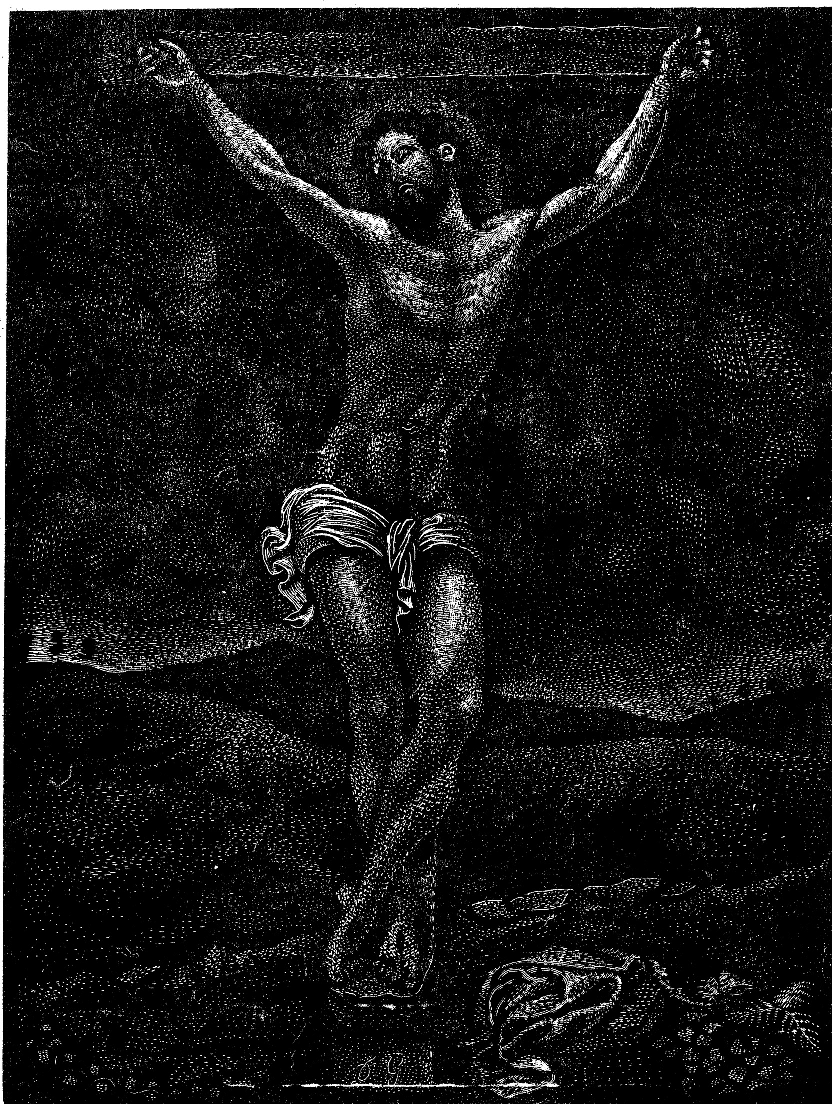
raznim, oružani lako ili teško,
oštri, glatki, brzi ili spori vrve
gustim rojevima, neizbrojni poput
peska sa spržćnog tla Kirenaike
il' Barke, kada ga dižu, kao pomoć
il' kao pretegu, vetri zaraćeni
lakim kril'ma svojim. Onaj uz kojega
najviše prionu-vlada za trenutak.
Haos k'o sudija sedi i odlukom
još više zapliće borbu, kojom vlada.
A do njega Slučaj, visoki sudija,
svim upravlja. U taj ambis neskroćeni-
kolevku prirode, a i grob njen možda-
što nije ni voda, ni zemlja, ni vazduh,
ni vatra, no skupa svi oni, zbrkani,
u svojim začetnim uzrocima, zbog čeg'
i moraju stalno da se bore, sve dok
moćni tvorac, radi stvaranja svetova
novih, ne uredi mračnu građu njinu-
u taj neskroćeni ambis, zastav časak
na ivici Pakla, pogledna oprezni
zloduh, razmišljajuć' o svom putovanju,
jer mora pučinu ne baš usku proći.
Uho mu ne beše manje zaglušeno
razornom i bučnom hukom (da velike
stvari poredimo s malim), no Belona
kad sa svima svojim spravama opsadnim
juriša, rešena da grad glavni neki
zbriše, niti manje no kad bi se ovaj
sklop Neba survao ili elementi
ovi, u pobuni, nepomičnu Zemlju
istrgli iz njene osovine. Najzad,
on za let raširi k'o jedra široka
krila i, uspravljen u dim klobučavi,
odrinu se od tla. Potom milje mnoge,
kao na nosiljci od oblaka, uvis
jezdio je smelo. Al' sedišta toga

brzo nesta-posve iznenađen, srete
prazninu ogromnu. Zalud lepršajuć'
kril'ma, padao je dole k'o olovo,
u dubinu deset hiljada sežanja:
i do ovog časa padao bi da ga-
zlim udesom-neki oblak burni, nabit
vatrom i šalitrom, silnim odbačajem
ne hitnu toliko milja uvis. Ta se
bura zaustavi, utuli u blatu-
ni moru, ni dobro suvoj zemlji. Skoro
utonuo, napred iđaše, gacajuć'
sirovu gustinu, napola leteći,
napola pak gredom-trebaše mu sada
i veslo i jedro. K'o kad grifon trkom
krilatim, kroz pustoš, vija iznad brega
il' dola močvarnog Arimaspiana,
koji vešto, budnom nadzoru njegovom
opljačka čuvano zlato-tako revno
zloduh nastavljaše svoje putovanje
kroz glib i vrleti, kroz tesno i gusto
hrapavo i retko, glavom i krilima,
nogama, rukama, te pliva il' roni,
gaca, puzi, leti. Najzad, razuzdana
i sveopšta vreva zaglušnih zvukova
i posve zbrkanih glasova, nošena
kroz tamu jalovu, navali na uši
njegove žestinom najbučnijom. Na tu
stranu on zaplovi, ne plašeć' se tamo
sresti kakvu bilo silu ili duha
najnižeg ambisa, što je stolovati
kadar u toj buci-da ga priupita
kud se najpre stiže mraku na obalu,
graničnu sa svetlom. Kad, gle, pred njim presto
Haosov i njegov mračni čardak pružen
svom širinom iznad ponora pustošnog!
Uza nj na prestolu, crninom ovita,
sеđaše Noć-biće najstarije, njegov

ortak u vladanju. Pokraj njih stajahu
Ad, Ork i imenom strašni Demogorgon,
uz ovog Glasina i Slučaj i Nered,
zatim Zbrka-teško zavađeni, najzad
Neslogа s tisuću usta različitih.
Smelo se obrativ k njemu, Satana će:
"Sile i duhovi najnižeg ambisa,
Haosu i Noći pradavna, ja nisam
doš'o k'o uhoda da bih istraživ'o
il' poremetio tajne vašeg carstva,
nego od nevolje, lutajući po toj
pustinji sumračnoj! Jer moj put ka svetlu
vodi kroz prostrano carstvo vaše, te sâm,
napola izgubljen, bez vodiča tražim
putanju najkraću, što vodi gde mračne
vaše međe s Nebom graniče, il' ako
ima neko drugo mesto koje vaša
vlast bejaše stekla, a potom etarni
car ga posvojio-tamo da bih stig'o
taj ponor prelazim! Moj kret upravite!
Upravite li ga, neće to neznatnu
naknadu u vašu korist da donese:
ako ja tu oblast izgubljenu-sasvim
izgnav posvajanje-vratim njenoj tami
prvotnoj i vama u vlast (što i jeste
svrha mog sadašnjeg puta) i još jednom
uzdignem onamo steg pradavne Noći-
vama sve koristi, a osveta meni!"
To Satana reče, a Anarh mu stari,
drhtavoga glasa, lica nespokojna,
ovako odvrati: "Poznajem te, stranče!
Znam da si ti onaj moćni vođ anđela
što nedavno usta protiv cara Neba,
ali bi oboren! Videh i čuh-budući
tako brojna vojska ne beža nečujno
kroz užasnut ponor-propast za propašću,
polom za polomom, sve zbrka od zbrke

gora, a kapije Neba u gonjenje
sipahu tisuće svojih pobedničkih
četa! Ja prebivam tu na međi svojoj-
ako sam iole kadar da poslužim
trici ovoj što za odbranu preosta,
koju nam i sada otimlju kroz naše
unutarnje raspre, što slabe pradavne
Noći skiptar: najpre Pakao, tamnica
tvoja, što se dole širi udalj, uširi,
pa nedavno, nebo i Zemlja-svet drugi,
što visi nad mojim carstvom, zlatnim lancem
vezan za tu stranu Neba s koje vaše
legije padahu. Budeš li se kret'o
tim putem, daleko nisi-utoliko
opasnosti bliži. Idi i požuri!
Moj cilj jesu šteta, rušenje i pustoš."
On završi. Ali Satana ne zasta
da mu odgovori, nego srećan što sad
pučina njegova može nać' obalu,
sa svežom revnošću i sa snagom novom
odbaci se uvis, kao piramida
ognjena, u pusto prostranstvo, i kroza
lom elemenata zaraćenih svuda
oko njega, krči svoj put, gore stešnjen
i ugrožen, nego Argo prolazeći
kroz Bosfor između stena sudaranih,
il' kad levim bokom Odisej izbeže
Haribdu i drugim vrtlogom otplovi.
On se s takvom mukom i naporom teškim
probijaše-s mukom i naporom teškim!
Ali kad već jednom on prođe, uskoro
po padu čoveka-promene li čudne!-
Greh i Smrt svom silom, sledeći trag njegov-
takva bi nebeska volja, prokrčiše
širok i nabijen put preko ambisa
mračnog, čiji bezdan uzavreli krotko
podnese most čudne dužine-od Pakla

bez prekida uprav do najkrajnje sfere
ovog grešnog sveta. Po njemu duhovi
opaki, bez muke, tamo i ovamo
prolaze da smrtne kušaju il' kazne,
sem onih Bog koje i anđeli dobri
čuvaju milošću posebnom. Al' već se
najposle pojavi sveti upliv svetla
i s bedema Neba izbaci daleko,
u grud mračne Noći, zoru svetlucavu.
Tu priroda najpre poče svoju krajnju
granicu, a Haos sa manje meteža
i buke vraždebne da otstupa kao
dušman poraženi od njezinih dela
isturenih. Tako Satana zaplovi
s mnogo manje truda, a sad i s lakoćom,
na mirnijem valu, u svetlu nejasnom,
te k'o burom šiban brod rado se hvata
pristani, iako jedrila i pûta
pokidanih. I on, kroz pustoš prazniju,
što vazduhu sliči, umerava svoja
brza krila, da bi izdalj natenane
posmatrao Nebo svetlonosno, ukrug
široko prostrto, te s znat' ne može
da l' je četvrtasto il' okruglo, kula
opalnih, bedema ukrašenih živim
safirima-nekad svoj zavičaj rodni-
a izbliza ovaj svet viseći, čvrsto
obešen o lancu zlatnom, tik uz Mesec,
veličinom jednak zvezdi ponajmanjoj.
Ispunjen osvetom opakom, u času
prokletom i proklet-tamo on požuri.

KNJIGA TREĆA

Sadržina

Sedeći na svom prestolu, Bog vidi Satanu koji leti k ovom svetu, tek stvorenom. Pokazuje ga Sinu, koji sedi s njegove desne strane. Pretskazuje uspeh Satane u izopačivanju ljudskog roda. Oslobađa vlastitu pravdu i mudrost od svih optužbi, jer je čoveka stvorio slobodnim i dovoljno kadrim da se odupre svom iskušitelju. Međutim, objavljuje svoju nameru da bude milosrdan prema njemu, imajući u vidu da nije pao zbog vlastitog nevaljalstva, kao Satana, nego ga je ovaj zaveo. Božji Sin uznosi svog Oca zbog iskazivanja njegove milosrdne nakane prema čoveku. Ali Bog na to izjavljuje da ovo milosrđe ne može biti pruženo čoveku bez zadovoljenja božanske pravde: čovek je, žudeći za božanstvenošću, uvredio Božje veličanstvo i zbog toga sa svim svojim potomstvom-obrečen smrti-mora da umre dok se ne nađe neko voljan da odgovara za njegovu uvredu i da iskusi njegovu kaznu. Božji Sin se dobrovoljno nudi za iskupljenje čovekovo. Otac mu odobrava, odlučuje njegovo ovaploćenje, objavljuje njegovo uznošenje nad svim imenima na Nebu i Zemlji, zapoveda svim anđelima da ga obožavaju. Oni poslušaju i, pojući himne u horu uz svoje harfe, slave Oca i Sina. Međutim, Satana se spušta na praznu izbočenost najdalje lopte ovog sveta, gde, lutajući, prvi pronalazi mesto otada prozvano Čistilište Taštine. Opis lica i stvari koje lete tamo. Odatle stiže na kapije Neba. Opis uspona stepenica, kao i vodâ iznad nebeskog svoda, koje teku okolo njega. Njegovo prolaženje odatle do lopte Sunca. On tu zatiče Urijela, namesnika te lopte, ali se najpre preobrazi u lik anđela nižeg reda i-tobože živo želeći da vidi novu tvorevinu i čoveka kojega je Bog tu smestio-raspituje se kod njega o boravištu ovoga. Urijel ga upućuje. Satana se najpre spušta na brdo Nifat.

Budi pozdravljena o, svetlosti sveta,
prvo čedo Neba, il' s Večnim suvečna
zrako! Mogu li te izreć' bez zazora?
Jer Bog jeste svetlost i on od večnosti
nije obitav'o nikad sem u svetlu

nedokučivome, obitav'o, dakle,
u tebi, o svetli izlive od svetle
i nesatvorene esencije! Ili,
ako ti je možda draže čuti, čisti
potoče etarni! Ko će vrelo tvoje
da iskaže? Ti bí pre Sunca, pre Neba
i na glas Božiji k'o plaštom ogrnu
svet što se dizaše iz voda dubokih
i mračnih, osvojen od beskraja pustog,
bezobličnog. Tebi opet je se vraćam,
još smelijeg krila, iz stigijske bare
umičuć', iako zadržan predugo
u tome staništu tamnom, dok u letu
svom, nošen kroz krajnje i kroz srednje tmine,
pevah o večitoj Noći i Haosu
melodijom drukčom nego Orfejeve
lire. Pouči me muza Neba, te se
odvažih da u mrak siđem i natrag se
popnem, iako je to teško i retko.
Vraćam ti se čitav i opažam tvoju
luču nenadmašnu i životodavnu.
Al' ne posećuješ više ove oči,
koje se uzalud okreću da nađu
tvoju zoru il' tvoj zrak prodorni-tako
neprovidna, crna mrena jabučice
njihove ugasi il' bela navlaka
njih pokri. Al' to me nimalo ne koči
da dolutam tamo gde muze dohode
često-u senovit gaj, na izvor bistri,
il' breg osunčani, očaran ljubavlju
pesme svete. Ali tebe posećujem
ponajčešće noću, Sione, i cvetne
potoke što miju podnožje ti sveto
i teku peneć' se! Prečesto se setim
i one dvojice sudbinom mi ravnih-
o, kad bih im ravan bio i u slavi-
slepog Tamirisa, slepog Meonida.

A uz njih se setim ja i Tirezije
i Fineja, starih proroka. Tada se
nadojim mislima što same od sebe
bude skladne strofe, k'o što budna ptica
pevuši u tmini i skrita u žbunu
najsenovitijem usklađuje svoje
napeve ponoćne. Tako se s godinom
vraćaju i doba njena, ali meni
danak se ne vraća, niti nagoveštaj
ljupki zore ili večeri, nit' pojav
prolećnjeg cvetanja, letnje ruže, krda,
jata il' božanskog ljudskog lika. Nego,
mesto toga, magla i večita tama
okružuju mene, od vedrih puteva
ljudskih otsečenog. A buduć' mi knjigu
divnoga saznanja predstavlja sivilo
opšte, prirodina dela su zbrisana,
srušena i sasvim jedan od ulaza
mudrosti zatvoren. Utoliko jače
zasijaj unutra, nebeska svetlosti
i sve moći uma ozari, tu oči
zasadi, svu maglu očisti i odgnaj
odatle, da mogu videt' i ispričat'
zbivanja nevidna pogledu smrtnome!
A tada svemoćni Otac ozgo, s Neba
najčišćeg, gde sedi na tronu uzvišen
nad svim, svoj obori pogled da osmotri
jednim mahom svoja dela i tih dela
dela. Sve svetosti Neba oko njeg' se
jatiše k'o zvezde i od njegovoga
pogleda primahu blaženstvo koje se
izrazit' ne može. S desna mu seđaše
zračna slika slave njegove-jedini
Sin njegov. Bog najpre opazi na Zemlji
prve pretke naše, dotada jedino
njih dvoje od roda ljudskog nastanjene
u vrtu blaženom, gde beru u srećnoj

osami besmrtne plodove ljubavi
i sreće-ljubavi nenadmašne, sreće
neprekidne. Potom osmotri Pakao
i bezdan između, i Satanu tamo
kako plovi pored bedema nebeskog,
s ove strane Noći, vrh vazduha tamnog
i već spreman da se krilima umornim
i nogama željnim sune na spoljašnost
golu ovog sveta, koja beše slična
tlu čvrstom, van Neba-nesigurno da l' je
okružena vodom ili pak vazduhom.
Bog, osmatrajuć' ga uzvišenim gledom
što prozire prošlost, sadašnjost, budućnost,
predviđajuć', Sinu svom ovako zbori:
"Jedinorođeni Sine moj, vidiš li,
kakav bes našega protivnika nosi?
Niti propisane međe, nit' ograde
Pakla, ni svi lanci na nj' tamo vrgnuti,
čak ni sva ambisa provalija grdna,
nisu kadri da ga zadrže, toliko
izgleda osveti očajničkoj naklon,
koja će se srušit' na njegovu glavu
buntovničku! I sad, otrgnuv se iz svih
uza, leti pokraj Neba, na međama
svetla, pravce k svetu novostvorenome
i čoveku tamo nastanjenom, s ciljem
da proba ne bi l' ga silom uništio
il' još gore nekim lukavstvom pritvornim
izopačio ga. I izopačiće!
Jer će čovek laži njegove laskave
slušat' i olako prekršit' zapovest
jedinu-jedinu zalogu njegove
poslušnosti. Pašće stog on i njegovo
potomstvo neverno. Čijom krivnjom? Čijom
do vlastitom svojom! Nezahvalan, premda
sve što dobit' moga-dobi on od mene!
Načinio sam ga pravim i uspravnim,

kadrim da se drži, mada i slobodnim
da padne. Takvima sazdah sve etarne
sile i duhove-i koji ostaše
stameni i koji padoše: slobodno
ostaše stameni oni što ostaše
i padoše oni što padoše. Kakav
iskren dokaz mogu, neslobodni, pružit'
o privrženosti istinskoj, ljubavi
ili veri čvrstoj, ako bi očitim
bilo da jedino čine što moraju,
a ne što pak žele? Kakvu bi pohvalu
mogli da dobiju? A kakvo pak milje
ja od poslušnosi ukazane tako,
gde volja i razum (razum je takođe
izbor), nedejstveni, tašti i oboje
lišeni slobode i pasivni služe
nužnosti, ne meni? To je zato što im
to k'o po zakonu pripada: takvim su
stvoreni i krivit' ne mogu svog tvorca,
prirodu il' sudbu svoju, k'o kada bi
predodređivanje, vođeno zakonom
apsolutnim ili višim predviđanjem,
upravljalo voljom njihovom: vlastitu
bunu odlučiše oni sami-ne ja!
Da sam predviđao-moje predviđanje
ne bi uticalo na grešku njihovu,
koja, makar nije predviđena, nije
zbog tog manje stvarna. Tako bez najmanjeg
potstreka il' senke sudbine, il' ma čeg
što bih nemenjivim predviđao, oni
greše-sebi tvorci svega, kako onog
što rasude, tako onog što izberu.
Jer ih tako sazdah slobodnim i ostat'
moraju slobodni, dok se ne potčine
sami. Inače bih mor'o promeniti
prirodu njihovu i opozvat' zakon
najviši, večiti i neizmenljivi,

koji i odredi njihovu slobodu.
Sami odrediše svoj pad. Prva vrsta
pade iz vlastitog svoga potsticaja-
samozavedeni, samoiskvareni.
Čovek najpre pada zaveden od ovih
prvih. Zbog toga će čovek naći milost-
drugi ne! Tako će slava moja da se
na Nebu i Zemlji istakne i pravdom
i milosrdnošću. Al' će milosrdnost
prva i poslednja blistat' najsjajnije."
Dok Bog tako zbori, miris ambrozijski
ispuni sve Nebo i u duhovima
blaženim, izbranim, raširi osećaj
nove, neiskazne radosti. Nesravnjiv,
Božji Sin se javi u najvećem sjaju:
u njemu blistaše čitav njegov otac
suštinom izražen, a na njegovome
licu vidno izbi samilost božanska
i ljubav beskrajna i njih iskazujuć',
ovako on svome Ocu govoraše:
"O, Oče, milosna bi reč što okonča
najvišu osudu tvoju-da će Čovek
milost naći. Radi toga će i Nebo
i Zemlja visoko uznositi hvale
tebi nebrojenim zvucima sveštenih
pesama i himni: tvoj tron će okružen
njima razglašavat' tebe večno svetog.
Zar da čovek bude zanavek izgubljen?
O, zar čovek delo tvoje, čedo tvoje
najmlađe, doskora toliko voljeno,
da padne, baš tako obmanuto lažju,
makar udruženom s ludošću njegovom?
Nek to, Oče, bude daleko od tebe,
daleko od tebe koji si sudija
svemu sazdanome i sudiš jedino
pravedno! Zar tako dušman da postigne
svoj, a osujeti tvoj cilj? Zar da zlobu

svoju zadovolji, a dobrotu tvoju
poništi? Zar da se ipak s izvršenom
osvetom gord vrati svojoj, makar težoj
osudi i da on povuče za sobom
u Pakao sav rod ljudski, njim iskvaren?
Zar ćeš ti sam svoje delo, što na slavu
sebi sazda, radi njega da poništiš
i satreš? Tim bi se i u veličinu
tvoju i dobrotu tvoju posumnjalo
i bez odbrane bi bio ti sam huljen."
Veliki mu tvorac na to odgovori:
"O, Sine u kome moja duša ima
najveće naslade, Sine nedra moga,
Sine što jedini reč si moja, mudrost
moja i dejstvena moć moja, svaka je
reč tvoja iz moga uma, svaka k'o što
namisao moja večna opredeli:
čovek neće biti posvema izgubljen,
nego spasen koji zaželi-ne samo
svojom voljom nego i milošću mojom,
voljno podarenom. Ja ću da još jednom
obnovim njegove pale moći, premda
propale i grehom u niske, prejake
žudnje zatočene. Mnome dignut' čovek
još jednom će protiv svog dušmana smrtnog
stat' na ravnoj nozi-dignut' mnome da bi
sazn'o koliko je jadno palo stanje
njegovo i meni sve svoje spasenje
da duguje-nikom drugom nego meni.
Milošću posebnom neke sam odabr'o,
istak'o nad drugim, jer takva je moja
volja. Drugi čuće zov moj, a često će
bit' opominjani na njihovo grešno
stanje, da na vreme smire razjareno
božanstvo, dokle ih ponuđena milost
ne zovne: jer ću im izbistriti mračna
čula koliko je dovoljno i smekšat'

srca skamenjena, da se mole, kaju
i dužnu pokornost čine. Moje uši
neće se oglušit' nit' zatvorit' moje
oči na molitvu, kajanje, na dužnu
pokornost, al' samo ako se s iskrenim
namerama pašti oko njih. A kao
vođu postaviću u njima sudiju
moga-savest, koju budu li slušali
dostizaće svetlost za svetlošću, što će
dobro im poslužit' i ako dokraja
istraju-stići će čitavi. A oni
što zanemaruju i preziru moju
dugu trpeljivost i moj dan milosti-
okušat' ih neće nikad, nego surov
biće suroviji, a slep sleplji, da bi
posrnuli i još dublje pali. Nikog,
sem takve, ja neću isključit' iz svoga
milosrđa. Al' sve još svršeno nije!
Kršeći zapovest čovek, veroloman,
krši vernost svoju i božanstvenosti
stremeć' greši protiv višnje vlasti Neba,
pa sve izgubiv'ši na taj način, drugo
ne preosta da on okaje izdaju
svoju, nego da se uništenju preda
i žrtvuje: mora on umreti sa svim
potomstvom njegovim! Mora on il' pravda
umreti, sem ako neko drugi bude
kadar i ne manje voljan da za njega
ispaštanje strogo podnese-smrt za smrt!
Recite, nebeske sile, gde možemo
naći takvu ljubav? Ko bi od vas sebe
učinio smrtnim da iskupi smrtnu
krivicu čoveka i, pravedan, spase
nepravednog-da li u Nebu čitavom
milosrđe tako nežno obitava?"

On zapita, al' sav nebeski hor osta
nem i bi tišina na Nebu. U korist

čoveka ne usta branič il' posrednik,
a kamoli neko da ima smelosti
da navuče smrtnu kaznu na vlastitu
glavu i da otkup položi. I tada
čitav rod bi ljudski, neiskupljen, mor'o
da bude izgubljen-žestokom osudom
na Smrt i na Pak'o presuđen, da Božji
Sin u kom prebiva cela sadržina
nebeske ljubavi, nije obnovio
ovako najdraža razmišljanja svoja:
"Oče, reč je tvoja izrečena: čovek
milost će da nađe. A zar neće milost,
najbrža od tvojih krilatih glasnika,
koja pronalazi svoj put, naći sredstvo
da obiđe tvoja sva stvorenja-ona
koja netražena, neočekivana
i nepreklinjana svakome dolazi?
Sreća za čoveka, što dolazi tako!
On njezinu pomoć, već umr'o i prop'o,
nikad neće moći tražit', niti prinet'
žrtvu ili otkup za se-nerazdužen,
nepopravljen. Evo, onda, mene! Nudim
sebe za nj'ga-život za život! Nek na me
gnev tvoj padne, smatraj mene za čoveka!
Rad njega ću tvoje naručje napustit'
i voljno se lišit' te slave uza te
i, najzad, za njega s radošću umreti.
Nek iskali na me smrt svoj gnev! Pod njenom
mračnom silom neću zadugo poražen
ostat'. Ti mi dade da večno u sebi
nosim život-tobom ja živim. Iako
smrti se podlažem i njezin sam dužnik
svim onim što može u meni umreti,
kad dug već isplaćen bude, ti me nećeš
ostavit' u gnusnom grobu njenim plenom,
niti ćeš trpeti da neumrljana
moja duša tamo, u truleži, navek

boravi, nego ću k'o pobednik ustat'
i-hvaljeni plen mu pleniv-potčiniti
moga osvajača. Smrt će tada smrtnu
ranu zadobiti i klonut' neslavno,
obezoružana, bez žaoke smrtne.
A ja ću kroz vazduh divotni u sjajnom
triumfu, uprkos Paklu, sužnja Pakla
voditi i sile mraka okovane
prikazati. Ti ćeš, to videć', očaran
bacit' pogled s Neba i nasmešiti se,
dokle ću ja, tobom uzdignut, sve svoje
dušmane satreti-smrt najzadnju, i grob
zasititi lešom njenim. A zatim ću,
po odsustvu dugom, uć' na Nebo s mnoštvom
mojih iskupljenih i vratit' se, Oče,
da ti gledam lice, na kom ni oblačka
gneva ostat' neće, već mir postojani
i smirenost. Gneva otad neće biti,
već u tvom prisustvu radost najčistija."
Tu presta, al' njegov nežni izgled ćutke
još zboraše, zračeć' ljubavlju besmrtnom
za samrtne ljude, od koje bejaše
svetlija jedino poslušnost sinovlja.
Srećan što za žrtvu ponudi se, volju
svog velikog Oca on iščekivaše.
Divljenje obuze sve Nebo, u čudu
šta to može značit' i kuda to vodi.
Al' svemoćni brzo ovako odvrati:
"O, ti u kom ljudski rod pod gnevom nađe
jedino spokojstvo na Nebu i Zemlji!
O, jedino moje radovanje, ti znaš
koliko sva moja dela su mi draga,
čovek ne najmanje, premda zadnji sazdan,
jer za njeg' odvajam tebe od naručja
i desnice svoje-da rod izgubljeni
čitav spasem, tebe gubeć' neko vreme.
Rad toga prirodu onih koje samo

ti možeš iskupit' pridruži vlastitoj
i sam budi čovek međ ljud'ma na Zemlji
i ovaploti se, kad čas za to dođe,
čudesnim rođenjem iz utrobe deve!
Namesto Adama budi svemu ljudskom
rodu glava, premda sin Adamov! K'o što
u njemu svi ljudi ginu, u tebi će,
kao iz korena drugog, obnovljeni
biti svi koji se obnove, bez tebe-
niko! Njegov prestup čini krivim njegov
sav porod, vrlina tvoja, pridodata,
razrešiće one koji se okanu
svojih nepravednih i pravednih dela,
pa će, presađeni u tebe, da žive
i prime od tebe život novi. Tako
čovek će podmirit', k'o što je i pravo,
za čoveka-biti suđen i umreti
i ustat' po smrti! A snjim će ustati
njegova sabraća, iskupljena skupim
životom njegovim. I tako će ljubav
nebeska, smrti se podavši, paklenu
mržnju da nadvlada i mreć' da iskupi-
preskupo iskupi, ono što paklena
mržnja tako lako satra i satire
još kod onih koji, kad to mogu, milost
ne primaju. A ti, silazeć' da ljudsku
prirodu prisvojiš, nećeš umanjiti
nit' unizit' svoju. Jer premda na tronu
najvišeg blaženstva jednak Bogu i s njim
jednako božansku radost uživajuć',
ti se, odrekav se svega da bi spas'o
svet propasti krajnje, potvrdi zaslugom
više no rođenjem da si Sin Božiji-
potvrdi se da si daleko vredniji
da to budeš jer si dobar, no rad toga
što si velik ili moćan. Jer u tebi
kipti većma ljubav nego slava. Zbog tog

tvoje uniženje uzvisiće s tobom
rod ljudski do ovog trona. Tu ćeš sedet'
ovaploćen, tu ćeš k'o Bog i k'o čovek
vladati-sin Boga i čoveka, k'o kralj
miropomazani, sveopšti. Dajem ti
svu vlast: vladaj večno i prisvajaj svoja
prava! Ja poda te, k'o vrhovnog vođu,
podređujem sile, prestole, kneževstva
i vlasti. Koleno svako će se tebi
prikloniti-onih što obitavaju
na Nebu i Zemlji, ili ispod Zemlje
u Paklu. Kad slavno praćen, pojaviš se
s Neba iznad Zemlje i pošlješ anđele
pozivare da sud tvoj oglase strašni,
smesta će otsvakud živi i smesta će
mrtvi, iz svih doba minulih prozvani,
požuriti-takva biće jeka što će
iz sna da ih digne. Tada, sve anđele
tvoje skupiv, ti ćeš sudit' zlim ljudima
i zlim anđelima: okrivljeni, pašće
oni pod presudom tvojom. Popuniv se
svojim mnoštvom, Pak'o otad će zanavek
bit' zatvoren. Svet, pak, spaljen-iz pepela
njinog novo Nebo i Zemlja će nići,
gde će da borave pravedni. I posle
svih muka njihovih doživeće dane
zlatne, plodne zlatnim delima, s radošću,
s ljubavlju pobednom i s istinom divnom.
Tada ćeš odložit' svoj skiptar kraljevski,
jer kraljevski skiptar nužan biti neće-
Bog će bit' sve u svem! A svi vi, bogovi,
volite svom dušom onog što je umro
radi izvršenja svega toga, štujte,
volite svom dušom Sina kao mene!"
    Čim Svemoćni presta, a sav anđeoski
skup klicanjem šumnim kao neizbrojnog
mnoštva i umilnim kao glasova blaženih,

radost iskazujuć' prolomi ushitom
Nebo i predele večite ispuni
hosanama zvonkim. S poštovanjem smernim
prignuše se oni k obadva prestola
i zbaciše na tlo, sa svečanom hvalom,
svoje krune što su zlatom, amarantom
protkane-besmrtnim amarantom, cvećem
što nekad u Raju poče cvetat' pokraj
drveta života, al' brzo, zbog greha
čoveka, na Nebo bi preneto, gde je
najpre raslo. Tamo raste i visoko
cveta, dajuć' vrelu života sen-tamo
gde reka blaženstva posred Neba, između'
cveća jelisejskog, svoj tok ćilibarni
valja. S njime, uvek nesvelim, izbrani
dusi pričvršćuju uvojke blistave,
zrac'ma propletene. Sad su svi ti venci
odrešeni, gusto prosuti po sjajnom
pločniku koji se, blistav k'o jaspisko
more, osmehiva, rumen od nebeskih
ruža. Opet metnuv krune, oni harfe
zlatne prihvatiše-uvek podešene
harfe, što im, sjajeć', vise k'o tobolci
sa strane, te ljupkim preludijem bajne
simonfonije svetu pesmu započeše,
budeć' uzvišeni ushit. Nema glasa
zamuklog, nit' glasa koji ne bi tačno
svoj melodiozni deo pridruživ'o-
takva harmonija svud na Nebu vlada.
Tebe, Oče, prvog pesmom veličaju,
svemoćnog, besmrtnog, beskrajnog, večitog,
nemenljivog cara, tebe tvorca svake
biti, vrelo svetla, tebe nevidljivog
u svetlosti divnoj, gde sediš na tronu
nedokučivome, sem kada zaseni
pun blesak zrakova tvojih i kada se
kroz oblak, k'o zračni oltar oko tebe

navučen, pojave s prekomernim svetlom
skuti tvoji, te tad sve Nebo zablešti
da se ne primiče niti najsjajniji
serafim, već oči krilima zaklanja.
Odmah potom oni veličaju tebe,
pre sviju stvorenja rođenog, o, Sine,
verna sliko Božja, s čijeg se vidljivog
lica, učinjenog vidnim bez oblaka,
sija otac moćni, kojeg stvor nijedan
inače posmatrat' ne može. U tebi
boravi utisnut' sjaj njegove slave,
pretočen u tebe duh njegov pun leži!
On Nebo nebesa i njine sve sile
sazda tobom, tobom dole sruši vlasti
slavohlepne-u taj dan ti ne štеđaše
grom strašni tvog oca nit' ustavi kola
ognjenih točkova, koja potresoše
večni skelet Neba, dok ih preko šija
razgnatih anđela ratnika vozaše.
A kad se s gonjenja vrati, vojske tvoje
uznošahu burnim klicanjem jedino
tebe Sina moći tvoga Oca, jer ti
izvrši osvetu gnevnu nad njegovim
dušmanima. Ali ne i nad čovekom-
njega što zbog zlobe njine pade, tako
strogo ti ne sudi, Oče milosrđa
i ljubavi, nego bi sklon mnogo više
sažaljenju. A tvoj dragi i jedini
Sin čim prozre da ti ne smeraš suditi
slaboga čoveka tako strogo, nego
da si mnogo više naklon sažaljenju,
da gnjev tvoj ublaži i okonča borbu
milosti i pravde, što se na tvom licu
razbra-bez obzira na blaženstvo u kom
kraj tebe k'o drugi sede-ponudi se
da zbog čovekovog sagrešenja umre.
O, da besprimerne ljubavi! Ljubavi

što se nać' ne može ni u čemu manjem
nego što je ljubav božanska! O, budi
pozdravljen, Božiji Sine, spasitelju
ljudi! Tvoje ime biće otsad predmet
izobilni moje pesme i nikada
moja harfa neće zaboravit' hvalu
tebi, nit' odvojit' od hvale tvom ocu.
I tako na Nebu, nad zvezdanom sferom,
oni provođahu svoje časе srećne
radosno i hvale pojući. Međutim,
na loptu senastu i tvrdu ovoga
kružnog sveta, čiji prvi svod odvaja
niže sjajne sfere, što su od Haosa
i navale drevne Noći zaštićene,
Satana se spusti i pošeta. Izdalj,
činjaše se lopta, a sad mu se čini
kopno neizmerno, mračno, pusto, divlje,
pod mrkim pogledom Noći nezvezdane
i večno pretećim burama Haosa
što okolo tutnji pod surovim svodom,
sem na onoj strani koja od bedema
Neba, premda vrlo udaljena, prima
nešto bledunjava odbleska žmirkavog
daška, burom hučnom manje uzburkanog.
Tu demon komotno hoda poljem širnim,
k'o što sup ispiljen uvrh Imausa,
čiji snežni greben zatvara Tatara
skitača, seleć' se iz kraja oskudnog
plenom, da bi žder'o meso jaganjaca
il' kozje mladadi po brdima gde 'no
krda pasu, leti prema izvorima
Ganga il' Hidaspa indskih tekućica,
al' počine, na svom putu, na jalovoj
ravni Serikane, gde Kinezi voze
uz pomoć vetrova i jedrila svoje
trščane kočije lake. Isto tako,
na toj vetrobojnoj pučini od kopna

hodaše sam demon, tamo i ovamo,
na svoj plen okomljen-sam, jer na tom mestu
još se nać' ne moga drugi stvor, neživi
il' živi. Al' posle, hrpama sa Zemlje
tamo uzletahu, k'o dim vazdušasti,
sve stvari prolazne i varljive, kad greh
taštinom ispuni dela ljudska-stvari
varljive i oni koji na varljivim
stvarima podižu svoje lude nade
u slavu, u trajni ugled ili sreću
u ovom il' onom životu. Svi koji
nagradu postižu na Zemlji-plodove
mrskog sujeverja i žuđenja slepog,
ne tražeći ništa do pohvale ljudi,
ovde stiču pravu naknadu, isprazni
k'o i dela njina. Sva nedovršena
dela prirodinih ruku, svi izrodi,
sve nakaze ili smeše neprirodne,
raspav na Zemlji ovamo doleću
i tud tumaraju zalud, do konačnog
raspadanja, a ne-kao što sanjahu
neki-na susednom Mesecu: žitelji
tih srebrnih polja pre će biti sveci
preseljeni ili dusi koji tvore
sredinu međ' ljudskim i anđelskim rodom.
Ovamo-rođeni iz gnusnog spajanja
kćeri i sinova-najprvi prispeše
džinovi iz starog sveta, s mnoštvom njinih
varljivih podviga, premda tada slavnih.
Za njima zidari što na polju Senar
dizahu Vavilon-još uvek zamisli
varljivih, novi bi Vavilon gradili
da imaju čime. Ostali prispeše
pojedince: onaj što da bi za boga
bio smatran rado skoči usred ognja
Etne-Empedokle, i inaj što skoči
u kleombrotijsko more rad naslade

u Platonovome Jeliseju, i njih
broj toliki da bi predugo nabrajat'
bilo-pustinjaci, izrodi, blesani,
i bratije bele, crne, sive, sa svim
dronjcima njihovim. A ovde lunjaju
i hadžije, koji doskiću, iz dalji
tolike ne bi li pronašli mrtvoga
na Golgoti onog što na Nebu živi,
i oni što da bi Raj osigurali
umiruć', oblače rizu franciskanca
il' dominikanca, uobražavajuć'
da će prerušeni proći. Prođu oni
svih sedam planeta, zvezde nekretnice,
prvog kretaoca i sferu kristalnu
čije Terazije vagaju drhtanje
o kom se toliko govori. I evo,
na vrataščima ih Neba Sveti Petar
kanda iščekuje s ključevima svojim,
pa sad na podnožju nebeskog uspona
podižu stopala svoja-kad gle, vetar
protivni i besni s obeju obala
oduva ih u tok suprotni vazdušni
deset tisuć' milja. I tada možete
videt' kukuljice i kape i rize,
s onima koji ih nose, zavitlane
i zalepršane u dronjcima. Nakon
toga relikvije, brojanice, bule,
oproste, zapise, razrešnice-igru
vetra! Sve to leti uvis uzvitlano,
nadaleko, s one zadnje strane sveta,
usred Čistilišta dugog i širokog,
nazvanog Raj Ludih, kasnije množini
znanog, a sad pustog, negaženog. Svu tu
mračnu loptu otkri demon, krstareći
i lutajuć' dugo, dokle najzad zračak
jutarnje svetlosti žurno ne okrenu
ka sebi njegove umorne korake.

Sasvim udalj otkri on visoko zdanje
što se stupnjevima divotnim dizaše
sve do nebeskoga bedema. Na vrhu
njegovom, al' mnogo divnija, javi se
tvorevina slična kapiji kraljevskog
dvorca, ukrašenog lica dijamantom
i zlatom. Nakićen sjajnim istočnjačkim
alemom, sjaktaše portal nepodražljiv
na Zemlji modelom il' skicom olovke
za senčenje! Behu stepenice poput
onih koje Jakov vide gde se njima
penju i spuštaju anđela stražara
svetle čete, kada od Isava beža
ka Padan-Aramu u polju luzkome
i sanjajuć' noću pod otkritim nebom,
budeć' se uzviknu on: Ovo su vrata
nebeska! Tu svaki stupanj imađaše
smisao tajanstven. Vazda tu ne behu,
već katkad, nevidne, dignute na Nebo.
A ispod se sjajno more od jaspisa
il' bisera tečnog njihaše: vođeni
anđelima, potom došavši sa Zemlje,
po njem, dojedrahu ili doletahu
nad valom, uzneti u kolima koja
ognjeni paripi vuku. Stepenice
behu tad spuštene-rad iskušavanja
zloduha olakim uspinjanjem ili
da mu pojačaju tužno isključenje
van dveri blaženstva. Pravo spram njih, dole,
baš iznad blaženog rajskog nastaništa
otvori se prolaz sve do zemlje: prolaz
širok, nesravnjeno širi nego onaj
iz kasnijih doba nad brdom Sionom,
ili onaj, premda vrlo prostran, preko
zemlje obećane, Bogu tako drage,
kojim, posećujuć' ta srećna plemena,
tamo i ovamo često prolažahu

po višnjem nalogu anđeli, a oko
njegovo gledaše po svome izboru
od vrela Jordana reke Paneasa
pa do Virsaveje, gde se Sveta Zemlja
graniči s Egiptom i sa arabijskim
kopnom. Tako širok izgledaše otvor
gde granice, slične granicama vala
okeanskog, behu tami udarene.
Odatle Satana, sad na najnižemu
stupnju stepenica zlatnih koje vode
na kapiju Neba, pogleda nadole,
zadivljen nenadnim prizorom čitavog
ovog sveta. Kao kad izviđač, greduć'
svu noć putem pustim, opasnim i mračnim,
najzad sa osvitom ljupke zore prispe
na vrh nekog strmog brega, sa kojeg se
njegovom pogledu nenadno otkrije
divni izgled neke tuđe zemlje, prvom
viđene, il' kakve prestonice slavne,
sjajnim tornjevima i kulama vitim
urešene, dok je Sunce na pomolu
pozlaćuje svojim zracima-takovo
čuđenje obuze zloga duha, premda
beše pre tog' Nebo video. Al, jače
obuze ga zavist pred izgledom svega
ovog sveta, što se tako lep činjaše.
Razmotriv okolo-to mu ne bi teško
s mesta na kom staja, toliko visoko
iznad baldahina kružnog rasprostrte
senke Noći-sve od istočnoga rta
Terazija, pa do zvezde pramenaste
koja Andromedu odnosi daleko
od atlantskih mora, iza horizonta,
zatim, šir osmotriv od pola do pola,
ne dvoumeć', svoj let hitnu pravo dole
u prvi sloj sveta, lako izvijajuć'
kroz vazduh-čist mermer, svoj kosi put među

zvezdama bezbrojnim, što izdalj sijahu
k'o zvezde, al' izbliz ličahu na druge
svetove, na druge svetove il' sreće
ostrva, baštama slične hesperidskim,
slavnim od davnina: izobilna polja,
gajevi i cvetne doline, ostrva
trikrat srećna. Al' on ne zastade da bi
izvideo ko su srećnici što tamo
borave. Pogled mu jače od njih sviju
privuče zlaćano Sunce, Nebu sjajem
najsličnije. Tamo let svoj on upravi,
preko mirnog svoda-al' da l' beše gore
il' dole, kroz centar, ili izvan centra
ili longitudom, to je teško reći-
gde svetilo moćno izdalj rasipaše
svoj sjaj, izdvojeno iz gustih, običnih
sazvežđa, koja se drže na pristojnom
razmaku od oka svoga gospodara.
A sazvežđa, svoj ples izvodeć' zvezdani,
koji se računa na dane, mesece
i godine, brzo skreću svoja razna
kretanja k njegovoj luči svebodrećoj
il' ih skreće njegov zrak magnetski, koji
blago greje svemir i svakom deliću
unutarnjem nežnim, mada neprimetnim
prodorom ubrizga uprav do dubine
krajnje nevidljivu silinu-tako je
čudesno smešteno sjajno stajalište
njegovo. Tamo se zloduh spusti-takvu
pegu možda dosad na blistavoj lopti
Sunčevoj ne vide astronom kroz svoju
staklenu optičku cev: on nađe da se
ne da ni izrazit' sjaj mesta ako se
s njime uporedi bilo kakav kamen
il' metal na Zemlji. Svi delovi nisu
bili podjednaki, al' svi nadahnuti
zračnim svetlom, kao usijano gvožđe

ognjem: što je metal-delom liči zlatu,
delom čistom srebru, što je kamen-mahom
granat il' hrizolit, rubin ili topaz-
svih dvanaest dragih kamena što sjahu
na Aronovome naprsniku, povrh
kamen mnogo češće zamišljan no viđen-
onaj il' sličan mu kojeg filozofi
ovde dole tako dugo uzaludno
tražiše, premda su svojom majstorijom
moćnom prikovali nestalnog Hermesa
i odrešenoga staroga Proteja
u obličju raznom dozvali iz mora,
te kroz pretakaču sveli ga na oblik
prvobitni. Kakvo onda čudo, ako
polja i predeli tu odišu čistim
eliksirom, ako reke teku pitkim
zlatom, kada jednim svemoćnim dodirom
glavni alhemičar Sunce, od nas tako
udaljeno, stvara tu u pomrčini,
pomešane s vlagom zemaljskom tolike
dragocene stvari, prekrasne bojama
i dejstva toliko retkog? Tu se zloduh
susrete s tvarima novim za gledanje:
nezablesnut, oči svoje upravljaše
i u dalj i u šir, jer ne srete pogled
tu smetnje ni senke, već sve osunčano.
Kao kad u podne s ekvatora zraci
njegovi dosežu vrhunac-baš tako
tad šikljahu oni stalno pravo uvis,
budući okolo nigde neka senka
ukošenog tela past' ne može. Vazduh,
nigde tako jasan, izoštri mu njegov
poluprečnik vidni do predmeta vrlo
dalekih, te tako on uskoro spazi
u svom vidokrugu slavnoga anđela
kako stoji-istog kog i Jovan spazi
na Suncu. Bejaše leđima okrenut,

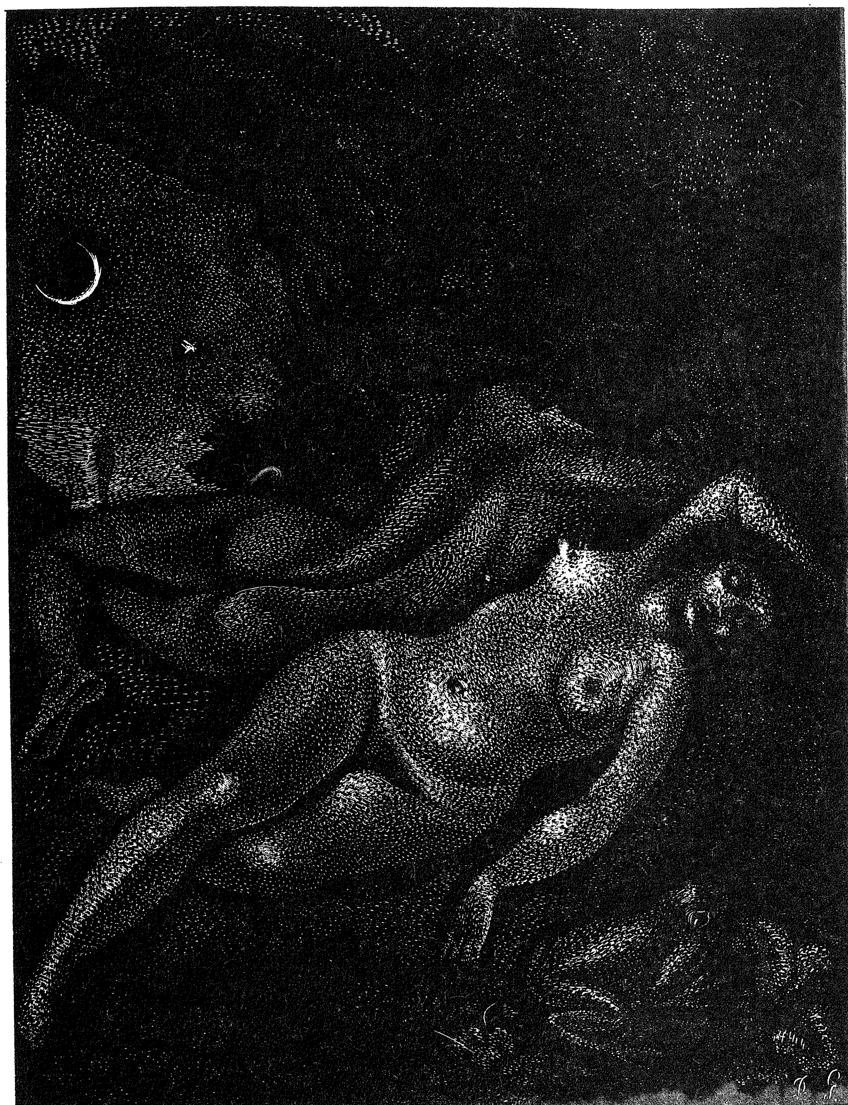
al' sjaja neskrita. Kruna pozlaćena
sjajnim zrakom Sunca, okruživaše mu
glavu, a ne manje svetle kovrdžice
njegove, pozadi, svud po ramenima
pernato krilatim ležahu, okolo
talasajući se. A on izgledaše
zabavljen nekakvom dužnošću značajnom
il' zanet dubokim umovanjem. Srećan
beše duh nečisti, budući' sad u nadi
da je naš'o onog što će upraviti
let mu zabludeli k Raju, čovekovom
srećnom nastaništu-kraju njegovoga
puta i početku naših jada. Ali
najpre se domisli da promeni svoje
obličje, jer bi mu moglo da pričini
opasnosti ili odgađanje. On se
u trenu pojavi k'o heruvim mladi,
ne najodličniji, ali ipak takav
da mu se na licu smeškaše nebeska
mladost i ud svaki ispunjen bejaše
ljupkošću prikladnom-tako se on vešto
preobazi. Kose talasave, ispod
krunice, niz oba obraza titrahu,
a nosaše krila čije raznobojno
perje beše zlatom prskano. Odeća
potpasana, zgodna za brzinu, a pred
stopalima svojim skladnim on držaše
palicu srebrnu. On mu se primače,
ali ne i nečut: upozoren uhom
pre no što on priđe, okrenu anđeo
svetli svoje zračno lice i u trenu
bi prepoznat kao arhanđel Urijel-
jedan među sedam koji u prisustvu
Božijem, najbliži prestolu mu, stoje
spremni na zapovest i koji su oči
njegove što lete po svim nebesima
il' dole na Zemlju prenose mu hitne

naloge nad vlažnim i suvim, nad morem
i kopnom. Ovim ga Satana oslovi:
"Urijele, jer si ti jedan od sedam
duhova što stoje slavno blistajući,
na pogledu tronu visokom Božijem,
prvi svik'o volju istinsku i moćnu
njegovu k'o tumač pronosit' kroz Nebo
najviše, gde deca njegova sva tvoje
poslanstvo čekaju-i tu si, svakako,
po višnjoj odluci čast sličnu dobio,
te kao njegovo oko obilaziš
često ovu novu tvorevinu. Želja
neizreciva me da vidim i poznam
sva ta čudesna mu dela, al' najvećma
čoveka-najvišu slast mu i naklonost,
rad kog ta čudesna sva dela i sazda-
dovede iz hora heruvimskog da sam
lutam tako. Reci, svetli serafime,
u kome od sviju tih šarova sjajnih
ima čovek svoje boravište stalno,
ili nema stalnog boravišta, nego
na svim ovim sjajnim loptama po svome
izboru prebiva-da bih mog'o nać' ga
i pogledom tajnim il' divljenjem javnim
posmatrati onog kom' tvorac darova
svetove i na kog' izli sve milosti?
Pa da i u njemu i stvarima svima,
k'o što dolikuje, hvaliti možemo
opšteg tvorca, koji pravedno izagna
buntovne dušmane u najdublji Pak'o,
te da taj gubitak naknadi, tu srećnu
novu rasu ljudsku sazda da ga bolje
služi. Premudri su svi njegovi puti!"
Tako pretvorica pretvorna zboraše!
Jer ni čovek niti anđeo ne mogu
otkrit' licemerje, zlo jedino koje
za svakog sem Boga, s dozvolom njegovom,

nevidljivo hoda po Zemlji i Nebu.
Mada mudrost bdije, često sumnja zaspi
na pragu mudrosti i bezazlenosti
teret svoj prepušta, dokle dobro na zlo
ne pomišlja, tamo gde izgleda da zla
nema: to bi ono što prevari tada
jednom Urijela, premda namesnika
Sunca i na Nebu smatranog za duha
pronicljivijega od sviju ostalih.
On, u čestitosti svojoj, varalici
prljavom i podlom ovako odvrati:
"Anđele prekrasni, tvoja želja, koja
teži da upozna božja dela da bi
proslavljao tvorca velikog, ne vodi
ničem preteranom što ukor navlači,
nego zaslužuje utoliko veću
hvalu ukoliko preteranijom se
čini. A to tebe i dovede samog
ovde iz nebeskog doma da se svojim
očima uveriš u ono čime su
neki zadovoljni, možda, samom vešću
o tome na Nebu. Jer sva su doista
dela mu čudesna, znat' ih je prijatno,
sva su predostojna da zanavek budu
s nasladom čuvana u sećanju! Ali,
koji um sazdani može pojmit' njihov
broj il' neizmernu mudrost što ih sazda,
sakriv im uzroke duboke? Ja videh,
kad se bezoblična masa-liv građevni
ovog sveta, na reč njegovu sakupi
u hrpe, glas njegov začu Zbrka, divlji
metež podredi se redu, beskraj grdni
dobi međe, dokle na zapovest drugu
njegovu nestade tame, sinu svetlost
i red iz nereda nastade. Tad brzo
ka položajima svojim različitim
požuriše grubi elementi-zemlja,

vazduh, vatra, voda, a ova etarna
kvintesenca Neba podiže se uvis,
oživljena raznim oblicima koji
kruže orbitralno i pretvaraju se
u zvezde bezbrojne-kao što sam vidiš
i to i kako se kreću. Svaka ima
mesto određeno, svoj tok i svoj odmor
u kružnim, svemira ovog bedemima.
Pa pogledaj dole, na tu loptu čija
ova strana svetli svetlošću ovdašnjom,
premda odbijenom: to mesto je Zemlja,
stanište čoveka, ta svetlost dan njegov-
tu kao i onu drugu hemisferu
noć bi osvojila, al' tamo susedni
Mesec (to je ime te lepe suprotne
zvezde) svoju pomoć umeće na vreme,
te svoje mesečno kruženje čim svrši,
počne novo posred Neba, svoj troliki
lik puneć' i prazneć' svetlošću odavde
zajmljenom, da Zemlju obasja i u svom
delokrugu bledom Noć obuzda. Šara
koju pokazujem Raj je-Adamovo
boravište, one senke povisoke-
senica njegova. Ti put tvoj ne možeš
pogrešiti, a moj mene već poziva."

On to reče, pa se okrenu. Nisko se
Satana pokloni, k'o što je običaj
pred dusima višim na Nebu, gde dužnu
čast i poštovanje niko ne zapušta.
Dobi otpust, pa tad on sa ekliptike,
ka obali Zemlje, požurivan nadom
u uspeh, obori svoj let okomiti,
izvodeći mnoga kruženja vazdušna.
Ne zasta dok na vrh Nifata ne slete.

KNJIGA ČETVRTA

Sadržina

Već na pogledu Raja i blizu mesta gde treba sada da pokuša drski poduhvat kog je sam preduzeo protivu Boga i čoveka, Satanu spopadaju mnoge strasti i sumnje-zavist, strah i očaj. Ali on se najzad učvršćuje u zlu, nastavlja putovanje k Raju, čiji se spoljašnji izgled i položaj opisuju, i preskače njegove međe. On u vidu morskog gavrana sleće na drvo života, jer je najviše u vrtu, kako bi mogao da osmatra oko sebe. Opis vrta. Satana prvi put posmatra Adama i Evu. On se divi njihovom prekrasnom obliku i srećnom stanju, ali je rešen da ostvari njihov pad. Osluškuje razgovor, iz kog dokučuje da im je pod smrtnom kaznom zabranjeno da jedu s drveta saznanja. On naumi da na tome zasnuje svoje iskušavanje, navodeći ih da pregreše. Zatim ih ostavlja za neko vreme da bi drugim načinima saznao više o njihovom stanju. Međutim Urijel, spustivši se niz sunčani zrak, upozorava Gavrila, čuvara kapija Raja, da je neki zli duh umakao iz bezdana i u obličju dobrog anđela u podne prošao kroz njegovu sferu, dole k Raju, najzad se odavši svojim divljačnim držanjem na brdu. Gavrilo obećava da ga pronađe pre zore. Dok se noć spušta, Adam i Eva razgovaraju o odlasku na počinak. Opis njihove senice. Njihova večernja molitva. Gavrilo, izvodeći svoje čete noćnih stražara u obilazak Raja, postavlja dva moćna anđela pred Adamovu senicu iz bojazni da zli duh ne bude tamo i da nešto ne naškodi usnulim Adamu i Evi. Oni ga nalaze uz Evino uho, kako pokušava da je u snu navede na zlo i odvode ga Gavrilu, uprkos njegovom opiranju. Ovaj ga ispituje, on odgovara prezrivo, sprema se za otpor, ali, ometen znamenjem s Neba, gubi se iz Raja.

O, da beše taj glas opominjujući,
kojeg' začu gde se ori nebom onaj
što Apokalipsu vide, onda kada
aždaja skršena po drugi put, besna,
siđe dole da se sveti na ljudima:

"Teško vama koji živite na zemlji!"
O, da tad, dok ne bi kasno, naši prvi
roditelji behu bar opomenuti
na dolazak njinog smrtnog dušmanina,
da umaknu-možda tako bi umakli
i smrtnim zamkama njegovim! Jer tada
Satana, baš tada najvećma zapaljen
besom, siđe dole-kušač pre no bude
opadač ljudskoga roda, da na slabom,
nedužnom čoveku naknadi gubitak
one prve bitke i begstvo u Pak'o.
Premda na daljini neustrašiv, smeo,
ipak se brzini svojoj ne radova,
nit' ima razloga za hvastanje-poče
svoj poduhvat strašni, koji pred rođenjem
već bubnja i ključa u uskomešanim
grudima njegovim i k'o cev đavolska
na njega se samog nazad trže. Sumnja
i strah rastržu mu misli uzrujane
i sa dna pokreću Pakao u njemu-
jer Pak'o u sebi i okolo sebe
nosi i od Pakla ni korak, koliko
ni od samog sebe, on umać' ne može
mesto menjajući. A sad savest budi
očaj što dremaše, budi i sećanja
najgorča o onom šta beše, šta jeste
i šta gore mora da bude-delima
gorim gore patnje moraju usledit'.
Katkad prema Raju što se već pogledu
njegovom pružaše prekrasan, on svoje
oči ucveljene tužno upiraše,
katkad prema Nebu i bleštavom Suncu,
koje tad sеđaše u visokoj svojoj,
u podnevnoj kuli. Tada on ovako,
dugo razmišljajuć', sa uzdahom poče:
"O, ti krunisano sjajem nenadmašnim,
što k'o Bog tog novog sveta, iz jedino

tvog carstva posmatraš! Ti pred čijim gledom
sve zvezde ponizne glave sakrivaju!
Tebi zborim, al' ne glasom prijateljskim
i još tvoje ime dodajem, o, Sunce,
da bih kaz'o kol'ko mrzim zrake tvoje
što mi u sećanju bude iz kakvog sam
stanja pao, kako sjâh nad tvojom sferom
nekad-sve dokle me gordost i još gore
slavoljublje nisu svrgli zbog vojštenja
na Nebu, protivu cara bez takmaca!
A zašto? On nije zaslužio takvo
uzdarje od mene, kog sazdade onim
što bejah u onom sjajnom dostojanstvu,
i s njegovim dobrom za koje nikoga
ne prekori. Ne bi ni služenje njemu
teško! Jer šta manje no da slavljen bude-
uzvrat ponajlakši, i da mu se čine
hvale, tako dužne! Ipak se sva dobra
njegova u meni u zlo pretvarahu
i podjarivahu zlobu! Dignut tako
visoko, prezirah potčinjenost, mišljah
da će jedan stepen dić' me na vrhunac
i da ću se u tren rešit' duga grdnog
zahvalnosti večne, toliko tegobnog
stalno plaćajući, stalno dugujući.
Sasvim zaboravih šta stalno od njega
primah i ne shvatah da um blagodaran,
dugujući nije dužan, nego stalno
plaća-istodobno dužan i razdužen.
Kakvo je to breme, onda? O, da sudba
njegova svemoćna odredi da budem
neki niži anđ'o-ostao bih srećan,
a bezmerna nada ne bi slavoljublje
rodila! A što ne? Neka druga sila,
isto tako moćna, mogla bi se vinut'
i na svoju stranu privući me, premda
neuglednog. Ali druge sile, tako

moćne, nisu pale već odolevaju,
nepokolebane iznutra i spolja,
oružane protiv sviju pokušaja.
Imal' ti moć istu i volju slobodnu
da odoliš? Ima! Kog' i šta tad imaš
da okriviš, osim slobodnu nebesku
ljubav što je svima ravno dodeljena?
Nek je, onda, ljubav njegova prokleta!
Jer ljubav, odnosno mržnja, istovetne
za mene, večite jade dodeljuju!
Ne, ti proklet budi, buduć' tvoja volja
slobodno izabra ono zbog čeg' tako
sad razložno žali! Jadan ti sam! Kojim
putem da pobegnem od srdžbe bezmerne,
očaja bezmernog? Bilo kojim putem
bež'o-Pakao je! Ja sam sâm Pakao!
Pa i u najdubljoj dubini dubina
dublja otvara se širom, stalno preteć'
da me proždre-spram nje Pakao što trpim
na Nebo mi liči. O, tad smekšaj, najzad!
Zar ne osta gdegod mesta za kajanje,
zar ga za oproštaj nema? Nigde mesta
bez potčinjenosti! A zabranjuje mi
reč takvu oholost i moj strah od stida
međ' dusima nižim koje sam zaveo
sa obećanjima drukčijim, s drukčijim
hvalisanjem nego što je potčinjenost,
razmećuć' se da ću podredit' Svemoćnog.
Teško meni! Oni jedva slute kako
skupo plaćam ovo razmetanje prazno,
pod kakvim mukama unutarnjim stenjem!
Dok me veličaju na prestolu Pakla,
s krunom i sa skiptrom visoko dignutim,
ja sve niže padam-u bedi jedino
najviši. Slast takvu slavoljublje nađe!
Al', recimo, da se mogu pokajati
i pomilovanjem dobit' bivše stanje-

kako li će brzo visina oživet'
zamisli visoke, kako l' brzo poreć'
ono na šta lažna pokornost se zakle!
A olakšanje bi zavete, na muci
date, opovrglo kao iznuđene
i ništetne. Nikad pomirenje pravo
ne izniče gde su rane mržnje smrtne
toliko duboko prodrle. To bi me
jedino odvelo otpadništvu gorem
i težemu padu-skupo bih platio
kratak prekid kupljen tištanjem dvostrukim.
To zna moj kaznilac-zbog tog je on tako
daleko od toga da mi mir podari,
k'o ja da za nj' molim. Tako u beznađu
potpunom, gle kako mesto nas izgnanih,
odbačenih, sebi on sazdade novu
nasladu-rod ljudski, i taj svet za njega!
Stoga zbogom, nado, a s nadom i strahu!
Zbogom pokajanje! Za me je sve dobro
izgubljeno. Ti, zlo, budi moje dobro!
Tobom ću bar držat' carstvo podeljeno
s carem Neba! Tobom vladat' možda više
nego polovinom. A to će uskoro
da spoznaju čovek i svet ovaj novi."
Dok on tako zbori, strasti svakojake
mračiše mu lice, koje triput blede-
zavišću i gnevom i očajem. To mu
unakazi lice pozajmljeno i bi
izdalo njegovo pritvorstvo da su ga
opazile oči čije. Jer umovi
nebeski uvek su čisti od nemira
tako niskih. A on brzo to uvide
i, veštak obmane, sva uznemirenja
zagladi spoljašnjim mirom. I bi prvi
koji primenjiva lažljivost pod svetim
izgledom-da zlobu duboku s osvetom
skrije u busiji. Al' uprkos tome,

ne beše se dosta izveštio da bi
mog'o obmanuti Urijela, jednom
upozorenoga, čije ga je oko
pratilo nadole, putem kojim ide,
i na asirskome brdu ga primeti
naruženog više no se desit' može
duhu srećne vrste. On zapazi besne
pokrete njegove i nepromišljeno
ponašanje-tada kad drža sam da je,
da ga ne posmatra i ne vidi niko.
Tako on produži, i dođe do međe
Edema, gde divni Raj, sad blizu, svojom
ogradom zelenom ovenčava, kao
kakav nasip poljski, strmenu divljinu
visoravni, čije strane naježene
prebujnim, ćudljivim i gustim rastinjem
pristup zaprečuju. A na vrhu rastu
gordi, nenadmašni, senoviti vrsi
kedra, bora, jele i granate palme-
prava pozornica silvanska, a kako
s redovima rastu senke nad senkama-
šumsko pozorište najvelelepnijeg
izgleda. Pa ipak, viši od vrhova
njinih, uzdiže se zelenilom pokrit
zid Raja, te našem pretku zajedničkom
dava širok pogled u njegovo niže,
obližnje okolno carstvo. Iznad zida
tog pomaljaše se kružni red drveća
najubavijega i otežaloga
plodom najdivnijim-istodobno skúpa
cveće i plodovi zlaćanih preliva,
smešanih živahnih, gleđosanih boja.
Na njih Sunce svoje zrake utiskuje,
radosnije no na lep oblak večernji
ili dûgu vlažnu kada Bog orosi
zemlju: tako ljupkim izglêda taj pred'o.
Od čistog sad čišći vazduh srete njegov

pristup i u srcu probudi prolećne
slasti i radosti, kadre da rasture
jade svekolike, sem očaja. I tad
lahorčići nežni, mirisavim kril'ma
mašuć', podariše prirodne mirise
i šapnuše gde te plenove balzamne
ugrabiše. K'o kad onima što plove
iza Rta Nade, suminuv Mozambik,
severoistočni vetar na pučinu
daleko donese sabenske mirise
s mirođijskog žala Arabije srećne,
te svoj put uspore, očarani takvom
odgodom, a dragan mirisom ugodnim,
drevni se okean smeši milje mnoge.
Tako te mirisne slasti pogostiše
zloduha što dođe da bi im hudio,
iako u njima uživaše više
no Asmod u kadu ribljemu koji ga,
mada zaljubljenog, odgna od neveste
Tobitovog sina, pa ga osvetnički
goni od Medije uprav do Egipta,
gde je biȍ vrgnut u okove teške.
    A potom Satana, zamišljen, lagano
put nastavi do tog nagiba strmenog,
zadivljalog brega. Al' dalje ne nađe
puta: spleten gusto kao neprekinut
čestar, šiprag šiblja i žbunja smršenog
mršahu put svaki čoveku il' zveru
što bi tud' naišli. Tu samo kapija
jedna beše, i ta gledaše istoku,
s druge strane. Kada to arhinevernik
spazi, prezre ulaz pravi, iz prezrenja
on skokom laganim visoko preskoči
svu ogradu brega-zid gde je najviši,
i sasvim unutra na nogama svojim
dočeka se. K'o kad vuk lunjavac, kog' glad
goni da rad plena traži novo leglo,

uvrebavši gde su pastiri večerom
zatvorili svoja stada u pletenim
torovima, usred polja zaštićenog,
lako preko plota skače u torinu,
il' k'o lopov rešen opljačkat' riznicu
kakvog god bogatog građanina, čija
izdržljiva vrata, tvrdo zabravljena
i zamandaljena, ne haju za napad,
uskače kroz prozor ili preko krova-
baš tako uskoči ovaj lopov prvi
u tor Božji. Otad u crkvu njegovu
baš tako uskaču niski plaćenici.
Odatle uzlete i spusti se, sličan
gavranu morskome, na drvo života,
što tu u sredini najvišim izraste.
Al' ne slete da bi tu život istinski
zadobio, no smrt smislio onima
što žive. A niti mišljaše na svojstva
tog životodajnog drveta, no samo
da ga iskoristi rad vidika-ono
zaloga bi bilo besmrtnosti da je
dobro korišteno. Tako malo iko
znade-do Bog jedan-da tačno proceni
dobro ispred sebe, no svako izvrće
i najbolje stvari do zloupotrebe
najgore il' njine upotrebe niske.
Iznova se čudeć', ispod sebe sada
spazi, izloženo svoj nasladi ljudskih
čula, sve bogatstvo prirode na malom
prostoru-čak više: Nebesa na Zemlji.
Jer Raj srećni beše vrt Božiji-on ga
posadi istočno od Edema. Edem
prostiraše međe svoje od Harana
na istok, upravo do kraljevskih kula
od Seleukije Velike, koju su
zidali kraljevi grčki, il' gde mnogo
pre, u Telasaru, življahu sinovi

Edenovi. U toj ljupkoj zemlji smesti
Bog mnogo ljupkiji svoj vrt i pobudi
da iz tla plodnoga rastu sva drveta
vrsta najdivnijih mirisu, ukusu
i oku. A sred njih, dizaše se drvo
života, daleko najuzvišenije,
cvatuć' ambrozijskim plodom biljnog zlata.
A tik do života rastijaše naša
smrt-drvo saznanja, te saznanje dobra
bi skupo plaćeno saznanjem zla. Prema
jugu, kroza Edem, tecijaše reka
golema što svoj tok ne menjaše, nego
prolažaše kroz breg ispucali, pod njim
ponirući: jer Bog baci tu planinu
k'o uzor-gradinu svoju, uznesenu
nad tok brzi koji, kroz vene porozne
zemlje, blagom žeđi izvučen, izbija
kao izvor sveži i vrt orošava
mnogim potocima. Ovi skupa dalje
padahu niz strmen proplanak i srećuć'
niže reku što se, najzad, probijaše
iz mračnog prolaza i, u četir' glavna
toka podeljena, oticaše raznim
pravcima, lutajuć' kroz zemlje i carstva
slavna, koja ovde nije opisivat'
nužno. No radije ispričajmo, ako
umetnost ispričat' može, kako iz tog
izvora safirnog, potočići drobni
tekuć po biseru sjajnom i po pesku
zlatnom, vijugavo blude ispod senki
nadnetih, te nektar prosiplju i svaku
biljku posećuju i Raja dostojno
cveće napajaju, koje prefinjeno
umeće ne složi u leje i čudne
spletove, no štedra priroda razasu
raskošno po bregu, dolji i ravnici,
tamo gde jutarnje Sunce najpre toplo

bije čisto polje i tamo gde senka
neprobojna žbunje u podne zaseni.
Takvo bi to mesto, presrećno stanište
poljsko, raznolikih vidova: gajevi
čija plodna stabla liju mirišljave
smole i balzame, il' čiji plodovi,
glatke zlatne ljuske i ukusa slatkog,
ljupko vise-stvarne hesperidske bajke.
Ako stvarnih bajki ima-tad tu samo!
Među njih umetnuti proplanci il' ravna
pobrđa i stada što pasu mekanu
travu, il' bresčići palmoviti, ili
navodnjene dolje izlažu riznice-
cveće svih preliva i ruže bez trna.
A na drugoj strani špilje i pećtere
senovite, sveži kutci koje bujne
loze zaogrću, izlažuć' grozdove
purpurne i nežno puzeć'. Istodobno,
vode žuborave padaju, drobeć' se
niz nagib bregova-ili u jezero-
koje ka obali kitnoj, krunisanoj
mirtama, upravlja svoje ogledalo
kristalno-tokove svoje udružuju.
Ptičice horove svoje usklađuju.
Vetrići, prolećni vetrići, pireći
mirise bokora i polja, zglašuju
lišće treperavo, dokle Pan sveopšti,
zapleten u kolu gracija i hora,
predvodi proleće večito. S Rajem se
edemskim ne mogu poredit' ni ono
divno polje ensko, gde 'no Prozerpinu,
dok beraše cveće-sama cvet najlepši,
uzabra Dis mračni, što Cereri zada
toliko nevolja, tražeć' je po svetu,
ni krasni bokori Dafne kraj Oronta,
ni nadahnut izvor Kastalije, niti
ostrvo nizejsko, koje opasuje

reka Triton, gde 'no stari Ham, kojega
mnogobošci zovu Amon i libijski
Jov, skri Amalteu i jedrog joj sina
mladoga Bahusa, od očiju Ree,
maćehe njegove, nit' brdo Amara,
visoko dan čitav uspinjanja, Nila
na izvoru, stenom sjajnom zatvorenom
ispod etiposke crte, gde carevi
abisinski porod svoj čuvaju, premda
smatraju ga mnogi izistinskim Rajem,
al' grdno daleko od vrta asirskog,
gde nezaradovan zloduh sve radosti
sagleda: sve vrste živih bića, novih
i čudnih pogledu. Najplemenitijeg
obličja pak dvoje: uspravni, visoki,
božanski uspravni, ukrašeni čašću
prirodnom u nagoj dostojanstvenosti,
činjaše se da su gospodari svega,
činjaše se da su toga i dostojni
jer u njihovome božanskom izgledu
svetljaše lik njinog tvorca uzvišenog:
iskrenost i mudrost, svetost čista, stroga-
stroga, al' smeštena u pravu dečiju
slobodu-a otud u ljudi istinski
ugled. Al' to dvoje ne behu jednaki,
k'o što ni pol njihov sličan nije bio.
On za razmišljanje i za hrabrost sazdan,
ona pak za nežnost i za ljupkost blagu,
privlačnu. On samo za Boga, a ona-
za Boga u njemu. Široko i divno
čelo i uzvišen pogled njegov punu
vlast obznanjivahu. A rusi uvojci,
od razdeljka spreda vise mu kitnjavo,
uokrug muževno, ali ne poniže
ramena širokih. Ona, kao veo,
sve do vitkog struka, nosi svoje zlatne,
nekićene kose, sasvim razasute,

al' zatalasane u prstenčićima
nestašnim, k'o loza kada zakovrdža
svoje hvatalice-i to naveštava
podređenost, ali zahtevanu s blagom
vlašću i uz njezin pristanak, od njega
utoliko bolje primljenu, ako je
pružena sa smernom pokornošću, s čednim
ponosom, s nevoljkim, podatnim i ljupkim
oklevanjem. A tad nisu bili skriti
ni oni delovi tajni-ne bejaše
tad grešnoga stida. O, bestidni stide
od dela prirode, o, časti beščasna!
O, koliko, čeda greha, u zamenu
uzmutiste sav rod ljudski izgledima-
praznim izgledima prividne čistote!
Vi ste iz života ljudskog izagnali
ljudski život srećni-prostotu i čednost
čistu! Tako oni nagi prolažahu,
ne klonеć' se vida Boga il' anđela,
jer zlo ne mišljahu. Sa rukom u ruci,
tako prolažaše najlepši par što se
ikada otada srete u ljubavnom
zagrljaju-Adam, muž najbolji od svih
do danas rođenih muževa, njegovih
sinova, i Eva, lepša od svih kćerki
njenih. Posedaše u senku bokora,
koji, nežno šapćuć', stajaše kraj bistrog
vrela na rudini. I posle ugodnog
rada gradinarskog, zamornog tek kol'ko
da im preporuči svež zefir, učini
odmor lagodnijim, glad još prijatnijom
a žeđ zdravom-oni počeše večeru
od voća, od voća nektarnog što grane
savitljive nude, dok oni pobočke
ležahu na humci paperjasto mekoj
i cvećem vezenoj. Grickahu slađano
tkivo, a u ljusci, kad ožedne, vode

zahvatahu s bujnog potoka. Tu beše
i zbora otmenog i osmeha nežnih,
a i milovanja mladenačkog, kako
i priliči-sami k'o što behu-divnom
paru, povezanom srećnom bračnom vezom.
Oko njih se, skakćuć', igrahu sve zveri
zemaljske, kasnije divlje, iz svih legla,
u žbunju, pustinji, šumi il' jazbini.
Lav se zabavljaše, skačući, i šapom
milova jarence, medvedi, tigrovi,
risi, leopardi kraj njih se igrahu.
Slon glomazni, da ih zabavi, svu svoju
snagu primenjiva i svijaše svoju
gipku surlu. Blizu, lukava se zmija
vijugaše, vežuć' u čvor gordijevski
svoj rep gajtanasti i dajuć' o kobnom
lukavstvu nehatne znake. Druge zveri
leškahu na travi, pa presite pićom
il' zurahu ili snene preživahu.
Jer Sunce, zahodeć', već ka okeanskom
ostrvlju žuraše trkom okomitim,
a po uspinjućim lestvicama Neba
penjahu se zvezde koje najavljuju
veče. Tad Satana, stojeć' k'o i najpre,
zapanjen od čuda, jedva naposletku
ovako obnovi svoj zbor neveseli:
"O, Pakle, šta oči moje s bolom vide?
U staništu našem blaženom, toliko
visoko dignuta stvorenja, obličja
drukčijega, možda Zemljom porođena!
Nisu dusi, nego malko niže vrste
no svetli nebeski dusi. Moje misli
s divljenjem ih slede, kadre da ih vole-
tako živo sija lik Božji u njima
i toliko ruka što ih sazda izli
nežnosti na njihov lik. Ah, divni paru,
ni na um ti nije koliko je blizu

mena vaša, kad će sve ove naslade
iščeznuti, a vi predati se jadu-
jadu utoliko većem ukoliko
sad više radosti uživate. Srećni,
ali zaštićeni preslabo da biste
dugo nastavili sa srećom takovom
i ovo visoko stanište, to vaše
nebo, k'o nebo je slabo ograđeno
da zadrži takvog dušmanina kakav
sad je prodr'o. Ipak, dušman nenameran
protivu vas dvoje-mogao bih da se
na vas, napuštene tako, i sažalim,
premda sâm nežaljen. Tražim savez s vama
i još prijateljstvo uzajamno, prisno
i srdačno, da bih ubuduće mog'o
boraviti s vama, il' vi sa mnom. Možda
moje boravište čulima se vašim
neće dopast' k'o Raj ovaj divni: ipak,
primite ga takvog, vašeg tvorca delo.
On mi ga podari i ja ga darivam
voljno! Pakao će raskriliti svoje
najšire kapije da primi vas dvoje
i poslat sve kralje svoje u sretanje.
Biće tamo mesta, a ne k'o te uske
međe, da se smesti vaše nebrojeno
potomstvo! A mesto ako nije bolje-
zahvalite onom što me, nevoljnoga,
sili da se svetim njemu što mi skrivi
na vama koji mi ništa ne skriviste!
A kad bih se, kao što činim, tronuo
na vašu nevinu bezazlenost, ipak
opravdani javni razlozi, čast i vlast
narasle s osvetom sad me prinuđuju
da pokoravanjem ovog novog sveta
ja učinim ono čeg' bih se inače,
iako prokletnik, i sam užasav'o."

Tako zbori zloduh, opravdav nužnošću-
izlikom tirana, vraška dela svoja.
Zatim, s uzvišenog sedišta na onom
drvetu visokom, siđe među stada
razigrana roda četvoronožaca,
sam čas jedno, a čas drugo-kako koji
oblik bolje služi njegovom naumu,
da bliže osmotri plen i, neopažen,
istraži šta još bi mogao naučit'
o stanju njihovom iz reči il' dela.
Oko njih se šunja čas k'o lav ognjenog
gleda, čas k'o tigar koji je slučajno
umotrio negde na ivici šume
dva laneta ljupka u igri, pa blizu
prilegne, a zatim, dignuvši se, često
čučnut menja mesto vrebanja, ko onaj
koji izabira tlo s koga bi mog'o
skokom sigurnije oboje zgrabiti
i u svaku šapu po jedno ščepati.
A kad Adam, prvi čovek, obrati se
ovom rečju prvoj ženi Evi-on se
u uho pretvori čitav da bi čuo
tok govora dotad sasvim nepoznatog:
"Jedina družice i sudeonice
svih radosti ovih! Draža od ičega!
Sila što nas sazda i rad nas obilni
taj svet, mora da je dobra neizmerno
i u dobru svome štedra i slobodna
kol'ko i bezmerna, te nas iz prašine
diže i tu smesti, u svem tom blaženstvu-
nas što ništa nismo iz njezine ruke
zaslužili, nit' smo kadri učiniti
išta što njoj treba. Ona službe druge
od nas ne zahteva, sem da se držimo
ove jedne, ove lake obaveze:
da među drvećem u Raju što nosi
tako raznolike, ukusne plodove,

ne kušamo samo s drveta saznanja
koje je baš pokraj drveta života
zasađeno. Tako smrt pokraj života
raste! Šta je, da je-smrt je nešto strašno.
Jer znaš dobro da Bog oglasi kušanje
s tog drveta smrću: jedini znak naše
poslušnosti što nam bi ostavljen pored
toliko znakova moći i gospodstva
na nas prenesenih i vlasti nam date
nad svim stvorovima na Zemlji, u moru
i vazduhu. Zato neka nam ne padne
ni na pamet da je teška ta jedina,
ta laka zabrana-nama kojima je
toliko slobodno i široko dato
sve drugo i izbor neograničeni
uživanja raznih, no uvek hvalimo
njega i slavimo dobrotu njegovu,
sledeć' naš prijatni pos'o obrezanja
tog plodnog drveća i gajenja cveća:
čak i da zamara, to je s tobom slatko."
Na to njemu Eva ovo odgovori:
"O, ti za kog i od kog sam satvorena,
telo tvoga tela, bez kog cilja nema,
moj vođo i glavo, što reče-pravo je
i tačno! Zaista, sva smo mu slavljenja
i hvale svagdanje dužni, osobito
ja koja uživam daleko srećniju
sudbu uživajuć' u tebi mnogočim
nadmoćnom, iako ni ti ne bi mog'o
nigde saputnicu prema sebi naći.
Ja se često sećam onog dana kad se
prvo iz sna prenuh u senci na cveću,
čudeć' se veoma-gde sam, ko sam, kako
i odakle dospeh tamo. Iz pećine
izviraše, onde blizu, žuboravi
šum voda, šireć se u tečnu ravninu,
pa se ustavljaše, potom, nepomičan,

čist kao prostranstvo nebesko. Nevičnih
shvatanja, ja pođoh tamo i spustih se
dole na obalu zelenu, da gledim
u bistro i glatko jezero, koje mi
izgledaše drugo nebo. Kad se nagoh
dole, da pogledam, baš nasprama meni
u svetlucavoj se vodi lik pojavi,
nagnuvši se da bi u me pogledao!
Ja se trgoh nazad. On se trže nazad!
Očarana, ja se brzo vrnuh, i on,
očaran, isto se tako brzo vrnu,
poglede ljubavi i saosećanja
uzvraćajuć'. Tu bi oči moje bile
sve dosad uprte i tu bi čeznule
čežnjom praznom, da mi glas neki ovako
ne navesti: To što vidiš, tamo vidiš
o, stvore prekrasni, to si ti! S tobom je
to došlo, s tobom će nestati. Al' pođi
za mnom i ja ću te odvesti gde neće
sen da sačekuje tvoj dolazak, niti
tvoje zagrljaje nežne, nego onaj
čija si ti slika, onaj u kome ćeš,
s tobom nerazdvojnim, da uživaš, kom' ćeš
rodit' mnoštva slična tebi i zbog toga
ti biti nazvana majkom ljudskog roda!
Šta sam znala činit', nego odmah sledit',
tako nevidljivo vođena? Dok tebe
ne spazih, doista lepog i visokog,
pod platanom. Ipak, ti mi se činjaše
manje lep i s manje blagosti zamamne
i nežnosti ljupke, nego ona slika
umilna u vodi. Povratih se nazad,
a ti pođe za mnom, glasno vičuć': Dođi,
lepa Evo! Od kog bežiš? Od kog bežiš-
od toga si: telo njegovo, njegova
kost! Da bih ti dao biće, pozajmih ti
od svog boka, iskraj srca vlastitoga

bit životnu, da mi dovek uz bok budeš
uteha najdraža, lična. Dêlu moje
duše, ja te tražim i ja te zahtevam
kao drugi deo sebe sama! I tad,
tvojom nežnom rukom uze moju. Ja se
povinovah: otad, lepotu je, vidim,
premašila muška prijaznost i mudrost,
koje su jedino izistinski lepe."

Tako zbori naša mati zajednička,
pa sa supružanskom nezazornom draži
u očima i sa smernim podavanjem,
na našega prvog oca se nasloni,
napola ga grleć', napola se svojim
najedralim, nagim grudima, skrivenim
ispod zlata njenih kosa raspuštenih,
spajajuć' s njegovim. A on se ushićen
lepotom i čarom njenim podatljivim,
smeškaše s ljubavlju uzvišenom, k'o što
smeši se Jupiter na Junonu kada
on plodi oblake koji cveće majsko
orose. I usne gospine pritisnu
poljupcima čistim. Zloduh se, zavideć',
okrenu ustranu. Ipak ih je zlobno,
zlo i ljubomorno iskosa pogled'o,
ovako se samom sebi jadajući:

"Da prizora mrska, da prizora mučna!
Tako ovo dvoje, u rukama jedno
drugom, učiniše rajskim nasladama
Edem još srećnijim! Oni će do mila
da se slade slašću povrh slasti, dok sam
ja gurnut u Pak'o, gde niti radosti
niti je ljubavi, no pomamne želje,
ni malo od drugih naših muka lakše,
uvek nezasite, i prebolne žudnje
i mučenja! Nego da ne zaboravim
što stekoh iz njinih vlastitih ustiju!
Izgleda sve nije njihovo: tamo se

diže jedno kobno drvo, po saznanju
zvano, s koga im je kušat' zabranjeno!
Zabrana saznanja? Ta to je sumnjivo,
nerazumno! Zbog čeg' da im na tom njihov
gospodar zavidi? Je l' saznavat' grešno?
Može l' to smrt biti? Da l' opstoje samo
neznanjem? To li je srećno stanje njino,
dokaz poslušnosti i vere njihove?
Da divna temelja, položenog da se
na njemu ozida propast njina! Otsad
u njinom ću umu podbunit' još jaču
želju za saznanjem, te da zavidljivu
zapovest odbace, smišljenu s namerom
da skrušeni budu oni koje znanje
može da uznese do samih bogova.
Žudeći da takvi postanu, oni će
okusit' i-umret'! A šta bi se drugo
moglo zbiti? Ali, najpre, ispitujuć'
pomno, moram ovaj vrt ja da obiđem,
da mi neistražen ni kut ne ostane.
Slučaj, puki slučaj, može me dovesti
da negde susretnem nekog zalutalog
duha nebeskoga kraj izvora, ili
povučenog u hlad debeli, od kog' bih
izvukao što bi moglo da se dozna.
Srećni paru, dok još možete, živite!
Uživajte, dok se vratim, kratkotrajne
radosti, jer dugi sledit' će ih jadi!"
To rekav, svoj gordi korak on prezrivo
skrenu, al' s podmuklim oprezom, i poče
svoje tumaranje, kroz šumu, utrinom,
po brdu i dolji. Međutim, na krajnjem
zapadu, onamo gde se s okeanom
i sa zemljom nebo sreće, na zahodu,
Sunce se lagano spuštaše i pravim
pogledom večernji zrak usmeravaše
na kapiju rajsku: ona beše stena

alabastra što se uprav do oblaka
dizaše, vidljiva izdalji, sa stazom
vijugavom, koja od Zemlje vođaše-
jedini visoki ulaz. Drugo beše
litica hrapava, što se nadnosaše,
stalno se uzdižuć', po kojoj se puzat'
ne može. Između tih greda kamenih
sеđaše Gavrilo, vođ straža anđelskih,
noć iščekujući. Nenaoružana
mladež se nebeska oko njeg' vežbaše
igrama junačkim, ali na dohvatu
nebeskog oružja-štitovi, šlemovi
i koplja visahu visoko, plamteći
alemom i zlatom. Tamo i pristiže
Urijel, kroz suton klizeći na zraku
sunčanome tako brzo k'o u jesen
kad tminu preseče zvezda padalica,
pa vazduh izbrazda para zapaljena
i obelodani mornaru na kojoj
tački svog kompasa da se čuva plahih
vetrova. On žurno ovako otpoče:
"Gavrilo, tvoj rang ti sudbinski odredi
u dužnost da strogo čuvaš, da se ovom
srećnom mestu ne bi ništa zlo primaklo,
il' u njega ušlo. U po bela dana,
danas, u sferu mi banu duh prerevan,
kako izgledaše, da bolje upozna
delo Svemoćnoga, ponajpre čoveka-
zadnju sliku Božju. Smer sam mu-svem žurbi
predanom-pokaz'o i označio mu
put vazdušni. Ali, na brdu što leži
severno Edema, gde se najpre spusti,
ubrzo razabrah njegove poglede
sasvim tuđe Nebu, strastima nečistim
zamračene. Moje oko ga je dalje
pratilo, ali ga u senci izgubih
iz vida. Bojim se, da se ne odvaži

neko iz gomile prognane, pa nove
iz ponora bune zapodene! Tvoja
briga biti mora da njega pronađeš!"
Uzvrati krilati ratnik: "Urijele,
nije čudo ako, u svetlom sunčanom
krugu gde boraviš, tvoj vid savršeni
vidi udalj, uširl Kroz ovu kapiju
niko ne prolazi pokraj postavljenih
straža osim onaj koji dođe kao
dobro poznat Nebu. A od podne ne bi
odande nikakvog stvora. No ako je
duh drukčije vrste, tom sklon, navalice
preskočio ove granice zemaljske-
i sam znadeš da je teško sprečiti
duhovno suštastvo telesnom pregradom!
Ako se u krugu tih područja skriva,
u kakvome bilo vidu onaj o kom
ti zbori, saznaću do sutra u zoru."
Tako on obeća, a na svoju dužnost
vrati se Urijel po onome sjajnom
zraku, čiji šiljak, tada već uzdignut
ponese ga koso dole, k Suncu-lopti
glavnoj, već zapalom pod Azore, gde se
beše u svom toku dnevnom nepojamno
brzo skotrljalo, il' ga ova Zemlja,
manje obrtljiva, svojim mnogo kraćim
letom ka istoku, tamo ostavila,
da gizda odbleskom purpura i zlata
oblake što dvore njegov tron zapadni.
Tad nastupi mirno veče i sur sumrak
sve stvari u skromno ruho preobuče.
Tišina ga prati, jer zveri i ptice-
one na svoj ležaj travnati, a ove
u gnezda-behu se povukle: sve, osim
budnoga slavuja. Svu noć dugu peva
on napev ljubavni. Tišina bejaše
očarana. Tada svod neba zasvetle

safirima živim. Večernjača, vodeć'
roj zvezdani, jezde najsjajnija, dokle
mesec-obznanjena kraljica, dižuć' se
u naoblačeno veličanstvo, najzad
otkri nesravnjivu svetlost svoju i svoj
plašt srebrni baci preko pomrčine.
Tad će Adam Evi: "Družice prekrasna,
čas noćni i bića, sad sva povučena
na počivalište, i nas opominju
na počinak sličan-jer Bog rad i odmor
odredi ljudima k'o što se ređaju
dan i noć. I rosa sna, pravovremena,
već padajuć', blagom, sanjivom težinom,
obara nam kapke. Sav dugi dan drugi
stvorovi švrljaju dokoni, bez posla,
pa im i odmora manje treba. Čovek
ima svoj telesni ili umnni dnevni,
određeni pos'o-to i obznanjuje
svu dostojanstvenost njegovu i pažnju
Neba na sve pute njegove, dok druge
životinje skiću besposlene, te Bog
o raboti njinoj ne vodi računa.
Sutra, pre no prvo nastupanje svetla
išara sav istok, moramo se dići
i našeg se posla prijatnog latiti,
da ono drveće cvetno uredimo:
one staze travne, šetališta naša
podnevna, prekrita granama, koje se
podruguju našem gajenju oskudnom,
tražeć' više ruku no imamo, da im
potkrešu ćudljivi porast. I to cveće
i kapljive smole što svud po tlu leže
ružno i hrapavo, takođe čišćenje
traže, kanimo li da tuda lagodno
šetamo! Al' k'o što priroda odredi-
noć nas sad poziva da se odmorimo."

Na to će mu Eva, lepotom bez mana
ukrašena: "Tvorče moj i gospodaru,
što ti zapovedaš, ja bez pogovora
slušam. Bog odredi tako. Bog je zakon
tvoj-ti moj. To samo znati za ženu je
znanje najsrećnije i pohvala njena.
Družeć' s tobom svako vreme zaboravljam,
sva doba i mêne jednako mi gode!
Slatki su dah zore i rađanje njeno,
s pojem ranih ptica. Umilno je Sunce,
kad na to tlo divno prospe svoje prve
zrake sa istoka-na travu, plod, drvo
i cveće što rosom sjakti. Mirisna je
plodna zemlja posle lakog pljuska, sladak
dolazak večeri prijatne i blage,
zatim noći tihe sa svečanom pticom
njenom i tog divnog meseca i onih
dragulja nebeskih-njegove zvezdane
pratnje. Ali ni dah zore što se javlja
s pojem ranih ptica, ni dizanje Sunca
nad tim tlom prekrasnim, ni cvet, plod i trava,
svetlucajuć' rosom, ni miris po pljusku,
ni prijatno, blago veče, ni noć tiha,
sa svečanom njenom pticom, niti šetnja
pod Mesecom il' pod svetlucavim svetlom
zvezda-slatki nisu bez tebe. Al' zašto
svu noć dugu sjaju, za kog je taj prizor
uzvišeni, kad san sve oči zatvori?"
Njoj naš zajednički predak odgovori:
"Božija i ljudska kćeri, savršena
Evo, one zvezde moraju završit'
svoj put oko Zemlje do sutra uveče.
A one zalaze i izlaze, deleć'
od carstva do carstva redom narodima,
još i nerođenim, svetlost pripremljenu,
da mrak apsolutni noću ne povrati
staru državinu svoju i utuli

život u prirodi i svem' drugom, kojeg
ove blage vatre i obasjavaju
i najraznolikijim uplivima topla
različitog greju, podjaruju, hrane,
prilagođavaju ili delimice
zvezdanu moć svoju izlivaju na sve
vrste što na Zemlji rastu, čineći ih
spremnijim da prime od Sunca moćnijih
zraka savršenstvo. To znači da one
ne svetle zaludu, mada neprimetne
u noćnoj dubini. A ne treba mislit'
da bez ljudi Nebu manjka gledaoca,
a Bogu slavljenja. Milioni bića
duhovnih krstare nevidljivo Zemljom
i kada smo budni i kada spavamo
sva ona njegova dela posmatraju
i danju i noću, s hvalom neprestanom.
Koliko smo puta od strmine brega
koji odjekuje, ili iz čestara
začuli nebeske glase u ponoćnom
vetru, same il' gde uzvraćaju jedan
drugom melodiju, opevajuć' svoga
tvorca velikoga. Često, dokle oni
u četama drže stražu il' bivaju
u noćnoj ophodnji, združeni nebeskom
arijom zvukova instrumentskih u pun
sastav harmonijski-njine pesme dele
noć, a misli naše ka Nebu uznose."
Tako zboreć', sami i s rukom u ruci,
prispeše do svoje blažene senice.
To bejaše mesto koje je izabr'o
gajilac vrhovni, kada uobliči
sve stvari za ljudsku potrebu nasladnu.
Krov-čestar najgušći, prepletena senka
lovora i mirte i drugog visoko
izbujalog čvrstog i mirisnog lišća.
A sa sviju strana bujna bodljikara

i svakakav gustiš šiblja mirisnoga
zidom zelenila štićahu. Sve bajno
cveće-perunika svih preliva, ruže
i jasmin-međ' njima dizaše glavice
rascvetane, tvoreć' mozaik. Na Zemlji
ljubičica, šafran, zumbul umecima
bogatim vezahu tlo živopisnije
no alem amblema najdragocenijih.
Tu drugi stvorovi-zver, ptica, crv, insekt
ući ne smejahu: takvo beše njino
štovanje čoveka. Čak ni u bajkama,
u senovitijoj, u povučenijoj,
svetijoj senici nikada ne spiše
Pan il' Silvan, nit' je pohodiše nimfa
ili faun. Tu u tajnom kutku Eva
nevesta, prvi put vencima i cvećem
i miomirisnim travama ukrasi
svadbenu ložnicu, a horovi Neba
pevahu svatovac. U taj dan anđeo
braka nju privede našem gospodaru,
u nagoj lepoti krasniju, ljupkiju
no što bi Pandora, koju su bogovi
svima darovima svojim darivali-
o, koliko nalik ishodom žalosnim!-
kad ovu privede Hermes nemudrijem
sinu Jafetovom, a ona zamami
rod ljudski njezinim divnim pogledima,
da bi se na njemu osvetila onom
koji Jovu vatru izvornu ukrade.
Tako, do kolibe prispev senovite,
oboje zastaše i okrenuše se,
te pod otvorenim svodom ukazaše
poštu Bogu koji sazda nebo, Zemlju,
vazduh, sjajnu loptu mesečevu i sav
svod zvezdani što ga oni posmatrahu:
"Ti si noć sazdao, o, tvorče svemoćni!
Ti sazdade i dan što se, iskorišten

našim određenim radom, srećno svrši
u ispomaganju našem uzajamnom
i ljubavi našoj uzajamnoj-kruni
sveg blaženstva našeg, tobom određenog
i to divno mesto za nas preprostrano,
gde tvom izobilju manjka učesnika,
te nepožnjeveno pada na tlo! Ali,
ti si obećao da će od nas dvoje
Zemlju rod napunit', koji će dobrotu
tvoju neizmernu s nama uznositi
kada se budimo i kada tražimo,
kao sada, sanak-tvoje darivanje."
Jednodušno to su izrekli ne mareć'
za obrede druge, do za poštu čistu
što se Bogu sviđa najvećma, pa s rukom
u ruci uđoše u svoju skrovitu
senicu. A pošto ne morahu svlačit'
sva tegobna ruha koja mi nosimo,
odmah polegaše jedno kraj drugoga.
A po mome mnjenju-štogod licemeri
strogo kazivali o mestu, čistoti
i o nevinosti, panjkajući kao
nečisto i ono što sam Bog oglasi
čistim, što naredi nekim, a ostavi
slobodnim svakome-niti se okrenu
Adam od supruge svoje divne, niti
Eva odbi čini tajnovite bračne
ljubavi. Naš tvorac naredi priraštaj.
A ko zapovedi sustezanje, nego
naš rušitelj, dušman Boga i čoveka?
Pozdravljena budi, o, ljubavi bračna,
tajnovit zakone, izvore istinski
poroda ljudskoga, jedino vlasništvo
u Raju, u kome, inače, sve stvari
behu zajedničke. Ti izgna požudu
preljubničku između ljudi, da prebiva
među čoporima skotskim! Ti zasnova

na razumu čistom, pravednom, iskrenom,
veze dragocene i prva učini
znanim sve nežnosti oca, brata, sina!
Ni na um mi nije da pišem kako si
greh ili sramota, ili pak da mislim
da si nedostojna mesta najsvetijeg!
Nepresušno vrelo naslada domaćih,
čija je postelja oglašena čednom
i neuprljanom, kako u prošlosti
tako i dan-danji-takvom je držahu
i svi patrijarsi i sveci! Tu ljubav
svoje zlatne strele baca, tu svetilo
njeno trajno svetli i trepere njena
purpurna krioca, tu ona uživa
i caruje! Al' nje nema u osmehu
kupljenom bludnica nevoljenih, tužnih,
odurnih-nasladi slučajnoj, a niti
u dvorskoj ljubavi, pomešanoj s igrom,
s raspusnim maskama, noćnim balovima
il' serenadama, koje iscrpljeni
ljubavnik pevuši lepotici gordoj-
bolje da se od nje mane sa prezrenjem!
Njih dvoje, slavujem uljuljkani, spiše
zagrljeni, a na udove im nage
krov cvetni prosipa ružice, koje će
zora naknaditi. Spavaj, srećni paru!
Bio bi još srećan da ne traži stanje
srećnije, da znade-ne saznavat' više!

Već noć izmerila beše svojom kupom
senastom po puta uz ovaj ogromni
svod podnomesečni, a iz svojih dveri
od slonove kosti iziš'o heruvim
u čas naviknuti i stao na noćnu
stražu u ratničkom stavu, kad Gavrilo
prvom potčinjenom ovako zboraše:

"Ozilo, povedi polovinu ovih
i jug prokrstari s budnošću najstrožom!

Druga polovina nek obiđe sever.
Naš kružni put će se tačno na zapadu
susresti." Oni se razdeliše poput
plamena-pola njih zakrenu ka štitu,
a pola ka koplju. Između njih on prizva
dva vična i snažna duha, što kraj njega
stajahu, i ovu zapovest im dade:
"O, Iturijele i Azone, čitav
vrt taj pretražite krilatom brzinom,
i ne ostavite ni kut nepretražen,
poglavito tamo gde ona dva divna
stvora prebivaju-sada možda leže
usnuli i od zla bezbrižni! Večeras
sa zapada Sunca prispe onaj koji
kaza da je viđen neki duh pakleni,
što je umakao (ko bi pomislio?)
ogradama Pakla, nameran ovamo,
s ciljem zlim besumnje. Gde takvog nađete-
čvrsto ga zgrabite i amo dognajte!
On to izgovori i povede svoje
redove blistave, koji zablesnuše
mesec. A ovi pak-tragajuć' za onim
kog tražahu-pravo ka senici. Tamo,
nađoše ga kako čuči kao žaba
tik uz uvo Eve, probajuć' da svojom
đavolskom veštinom dosegne organe
njene mašte, ne bi l' uz njihovu pomoć,
a po svojoj želji, skov'o iluzije,
utvare i snove, il' ako bi mog'o,
zadahnjujuć' svojim otrovom, okužit'
fluide životne, što iz čiste krvi
dižu se k'o blagi dašak s reke bistre,
da makar podbuni nezadovoljene,
uzrujane misli, nadanja zaludna,
ciljeve zaludne, želje preterane,
naduvane taštim zamislima, koje
gordost porađaju. A Iturijel ga

tako usmerenog, lagano dotače
kopljem svojim: buduć' nikakva obmana
ne može dodiru slitine nebeske
da odoli već se pod prinudom mora
povratiti u svoj lik vlastiti-on se
prenu iznenađen i otkriven. Kao
kad varnica sine na hrpu baruta
skupljenog za burad rad opskrbe neke
magaze, povodom govorkanja ratnog,
te garava zrncad, razneta planućem
naglim, užde vazduh-tako se i zloduh
u vlastit lik prenu. Stuknuše dva divna
anđela, napola zapanjena, smotriv
tako naglo groznog kralja. Al' ga odmah,
strahom netaknuti, ovim osloviše:
"Koji si od onih duhova buntovnih,
na Pak'o suđenih, ti što iz tamnice
umače i prispe, preobrazivši se?
Zašto tu k'o dušman čučiš u busiji,
bdijući kraj glava ovih što spavaju?"
"Ne poznajete me, dakle," Satana će,
pun prezrenja. "Mene zar ne poznajete?
Znadoste me nekad-ne k'o vašeg druga,
no ustoličenog gde se uzleteti
vi ne osmeliste. Ne poznavat' mene-
dokazuje da ste sami nepoznati,
najniži u vašoj gomili. A ako
poznajete, zašto pitate i vaše
poslanje počeste jalovo-po svemu,
jalovo će ono takođe završit'!"
Na prezir mu Azon prezrivo uzvrati:
"Nemoj mislit', duše pobunjeni, da tvoj
oblik osta isti ili nesmanjenog
sjaja da bismo te prepoznali kao
kada se čist i prav držaše na Nebu!
Jer sjaj onaj, čim si prest'o biti dobar,
ostavi te, i ti sad ličiš tvom grehu

i prebivalištu mračnom i prljavom,
na koje si suđen. No hajde, jer treba-
u to i ne sumnjaj-da račun položiš
onom ko nas posla, a čija je dužnost
da čuva to mesto neoskrnavljenim,
a i ovo dvoje od zla svakojega."
To reče heruvim, a njegov ozbiljni
ukor, u lepoti mladenačkoj žestok,
pridade mu ljupkost nepobednu. Demon
stajaše posramljen, osećajuć' kako
dobrota uliva strahopoštovanje
i videć' kako je vrlina zanosna
u svome obličju-vide i zažali
svoj gubitak, ali još više otkrivši
što tu primetiše da mu je sjaj vidno
op'o. Izgled'o je, ipak, nezastrašen.
"Ako moram da se borim," reče, "onda-
najbolji s najboljim, sa pošiljaocem,
a ne sa poslanim! Ili istodobno
protiv sviju-biće zadobito više
slave, ili manje izgubljeno." "Tvoj strah,"
reče smeli Azon, "Nama će prištedet'
probu šta je kadar i najneznatniji
samcit protiv tebe zlog i zato slabog."
Zloduh ne odvrati, jarošću obuzet,
već sličan paripu gordom, zauzdanom,
što djem svoj čelični glođe, uzoholjen
pođe. Boriti se il' umać'-smatraše
zaludnim. Strah višnji ukroti mu srce,
što stravu inače ne poznava. Već se
oni primakoše tački na zapadu,
gde se one straže što po polovinu
kruga ophođahu, behu baš susrele
i stajahu skupa, združene u četu,
čekajuć' zapovest narednu. Vođ njihov
Gavrilo ovo im s čela glasno viknu:

"Prijatelji, čujem hod koraka čilih
gde žure tim putem, a već i pogledom
razbiram Azona i Iturijela
kroz tminu, a s njima dolazi i treći
kraljevskog držanja, al' sjaja uvela
i ubledeloga-po njegovom hodu
i držanju besnom, liči knezu Pakla.
Ne izgleda da će odavde otići
bez kavge. Budite čvrsti, jer izazov
već se natuštio u oku njegovom!"
Tek završi, ona dvojica prispeše.
Izvestiše kratko koga su doveli,
gde su ga pronašli, čim zauzet beše,
u kakvom obliku i stavu čučaše.
Sa strogim pogledom, Gavrilo ovako
njemu progovori: "Zašto ti, Satana,
prekrši granice propisane tvojim
prestupima? Zašto ti ometaš one
koji potvrđuju da ne žele grešit'
po uzoru na te, no imaju pravo
i moć da tvoj drski dolazak u ovo
mesto ispitaju? Ti izgleda htede
oskrvnuti sanak, a i one čije
stanište zasadi Bog tu u blaženstvu!"
Prezrivog izgleda, Satana mu reče:
"Gavrilo, cene te na Nebu k'o mudrog,
a i ja te držah za takvog. Al' ovo
zadato pitanje u sumnju me baca.
Živi l' gdegod neko, a da patnju svoju
voli? Ko se ne bi, našav put, otrg'o
iz Pakla, ako je na njega osuđen?
I ti bi, besumnje, smelo rizikov'o-
kud bilo da bilo, što dalje od patnje,
gde bi se ponadat' mog'o da ćeš muke
smenit' lagodnošću i što pre naknadit'
jad slašću, što ovde i tražim. To nije
razlog za te koji znaš samo za dobro,

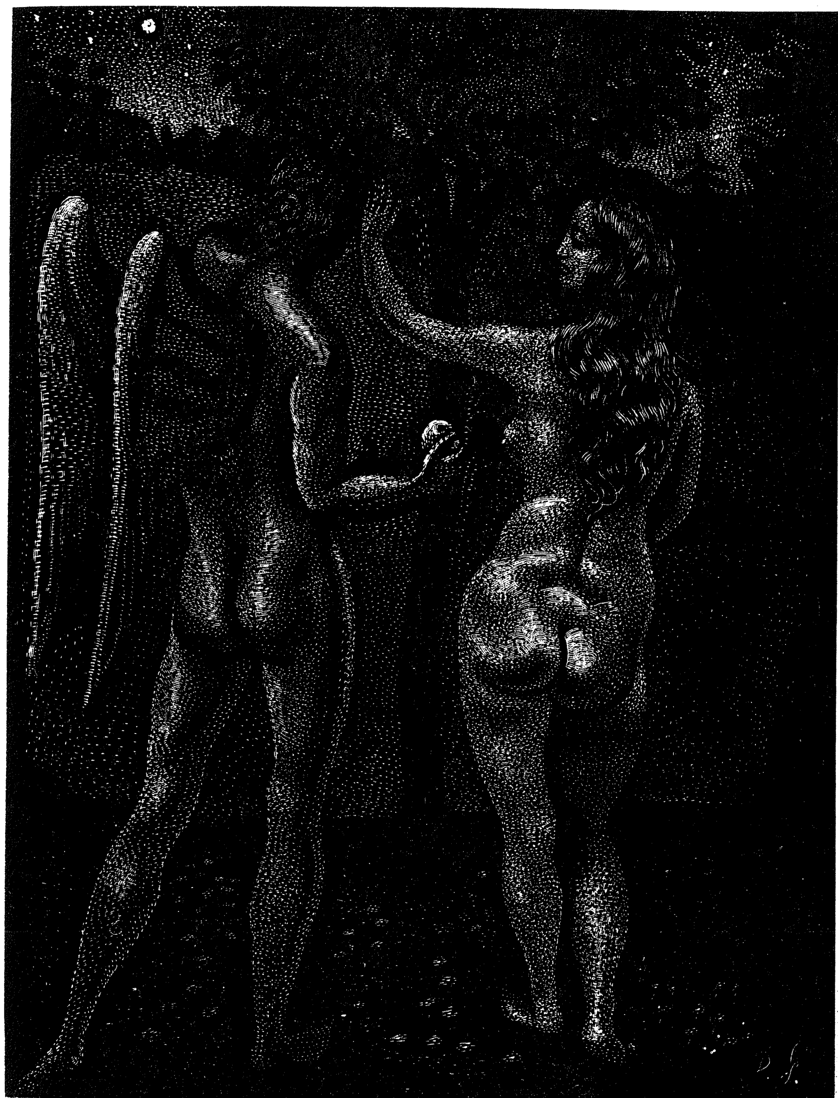
a zlo ne okuša! Da l' ćeš zameriti
volji onog što nas okova? Nek čvršće
pregrađuje svoje kapije čelične,
ako želi da mi ostanemo u tom
zatočenju mračnom! I ovo je mnogo
za ono što pitaš! Ostalo je tačno:
oni su me našli gde kazuju. Al' to
nimalo ne znači ni vred ni nasilje."
Tako on s potsmehom. Anđeo mu ratnik,
uzrujan, smešeć' se, napola prezrivo
ovako odvrati: "Ah, kakav-sa padom
Satane-gubitak onoga koji bi
prosuđiv'o šta je mudro, a kojega
ludost sruši i k'o begunca ga sada
vrati iz tamnice, ozbiljno u sumnji
da li on da drži mudrim one koji
ispituju kakva drskost ga dovede
bez dozvole ovde, izvan propisanih
međa Pakla! Tako on prosudi mudrim
da se kako bilo izvuče od kazne
i muci umakne! Prosuđuj i dalje
tako, o, drzniče, dok gnev, kog navuče
begstvom, ne susretne tvoj beg sedmostruko
i odagna bičem u Pak'o tu mudrost
koja te sve dosad nije naučila
da nikakva muka nije ravna gnevu
izazivanome beskonačno. Ali
zašto si sam? Zašto sa tobom, otrgnut,
nije doš'o čitav Pak'o? Da l' je njina
muka manja muka, manja te ne beže?
Il' si ti tvrd manje, da bi odoleo?
Hrabri vođo, prvi u begstvu od muka,
da taj razlog begstva ti iznese svojoj
vojsci napuštenoj, posigurno ne bi
ti sam k'o begunac ovde pristigao!"
Zloduh mu odvrati, mršteći se jetko:
"Nisam ja tvrd manje, nit' muci izmičem,

anđele rugaču! Dobro znaš, izdržah
tvoj napad najžešći, kada ono tebi
na pomoć, u boju, grom osu treštanjem
što brže mogaše, podržavajući
tvoje koplje, bez tog baš nimalo strašno.
Ali tvoje reči, nasumce bačene,
i sad dokazuju tvoje neiskustvo
šta pristoji vernom vođi činit' posle
nedaća i teških ogledanja-ne da
on sve rizikuje na opasnom putu
kojeg sam isprob'o nije! Zbog toga se
pothvatih, samcijat, da prvi preletim
ambis opusteli i uhodim ovaj
svet novostvoreni, o kom ne prestaje
zuckanje u Paklu, u nadi da nađem
boravište bolje i nastanim vojske
svoje ojađene tu na Zemlji, ili
u vazduhu srednjem-makar rad poseda
morali još jednom isprobati ono
što se ti i tvoje legije gizdave
protiv nas drznete! Lakši su vam posli
služit' gospodara Nebu u visini,
pevat slavopoje prestolu njegovom
i sa naviknutih otstojanja kičmu
pred njim savijati, nego-boriti se!"
Anđeo mu ratnik ubrzo odvrati:
"Izreći, pa smesta poreći, najpre se
izgovarajući da je mudro umać'
muci, a zatim se praviti uhodom:
to ne dokazuje vođu, već lažova
otraganog. A zar, Satano, ti možeš
tom' dodati "verni?" O, ime, o ime
presveto vernosti obeskrnavljene!
Kome veran? Tvojoj rulji buntovničkoj?
Vojskama zloduha-tom telu prikladnom
za prikladnu glavu! Beše li u tome
vaša disciplina, vojnička poslušnost

i vernost zakleta-da kršite vernost
podaničku višnjoj i priznatoj vlasti?
I ti, prepredeni licemeru, što sad
sebe prikazuješ braničem slobode-
da l' iko od tebe više nekad puze,
klanja se i ropski poštova strahobnog
nebeskog monarha? A zbog čega, ako
ne rad toga da mu otmeš carstvo, pa da
lično vladaš? Ali, šta ti sad svetujem,
utuvi: Gubi se! Beži tamo otkud
dobeža! A ako ikad se pojaviš
u ovim međama svetim, odvuć' ću te
u lancima natrag u paklenu jamu
i prikovat' tamo, tako da otsada
ne prezireš lake kapije na Paklu,
odviše površno bravom zabravljene."
    Tako mu zapreti. Ali se Satana
ni na kakve pretnje ne obazre, nego,
žesteć' se još jače, ovako uzvrati:
    "Kad tvoj sužanj budem-tada o lancima
zbori, pogranični gordi heruvime!
Al' pre tog' očekuj, da od miš'ce moje
nadmoćne osetiš teret mnogo teži,
makar car nebeski jezdio na tvojim
krilima i makar s tvojim drugarima,
obiklim na jaram, vuk'o pobedničke
kočije njegove u kretanju drumom
Neba, popločanim zvezdama blistavim!"
    Dok tako zboraše, svetla anđeoska
četa pretvori se ognjeno crvenom,
šiljeći falangu svoju u rogove
mesečeve, pa ga poče opkoljavat'
s kopljima na gotovs, čestim k'o kad polje
Cererino, zrelo za žetvu, naginje,
talasajući se, svoje igličaste
klasale gustiše, tamo kud ih vetar
povija, a brižni orač se, u sumnji,

pribojava da se snoplje, u koga je
nadu polagao, na guvnu u plevu
ne izmetne. S druge strane, Satana je,
uzbunjen, sve svoje snage pribirajuć',
stajao i nadmen i nepokoleban
k'o Tenerif ili Atlas. Uzrast njegov
nebo dosezaše, s čelenke mu stravom
veja perjanica, šaka njegova
imađaše ono što na štit i koplje
liči. Tad mogahu da uslede dela
strašna: ne samo Raj, nego možda i svod
zvezdani nebesa il' bar elementi,
smućeni, razdrti silinom sudara
tog bi se zdrobili-da ubrzo Večni,
da bi pretekao taj okršaj grozni,
ne izvesi svoje Terazije zlatne
na Nebu, koje se i sad videt' mogu
između Device i znaka Škorpije,
gde najpre izmeri sve stvorene stvari:
Zemlju obešenu, okruglu, s vazduhom
uravnoteženim kao protivtegom,
a sada pak meri sva zbivanja, bitke
i kraljevstva. Na njih stavi dve težine:
preteg jedne-razlaz, druge-bitka. Druga
brzo se podiže i u most udari.
Spaziv to, Gavrilo demonu će reći:
"Satano, znam tvoju snagu i ti moju-
vlastita nijedna nije, nego data!
Kakva ludost, onda, hvastat' se šta mogu
učinit' mišice-jer jača no Nebo
dade, nit' je tvoja nit' moja, iako
sad udvostručena da bih te k'o blato
zgazio. Za dokaz, pogledaj nagore,
te sudbinu tvoju pročitaj u onom
znaku nebeskome, na kome si i ti
izmeren i gde se vidi koliko si
lak i slab ako se opreš." Zloduh diže

pogled i saznade da mu je tas gore dignut. Ništa više, osim što s gunđanjem nestade. I noćne seni s njim nestaše.

KNJIGA PETA

Sadržina

Primiče se jutro, Eva priča Adamu svoj mučni san. Iako mu se to ne sviđa, on je ipak teši. Izlaze ne dnevni posao. Njihova jutarnja himna na vratima senice. Bog, da bi učinio čoveka neopravdivim, šalje Rafaila da ga upozori na njegovu poslušnost, njegovo slobodno stanje, njegovog dušmanina u blizini, na to ko je ovaj i zbog čega mu je neprijatelj, kao i na sve drugo što Adamu može biti od koristi da sazna. U Raj silazi Rafailo-opisuje se njegov izgled. Adam, sedeći na vratima svoje senice, primećuje izdaleka njegov dolazak, polazi mu u susret, dovodi ga u svoju kolibu i ugošćuje najodabranijim rajskim voćem, koje je Eva skupila. Njihov razgovor za trpezom. Rafael izvršava svoju poruku-potseća Adama na njegovo stanje i njegovog neprijatelja. Na Adamov zahtev, priča ko je taj neprijatelj i kako je to pstao, a počinje s njegovom prvom pobunom na Nebu i njenim povodom, pa kako je on za sobom povukao svoje legije u severne predele i tu ih potstakao da se s njim pobune, ubedivši ih sve, sem serafima Avdilu, koji se prepire s njim, suprotstavlja mu se i napušta ga.

Nastupajuć' svojim rumenim stopama
istočnim podnebljem, zora već zaseja
Zemlju biserima orijenta, kad se
Adam, po navici, probudi. Jer njegov
san, lak kao vazduh, uzgojen varenjem
čistim i parama umerenim, blagim,
lako razgonjahu jedino cvrkutav
jutarnji poj ptica na grančici svakoj
i šum magličastih potoka i lišća-
tih Aurorinih lepeza. Tim veće
bejaše čuđenje njegovo, kad Evu
nađe još usnulu, pomršenih kosa
i zajapurenih obraza, k'o usred
počinka nemirnog. Na boku, nalakćen,

upola izdignut, on se razdragano,
s pogledom ljubavi iskrene, nadnese
nad nju, posmatrajuć' lepotu što budna,
kao i usnula prostreljuje čudnim
dražima. A zatim, glasom nežnim kao
kada Zefir piri na Floru, blago joj
dotaknuvši ruku, ovo prošaputa:
"Probudi se moja najdivnija, moja
nevesto, otkriće moje zadnje, zadnji
i najlepši daru Neba, uvek novo
moje ushićenje! Probudi se, jutro
sija i polja nas sveža pozivaju!
Mi već propuštamo osvit i nećemo
primetiti kako niču naše biljke
negovane, kako cveta žbun limuna,
čime kaplju mirta i balsamna trska,
kako pčela sleće na cvet, sišuć' tečnu
slast, kako priroda boji svoje boje!"
Tako šapćuć' on je probudi, al' ona,
uplašenog oka, grleći ga reče:
"O, jedini u kom moje misli puno
spokojstvo nalaze! O, svetlosti moja,
savršenstvo moje, srećna sam što vidim
tvoje lice, što se zora povratila:
jer ja prošle noći-nikad dosad takve
noći ne provedoh-sanjah, ako sanjah,
ne k'o što mi često običaj bi-tebe,
poslove iz prošlog dana il' naredne
nakane sutrašnje, nego greh i nemir,
koje moj um sve do ove mučne noći
nikad nije spoz'no. Meni se činjaše
da me neko iskraj uha mog u šetnju
zove, glasom nežnim-držah tvoj je! Reče:
Zašto spavaš, Evo? Sad je čas čarobni:
sveže je i tiho, sem gde se tišina
povlači pred noćnom pticom cvrkutavom,
što sad, probuđena, zglašuje najslađu,

ljubavlju rođenu pesmu svoju. Sada
vlada puni mesec i ljupkijim sjajem
senasto presvlači lice stvari-zalud,
ako ne posmatra niko. I nebo se
budi svim očima svojim-kog' da gleda,
ako li ne tebe, o, čežnjo prirode,
čijoj se pojavi raduju sve stvari,
te čarima tvojim privučene stalno
zure, zanesene? Na tvoj zov ja ustah,
ali te ne nađoh! Tad hod svoj usmerih,
ne bih li te našla. I učini mi se,
da ja sama prođoh putevima što me
u čas dovedoše drvetu saznanja
zabranjenog. Ono izgledaše divno-
u mome maštanju mnogo lepše nego
danju. I dokle se ja divljah, zureći,
pokraj njega stade neko, sličan likom
i krilima onim' s Neba, što ih često
viđamo. Rosne mu kovrdže rošahu
ambroziju. I on beše se zagled'o
u to drvo, pa će reći: "O prekrasna
biljko, plodovima preopterećena,
zar niko-ni čovek, ni bog ne izvole
da te rastereti i slast tvoju proba?
Ta zar je saznanje toliko prezreno?
Il' zavist il' neka uzdržljivost brane
da kušano budeš? Nek brani ko bilo-
lišiti me neće više niko tvoga
dobra ponuđenog! Zbog čeg' si, inače,
ovde zasađeno? Rekav to, ne stade,
nego drskom rukom otrže i-kuša!
Mene užas sledi od zbora toliko
drskog, potvrđenog činom tako drskim.
Al' on će, ushićen: O, božanski plodu,
sladak sam po sebi, ali mnogo slađi
ovako uzabran-tu zabranjen, kanda,
zbog tog' što priličiš samo bogovima,

premda kadar stvarat' bogove od ljudi!
A što ne stvarati bogove od ljudi
buduć' dobro što se više deli-raste
bujnije, a tvorca ne krnji, nego ga
više počastvuje? Dede, prihvati se
i ti, anđeoski lepa Evo, stvore
srećni! Iako si srećna, još srećnija,
mada ne vrlija, ti možeš da budeš!
Kušaj to i otsad budi sred bogova
boginja i sama: ne zemljom sputana,
nego k'o mi-katkad u vazduhu, katkad
penjuć' se na Nebo, po zasluzi svojoj,
i posmatraj kakvim životom bogovi
tamo žive, pa ti takvim istim živi!
Tako zboreć', priđe blizu i prinese
tik do mojih usta parče onog ploda
što ga je uzbrao. Divan, slasan miris
toliko mi želju podraži da, kanda,
morah okusiti! S njim se do oblaka
uzvih i pod sobom videh Zemlju, širom
rasprostrtu-vidik prostran i raznolik.
I dok se ja divljah letu i promeni
što me na visinu toliku uzneše,
najednom nestade mog vođe, a meni
činjaše se kao da potonuh i da
zaspah. Koliko sam, ipak, srećna, videć'
budna, da to samo san bi!" Tako Eva
ispriča o noći svojoj, a ovako
uozbiljeno joj Adam odgovori:
"Najvernija moja sliko i milija
polovino, zbrka tvojih misli noćas
u snu, podjednako i mene potresa!
Ne dopada mi se taj san čudni, strepim
da iz zla potiče. Ali, zlo otkuda?
Nikakvo ne može kriti se u tebi
čistom satvorenoj! Al' znaj, da u duši
ima mnogo nižih darova što služe

razumu k'o vođi svom. Od svih njih mašta
prva službu služi: ona oblikuje
od svih spoljnih stvari što ih pet pažljivih
čula prikazuju, maštanja, nestvarne
oblike iz kojih razum, spajajući
il' razdvajajući, gradi sva tvrđenja
ili pobijanja-sve što našim znanjem
il' mnenjem zovemo. Povlači se, potom
on u svoju tajnu ćeliju, dokle se
priroda odmara. Mimična se mašta
često u njegovom otsustvu probudi
da ga podražava. Ali ispreturav'
oblike, prečesto luda dela stvara
i, mahom u snima, loše slaže reči
i dela skorašnja ili davno prošla.
Nešto nalik tome, kanda, u tom tvom snu
nalazim iz našeg zbora sinoćnjega,
al' s dodatkom čudnim. No ne budi tužna,
zlo u um čoveka ili boga može
ući i izići bez njinog pristanka
i ne ostaviti za sobom ni mrlje
ni krivice. To mi daje nad da ono
čeg si se gnušala u snu, nikad nećeš
pristati da budna učiniš. Pa nemoj
da kloneš i nek se ne oblače oči
tvoje, što su svikle da budu vedrije
i bodrije nego divno jutro kad se
prvi put osmehne svetu. No ustajmo,
na naš pos'o novi, međ' bokore, vrela,
i cveće što nedra svoja sad otvara,
puna najfinijih mirisa, koje je
noću prikupilo, za te pričuvalo."
Tako on bodraše svoju ženu divnu.
Obodri se ona, ali tiho pusti
plemenite suze iz očiju svojih
i ubrisa kosom svojom. A dve druge
kaplje dragocene, što stajahu spremne,

svaka u izvoru svome kristalnome,
on poljubi pre no padoše, k'o ljupke
znake pokajanja slatkog i štovanja
pobožnog, iz straha da zgrešila nije.
Tako se sve sredi, pa krenuše žurno
svom polju. Al' najpre-čim stupiše ispod
lisnatoga krova senice pred vidik
otvoreni dana u rasvit i Sunca
koje, tek izašlo, lebdeć' točkovima
nad rubom pučine, bacaše sa zemljom
ravno svoje rosne zrake, otkrivajuć'
u predelu širnom čitav istok Raja
i presrećne ravni Edema-smerno se
prignuvši, počeše molitve, vršene
kako valja svakog jutra, različitim
načinom. Jer nit' im manjka sveti zanos,
niti raznovrsnost u hvali svog tvorca
melodijom skladno govorenom ili
spontano pevanom-tako im rečitost
živahna tecaše s usana u prozi
il' stihu ritmičnom, skladnija no ona
što zahteva harfu il' lautu da joj
ljupkost pridodaju. Počeše ovako:
"To su tvoja slavna dela, Oče dobra!
Tvoj je, o, Svemoćni, ovaj sklop svemirski,
lep tako čudesno! A kako tek mora
ti da si čudesan, o neiskazivi,
što sediš nad ovim nebesima, za nas
nevidljiv, al' nazret u svim ovim tvojim
delima najnižim, ali koja ipak
obznanjuju tvoje dobro nepojamno
i silu božansku! Kaž'te, vi što znate
najbolje ispričat', anđeli sinovi
svetlosti, jer vi ga gledate i njegov
tron okružujete sa simfonijama
horskim i himnama, radosni u danu
bez noći, na Nebu! Pridruž'te se svi vi

bićima na Zemlji, da slavite njega
najprvog, središnjeg, zadnjeg i beskrajnog!
O, najlepša zvezdo, poslednja u pratnji
noći-il' pre možda ti zori pripadaš!
Sigurna zalogo dana, ti što osvit
nasmejan krunišeš kružićem sjajanim,
u svojoj ga sferi, dok dan grane, slavi
u prvome času umilnom! O, Sunce,
ti dušo i oko ovog veljeg sveta,
priznaj da je veći no ti i razglašuj
hvalu njemu u tvom kretanju večitom
i kada se penješ, i kada visinu
podnevnu dosežeš, i kada se spuštaš!
O, Mesече, ti što čas susrećeš Sunce
na istoku, a čas bežiš s nepokretnim
zvezdama u njinoj orbiti pomičnoj
učvršćenim i vi pet ostalih vatri
lutalica, što se u mističnoj igri,
praćenoj pevanjem, okrećete-hvalu
razglašujte onom što iz tame dozva
svetlost! O, vazduše i vi elementi
prvenci utrobe prirodine, vi što
u četvoro večni krug optrčavate,
te mnogooblični i mešani stvari
sve hranite-neka vaša neprestana
mena izmenjuje našem svemogućem
tvorcu uvek nove hvale! O, maglice
i pare koje se sada podižete
sumračne il' sive s brega il' jezera
što se isparava, dok vam Sunce vaše
skutove runaste zlatom ne pozlati-
dižite se u čast moćnog tvorca sveta,
bilo da nebesa bleda oblacima
zastirete, bilo da kvasite žednu
zemlju pljuskovima, dižući se ili
padajući, vazda hvalu uznosite
njemu! Slavite ga, vetri što dušete

sa četiri strane, šapćuć' nežno ili
hujno! I povijte, vi, borovi, svoje
krune sa svim biljem-povijte se u znak
pošte njemu! I vi, vrela žuboravog
toka, mrmorenja zvonkog, žuborite
skladno hvalu njemu! Združite glasove,
vi sve duše žive! Vi ptice, što pojuć'
uzlećete tik do kapije nebeske,
na krilima svojim, u pesmama svojim
uznos'te mu hvalu! A vi što kroz vode
promičete i vi što hodate zemljom
ponosno stupajuć' il' ponizno puzeć',
svedočite ako jutrom il' večerom
ćutim na izvoru, na bregu, u dolji
il' u senci svežoj, koje himnom mojom
ozvučih i da ga slave ja naučih!
Neka si pozdravljen, gospode svemirski!
Budi nam darežljiv uvek i jedino
dobro nam podaruj! I ako noć sabra
il' sakri zla trunak-rasteraj ga, kao
što sad pomrčinu svetlost razagoni!"
    Tako bezazleni moljahu se oni
i u misli im se ubrzo povrati
uobičajeni spokoj i mir čvrsti.
Požuriše na svoj poljski rad jutarnji,
kroz cveće i rosu ljupku-gdegod neki
redovi voćaka previše pružahu
svoje grane bujne i tražahu ruke
da prekinu njina jalova grljenja,
il' povedu lozu da je privenčaju
uz njen brest: venčana, ona oko njega
uvija stasale ruke i donosi
miraz-obešene grozdove, da krase
njegovo jalovo lišće. Zauzete
tako, milosno ih posmatraše višnji
car Neba, pa prizva Rafaila, duha
druževnog, koji se ne libi da ide

s Tobijom i da mu zajemči ženidbu
sa devojkom sedam puta udavanom.
"Rafailo," reče, "čuo si kakvu je
uzbunu podig'o Satana na Zemlji,
u Raju, umaknuv iz Pakla kroz mračni
bezdan, kako noćas uznemiri ljudski
par i kako smišlja da u njima mahom
jednim sav rod ljudski upropasti! Stoga,
odlazi, pa danas u podne s Adamom
zbori k'o prijatelj s prijateljem, gde ga
nađeš povučenog od žege-u senci
ili u senici, da je odložio
svoj posao dnevni, rad obeda ili
odmora. I tako s njim zbori da može
obaznati srećno stanje svoje, sreću
u njegovoj vlasti volji prepuštenu
slobodno-njegovoj iako slobodnoj,
ipak promenljivoj volji prepuštenu.
Pa ga upozori, zbog tog', da se čuva,
da-preveć bezbrižan-ne zastrani. Uz to,
otkrij mu njegovu pogubu i koji
i kakav dušmanin, skoro pali s Neba,
sad snuje pad drugih iz sličnoga stanja
sreće. Da li silom? Ne, jer njojzi bi se
odolelo, nego lažju i obmanom!
I sve mu obznani, da se, voljno grešeć',
ne bi izgovar'o kako nesvetovan
i neobavešten on bi iznenađen."
    Tako večni Otac reče i dokraja
pravdu on izvrši. A ni krilat anđ'o
ne oteza, primiv nalog, nego isred
hiljadu nebeskih ognjeva, gde staja,
pokriven krilima svojim velelepnim,
lako se vinuvši, polete sredinom
Neba. A horovi anđelski na obe
strane deljahu se, da žurbi njegovoj
čitavim nebeskim putem prolaz dadnu-

sve dok do kapije nebeske ne stiže.
Širom se kapija sama otvorila,
krużeći na zlatnim šarkama, k'o što ih
sklopi rad božanski višnjeg neimara.
Gled mu ne zakloni odatle ni oblak
ni najmanja zvezda: spazi Zemlju drugim
kuglama blistavim sličnu i vrt Božji
krunisan kedrima iznad svih bregova
k'o kad noću durbin Galilejev, manje
pouzdan, posmatra kopna i krajine
maštene Meseca, il' kad krmar najpre
sred Ciklada smotri Delos ili Samos,
gde se pojavljuju k'o mrlje maglene.
On požuri, ničke leteć', tamo dole.
I jedraše nebom ogromnim, etarnim,
između svetova i svetova krilom
postojanim, čas na vetrima polarnim,
čas krilima brzim vejuć' vazduh meki,
sve do uzvinuća orlova visinskih,
te pticama svima dokle u nj zurahu
izgleda k'o feniks-ta ptica jedina
kad lete u Tebu egipatsku da bi
stavila u škrinju svetlog hrama Sunca
svoje mošti. Učas siđe na istočnu
stenu Raja, pa se u svoj lik-krilatog
serafima vrati. Šest krila nosaše
da zasenči svoja obličja božanska:
par mu zaodeva ramena široka
i grudi ogrta uresom kraljevskim,
srednji par struk njegov k'o zvezdani pojas
opasiva zlatnim, u nebeske boje
umakanim perjem, oblažuć' okolo
bedra i slabine, treći par sa peta
nebeski plavetnim perjanim pancirom
stopala njegova zasenjiva. Sličan
sinu Maje stade i protrese svoje
perje, ispunivši mirisom nebeskim

širok krug. Odmah ga poznaše sve čete
anđela na straži i odmah ustaše
u počast njegovom činu i poslanju
uzvišenom-jer se dosetiše da je
nekakvim visokim poslanjem obvezan.
On minu njihovo blistavo čadorje
i kroz miris cvetni cimeta, balsama,
narda i gajeve mirte-kroz prašumu
mirisnu, već stiže u polja blažena.
Jer priroda beše tu neobuzdana
k'o u prapočetku i do mile volje
poigravaše se u maštarijama
svojim devičanskim, prosipljuć' pomamno,
mimo i pravila i veštine, sreću
i slast nemerenu. Kad prominu šumu
mirisnu, Adam ga spazi, jer seđaše
na vratima svoje senice prohladne,
dokle na vrhuncu svom, Sunce streljaše
pravo dole svojim zracima ognjenim,
da zgreje najdublju utrobu zemljinu-
toplije no što je Adamu trebalo.
A unutra Eva, baš u pravom času,
spremaše za ručak plodove slađane
što gode istinskom prohtevu za jelom,
a ne ugašuju žeđ za napicima
nektarnim iz toka mlečastog bobice
il' grozda. Adam je ovako priziva:
"Hitaj, Evo, amo, vredno je k'Istoku
između tog drveća da okom pogledaš
kakav lik uzvišen otuda dolazi,
kao da u podne zora druga svanu!
Možda će nam s Neba doneti nekakvu
zapovest veliku i udostojit' se
da nam danas bude gost. Ali požuri
i sve čega imaš u ostavi svojoj
iznesi i sipaj izobila kako
i pristoji da se počasti i primi

namernik nebeski. Možemo obilno
trošiti na naše darodavaoce
od njinih darova i drivat' štedro
od štedroga dara-ovde gde priroda
svoj bogati urod gomila i biva
s rasterećivanjem sve rodnija, čime
i nas poučava da ne škrtarimo."
A njemu će Eva: "Adame presveto,
Bogom zadahnuto obličje od zemlje,
ne treba zaliha mnogo, gde zalihe,
kroz sva doba, zrele za potrošnju vise
na peteljčicama, izuzevši ono
što-rad hranljivosti-smeštanjem čuvarnim
dobija čvrstoću i gubi suvišnu
vlažnost. Ali ja ću požurit'i našeg
da gosta anđela ugostim sa svake
grane, stručka, s biljke svake, od duleka
najsočnijih nabrat' takav izbor da će,
videć' to, on priznat' da ovde, na Zemlji,
Bog razdeli dare svoje k'o na Nebu."
To rekavši, s hitnjom u izrazu, žurno
krenu, obuzeta mišlju gostoprimnom,
kakav da izbere izbor ponajslađi,
kakav red podesi i da spoji slasti
lepo i otmeno da se ne zbrkaju,
no da slast za slašću donose, najblažom
menom potsticane. Tad ona prionu
i s peteljki nežnih, od svega što daje
svaštorodna mati zemlja u istočnoj
ili u zapadnoj Indiji, na žalu
središnjem u Pontu, na obali punskoj
ili gde vladaše Alsinoj: plodove
svih vrsta, u koži hrapavoj il' gladkoj
kori, u dlakavoj korubici ili
ljusci-bogat poklon, ubra i naslaga
na trpezu svojom rukom darežljivom.
Za napitak zgnječi grožđe-neškodljivu

širu, od bobica raznih-medovinu,
a od iscеđenih slatkih jezgri spravi
pavlake slađane. A ne manjkaše joj
podesnog i čistog suđa da ih spremi.
Zatim po tlu rasu ruže i mirise
šiblja nepaljenog. U to vreme i naš
veliki praotac išeta ususret
bogolikom gostu, bez ikakve pratnje,
sem svog savršenstva punog. U njem' samom
beše sva njegova uzvišenost-mnogo
svečanija nego pompa mrzovoljna
što dvori prinčeve, kad njina bogata,
duga svita slugu i konjovodaca,
zamazanih zlatom, zaslepljuje rulju,
te ona sva zija. Kad bi blizu njega,
premda nezastrašen, Adam se pokloni
ipak nisko, kao pred prirodom višom,
i pristupi smerno, sa štovanjem krotkim.
I prozbori ovo: "Domoroče Neba-
jer se nać' ne može sem na Nebu nigde
lik tako uzvišen! Pošto si silaskom
s prestola odozgo, izvoleo da se
neko vreme lišiš tih prostora srećnih
i počastiš ove, udostoj nas dvoje,
samih dvoje, koji, ipak, višnjim darom
sve ovo prostrano tlo pritežavamo,
da se u senici našoj senovitoj
odmoriš, posediš i kušaš od onog
najizabranijeg što vrt rađa, dokle
ta podnevna žega ne mine i Sunce,
počev da zalazi, postane hladnijim."
Vrlina anđelska uzvrati mu blago:
"Adame, rad toga i dođoh: stvoren si
takvim i tu takvo mesto nastanjuješ
da možeš pozvati često čak nebeske
duhe u posetu. Povedi me, onda,
u senku senice tvoje! Jer su ovi

časovi podnevni, sve dok veče dođe,
na volju mi dati." Tako ka kolibi
silvanskoj stigoše, koja se, venjaku
Pomoninom slična, smeškaše, dražesnim
mirisima, cvećem urešena. Ali
Eva, urešena samo sama sobom,
lepote ljupkije nego šumske nimfe
il' najlepše od tri boginje iz bajke,
što na brdu Idi boriše se nage,
stojaše da gosta nebeskog usluži.
A njoj, u vrlini postojanoj, veo
ne trebova, nit' njen obraz grešna mis'o
menja. Anđeo je obdari s: Raduj se!-
pozdrav sveti mnogo kasnije korišćen
za Evu sledeću-blaženu Mariju:
"Raduj se, o, majko ljudskog roda, jer će
plodna ti utroba punije ispunit'
svet porodom, no što tu trpezu stabla
Božja plodovima raznim napuniše!"
Trpeza im beše uzdignuta travna
rudina i ukrug sedišta obrasla
mahovinom, a na njezinom prostranom
kvadratu, s kraj' u kraj-zgomilana jesen
čitava, iako jesen i proleće
tu s rukom u ruci igrahu. Ne mareć'
da im se ohladi obed, neko vreme
zbor zboriše, pa naš praotac otpoče:
"Namerniče s Neba, izvoli okušaj
od darova što naš hranitelj, od koga
potiču sva dobra bez mere i mane,
učini da zemlja ustupa za hranu
i nasladu našu. Hrana neukusna,
možda, za duhovne prirode! To samo
znam: jedan nebeski otac svima daje."
A anđeo njemu: "Stoga ono što on
(nek mu hvale budu naveki pojane)
dariva čoveku donekle duhovnom,

ne može se smatrat' hranom neprijatnom
ni za najčistije duhove. A čisto
duhovnim bićima onim potrebna je,
kao i razumskim vašim, hrana slična.
Jer jedna i druga imaju u sebi
svake niže čulne darove, kojima
opažaju, čuju, mirišu, kušaju,
vide, kušajući mešaju i vare,
asimiliraju i od telesnoga
netelesno tvore. Jer znaj, sve štogod je
sazdano-potporu i hranu trebuje.
Kod elemenata-grublji hrani čišće:
zemlja more, zemlja i more pak vazduh,
vazduh hrani one ognjeve etarne,
a ponajpre Mesec, budući' je najniži.
Otuda na licu njegovom okruglom
one pege-pare još neiščišćene
i napretvorene u bitnost njegovu.
I Mesec iz vlažnog, čvrstog svog tla, hranu
za uzvišenije lopte isparava.
Sunce koje deli svetlost svima-prima
i samo od sviju naknadu hranljivu
u isparenjima vlažnim, a uveče
s pučinom večera. I premda na Nebu
drveće života rađa ambrozijske
plodove, a loze daju nektar, premda
svake zore s granja rosu tečnomednu
skupljamo, nalazeć' sve tlo pokriveno
zrnevljem bisernim-ipak je Bog tako
na ovome mestu uraznoličio
novim nasladama darežljivost svoju,
da se ono može poredit' sa Nebom.
I ne misli da mi neće bit' prijatno
da kušam od svega." I tako sedoše,
prihvativ se jela: anđ'o ni prividno
niti u zabuni-k'o što teolozi
obično tumače-no, rad pretvaranja

u drugo suštastvo, s revnom žurbom prâve
gladi i topline probavne. A što je
prekomerno, lako vetri kroz duhove.
Nimalo se tome ne treba čuditi-
ako vatrom crnog uglja empirički
alhemičar može, il' drži mogućnim,
da pretvori šljaku najgrubljeg metala
u k'o iz majdana čisto zlato. Eva,
pri tom, za trpezom, naga posluživa
i ispražnjene im kupe krunisaše
pićima slađanim. O, čednosti, Raja
jedino dostojna! Ako ikad, tada,
tada sinovima Božjim može biti
oprošteno što ih ta slika opčini!
Al' u tim srcima ljubav pohotljiva
ne vladaše niti znaše ljubomoru-
pak'o ljubavnika ozlojeđenoga.
A kada prirodu bez preterivanja
zasitiše jelom i pićem, Adamu
namah' niče želja da mu ne izmakne
prilika koju mu taj značajni susret
pružaše: da sazna o stvarima iznad
sveta njegovoga i bićima onih
što žive na Nebu, čije su odlike,
kako vide, znatno nad njegovim, čiji
blistavi oblici sijaju božanski,
čija moć ogromna nadaleko ljudsku
premašuje, pa svoj govor obazrivi
nebeskome sluzi, ovako podesi:
"Sažitelju Božji, sad naklonost tvoju
dobro uočavam u toj časti koju
ukaza čoveku, pod čiji se niski
krov ti udostoji da uđeš i ove
plodove zemaljske ti oprobaš-hrana
ne baš za anđele, a ipak primljena
tako da, izgleda, nisi usrdnije
jeo ni na sjajnim gozbama nebeskim.

A uprkos tome, kakvo poređenje!"
Krilati hijerarh njemu odgovori:
"Adame, jedan je Svemoćni od koga
sve stvari potiču i u nj se vraćaju,
ako im dobrota nije iskvarena-
svaka je stvorena savršeno dobrom
od iste prvotne tvari, obdarena
različnim formama, različnim stupnjima
supstance, a živa stvorenja-života.
Al' ukoliko su njemu bliže ili
teže da mu budu bliže-čistije su,
oduhovljenije i uglađenije-
svaka u različnim, za njih određenim
sferama delatnim, dok tela ka duhu
streme i međama srazmernim njihovoj
vrsti. Tako raste iz korena lakša
zelena stabljika, iz ove pak lišće
vazdušnije, najzad sjajni, savršeni
cvetovi odišu daške mirišljave.
Cveće i plod njegov-hrana čovekova,
postupnim stupnjima prečišćena teži
k fluidu životnom-k telesnom i umnom,
i oboma daje čula, život, maštu
i rasuđivanje, iz čeg duša razum
dobija. A razum, bilo diskurzivan
il' intuitivan, čini njeno biće:
vaš je ponajčešće diskurzivan, drugi
mahom naš: oni se među sobom samo
stupnjem razlikuju, a vrste su iste.
Ne čudi se, dakle, ako ono što Bog
proceni k'o dobro za vas-ne odbijam,
nego kao i vi pretvaram u svoju
supstancu. Možda će doć' vreme kad će se
ljudi s anđelima združiti i naći
da nije taj način življenja nezgodan,
nit' hrana prelaka. A možda od ove
telesne ishrane vaša će se tela

najzad u duhove sasvim preobrazit',
u toku vremena usavršit', pa se,
etarni k'o i mi, uzdić' na krilima
il' će, po izboru, moći boraviti
ovde il' u Raju nebeskome-ako
budete poslušni i neizmenjivo
čvrstu i čitavu sačuvate ljubav
onog' rod čiji ste! A dotad, nekadri
za više-domila uživajte sreću
koju vam to srećno stanje pružit može!"
Praotac mu ljudskog roda odgovori:
"O, ljubazni duše, goste milostivi,
lepo nam pokaza put, da ne zaluta
naš um, i lestvice prirode koje su
od centra k obimu metnute, uz koje,
posmatrajuć' stvari sazdane, uspet' se
postupno možemo do Boga. No reci,
šta znači pridata opomena: Ako
budete poslušni? Zar bismo mi mogli
uzneslušat' njega, ili prenebregnut'
ljubav onog što nas sazda iz prašine
i postavi ovde, mimo svake mere
ispunjene srećom koju ljudske želje
mogu da zamisle ili zahtevaju?"
"Čuj, Neba i Zemlje sine," anđeo će:
"što si srećan-Bogu duguješ. Budeš li
dalje takav-sebi samome duguješ,
odnosno vlastitoj poslušnosti! U njoj
i ostani: to je opomena što ti
dadoh! Sam razmisli! Bog te je sazdao
savršenim, ali-ne nepromenljivim.
I dobrim te sazda, al' tebi zavešta
u vlast da ustraješ, odredivši tvoju
volju po prirodi slobodnom, da njome
ne upravlja sudba nedokučna ili
nužnost neumitna. On od nas zahteva
službu voljnu, a ne iznuđenu-takvu

ne prihvata, niti može da prihvati.
Jer kako se može proverit' da l' služe
voljno il' ne, srca neslobodna, koja
hoće samo ono što po volji sudbe
moraju, a nisu kadra da izberu
drugo? I ja i sva vojska anđeoska,
što na pogled Bogu ustoličenome
stojimo, držimo srećno stanje svoje,
kao i vi vaše, dokle se poslušnost
naša održava. Drugog jemstva nema!
Služimo slobodno zato što slobodno
volimo, što nam je na volju da l' ćemo
da volimo il' ne-time opstojimo
ili pak padamo. I neki padoše,
pavši u neposluh! I to čak sa Neba
u Pak'o najdublji! O, pad sa kolike
visine blaženstva u kolike jade!"
Njemu će veliki naš predak: "Božanski
učitelju, tvoje reči sam pažljivo
slušao i uha većma očaranog
no kad heruvimska pojanja u noći
s bregova susednih šalju savršenu
muziku, a znađah i da smo stvoreni
volje i delanja slobodnih. Al' nikad
nećemo smetnuti da volimo svoga
tvorca i slušamo onoga čija je
jedina zapovest toliko pravedna-
to me postojane misli uveriše
i uveravaju i sad. Ipak ono
što ti pričaš da se desilo na Nebu,
u meni pokreće neku sumnju, ali
još i više želju-ako ti pristaješ,
da čujem tu priču koja mora da je
čudesna, te vredi da se u tišini
svetoj sluša. A još dovoljno od dana
imamo, pošto je Sunce po ogromnom
pojasu nebeskom prešlo pola puta,

tek počev njegovu drugu polovinu."
Tako Adam molbu izloži, a posle
neduge počivke, pristavši, ovako
Rafailo svoje pričanje otpoče:
"O, prvi čoveče, predmet mi uzvišen
nalažeš! Zadatak i težak i tužan!
Jer kako da ljudskim čulima prikažem
sve te nevidljive podvige duhova
zaraćenih, kako bez žalosti propast
tol'kog mnoštva nekad slavnih, savršenih
dogod se držaše? Kako, najzad, raskrit'
tajne drugog sveta, koje možda nije
otkrivat' ispravno? Al' rad tvoga dobra-
to se sme! I ja ću tako da opišem
ono što premaša doseg ljudskih čula,
što ću prikazati oblike duhovne
k'o da su telesni, kako bih ih mog'o
izrazit' što bolje. Jer ako je Zemlja
samo slika Neba, nisu li i stvari
na njima srodnije jedna s drugom mnogo
više nego što se zamišlja na Zemlji?
Jednog dana dok još ne beše ovoga
sveta i dok Haos pomamni vladaše
gde se sad okreću ova neba, gde sad
Zemlja na svom centru uravnoteženom
počiva (jer vreme, premda u večnosti,
kada se primeni na kretanje, meri
sve stvari što traju, bilo sadašnjošću,
budućnošću ili pak prošlošću)-takvog
jednog dana što ga Velika Godina
nebeska donosi, vojska anđeoska
Neba bi sazvana naredbama carskim,
te se neizbrojna sa svih strana Neba
u tren oka sabra pred tronom svemoćnim,
u poretku sjajnom, pod hijerarsima.
Nastupiše deset tisuća tisuća
znamenja visoko dignutih: stegovi

i ripide izmeđ' čela i začelja
zavijoriše se kroz vazduh, služeći
za razlikovanje staleža, stepena
i hijerarhija, a u sjajnom tkivu
nošahu vezene spomene presvete,
zapisane slavne podvige ljubavi
i revnosti. I dok tako tu stajahu
u prstenovima neizrecivoga
obima-sve prsten u prstenu, Otac
bezmerni kraj koga, u krilu blaženstva,
sedaše Sin njegov, ovako prozbori
iz središta kao sa ognjene gore,
čiji vrh sjajnoća čini nevidljivim:
"Čujte svi anđeli, porode svetlosti,
prestoli i vlasti, kneževstva i sile
i vrline! Čujte moj zakon koji će
neopoziv ostat': danas rodih onog
kojeg oglašavam za svoga jedinog
Sina! I na ovoj svetoj gori ja sam
miropomazao onog kog gledate
sad s desne mi strane. Naznačio sam ga
vašim poglavarom i lično se zakleh
da se sva kolena na Nebu priklone
pred njim i priznaju njega gospodarom.
Ostan'te pod vladom ovog zamenika
velikog združeni u jednu jedinu
dušu i doveka blaženi! Ko njega
ne sluša-ne sluša mene, krši slogu
i u taj dan pada odbačen od Boga
i Božjeg blaženstva-survan u dubinu,
u najkrajnju tminu, gde je određeno
za njega stanište bez kraja, bez spasa."
To reče Svemoćni i zborom njegovim
svi su izgledali posve zadovoljni:
svi su izgledali, ali svi ne behu!
K'o i druge dane praznične i taj dan
oni provedoše u igri i pesmi

oko svetog brega: igre taknovite,
kojima najviše liče onamošnje
zvezdane putanje planeta i zvezda
nekretnica u svim njinim vrćenjima-
lavirint čudnovat, zamršen, ukršten,
a najpravilniji baš kada se čini
najnepravilnijim. A u kretanjima
njihovim božanska harmonija svoje
zvuke bajne tako smekša, da i samo
očarano uho Božije slušaše.
Već nastupi veče (jer i mi imamo
večeri i zore naše, ali radi
promene ugodne, a ne po nužnosti).
Smesta, posle igre, željno se predaše
slatkome obedu. Dok svi još stojahu
u prstenovima, trpeze im biše
postavljene, učas ispunjene hranom
anđelskom. I nektar rubinski poteče
u biser, dijamant i u zlato teško-
plod izvrsnog grožđa, gajenja nebeskog.
Ovenčani svežim cvećem i na cveću
počivajuć', oni jeđahu, pijahu
i u drugovanju nežnom upijahu
besmrtnost i radost, od presićavanja
sigurni gde krajnja umerenost sama
udara granicu preterivanjima-
pred carem u svemu darežljivim, koji
štedrom rukom siplje, radujuć' se i sam
radosti njihovoj. Već noć ambrozijska,
izdahnuta skupa s oblacima s one
višnje gore Božje odakle i svetlost
i senka izviru, beše izmenila
lice najsjajnijeg Neba u prijatni
suton (jer noć tamo ne stiže u velu
tamnome) i rosa rumena sklonila
svakog na počinak, osim uvek budnih
Božijih očiju. Po ravni širokoj,

široj nego lopta ove Zemlje ravno
prostrta (takva su predvorja Božija),
rasuto u čete i vrste anđelsko
mnoštvo prostre tabor duž živih potoka,
sred šume života-čardaci bezbrojni
i učas dignuti čadori nebeski,
gde oni spavahu, vetrićima svežim
pirkani, sem onih što po svu noć dugu
u smenama svojim izmenjuju himne
melodične oko prestola višnjega.
Ali ne bde tako Satana-tako ga
zovimo, ime se njegovo pređašnje
više i ne čuje na Nebu! Ne moga-
on, među prvima, ako ne arhanđel
prvi, u velikoj milosti, prvenstvu
i vlasti, a ipak obuzet zavišću
spram Božjega Sina, kog' tog' dana njegov
Otac uzvišeni počastvova, kraljem
miropomazanim, mesijom proglasi-
zbog gordosti podnet' taj prizor, držeći
sebe uniženim! Smišljajuć', zbog toga,
pakost preduboku i prezir, čim ponoć
najavi čas tamni, najvećma naklonjen
sanku i tišini-on odluči da se
premesti sa svima svojim legijama
i da, uzoholjen, presto uzvišeni
ne štuje, nit' mu se više pokorava,
pa budeć' najbližeg sebi podređenog
ovako natajno njemu govoraše:
"Saradniče dragi, spavaš li? Zar ima
sna kadrog da sklopi tvoje kapke? Zar se
ne spominješ kakav zakon juče, tako
kasno pređe usne svemoćnika Neba?
Im'o si običaj da mi saopštavaš
tvoje misli, kao i ja moje tebi-
budni besmo jedno. Zar da nas spavanje
tvoje sad razdvoji? Video si da su

novi nam zakoni naturени: novi
zakoni onoga koji vlada mogu
kod nas što služimo da pokrenu nove
misli i većanja nova, kako bismo
pretresli nezgode koje bi iz toga
mogle da uslede. Ovde je opasno
da se više kaže! Sakupi glavare
sviju mirijada koje mi vodimo,
pa ih obavesti da po zapovesti,
pre no što noć tamna povuče svoj oblak
senoviti, treba da se požurimo
letećim nastupom i ja i svi oni
koji razvijaju poda mnom stegove
svoje, k zavičaju, gde pritežavamo
predele severne, da prikladan doček
tamo pripremimo i primimo našeg
kralja, velikoga mesiju, i nove
naredbe njegove: on nastoji da kroz
sve hijerarhije što pre pobednički
prođe i da nove zakone podari."
    Tako arhanđeo lažni govoraše
i u nesmotrene grudi svog ortaka
udahnu loš upliv. Ovaj po grupama
il' jednog po jednog pozva namesničke
sile pod njegovom vlašću i kaza im,
k'o što bi naučen: da po zapovesti
najvišoj, pre nego noć, pre nego tamna
noć napusti Nebo, treba da se krene
steg hijerarhijski veliki. Kaza im
razlog prišapnuti i još ovde-onde
dvosmislene reči i surevnjivosti
ubaci, da njinu valjanost ispipa
il' da je iskvari. Al' svi poslušaše
znak naviknut i glas nadmoćni njihovog
moćnika velikog: jer zbilja bejahu
veliki njegovo ime i rang njegov
na Nebu. Izgled ih njegov, kao zvezda

jutarnja što stado zvezdano odvodi,
zavede i lažju povuče za sobom
trećinu nebeske vojske. Ali večno
oko, čiji pogled i najskrivenije
misli razabire, s gore svoje svete
i isred svetila zlatnih koja pred njim
gore svu noć, vide, bez njine svetlosti,
rađanje pobune-vide kod kojih se,
kako se međ' decom zore ona širi,
kakva se množina združi da se opre
njegovom velikom zakonu, pa ovo,
smešeći sé, reče svom Sinu jedinom:
"Sine, ti u kome vidim slavu svoju
u punome sjaju, nasledniče cele
moći moje, čas je da se pobrinemo
o osiguranju svemoći vlastite
i oružju s kojim kanimo održat'
pravo na božanstvo i na carstvo naše,
na šta od davnina pravo polažemo.
Diže se dušmanin takav koji teži
da uzdigne presto svoj na ravno s našim
iznad sveg prostranog severa! Ni time
nije zadovoljan, no je naumio
da u boju proba našu silu ili
šta je naše pravo. Nego razmislimo
i u opasnosti ovoj prikupimo
snage preostale i za odbranu se
njima poslužimo, da zbog neopreza
mi ne izgubimo ovo uzvišeno
mesto-goru našu, naše svetilište."
Sin odvrati mirnog i čistog izgleda,
sijajuć', božanski, naopisiv, vedar:
"Moćni oče, ti se s pravom podruguješ
tvojim dušmanima i, sasvim siguran,
potsmevaš zaludnim zamislima njinim
i zaludnim njinim bunama-za mene
povod slave koju baš će njina mržnja

učinit' blistavom, kad vide svu silu
kraljevsku datu mi da skršim oholost
njinu i saznaju po ishodu da l' sam
vičan da potčinim buntovnike protiv
tebe-ili nek sam poslednji na Nebu."
Tako Sin zboraše. Al' Satana beše
sa snagama svojim odmak'o daleko
u žurbi krilatoj: vojska nebrojena
kao zvezde noćne il' zvezde jutarnje-
biser-kapi rose kojim' Sunce kiti
svaki list i cvetak. Minuše oblasti
i krajine moćne prestola, moćnika,
serafima-prema tri stepena njina:
predeli spram kojih, Adame, sva tvoja
državina nije veća no vrt ovaj
spram čitavog kopna i mora zemaljske
kugle rasprostrte ravno. Minuv sve to,
najzad u predeo severa prispeše
oni, a Satana u svoje kraljevsko
sedište što udalj blistaše, visoko
na bregu k'o gora na goru dignuta,
s tornjima, s kulama od kamenja zlatnog
i od četvrtasto tesanog alema-
dvorac Lucifera velikoga (tako
na jeziku ljudskom nazivaju ovu
tvorevinu), koje on potom uskoro,
praveć' se u svemu da je ravan Bogu,
podražavajući onu goru gde pred
licem Neba beše proglašen mesija-
prozva Gorom Zbora: jer tu sabra pratnju
svoju svukoliku, praveći se da je
primio zapovest da veća o sjajnom
dočeku tu njinog kralja što će stići.
Veštak u kleveti, kadar da istinu
patvori, ovako uši im zamami:
"O, prestoli, vlasti, vrline, kneževstva,
sile-ako još te titule presvetle

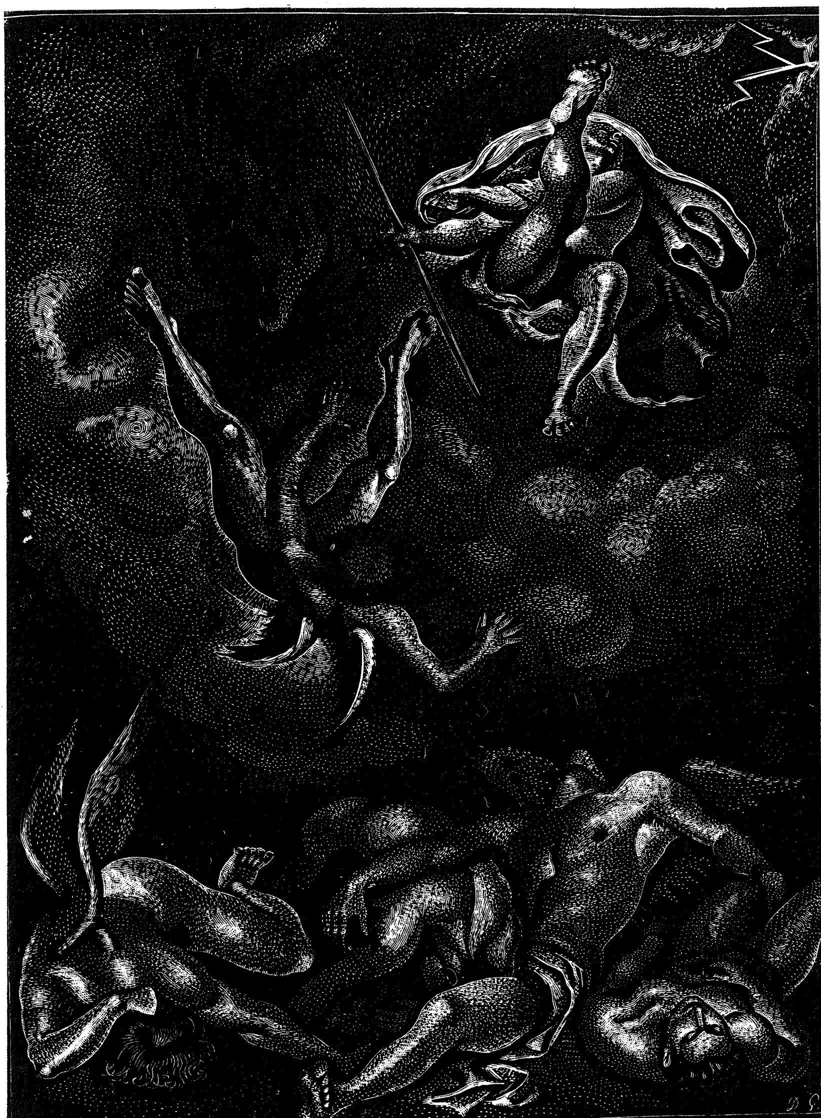
ne ostaju samo titularnim, otkad
po zakonu drugi sad prisvoji za se
svu vlast, a pomrači nas pod zvanje kralja
miropomazanog! Zbog njeg' sva ta žurba
ponoćnog nastupa i hitan skup ovde-
samo rad većanja i smišljanja kako
najbolje bi mogli da primimo s novim
počastima onog što dolazi od nas
da primi klečanja, sramnog temenanja,
dug još neplaćeni! Preveć i jedinom!
Al' kako podneti dvojici-jedinom
i liku njegovom sada obznanjenom?
Al' šta ako bolji pak saveti mogu
da podignu naše duhove i da nas
nauče da jaram svrgnemo? Zar ćete
podvući vratove svoje i odabrat'
ponizno svijanje kolena? Nećete,
ako se ne varam da vas dobro znadem
i ako vi sami sebe poznajete
kao domorodce i sinove Neba,
koje pre vas niko nije pritežav'o!
Iako svi nismo jednaki, ipak smo
slobodni-jednako slobodni. Jer nisu
staleži, stepeni suprotni slobodi,
no se dobro slažu. Pa ko onda može,
s razlogom il' s pravom punim prigrabiti
sebi monarhiju nad onima što su
pravom s njim jednaki-makar manji vlašću
i sjajem, jednaki slobodom? Ko može
zakone, edikte uvesti nad nama
što i bez zakona ne grešimo? A taj
s mnogo manje prava može naš gospodar
da bude i traži čak obožavanje,
nedostojno ovih titula vladarskih,
koje potvrđuju da smo narečeni
da vladamo, a ne da budemo sluge!"

Njegov drski govor dotle bez primedbe
beše slušan, a tad međ' serafimima
ustade Avdila, od kog' niko s više
revnosti božanstvo ne obožavše
niti zapovesti božanske slušaše,
pa u vatri stroge revnosti ovako
opre se bujici besa njegovoga:
"Da bogohulnih li, da neistinitih,
oholih razloga! Reči koje uho
ničije nikada ne nada se da će
začuti na Nebu, najmanje od tebe,
o, nezahvalniče, toliko visoko
dignut nad vlastelom tvojom! Zar si kadar
bezbožnim panjkanjem da odbaciš Božji
pravedni, zakleti obznanjeni zakon:
da pred Sinom Božjim, jedinim po pravu
obdarenim skiptrom kraljevskim, sve duše
na Nebu priklone koleno i u tom
uvaženju dužnom priznaju ga kraljem
zakonitim? Reče da je nepravedno,
posve nepravedno, vezati slobodne
zakonima i nad jednakima pustit'
da jednaki vlada-jednoga nad svima,
s vlašću nenaslednom! Zar Bogu zakone
ti da daješ? Zar ti o stvari slobode
da se preš sa onim koji te učini
tim što jesi, koji uobliči sile
nebeske po svojoj volji i omeđi
njino biće? Ipak, iskustvom učeni,
znamo koliko je dobar, koliko se
stara on o dobru i o dostojanstvu
našem, koliko je daleko od misli
da nas unižava-pre sklon da uzvisi
naše srećno stanje pod jednim nas vođom
združujuć' prisnije. Ali dopustimo
da je nepravedno da jednak k'o monarh
vlada jednakima: ti sam, premda velik

i slavan, da l' sebe, il' sve osobine
anđelske združene ujedno, računaš
jednakim sa Sinom kog' on rodi, kojim
kao svojom rečju moćni otac stvori
sve tvari, čak tebe i sve duhe Neba,
što ih on postavi u njihove svetle
stepene i sjajem krunisa i prema
njihovome sjaju nazva: vlasti, sile,
prestoli, kneževstva i vrline. Sile
suštastvene, koje nisu zamračene
vladanjem njegovim, nego učinjene
još sjajnijim, jer on-vođa, preobražen
tako, posta jednim iz našega mnoštva,
njegovi zakoni-našim zakonima,
sve štovanje dato njemu-uzvraća se
nama! Već prestani s tim bezbožnim besom
i ne zavodi ih, no hitaj da smiriš
Oca razjarenog, Sina razjarenog,
dok je još vremena da oprost izmoliš!"
    Tako zbori revni anđeo, al' niko
odanost njegovu ne podrža-kao
da izbra nezgodan čas il' bi brzoplet
i čudak! Veseo zbog toga, otpadnik
još oholije mu ovako odvrati:
    "Tvrdiš, dakle, da smo mi uobličeni
i delo iz druge ruke, u podložnost
preneti sa Oca na njegovog Sina?
Gledanje i čudno i novo! Hteli bi
da znamo, doktrinu tu gde ti nauči?
Ko vide kada se to stvaranje zbilo?
Da li se ti sećaš stvaranja svojega-
trena u kom ti je tvorac biće dav'o?
Mi ne znamo vreme kad ne postojasmo
kao sada. Nikog pre nas mi ne znamo!
Samorođeni smo, samoodgajeni
živodajnom snagom vlastitom, sudbinski
tok kada obiđe svoj pun krug i sazre

rađanje tog našeg Neba zavičajnog.
Deca smo etera! Od nas samih nam je
naša snaga-nas će da nauči naša
vlastita desnica delima najvišim,
da u ogledanju isprobamo ko je
ravan nama. Tad ćeš videti da li smo
naumni molbama da se obraćamo
i preklinjanjima ili opsadama
da okružujemo presto svemogući!
Nosi to izvešće, tu poruku kralju
miropomazanom! I leti pre nego
što nesreća neka tvoj let ne prekine!"
On to reče, a k'o šum dubokih voda
na njegove reči odjeknu zaglušno
žamorenje-pljesak, kroz neizbrojivu
vojsku. Al' serafim ognjeviti, time
nimalo zastrašen, premda sam, opkoljen
dušmanima, smelo ovako odvrati:
"O, duše prokleti, Božji otpadniče
lišen svakog dobra! Vidim već odlučen
tvoj pad, a nesrećnu svu družinu tvoju
zapetljanu u tu prevaru kovarnu?
Vidim raširenu zarazu zločina
tvog i kazne tvoje! Ne brini se više
kako jaram Božjeg mesije da svrgneš:
već ne važe za te ti zakoni blagi-
druge su presude besprizivne protiv
tebe već izišle! Onaj zlatni skiptar
kog' odbaci, sad je šiba od čelika
što će omodričit' i salomit' tvoju
neposlušnost! Ti si dobro savetov'o:
ja napuštam ove grešne i zlokobne
čadore, ne radi tvog saveta ili
pretnji, no iz straha da gnev već nadneti,
planuv ognjem naglim, neće razbirati!
Jer se nadaj da ćeš skoro osetiti
na glavi grom njegov, oganj proždrljivi!

Tad ćeš naričući doznat' ko te stvori,
kada saznaš ko te može uništiti!"
    Tako govoraše serafim Avdila,
trevivši se veran-među nevernima
on jedini veran. Međ' bezbrojem grešnih
pribran, nezaveden, postojan, odvažan,
on očuva svoju vernost, svoju ljubav,
svoju revnost. Niti mnoštvo, niti primer
ne uplivisaše na njega da skrene
od istine il' da svoje postojano
mišljenje izmeni, premda sam bejaše.
Isred njih on prođe dug put kroz dušmanski
prezir, nadmoćno mu odolev, sile se
ne plašeć nimalo? I uzvraćajući
prezir, on obrnu leđa onim gordim
kulama, na skori razur obrečenim.

KNJIGA ŠESTA

Sadržina

Rafailo nastavlja da priča kako su Mihailo i Gavrilo poslani u boj protivu Satane i njegovih anđela. Opis prve bitke. Satana i njegove snage se povlače pod zaštitom noći. Satana saziva sabor, izmišlja đavolske sprave, koje drugog dana bitke izazivlju priličnu zabunu kod Mihaila i njegovih anđela. Ali, izvaljujući brda, ovi najzad razbijaju silu i sprave Satanine. No pobuna nije time dokrajčena: Bog trećeg dana šalje svoga Sina mesiju, kome je namenio slavu te pobede. On s ovlašćenjem svog Oca prispeva na bojište i, naloživši svim svojim legijama da se drže mirno na jednom i drugom krilu, baca se s kolima i gromom usred svojih neprijatelja: oni su nemoćni da mu se odupru i on ih goni do zida Neba, koji se otvara i oni u užasu i pometnji skaču dole-na mesto kazne pripremljeno za njih u ponoru. Mesija se u trijumfu vraća svome Ocu.

Svu noć, neprogonjen, odvažni anđeo
širokom ravnicom Neba nastavljaše
svoj put, sve dok zora, prenuta horama
što se u krug kreću, ne otvori svojom
rukom ružičastom kapije svetlosti.
Postoji pećina ispod gore Božje,
tik uz presto njegov, gde se naizmence,
u kruženju stalnom, i svetlost i tama
čas useljavaju, čas iseljavaju,
što po Nebu stvara promenu prijatnu,
nalik na dan i noć: kad svetlost iziđe,
tad na druga vrata uđe sledbenica
tama da prekrije, čim čas njezin traje,
velom Nebo, premda tama onamošnja
dosta dobro sliči sutonu ovdašnjem.
I već se podiže zora kakva biva
u Nebu najvišem-nagizdana zlatom

Neba najvišega. Pred njom noć iščeze,
prostreljena sjajnim zracima. Baš tada
čitavu ravnicu gusto prekriliše
svetle čete za boj postrojene: kola,
plameno oružje i hatovi besni,
na sjaj odbleskujuć' sjajem-to dočeka
najpre njegov pogled. Vide: rat, pripravnost
ratna. I zaključi da je već poznato
ono što mišljaše da k'o novost javi.
Rado se pridruži vojsci prijateljskoj.
S radošću, s klicanjem glasnim primiše ga-
njega jednog, što se bar jedan od tol'ko
miriada grešnih neizgubljen vrati.
Uz odobravanja velika k svetoj ga
gori povedoše, pa ga izvedoše
pred sedište višnje. A otud, iz zlatnog
oblaka, začu se glas ovako blago:
"Slugo Božja, dobro uradi i dobro
najdivniju bitku izbori-zastupa
sam samcit protivu mnoštva pobunjenog
stvar istine, rečju moćniji no oni
oružjem. I radi potvrde istine,
ti podnese opšte ruganje, još teže
podnošljivo nego nasilje. Jer tvoja
bi jedina briga da ostaneš priznat
pred licem Božijim-makar te nesveti
smatrali nastranim. Lakša ti pobeda
sad ostaje: da se, potpomognut vojskom
prijateljskom, vratiš na neprijatelje
tvoje većma slavan no što beše prezren
kad si odlazio, da silom potčiniš
one koji razum ne primaju za svoj
zakon-istiniti razum za svoj zakon,
a za svoga kralja mesiju što vlada
po pravu zasluge. Kreći, Mihailo,
kneže od nebeskih vojski! Kreći i ti,
Gavrilo, što si mu junaštvom vojničkim

ponajbliži! U boj vodite sinove
moje nepobedne, vodite anđele
moje oružane, za boj postrojene
na hiljade i na milione! Brojem
ravni toj bezbožnoj, buntovnoj gomili-
napadnite na njih odvažno oružjem
ubojnim i ognjem! I prognav do ruba
Neba, odgnajte ih od Boga i svega
blaženstva u mesto njine kazne-ponor
Tartara kog' gnevni njegov Haos širom
otvara, pripremnog da pad njihov primi!"
Tako zbori višnji glas i oblak poče
svu goru smračivat', dim se kolutati
kolutima mračnim, plamenje otkidat'-
znak buđenja gneva. Odozgo zaječa
ništa manje strašan jek trube etarne.
A na tu zapovest bojne snage, verne
Nebu, karom moćnom u neodoljivo
jedinstvo spojene, u muku krenuše
legije blistave, uz zvuk harmonije
svih instrumenata, koji nadahnjiva
zanosom herojskim na odvažna dela,
pod njinim vođama bogolikim-za stvar
Boga i njegovog mesije. I tako
oni nastupahu sa nenarušivom
čvrstinom: nit' im se brežuljak isprečí,
nit' ih dolinica stisnu, nit' razdvoji
reka ili šuma njine savršene
redove. Jer njino nastupanje beše
iznad tla visoko, a vazduh podatni
podržâva njino kretanje hitreno:
k'o sav rod ptičiji, sređen u nizove
kad nad Raj dolete, sazvan da od tebe
dobije imena-baš tako i oni
minuše nad mnogim predelima Neba
i nad oblastima, širokim k'o deset
zemaljskih dužina. Najzad se daleko

na vidiku, prema severu pojavi
s kraj' u kraj pružena krajina ognjena,
izgleda spremnoga za boj, a izbliza
vidokrug naježen uspravnim zracima
nebrojenih krutih kopalja i prepun
šlemova i raznih štitova, šaranih
hvastavim znacima-udružene sile
Satanine, koje hitahu unapred
pohodom pomamnim. Jer se ponadaše
oni da se baš tog istog dana bojem
il' prepadom gore Božje dočepaju
i na presto njegov metnu slavohlepca
oholog koji mu na carstvu njegovom
zaviđaše. Ali, zamisli se njine
već na pola puta potvrdiše kao
lude i zaludne. Premda nam u prvi
mah izgledat' može čudnim da anđeo
vojuje s anđelom i da se sučele
kao postrojene gnevne vojske oni
što behu navikli da se tako često
na svetkovinama sreće i ljubavi
sreću složni, kao sinovi istoga
pretka velikoga, slaveć' večnog Oca-
ipak već otpoče klicanje ubojno
i žestoki zvuci juriša ubrzo
dokrajčiše svaku nežniju pomis'o.
Usred njih, uzvišen kao Bog visoko,
sеđaše apostat u kolima svojim
suncesjajnim-idol veličanstvenosti
božanske, okružen zlatnim štitovima
i heruvimima vatrenim. On siđe,
zatim, sa prestola svoga velelepnog,
jer između vojske i vojske već osta
samo uzan prostor-razmak strahobitni
i bojna linija spram linije bojne
stade razvijena u stravičnom stroju
užasne dužine. Ispred natuštene

prethodnice, baš na rubu uzburkanom
bitke pre sudara, prednjačeć' širokim,
oholim korakom, sve nadvisujući,
nastupi Satana, zlatom, dijamantom
opremljen. Avdilu, koji beše među
najmoćnijim, rešen na najviša dela,
razdraži taj prizor, pa vlastito srce
odvažno, ovako on ispitivaše:
"O, Nebo! Zar takva sličnost sa Svevišnjim
može još ostati gde ne osta vere
i vernosti? Zbog čeg' sila i jačina
ne manjkaju tamo gde vrlina manjka,
il' se ne pokažu najslabijim gde su
najdrskije, makar nepobedivoga
izgleda? S uzdanjem u pomoć Svevišnjeg,
kanim okušati moć onog čiji sam
razum okušao k'o nezdrav i lažan.
A bilo bi sasvim pravedno da onaj
koji u prepirci o istini beše
pobednik, pobedi oružjem-da bude
pobednik podjednak u obadve raspre.
Premda je svirepa i odvratna borba
kada razum mora da se odmerava
sa silom, ipak je utoliko više
razumno da razum bude pobednikom."
Tako premišljajuć', on iz oružane
vlastele istupi napred i susrete
na po puta svoga drskog dušmanina,
tim sučeljavanjem još razjarenijeg,
pa ga on ovako odvažno izazva:
"Da l' se tom dočeku nada, oholniče?
Nadanje ti beše da se bez otpora
dograbiš visina tvoga slavoljublja-
da presto Božiji bude nezaštićen,
a oblasti Božje sasvim napuštene
iz straha od tvoje sile il' jezika
moćnog! Bezumniče, ne pade ti na um

kol'ko je uzalud dić' se na oružje
protiv Svemogućeg, koji bi od bića
najnižih mogao dizat' neprestano
vojske za vojskama, da porazi tvoje
bezumlje, il' rukom jednom bez pomoći,
dosežući preko sviju međa, jednim
udarom dokrajčit' tebe i pokriti
tamom sve legije tvoje! Ali svi te
vidiš li, ne slede! Ima takvih koji
više vole veru i štovanje Boga,
premda nevidljivi behu za te onda
kad ja u tvom svetu izgledah jedini
u zabludi, jer se ne složih s drugima.
Gledaj moju sektu-sad ti je prekasno
da naučiš kako katkad njih malina
mogu znati dok se hiljade varaju!"
Veliki dušmanin, iskosa ga gledeć'
prezrivo, ovako odvrati: "Vraćaš se
iz begstva u času zlom za te, a dobrom
za moju osvetu! Ja tebe prvoga
i tražim, anđele buntovni, da primiš
tvoju zasluženu nagradu-da prvi
oprobaš desnicu moju razljućenu,
jer se jezičinom prvi, poricanjem
nadahnut, usudi da se usprotiviš
trećini bogova, u sinod sabranih
rad odbrane prava svojih božanstava,
koji, dok u sebi silinu božansku
osećaju, neće svemoć da dopuste
nikome! Baš dobro stiže pre drugara
tvojih, slavohlepan da od mene neko
perce zadobiješ-da tvoj uspeh propast
ostalim najavi! Zastajem da bih ti
stavio na znanje (da neopovrgnut
ne bi se hvalis'o): najpre držah da su
sloboda i Nebo dušama nebeskim
jedno isto, al' sad vidim da radije

mnogi iz tromosti služe k'o pridvorni
dusi, uvežbani za gozbe i pesme.
Pod oružjem imaš takove-pevače
nebeske, da ropstvo baciš u boj protiv
slobode! Kakvi su njih dvoje na delu
sučeljeni-dan će ovaj da pokaže!"
Razgnevljen, Avdila kratko mu odvrati:
"Otpadniče, i sad grešiš i, udaljen
od puta istine, nećeš kraj nać' bludnji!
Nepravedno ružiš, nazivljući ropstvom
službu što Bog ili priroda odredi!
I Bog i priroda isto naređuju-
kad je onaj koji vlada najvrliji
i kad nadmašuje one kojim' vlada.
To je ropstvo-služit' bezumnika ili
onog što ustade protiv dostojnijeg
od njega, k'o tvoji služeći sad tebe
što nisi slobodan, no rob samog sebe!
Ipak se bestidno usuđuješ da nas
kudiš radi naše službe! Vladaj Paklom,
tvojom kraljevinom, a ostavi mene
da služim na Nebu večno svetom Bogu,
i slušam njegove presvete naloge,
što su najvredniji da slušani budu!
I očekuj lance u Paklu, ne carstva!
A od mene što se-kako ti maločas
pomenu-iz begstva vratih, primi ovaj
pozdrav na čelenku tvoju bezbožničku!"
Tako govoreći podiže visoko
udar plemeniti, koji ne ostade
viseći, nego se s takovom olujnom
brzinom obruši na gordu čelenku
Sataninu, da nit' gled nit' pokret brze
misli, a kamoli štit njegov bi kadar
slom takav omesti: on ustuknu deset
ogromnih koraka! Tek ga na desetom,
na pokleknutome kolenu, održa

koplje teško-kao kad na zemlji vetri
ili vode, pod tlom probijajuć' prolaz
ustranu, odrinu planinu iz njenog
sedišta, te ona dopola utone
sa svim borovima svojim. Buntovničke
prestole spopade zapanjenost, ali
još više bes videć' da je najmoćniji
među njima tako nadmašen. A naše
ispuni veselje, te kliknuše-predznak
pobede i žudnje pomamne za bojem.
Na to Mihailo naredi da trubi
truba arhanđelska. Ona se razleže
kroz ogromno Nebo i hosana Višnjem
zaoriše vojske verne. Ne ostaše
zureć' ni legije dušmanske-ne manje
strahobne, u napad združiše se grozni.
Tada se podiže pomama jurišna
i buka da takvu Nebo nikad dotad
ne ču: sudaranje oružja s oklopom
zatrešta neskladom strašnim, a pomamni
točkovi tučanih kola pobesneše.
Grozna beše huka sudara. Nad glavom
stravično zviždanje ognjenih kopalja
što plamenim letom letahu i leteć'
zasvođahu obe vojske vatrom. Tako,
pod ognjenim svodom, u istome trenu
glavnine obeju vojski nasrnuše
napadom pogubnim i neutoljivim
gnevom. Čitavo se Nebo prolamaše-
o, da je tad bilo Zemlje, sva bi Zemlja
bila potresena do središta svoga!
Čemu se čuditi, kada se u boju
na jednoj i drugoj strani sukobiše
milioni gnevnih anđela, od kojih
najmanji bi mog'o lako uzvitlati
ove elemente i naoružat' se
silinom iz sviju njihovih područja?

S koliko bi više sile neizbrojna
vojska protiv vojske mogla da razjari
strašni požar rata i naruši, mada
ne i da uništi, njino zavičajno
srećno boravište-da večni, svemoćni
car nije sa svoje visoke tvrđave
moć njinu upravlj'o i ograničav'o.
Premda brojno svaka za sebe uzeta
legija mogaše da liči na vojsku
mnogobrojnu, svaka oružana ruka
u snazi bejaše-legiji jednaka.
Iako u boju vođen, ratnik svaki
ličaše na vođu-poglavar sam sebi,
vičan kad da stane, nastupa il' sreću
u boju da skrene, da otvori ili
zatvori redove boja žestokoga.
Ni misli o begstvu, povlačenju ili
činu neprikladnom što plašnju otkriva!
Svak na se računa, kao da jedino
sav teret pobede leži u njegovoj
desnici. Podvizi, večno slavni, behu
izvršeni, ali bezbrojni, budući se
boj taj raznoliko, široko rasprostre:
katkada na čvrstom tlu borba stojećki,
zatim uzlet glavnim krilom uzburkiva
čitav vazduh. Čitav vazduh beše tada
sličan sukobljenoj vatri. Bitka dugo
na terazijama ravnim lebdijaše
dok Satana, koji tog dana pokaza
moć čudesnu i u oružju ne srete
ravnog, sređujući, sred napada strašnog,
u borbi smetene serafime, najzad
ne primeti gde mač Mihailov mlavi
i obara cele čete mahom i grdni
mač dvoručnjak njegov vitlaše visoko,
te sečivo strašno padaše nadole,
pustošeć' široko. On požuri da se

tome pustošenju opre, pa ispreči
točak hridoviti od desetostrukog
dijamanta-svoj štit obimni, obima
ogromnog. Kada se primače, veliki
arhanđel prestade s ratnim trudom svojim
i-srećan u nadi da tu svrši vojnu
domaću na Nebu, potčinivši ili
k'o zarobljenika vukuć' u lancima
arhidušmanina-s mržnjom se mršteći,
lica sveg u ognju, prvi ovim poče:
"Tvorče zla, pre tvoje bune bezimenog,
neznanog na Nebu, a sad izobilnog,
k'o ova, sam vidiš, dela borbe mrske-
mrske svima, premda, pravednim merenjem
najteže baš tebi i sledbenicima
tvojim! Zar bi kadar narušit' blaženi
mir Neba i unet' u prirodu bedu,
pre zločina tvoje bune nesazdanu?
Zar uliti pakost u hiljade, nekad
ispravne i verne, sad osvedočene
k'o neverne? Ali, ne pomišljaj da ćeš
tu uzmutit' sveto spokojstvo! Nebo te
iz sviju predela svojih proteruje!
Ne podnosi Nebo, stanište blaženstva,
nasilna il' ratna dela! Gubite se
smesta, ti i tvoja gomila poročna!
I neka odlazi s tobom zlo-tvoj porod,
u mesto zla-Pak'o! Tamo podjarujte
kavge, pre nego ti otpočne da sudi
ovaj osvetnički mač il' te osveta
neka brža, krila Bogom darovanih,
ne baci strmoglav s bolom umnoženim!"
Tako knez anđela zboraše, a njemu
protivnik ovako: "Ne uzdaj se da ćeš
vetrom svojih praznih pretnji zastrašiti
onog koga nisi ni delima kadar!
Jesi li nagnao u begstvo najmanjeg

između njih? Ako i padaju, ali
odmah nepobedni ustaju! A zar je,
kao što se nadaš, lakše izić' na kraj
sa mnom, oholniče, i odagnati me
pretnjama odavde? Ne varaj se da će
tako da se svrši borba koju ti zlom
nazva, ali kojoj mi dajemo pravi
naziv: borba slavna! Namerni smo da je
dobijemo ili prevrnemo samo
Nebo u Pakao o kom ti trabunjaš!
Ipak ćemo ovde boravit' slobodni,
makar ne vladali! Međutim, pridruži
k'o pomoć i onog kog' zoveš Svemoćnim.
Ja od tvoje sile najveće ne bežim,
već baš tebe tražih, daleko i blizu!"
    Prestaše sa zborom, oba se spremajuć'
za boj neiskaziv. Jer ko može, makar
jezikom anđelskim, to ispričat' ili
uporedit' s mačim vidljivim na Zemlji
da se ljudska mašta do visine moći
božanske uzvisi? Jer se obojica
pričinjahu ravni bogovima, bilo
da stoje ili se kreću-stasom, kretnjom,
oružjem podobni da o carstvu Neba
velikog odluče. Već vitlahu svojim
mačima ognjenim, praveć u vazduhu
krugove stravične. Štitovi njihovi-
dva široka sunca, blistahu oprečno,
dok iščekivanje zasta užasnuto.
A na svakoj strani, gde maločas bitka
najbešnja bejaše, mnoštva se anđelska
brzo povukoše, ostaviv prostrano
polje nebezbedno pod vetrom tolike
siline, k'o da se-nek' velike stvari
budu prikazane malim-sklad prirode
beše porušio, među sazvežđima
rat izbio, a dve planete srljahu,

zbog zlog položaja krajnjih suprotnosti,
da nasred nebesa bitku zapodenu
i smešaju svoje sfere nesuglasne.
Oba istodobno podigoše ruku
zagrožavajuću, bezmalo jednaku
onoj Svemoćnoga, i smerahu udar
kadar da odluči odjednom-ne beše
nužno ponavljanje, budući' mu jačine
ne manjkaše. Uz to činjahu se oni
jednaki u snazi il' odbrani hitroj.
Al' mač Mihailov, iz oružnice mu
Božije podaren, bejaše okaljen
tako da se ništa oštro ili čvrsto
ne mogaše tome sečivu opreti.
Silom okomitom, da padajuć' smlavi,
susrete Satanin mač i nadvoje ga
potpuno preseče. Al' se ne ustavi,
već hitrim povratnim zamahom, prodrevši
duboko, raseče celu Sataninu
desnu stranu. Tada prvi put Satana
bol upozna, pa se, zgrčen, previjaše
tamo-amo-tako žestoko mač britki
prođe kroza nj ranom otvorenom. Ali
etarna supstanca, nedeljiva dugo,
sastavi se, a iz rane razjapljene
potokom poteče krvav sok nektarni-
sok kakvim nebeski duhovi krvare,
i umrlja čitav njegov oklop, dotad
tako sjajan. Odmah sa svih strana, brojni
i snažni anđeli jurnuše u pomoć,
istaviv odbranu, dok na štitovima
drugi ga nošahu nazad-ka kolima
njegovim, gde behu sklonjena podalje
od linije bojne. Tamo ga metnuše,
dok je škrgutao od bola, prkosa
i stida, obaznav da nije bez premca
i što mu se gordost takvom brukom snizi

toliko duboko ispod njegovoga
uzdanja da će se s Bogom izjednačit'
u vlasti. Al' brzo prezdravi. Jer dusi,
buduć' su skroznaskroz svakim delom svojim
životni-ne kao slabi čovek: drobom,
srcem, glavom, jetrom ili bubrezima-
umreti jedino mogu uništenjem.
U svom tečnom tkivu ne mogu zadobit'
smrtne rane, baš k'o ni vazduh fluidni.
Oni žive srca čitavoga, glave
čitave, očiju čitavih, ušiju
čitavih, čitavog uma i čitavih
čula i po volji sebe razuđuju
i uzimlju na se boju, lik i opseg
kako im se sviđa-guste ili retke.
Međutim, pomena vrede dela slična
na stranama drugim-tamo gde se moćni
Gavrilo boraše i sa znamenjima
pomamnim probi se u dubinu stroja
goropadnog kralja Moloha, koji mu
prkosaše, preteć' da će ga vezanog
za točkove svojih kola vući, pri čem
Svevišnjeg na Nebu ne šteđaše njegov
jezik hulni. Ali, uskoro rasečen
do pasa, oružja skrhanog, pobeže
deruć' se od bola neznanog. Na jednom
krilu Rafailo, na drugom Urijel,
pobediše svoje dušmane hvastave,
iako goleme i naoružane
tvrdim dijamantskim kamenom-Asmoda
i Adrameleha, dva prestola moćna,
koji prezirahu biti od bogova
manji, al' se u svom begstvu naučiše
skromnijim mislima, oba isečeni
ranama jezivim kroz oklop i pancir.
A niti Avdila ne staja nehatno
u dojađivanju rulji bezbožničkoj,

već podvostručenim udarcem Arilu,
Arioha, silnog Ramilu opali,
pa ih oprljene svali. Mogao bih
da o hiljadama ispričam, imena
njina tu na Zemlji da ovekovečim.
Al' slavom na Nebu posve zadovoljni,
svi ti odabrani anđeli ne traže
pohvale od ljudi. One druge vrste,
iako čudesne snagom i delima
ratnim i ne manje žudne glasitosti,
buduć' su osudom sasvim izbrisani
iz Neba i svetog sećanja-pustimo
neka bezimeni borave u crnom
zaboravu! Buduć' snaga, odvojena
od istine ili pravde, nedostojna
hvale, zaslužuje jedino pogrdu
i prezir, al' teži, tašta i nadmena,
k slavi i glas traži kroz ozloglašenost-
nek večno ćutanje osuda joj bude!
A kad najsilniji njihovi već behu
sasvim savladani, pokolebaše se
redovi ubojni, mnogim upadima
probijeni. Grdno rasulo i strašna
pometnja uđoše među njih čitavo
tlo bi pokriveno oružjem skrhanim,
na hrpe ležahu prevrnuta bojna
kola i vozači i zapenušeni
hatovi ognjeni. A ko se još drža-
uzmicaše smoren. Čitava satanska
vojska, malaksala sasvim, jedva beše
kadra da se brani. A uz to od straha
bledog zapanjena-baš tad zapanjena
prvi put od straha i oseta bola,
sve do toga časa nepodložna strahu,
bolu ili begstvu-bežaše sramotno,
u takvu nesreću dovedena grehom
nepokoravanja. A nepovredivi

anđeli, drukčije sasvim nastupahu:
falangom kockastom, neranjivi, čvrsti,
čitavi, oružja neprobojnog. Takve
velike prednosi nad neprijateljem
njihovim dade im nevinost njihova,
jer ne sagrešiše i poslušni behu.
I nezamoreni, jer neizloženi
ozledama da bol trpe, otstojaše
u boju žestokom, iako nasiljem
bejahu s dužnosti svojih pokrenuti.
Već noć poče svoj tok i, uvodeć' tamu
po Nebu, nametnu zatišje prijatno
i tišinu iznad mrske ratne buke.
Pod njenim pokrovom tamnim povuče se
kako pobeđeni, tako i pobednik.
A na bojnom polju tabor udariše
Mihailo i svi anđeli pobedni,
postaviv' okolo svuda, rad odbrane,
svoje straže noćne-serafime koji
buktinjama mašu. Na drugoj se strani
Satana sa svojim pobunjenicima
povuče, odagnan daleko u tminu.
Ne odmorivši se, on velmože svoje
noću na većanje sazva, pa usred njih,
nimalo zastrašen, ovako otpoče:
"O, drugovi dragi, sad već isprobani
u opasnostima, oružjem poznati
već k'o nesvladivi, vi se pokazaste
dostojni ne samo slobode-zahteva
preskromnog, no i tog što više volimo-
časti, vlasti, slave i imena našeg!
Vi u nerešenom boju odoleste
dan jedan (a ako dan jedan, što ne bi
dane večne?) onom što gospodar Neba
ima najmoćnije oko svog prestola
da protiv nas pošlje, što proceni kao
dovoljno da volji svojoj nas podredi!

Ali to se takvim ne pokaza! Dakle,
izgleda možemo da ga ubuduće
za pogrešivoga držimo, iako
dosada mišljasmo da je sveznajući.
Istina, ne tako tvrdo oklopljeni,
pretrpesmo neke nezgode i bole
dosad nepoznate-al' čim upoznate,
smesta i prezrene! Jer sad znamo da je
naš sastav nebeski za smrtne ozlede
neprijemčiv, da je nerazoriv i da,
makar isprosecan ranama, brzo se
spajajući snagom urođenom, odmah
prezdravljuje. Stoga ne smatrajmo
zlo težim od leka! Možda će oklopi
bolji, ubojnije oružje, kada se
uskoro sretnemo, poslužiti tome
da se osnažimo, a da se oslabe
protivnici naši, il' da se izravna
ono što nas-ali ne bićem-još čini
nejednakim. Ako njima neki skriven
uzrok pak ostavi nadmoćnost-sve dok smo
kadri uščuvati um neozleđenim
i rasuđivanje zdravim, otkriće ga
prikladno traženje i savetovanje."
On sede, a odmah u skupštini usta
Nisrok, najglavniji kneštvom. On ustade-
k'o jedan od onih što iz ljutog boja,
preteško izmoren, umače oklopa
razdrtog, na sitne dronjke isečenog-
izgleda mračnoga, pa ovo izreče,
odgovarajući: "Oslobodioče
od novih vladara, vođo u slobodno
uživanje naših bogovskih pravica!
Ipak mi smatramo da je za bogove
čin preveć nejednak i težak-u bolu
boriti se protiv nadmoćnog oružja,
protiv neranljivih i nemukotrpnih!

Nužno iz zla toga propast sledit' mora!
Jer šta vrede, makar bili nesravnjivi,
junaštvo i snaga satrveni bolom
što sve podjarmljuje i čini klonulim
ruke najmoćnijih? Možda bismo mogli
sasvim otstraniti iz svoga življenja
osećaj radosti i ne roptat' nego
živet' zadovoljno? To i jeste život
najmirniji. Jer je bol beda potpuna,
najgore od zala, a kad je preteran
razara strpljivost svaku! Stoga, onaj
koji bude kadar izumeti čime
bismo dejstvenije mogli udarati
po sad neranjivim našim dušmanima,
il' nas same sličnom odbranom oklopit-
za me je zaslužan ne manje od onog
kom' oslobođenje naše dugujemo."
 Izgleda pribranog, Satana odvrati:
"To neizumljeno, što ti s pravom smatraš
tako važnim za naš uspeh-ja donosim!
Ko od nas gledeći svetlu površinu
etarnog sastava na kojoj stojimo-
sve ovo prostranstvo Neba ogromnoga,
ukrašeno biljem, cvećem, plodovima
ambrozijskim, zlatom i kamenjem dragim,
čije oko gledeć' samo površinu
tih stvari, pri tome ne razmišlja otkud
ispod tla duboko rastu-građe grube,
mrke, od ognjene, isparljive pene
dok ih ne dotakne i smekša zrak Neba,
te izbiju divne, otkrivajući se
svetlosti okolnoj? One će se nama,
bremenite ognjem paklenim, podati
u svom rodilištu mračnom-u bezdanu!
Čvrsto nabijene u dugačke, oble,
šuplje sprave, kad ih na drugom otvoru
vatra takne-one, besno se raširiv,

izdalji će bacit', s gromovitim tutnjem,
međ' dušmane naše takova oruđa
pokora koja će smrvit' u komade
i pokopat' sve što nasuprot im stane,
te će ih strah spopast' da smo Gromovniku
oteli oružje-grom kog' se jedino
i bojimo. Neće naš pos'o dug biti-
uspeh će pre zore želju nam ispunit'.
U međuvremenu, prenimo se, straha
manimo se! Stalno imajmo na umu
da kada se snaga i mudrost udruže-
ništa nije teško, kamoli očajno!"
    Završi. Njegove reči ozariše
njihov malaksali izgled i njihova
posustala nada ožive. Diveć' se
izumu, svako se začudi što nije
baš on izumitelj: toliko se lakim,
kad bi pronađeno, čini ono što bi
još nepronađeno većina držala
nemogućim. Ali, možda će iz tvoje
rase u budućim vremenima, ako
zla volja uskipi, neko zlu nauman
il' majstorijama đavolskim nadahnut,
izumeti sličnu spravu da rod ljudski
kazni radi greha što se priklonio
ratu i poklanju međusobnom! Smesta
poleteše s veća na pos'o. Nijedan
ne zasta rad raspre-ruke neizbrojne
behu spremne: učas prostranu nebesku
grudu prevrnuše i spaziše dole
sastojke prirode u njinom začetku
grubom. Pronađoše plavac šalitreni
i sumporni, pa ih smešaše, a zatim
veštinom umešnom kuvane, sušene,
svedoše na crna zrnca i preneše
u skladišta. Jedni iskopaše skrite
žile minerala i kamena (ova

Zemlja ima sličnu utrobu) da iz njih
liju svoje cevi i kugle-oruđa
rušenja. A drugi pripremahu trsku
što opako plane čim je vatra takne.
Tako pre osvita, usred budne noći,
sve svršiše tajno i, neuhođeni,
s oprezom nečujnim u red se ubojni
postaviše. Čim se na Nebu pojavi
prekrasna istočna zora, pobednički
anđeli ustaše, a truba jutarnja
na oružje zvaše. Oni u opremi
zlatnoj pod oružje stadoše-blistava,
učas postrojena vojska. S razdanjenih
bregova motrahu jedni naokolo,
dokle izviđači, lako oružani,
pravce i predele sve pretraživahu,
ne bi li otkrili dušmana dalekog-
gde se ulogori, kud otstupi, da l' se
za boj sprema, kreće ili pak odmara.
Smotriše ga rano, kako se primiče
u bataljonima sporim, ali čvrstim,
ispod razvijenih znamenja. Natrag se
povrati, ploveći vazduhom što brže
mogaše, Zofijel, međ' heruvimima
krila ponajbržih, pa iz svega glasa,
iz srednjeg vazduha ovako povika:
"K oružju, ratnici! K oružju rad boja!
Dušmanin je blizu! Danas će nam onaj
za koga držasmo da je već umak'o,
uštedeti dugo progonjenje! Ali
ne bojte se da će umaći! Dolazi
kao oblak gusti-na licu mu vidim
usađenu čvrstu, nehajnu odlučnost!
Nek svako svoj pancir dijamantski čvrsto
potpaše, namesti dobro šlem i snažno
ščepa štit okrugli-bilo da ga nosi
ravno il' visoko! Jer dan ovaj neće

prosipati-ako išta naslućujem-
daždu rominjavu, nego grohotavu
olujinu strela s bodljama vatrenim!"
Tako upozori one što i sami
behu na oprezu: u trenu jurnuše
k oružju i-svakog prtljaga lišeni-
spokojno, u redu kretoše se napred
u boj. I baš tada spaziše dušmana
nedaleko, gde se, glomazan i golem,
primiče korakom teškim. U šupljini
kocke vucijahu naprave đavolske
svoje, opkoljene otsvukud dubokim
četama, koje ih zaklanjahu da bi
varku skrili. Vojske začas, na pogledu
jedna prema drugoj, zastaše. Ali se
odjednom na čelu pojavi Satana
i začu se glasna zapovest ovakva:
"Prethodnice, levo i desno otvori
red prednji! Nek vide, svi koji nas mrze,
kako pomirenje i mir mi tražimo
i stojimo spremni da ih prihvatimo
otkrivenih grudi, ako im se naše
mirovne ponude dopadnu i ako
od nas tvrdoglavo leđa ne okrenu!
Al' ja u to sumnjam! Ipak, budi Nebo
svedokom! O, Nebo, sad svedokom budi
dokle mi iskreno obavljamo dužnost
svoju! Vi koji ste zaduženi, dužnost
izvršite-kratko dotaknite naše
predloge, al' glasno, da svi čuti mogu!"
Tek što svrši, tako podrugujući se
zborom dvosmislenim, a levo i desno
razdvoji se prednji red i k bokovima
povuče. Na to se, pred našim očima,
otkri novi čudan, uvis potrostručen
red na točkovima metnutih stubova
željeznog, bronzanog, kamenog sastava

(jer nam se činjahu oni ponajvećma
slični stubovima ili prošupljenim
trupcima, pravljenim od hrasta il' jele,
u planini ili šumi oborenih
i grana skresanih-da njihova ždrela
otvorima groznim širom ne zijahu
put nas, primirje nam naveščujuć' šuplje).
Iza svakog beše serafim, držeći
trsku, vrh čiji se vatrom lepršaše,
dok mi, radoznali, stajasmo skupljeni,
misli zabunjenih. Ali ne zadugo!
Jer svi, iznenada, odjednom pružiše
trske, najnežnije taknuvši uzane
rupice. U trenu, zaplami se Nebo
čitavo, ali se ubrzo zamrači
dimom, izriganim iz dubokoždrelih
onih sprava, čije rikanje raspori
vazduh hukom groznom, razdiruć' utrobu
njegovu čitavu i gnusno bljujući
svoju žderačinu vrašku-gràd železnih
lopti i cikcastu munju. Usmereni
na vojsku pobednu, oni s takvim besom
žestokim grunuše, da niko od onih
koje potreviše ne moga ostati
na nogama svojim, iako inače
k'o stena stajahu, nego popadaše
dole na hiljade-anđeo se valja
povrh arhanđela, još brže jer behu
pod oružjem. Oni, lako bez oružja,
mogahu u trenu umaći sklanjanjem
il' brzim skupljanjem. Ali tada nasta
osipanje ružno i prinudno begstvo.
Ništa ne pomože ni razređivanje
njihovih zbijenih redova. A šta su
i mogli da čine? Ako li nasrnu,
odbačaj ponovni i obaljivanje
sramotno ponovno, još više bi njima

donelo prezrenja, a smejanja njinim
dušmanima. Jer već njima na pogledu
stajaše poređan drugi serafimski
red, u položaju da ispali drugi
svoj plotun gromova. A da se povrate
natrag poraženi-oni se gnušahu
toga još i gore. Satana opazi
njihovu nezgodu, pa, rugajući se,
ovako doviknu drugarima svojim:
"Prijatelji, što ne nastupaju oni
pobednici gordi? Doskora oholo
nastupahu i kad-u znaku dočeka
lepog, otkrivenih i grudi i čela
(šta možemo više?)-njima predložismo
uslove pogodbe, predomisliše se
smesta, pobegoše i u ludorije
čudne zapadoše, kao da bi hteli
da igraju! Ipak, za igru se čine
pomalo nastrani i nespretni-možda
radosni, zbog mira njima ponuđenog.
Ali ja nagađam, ako se predlozi
naši još jedared čuju, da ćemo ih
moći prinuditi na skoro rešenje."
Njemu će Velijar, s veselošću sličnom:
"O, vođo, uslovi koje im poslasmo
imaju težinu, sadržinu tvrdu
i puni su snage vrlo ubedljive,
takvi, da, k'o što smo mogli primetiti,
zabavljaju sve njih i spotiču mnoge.
A ko ih dobije pravce-taj ih mora
predobro shvatiti od glave do pete,
buduć' neshvaćeni, sem ostalog, i to
svojstvo poseduju da nam pokazuju
kad dušmani naši ne idu uspravno."
I tako stajahu, u raspoloženju
veselom, međ' sobom podrugujući se,
uzneti u svojim mislima nad svakom

sumnjom u pobedu. Držahu da će se
svojim izumima izravnati posve
lako s večnom silom, pa izvrgavahu
grom njen porugama, a svu njenu vojsku
ismevahu, dok se za tren nalazaše
u zabuni. Ali, ne ostaše dugo zadugo:
jarost ih nadahnu najzad i nađe im
oružje podesno, da se suprotstave
nedaći paklenoj. Ne časeć' (gle, sile
i preimućstava što ih Bog položi
u anđele svoje moćne!), odbaciše
svoju spremu, pa se k brdima (jer Zemlja
i ima od Neba ovu raznolikost
naslade smeštene u brdu i dolji)
hitro zaputiše-poleteše čili
kao blesak munje. Iz temelja brda
stance razljuljaše tamo-amo, pa ih
iščupaše sa svim bremenom njihovim-
stenjem, vodom, šumom i, za vrhove ih
ćubaste odižuć, poneše u svojim
rukama. Zgranutost i strava-to budi
siguran-spopaše vojsku buntovničku,
otkad ih spaziše da dolaze k njima
tako strašni, sa dnom brda naopačke
okrenutim, pa dok ne videše njima
zatrpana ona tri reda prokletih
cevi i sve svoje uzdanje duboko
pod težinom brda sahranjeno, zatim,
zasute i same sebe, a na glave
njihove hitnute grebene gromadne,
što tamu noseći prispeše kroz vazduh,
mlaveć' oružane legije čitave.
Uz to i oklopi doprineše vredu
njihovom-lomljeni i ulubljivani
u suštastvo njino zabijani, bole
neutoljive im i mnoge jecaje
tužne izazvaše. Dugo su se oni

otimali ispod, pre nego uspeše
da se iz tamnice te izvuku, premda
dusi najčistije svetlosti-doskora
najčistije, sada grehom zamućene.
Ugledajući se, pretekli se sličnog
oružja latiše i susedna brda
iščupaše. Tako brda u vazduhu
brda susretahu, tamo i ovamo
hitana s dometom strašnim, te se oni
borahu pod zemljom, u senci turobnoj.
Paklena tutnjava! Spram toga meteža
rat liči na igre građanske! A zbrka
na zbrku se strašnu gomilaše! Nebo
tada bi čitavo prslo u komade
i ruinama se prekrilo, da Otac
svemoćni, sedeći u oltaru svoga
bezbednog nebeskog svetilišta, brinuć'
o celini sveta, nije predvideo
takav nered i sve dopustio, rešiv
da takvim načinom svoju namisao
veliku izvrši-miropomazanog
Sina da odliči osvetom nad njinim
neprijateljima i objavi da svu
vlast na nj' ga prenosi. I on radi toga,
obraćajući se svom Sinu, njegovog
trona prisedalcu, ovako otpoče:
"Zrako svetla moga, moj voljeni Sine!
Sine, u čijem se licu vidno vidi
šta sam ja, nevidljiv u božanstvu svome,
a u ruci ono šta ja po zakonu
radim! Svemoćnosti druga, dva dana su
već prošla-dva dana kako mi na Nebu
računamo dane-otkad Mihailo
i njegove snage pođoše da krote
te neposlušnike. Ljut beše boj njihov,
k'o što i priliči kad se dva dušmana
takva oružani susretnu. Jer ja ih

prepustih smima sebi. A ti znadeš
da su pri stvaranju sazdani jednakim,
sem što greh umanji-no to je zasada
neprimetno, buduć' odgodih presudu
nad njima. I zato u borbi večitoj
oni bez prestanka moraju da traju,
a ishod nikakav pronaći se neće.
Iznurljivi rat je obavio što rat
može da obavi i besu mahnitom
dizgine pustio-naoružao ih
brdima umesto oružja. To pravi
dela razuzdana na Nebu, po svemir
takođe opasna. Dva su dana, dakle,
prošla-tvoj je treći! Tebi ga namenih
i toliko dugo bih strpljiv da tebi
zapadne sva slava okončanja ovog
rata velikoga-jer niko do tebe
nije kadar da ga okonča. U tebe
pretočih toliko obilnu vrlinu
i čednost da tvoju silu nesravnjivu
pripoznat' moraju svi, kako na Nebu
tako i u Paklu. I tako, svladavši
ovaj metež gnusni, ti ćeš se pokazat'
kao najvredniji da budeš naslednik
svih bića, da budeš i kralj i naslednik
kako po svetome miropomazanju,
tako posvom pravu zasluženom. Smesta
kreći, najmoćniji u moći tvog Oca,
penji se na moja kola i upravljaj
točkovima brzim što temelje Neba
potresaju! Napred povedi svu vojsku
moju i pripaši moj luk i grom-moje
svemoćno oružje, i mač moj o bedro
tvoje moćno! Goni te sinove mraka!
Izgnaj ih iz sviju predela nebeskih
u ponor najkrajnji! Neka tamo uče,
koliko im drago, da preziru Boga

i mesiju, kralja mnome posvećenog!"
To reče i svoga Sina neposrednim
zracima potpuno obasja, a ovaj,
čitavog svog Oca potpuno izrazi,
neizrecivo ga primivši u lice,
pa ovo odvrati božanstvo sinovlje:
"O, Oče, najviši prestole nebeski!
Prvi, najsvetiji, najviši, najbolji,
ti uvek nastojiš da proslaviš svoga
Sina, a ja uvek tebe-kao što je
i najpravednije. Smatram svojom slavom,
svojim ushićenjem, nasladom najvišom,
što oglasi, posve zadovoljan, volju
tvoju ispunjenu u meni-za me je
sve blaženstvo da je ispunim. Prihvatam
dar tvoj-skiptar i moć i još srećniji ću
odložit' ih kada na kraju ti budeš
sav u svemu i ja u tebi zanavek,
a u meni sve što ti voliš! Jer koga
ti mrziš-ja mrzim, i kadar sam tvojim
strahom i trepetom zaodet' se, kao
što se i blagošću zaodevam-slika
tvoja u svakome činu. I uskoro,
naoružan tvojom moći, očistiću
od tih buntovnika Nebo i sagnat' ih
u zlo boravište, za njih pripremljeno,
u okove mraka, gde crv ne umire,
zbog toga što behu kadri da ustanu
protivu pravedne poslušnosi tebi,
kog' slušati znači blaženstvo najviše.
Tada će anđeli tvoji prečišćeni,
odvojeni od svih nečistih daleko,
tvoju svetu goru okružit' i tebi
nepritvorno pojat' aleluje-himne
hvale uzvišene, a ja od svih prvi."
To reče i, skiptru klanjajuć' se, iskraj
desnice svetosti, gde sede, ustade,

a sijati poče treća sveta zora,
razdanjujući se Nebom. Dojuriše,
sa hukom oluje, kola očinskoga
božanstva, obilno sipljuć' plamenove:
sve točkić u točkić, nevučena, duhom
pokretana, ali praćena s četiri
lika heruvimska-s čudesna četiri
lica svaki, tela i krila čitavih
posutih očima kao zvezdicama,
berilni točkovi s očima i vatrom
šikljućom. Nad njinim glavama kristalni
svod, na kom je presto safirni, ukrašen
ambrom najčistijom i bojama duge.
Čitav naoružan opremom nebeskom
od sjajnog urima, tvorbom božanskoga
rada, on se pope. Sa desne mu strane
seđaše pobeda orlokrila, a luk
i tobolac punan trostrelih gromova,
visahu kraj njega. A okolo njega
besno kolutahu klobukovi dima,
treperavog ognja i varnica strašnih.
On krenu sa pratnjom od deset tisuća
tisuća anđela: izdaleka njegov
dolazak svetljaše, a dvadeset tisuća
(čuh broj njihov) Božjih kola viđahu se,
razdeljenih ravno na obadve strane.
Nošen heruvimskim krilima na tronu
safirnom, zaplovi on veličanstveno
u nebo kristalno. I udalj i ušir
blistaše, ali ga prvi opaziše
njegovi: radost ih neočekivana
obuze, kada se zastava velika
mesijina, koju anđeli nošahu,
zasja u visini-njegov znak na Nebu.
I predvođen njome, brzo Mihailo
pribra svoju vojsku, na obadva krila
rasutu-pod svojim poglavarom sva se

ona ovaploti u jedno. Božija
moć Sinovljev put unapred, pripremaše.
I na njegovu se zapovest bregovi
iščupani natrag povratiše-svaki
na svoje stanište: glas njegov začuše
i raziđoše se poslušno. I nebo
obnovi svoj izgled uobičajeni,
a svežim se cvećem osmehnuše brda
i doline. Sve to spaziše nesrećni
dušmani njegovi. Ali okoreli
ostaše i-u svom bezumlju crpeći
nadu iz očaja-za boj buntovnički
snage prikupljahu. Zar izopačenost
takva u nebeskim duhovima može
da prebiva? Ali, kakva bi znamenja
mogla ubediti gorde, kakva čuda
ganut' okorele da smekšaju? Oni
još okoreliji bivahu baš onim
što trebaše da ih najvećma popravi:
ojađene slavu videć' mu, spopa ih
zavist na sam prizor. Žudeć' za njegovom
visinom, žestoki boj opet počeše,
nadajuć' se da će silom il' lukavstvom
uspeti najposle nadvladati Boga
i mesiju ili u krajnju sveopštu
propast pasti. Već se oni pripremahu
za konačnu bitku, prezirući begstvo
ili malodušni uzmak, kad veliki
Sin Božji svoj vojsci svojoj i na desnoj
i na levoj strani ovako prozbori:
"Ostanite mirni, anđeli, u sjajnom
poretku! Anđeli oružani, ovde
ostanite! Danas od boja se svi vi
odmarajte! Vaše ratovanje beše
verno i ugodno Bogu! Ne znadoste
vi za strah služeći njegovoj pravednoj
stvari! Čega god se prihvatiste, vi to

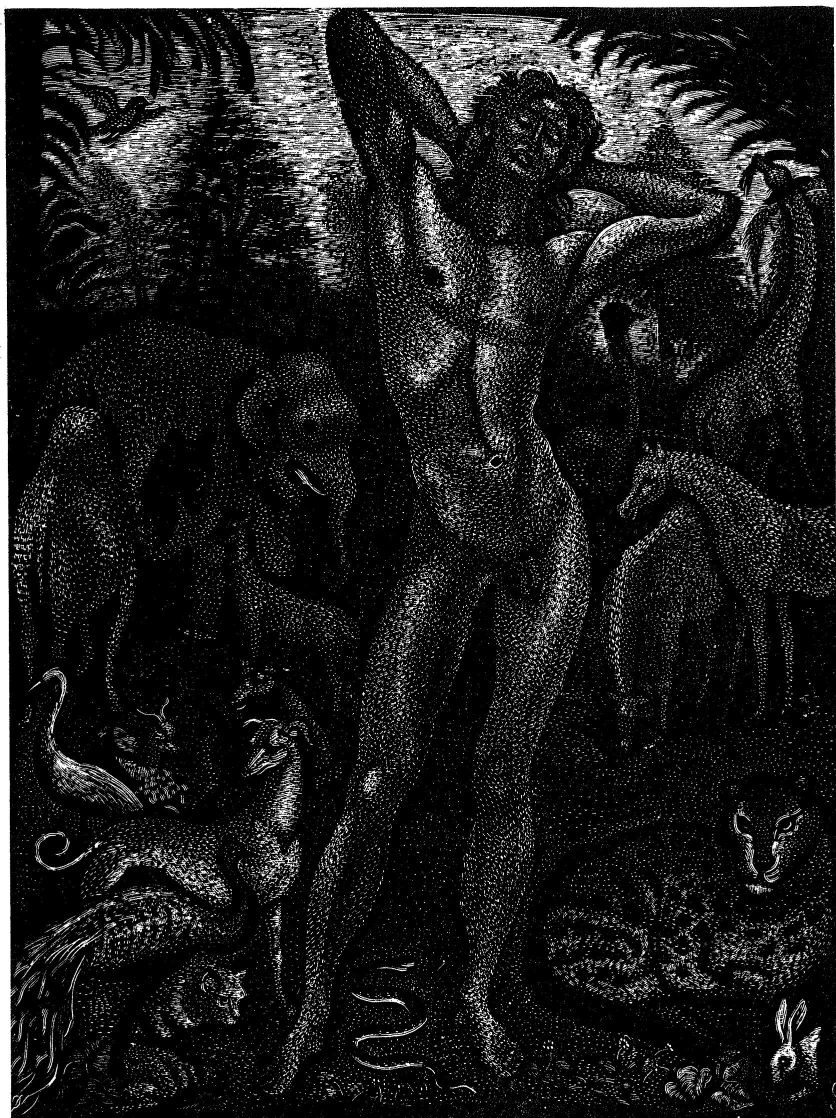
k'o nepobeđeni obavljaste. Ali,
kažnjavanje ove gomile proklete
pripada pak drugoj ruci-osveta je
njena ili onog koga ona sama
nàznači. Za pos'o današnjega dana
nisu naznačeni ni broj, niti mnoštvo:
stojte i jedino posmatrajte kako
sipljem srdžbu Božju ja na bezbožnike!
Nisu vas, no mene prezreli, mada mi
zavide. Sav njihov bes je protiv mene:
jer Otac, kojemu na Nebu najviše
carstvo, vlast i slava pripadaju, mene
uzvisi po svojoj volji. Zbog tog' meni
dodeli osudu nad njima-da im se
ispuni njihova želja: da baš sa mnom
okušaju ko će jači se pokazat'
u boju-svi oni, il' ja sâm protiv njih!
Pošto oni snagom sve mere i druge
odlike ne žude, nit' mare ko će ih
u njima nadmašit'-ja sam spreman da se
jedino u tome s njima i nadmećem."
Tako Sin zboraše i izgled svog lica
prometnu u stravu, strašnu pogledati,
pa pun gnjeva krenu na dušmane svoje.
Umah raširiše ona četvorica
ozvezdana krila senke neprekidne,
stravične, a kolâ točkovi pomamni
zatutnjaše hukom nabujalih reka
il' vojske nebrojne. On potera pravce
unapred, na svoje dušmane bezbožne,
kao noć namračen. I pod točkovima
njegovim ognjenim zatrese se širom
Nebo postojano-čitavo sem jednog
prestola Božjega. Uskoro pristiže
među njih, ščepavši u desnicu deset
hiljada gromova i posla ih ispred
sebe, te u duše njine očajanje

zabiše. Zgranuti, izgubiše oni
svu otpornost i svu hrabrost: oružje im
klonu, beskorisno. Provoza se preko
šlemova, štitova, glava ošlemljenih,
prestola, svaljenih moćnih serafima
što priželjkivahu da sad opet brda
budu nabacana na njih, kao zaklon
od gnjeva njegovog. Ne manje žestoko
na sve strane strele njegove sipahu
i četvorolika ona četvorica,
osobni očima, i točkovi živi,
takođe osobni množinom očiju.
Jedan duh upravlja njima i sve oči
sevahu munjama, bacajući vatru
ubitačnu među prokletnike-ona
sparuši svu njinu snagu i isuši
uobičajenu krepkost, te ostaše
iznureni, jadni, malodušni, pali.
A još ni po snage svoje ne ispolji,
nego on obuzda svoj grom usred paljbe.
Jer ne namerava da ih satre, nego
da ih iskoreni iz Neba. On diže
oborene, pa ih k'o krdo jarčeva
ili preplašeno stado zgomilano
potera pred sobom grom-šibom i dogna
stravom i užasom do međa i zida
nebeskog kristalnog, koji se otvori
širom, okrećuć' se unutra, a širok
prolom otkri ponor pustošni. Prizor ih
strahotni užasom suzbi, ali s leđa
još užasniji ih gonjaše. Oni se
sami strmoglavce baciše s ivice
nebeske nadole. A za njima večni
gnev buktaše sve do jame bezdanice.
Pakao ču tutanj nesnosni, Pakao
vide kako Nebo s Neba se stropošta,
i htede umaći, prestravljen. Al' sudba

neumitna beše temelje mu mračne
udarila odveć duboko i odveć
jako pričvrstila. Padali su devet
dana, a zbunjeni Haos urlikaše,
osetivši zbrku desetorostruku
u padanju njinom kroz njegovo divlje
bezvlašće-tako ga zakrči taj grdni
polom urvinama. Najzad ih Pakao,
razjapiv se, primi do poslednjeg, pa se
iznad njih zatvori-Pakao podobno
za njih boravište, ognjem negasivim
krcato, dom bola i jada. Nebo se,
rasteretivši se, opet oveseli
i brzo popravi prolom svoga zida,
vrativ ga otkud se beše prevalio.
Sam samcit pobednik, isterav dušmane,
Mesija povrati svoja pobednička
kola. U sretanje krenuše, likujuć',
svi anđeli, koji mirni ostadoše
kao očevici njegovih svemoćnih
podviga. I dok su oni nastupali,
osenčeni palmom granatom, svaki je
red svetli pevao pobedu, slaveći
njega-pobedničkog kralja, naslednika,
Sina, gospodara kome je vlast data,
najdostojnijega da vlada. Tako se,
slavljen, u triumfu, odveze sredinom
Neba, u dvorove i hram moćnog Oca
koji na prestolu uzvišen sedaše.
Ovaj ga u sjaju nebeskom dočeka,
i sad, uz desnicu blaženstva, tu sedi.

Tako, poređujuć' prilike nebeske
s onima na Zemlji, na tvoj zahtev, da bi
mog'o da se čuvaš od onoga što se
dogodilo, ja ti otkrih ono što je,
inače, ljudskome rodu moglo ostat'
sakriveno-raspru i vojnu, koje se

slučiše na Nebu između anđelskih
sila, i pad dubok onih što smerahu
previsoko, te se digoše na bunu
sa Satanom-onim što sada zavidi
tvome stanju i već snuje svakojako
da u neposlušnost i tebe zavede,
da bi s njime, lišen sreće, i ti im'o
udela u kazni njegovoj-u večnoj
bedi. Za nj bi bila potpuna uteha
i osveta ako-iz pakosti prema
Višnjemu-jedared zadobije tebe
k'o sudeonika u jadu njegovom.
Ali ti ne slušaj njegova kušanja,
upozori tvoju suprugu, slabiju.
Koristi se time što si na primeru
užasnom spoznao čime neposlušnost
biva nagrađena. Oni postojani
mogahu ostati, a ipak padoše-
ne smeći to s uma i boj se grešenja!"

KNJIGA SEDMA

Sadržina

Na zahtev Adamov, Rafailo priča kako i zbog čega je ovaj svet najpre bio stvoren. Posle izgona Satane i njegovih anđela iz Neba, Bog objavljuje svoju volju da stvori drugi svet i druge stvorove da u njemu borave. Šalje svoga Sina u slavi i s pratnjom anđelskom da izvrši stvaranje u šest dana. Anđeli slave himnama to izvršenje i ponovno uznošenje Sina na Nebo.

Spusti se sa Neba, Uranijo, ako
s pravom se nazivlješ tim imenom! Tvoj zov
božanski sledeći, ja se vinuh iznad
brda olimpijskog-iznad uzvinuća
krila Pegazovih! Smisao prizivljem,
a ne ime-jer ti nijedna od devet
muza nisi, niti boraviš na vrhu
staroga Olimpa, no te Nebo rodi,
pre nego se brda pojaviše ili
izvori provreše. Ti si se družila
s mudrošću večitom: mudrost ti je sestra,
i s njom si se uvek, u prisustvu večnog
Oca zabavljala, koji uživaše
u tvojoj nebeskoj pesmi. Uznet tobom,
ja se, gost sa Zemlje, odvažih na Nebo
nebesa i vazduh Neba najvišega,
koji ti ublaži, udisah. Dole me
povedi sa sličnom sigurnošću i mom
elementu rodnom povrati, da zbačen
s tog hata krilatog i nezauzdanog
ne bih pao (kao nekad Belerofon,
iako s podneblja nižega) na Polje
Alejsko i tamo, sam sebi prepušten,
zabludeo lut'o. Ostade mi pola

još neispevano, ali oblast uža-
u vidljivoj dnevnoj sferi. I stojeći
na zemlji, nezanet iznad pola, pevam
s više pouzdanja glasom smrtnim što se
ne izmeni u nem il' u promukao,
iako zapadoh u zla doba, u zla
doba i među zle jezike, u tami
okružen samoćom i opasnostima.
Al' samotan nisam dogod ti pohodiš
moje noćne snove i dok istok rudi
zorom. Pa i sada upravljaj ti mojom
pesmom, Uranijo, i nađi prikladne
slušaoce, makar malobrojne. Ali
oteraj daleko odavde varvarsku
neskladnost Bahusa i terevenčara
njegovih-soj one rulje podivljale,
koja iskomada barda trakijskoga
na Rodopu, gde je očarav'o uši
i šumi i stenju, dok mahnita buka
ne utopi harfu i glas. A ni muza
ne bi kadra svoga sina da odbrani!
Al' ti nećeš nikad tako izneverit'
onoga koji te usrdno preklinje,
jer ti si božanska, a ona-san pusti!
Kazuj, o, boginjo, šta se zbilo pošto
Rafailo, anđ'o ljubazni, Adama
upozori strašnim primerom onoga
što se zbi na Nebu sa otpadnicima
onim, da se čuva otpadništva-da se
slično ne dogodi u Raju Adamu
il' rodu njegovu, opomenutima
da ne tiču drvo zabranjeno, ako
pregreše i ovu jedinu zapovest
prenebregnu, koju beše sasvim lako
poslušati usred svih onih na izbor
naslada da svoje, makar i nestalne
prohteve naslade. On je, sa družicom

svojom Evom, priču pažljivo slušao,
obuzet divljenjem i zamišljenošću
dubokom, slušajuć' o delima tako
velikim i čudnim, njihovome umu
tako neshvatljivim-kao što su mržnja
na Nebu i vojna sa toliko zbrke,
tako blizu mira Božjeg u blaženstvu.
Al' brzo odgnano, zlo se, nemogućno
da se sa blaženstvom smeša, k'o poplava
obruši na one od kojih poteče.
Zbog tog Adam brzo potisnu sumnjanja
začeta u srcu njegovome. I već,
još bezgrešan, vođen željom da upozna
ono što se njega najneposrednije
tiče-kako najpre nastade svet ovaj
vidljivoga neba i Zemlje, iz čega,
kada i rad čega bejaše on stvoren,
šta bi učinjeno u Raju i izvan
Raja, pre njegovog sećanja. K'o neko,
tek žeđ ugasivši, što i dalje gleda
tok potoka, čiji čuti tečni žubor
izaziva novu žeđ, baš tako i Adam
nastavi da pita svog gosta nebeskog:
"Dela nam velika, sasvim različita
od ovoga sveta i prepuna čuda
za naš sluh, ti otkri, nebeski tumaču,
amo dole poslan naklonošću Neba
najvišega da nas na vreme, unapred
upozoriš na sve što bi, nepoznato,
nedosežno ljudskom saznanju, inače
moglo biti naša propast. Mi smo za to
bezmernoj dobroti besmrtnu zahvalnost
dužni i njen savet primamo uz zavet
svečani da ćemo postojano vršit'
njezinu najvišu volju-svrhu našeg
postojanja. Ali, pošto se privole
plemenito da nam, rad pouke naše,

saopštiš zbivanja iznad poimanja
zemaljskog, al' za nas važna da ih znamo,
sad se udostoji-kao što najvišoj
mudrosti priliči-da se spustiš niže
i da nam ispričaš ono što bi, možda,
moglo biti isto toliko korisno
da saznamo. Kako nasta ovo nebo
koje mi vidimo udaljeno tako
visoko, s pomičnim, bezbrojnim vatrama
ukrašeno, kako, pak, ovo što čini
ili ispunjava sav prostor-okolni
vazduh, koji širom otsvud obgrljava
ovu cvetnu Zemlju? Kakav razlog Tvorca
pokrenu iz svetog njegovog počinka
kroz večnost čitavu, da on tako kasno
gradi u Haosu? Kako brzo beše
delo započeto svršeno? Ako ti
nije zabranjeno da izložiš ono
što mi ne tražimo rad istraživanja
tajni večnog carstva njegovog, no da bi
više znajuć' više veličali dela
njegova? A dnevno veliko videlo
treba da pretrči još podosta svoje
putanje, iako strmene: lebdeći
u Nebu, tvojim je glasom zadržano-
tvoj moćni glas sluša i opozniće se,
da bi čulo kako kazuješ njegovo
stvaranje i bujno rađanje prirode
iz nerazgovetne dubine. Ako se
pak Mesec i zvezda večernjača žure
da te čuju-noć će sa sobom doneti
tišinu i san će, slušajuć' te, bdeti
ili mu možemo kazat' da ne dođe
dok se ne završi tvoja pesma, pa te
pustiti da odeš pre no zora sine."
    Tako Adam slavnog svog gosta moljaše,
a bogoliki mu anđeo ovako

blago odgovori: "I to će traženje
tvoje, s opreznošću zamoljeno, biti
uslišeno! Ali da se ispričaju
dela Svemogućeg-kakve reči, kakav
jezik serafimski može dostajati?
Kakav je um ljudski dostatan da shvati?
Ipak, ono što si kadar da dostigneš
i što tebi može najbolje poslužit'
da proslavljaš Tvorca i učinit' tebe
još srećnijim-neće biti uskraćeno
tvom sluhu. Ovakav nalog ozgo primih:
da u granicama udovoljim tvojoj
želji za saznanjem. Zato se suzdrži
da izvan tog pitaš! I nek se vlastito
tvoje nagađanje ne nada stvarima
neotkrovenima, koje nevidljivi,
jedini sveznajuć car prikri u tami,
nikom ne kazujuć' na Zemlji i Nebu.
I izvan toga je dosta ostavljeno
da se istražuje i saznaje. Ali
znanje je k'o hrana i ne manje treba
svoju umerenost prohteva, da bi se
s merom saznavalo ono što um može
primit' kako valja, inače ga tišti
presićenost, pa se sama mudrost učas,
kao u dah hrana, u ludost promeće.
    Neka ti je, onda znano: pošto s Neba
Lucifer (tako ga nazivahu, nekad
svetlijeg u vojsci anđelskoj no što je
ta zvezda sred zvezdâ) pade s legijama
svojim zapaljenim kroz bezdan na svoje
mesto i veliki Sin se k'o pobednik
povrati sa svojim anđelima, Otac
večni i svemoćni, posmatrajuć' sa svog
trona njino mnoštvo, ovo Sinu reče:
    "Potpuno omaši naš dušman pakosni,
što zamišlja da su svi k'o on buntovni,

te se uzda njinom pomoći da zgrabi
i da od nas otme ovu nedosežnu,
visoku tvrđavu-sedište božanstva
višnjeg, pa u svoju izdaju povuče
mnoge, koje njino mesto više ovde
ne poznaje. Nego, vidim da se mnogo
veći broj zadrž'o na svom položaju-
i sad naseljenom Nebu ostao je
broj sasvim dovoljan da drži njegove,
iako ogromne predele, i vrši
redovno u ovom hramu uzvišenom
svešteničku službu dužnu i obrede
svečane. Al' da ga ne ushiti sreća
zbog uđenja koje već učini Nebo
raseljavajući, ludo procenjujuć'
moju štetu, ja sam kadar naknaditi
gubitak-ako je samoizgubljeno
gubitak! U trenu stvoriću ja drugi
svet i od jednoga čoveka bezbrojni
rod ljudi, da tamo prebiva-ne ovde,
dokle postepeno, zaslugom dignuti
i u poslušnosi dugoj provereni,
najzad amo gore sebi put otvore,
i dokle se Zemlja u Nebo promeni,
a Nebo u Zemlju-u jedno kraljevstvo,
u radost i slogu bez kraja. A dotad,
vi nebeske sile, naseljavajte se
naširoko! A ti, reči moja, Sine
moj rođeni, tobom ja to izvršavam:
ti reci i neka bude ostvareno!
S tobom ja moć i duh svoj zasenjujući
šaljem. Odvezi se i kaži bezdanu
da u određenim međama postane
i nebo i Zemlja. Bezdan je beskrajan,
prostor nije prazan-jer ja sam taj koji
beskraj ispunjava. Premda neomeđen,
ja se i povlačim i dobrotu svoju

svud ne rasprostirem: ona je slobodna
i da dela i da ne dela. Slučajnost
i nužnost meni se i ne približuju,
a štogod ja ushtem-to sudbinom biva."
To reče Svemoćni, a štogod on reče,
u delo pretvori odmah reč njegova-
božanstvo sinovlje. Dela su Božija
neposredna, brža nego vreme ili
kretanje, al' ljudskim ušima ne mogu
biti otkrivena sem pričanjem-tako
ispričana da ih ljudski razum primit'
može. I bi slavlje i radost velika
na Nebu, kada se ču da je Svemoćni
oglasio takvu volju. Zapevaše:
"Slava Svevišnjemu, dobra volja i mir
budućim ljudima u njinom staništu!
Slava onom koji srdžbom osvetničkom
i pravednom izgna bezbožnike iz svog
vidokruga i iz doma pravednika!
I slava i hvala onom čija mudrost
zapovedi da se dobro iz zla stvori-
mesto zlih duhova da se rodi bolji
rod u ispražnjenom prostoru njihovom
i otuda svoje dobro na svetove
i doba beskrajna da rasprostre!" Tako
sve hijerarhije pevahu. Međutim,
Sin već na svoj pohod veliki iziđe,
opasan svemoći, krunisan blistanjem
Božjeg veličanstva, bezmernom ljubavlju
i mudrošću. Njegov Otac sav u njemu
zablista. A oko njegovih kočija
sjatiše se umah bezbroj serafima,
heruvima, duha krilatih, prestola,
vrlina, velmoža i krilatih kola-
mnoštvo ekipaža nebeskih iz Božje
oružnice, gde od iskoni stajahu
smešteni međ' dvema gorama od medi-

spremni, uhamljeni, pa sad iziđoše
spontano, jer živi u njima duh njinom
vlasniku poslušan. A Nebo otvori
širom večnotrajne kapije: uz skladni
zvuk se okrenuše na šarkama zlatnim
da propuste kralja slave u njegovoj
reči svemogućoj i duha što kreće
da stvara svetove nove. Zastadoše
na tlu nebeskome, gledeć' sa obale
ambis-neizmerno prostran, neobuzdan
poput mora, mračan, pust i uspomamljen,
do dna isprevrtan besnim vetrovima
i kao planine silno uznesenim
valima-da Neba visinu dosegnu
i sasvim zbrkaju centar s polovima.
    I tad svetvoračka reč reče: "Smir'te se
vali uzburkani! Umiri se i ti,
bezdane! S rasprama vašim prestanite!"
    Al' se ne zadrža, već na heruvimskim
krilima uznešen, u slavi očinskoj,
zaplovi daleko u Haos i u svet
nerođeni-jer glas njegov Haos začu.
Čitava ga pratnja njegova praćaše
u povorci sjajnoj, da gleda stvaranje
i čudesa moći njegove. On zatim
ustavi točkove vatrene i uze
u ruku zlaćani šestar, već pripremljen
u večnom skladištu Božjem, da omeđi
ovaj svemir i sve stvari satvorene.
Usredišti jedan šiljak, a okrenu
drugi u ogromnoj i mračnoj dubini,
i reče: "O, svete, dotle se rasprostri,
dotle neka budu tvoje međe! Nek je
to tvoj tačni obim!" Tako Bog sazdade
Nebo, tako Zemlju-materiju pustu,
bez obličja. Bezdan pokrivaše tama
duboka. Al' iznad vodenog spokoja

duh Božji raširi svoja plodonosna
krila i natopi životnom toplinom
i životnom moći tečnu masu. Ali
na dno nataloži crni, adski, hladni
i pakleni mutljag, protivan životu.
Zatim šćvrsnu, zatim sklubi stvari slične
sa sličnim, ostale razdeli na mesta
različna i vazduh rasporedi među
njima, a Zemlja se, uravnotežena
sama sobom, o svoj centar već obesi.
"Neka bude svetlost," reče Bog i svetlost
etarna, tvar prva, kvintesenca čista,
učas iz bezdana šiknu i s istoka
zavičajnog poče da putuje kroz mrak
vazdušni, u svetli oblak zavijena:
jer još ne bi Sunca-ona prebivaše,
u međuvremenu, u oblakovitom
svetohranilištu. I Bog vide da je
svetlost dobra, pa je rastavi od tame
hemisferom. Svetlost nazva-dan, a tamu-
noć. Tako bi jutro i veče-dan prvi.
Ali neopevan, neslavljen ne minu:
čim spaziše svetlost istočnu kako se
pre ičeg uzdiže iz tame-rođendan
i neba i Zemlje, horovi nebeski
ispuniše šuplju loptu vasionsku
radošću i živim klicanjem i, tičuć'
u zlaćane harfe, slaviše himnama
Boga i njegova dela, kao tvorca
opevajući ga-kako kad bi prvo
veče, isto tako kad bi jutro prvo.
I opet Bog reče: "Neka posred vode
bude svod, da vodu od vode rastavlja!"
I Bog svod sazdade-prostranstvo prozirnog
čistog, pokretljivog i elementarnog
vazduha, rasutog svud unaokolo
do krajnje obline ovoga ogromnog

šara, pouzdane i čvrste pregrade
koja ove vode dole razdeljuje
od onih odozgo. Jer k'o Zemlju tako
i svemir sagradi na vodama mirnim
koje ih optiču otsvud, u prostranoj
pučini kristalnoj, sklonjene daleko
od bučnog nereda Haosa, da besne
susedne krajnosti ne bi remetile
sav sklop. I svod nazva-nebo. I hor tako
večeri i jutrom opeva-dan drugi.
Zemlja dobi oblik. Al' još u utrobi
voda, k'o nezreo zametak smotana,
ne pomaljaše se. Preko čitavoga
lica Zemljinoga tecaše pučina
okeana. Ali ne dokona, nego
umekšavajući toplom, plodnom vlagom
svu njezinu loptu, izazivljuć' vrenje
velike matere da začne, životnim
sokom zasićena. Tad Bog reče: "Vode
ispod neba, sad se skupite na jedno
mesto i neka se suho tlo ukaže!"
I ukazaše se smesta, izronivši,
planine goleme i široke-gole
pleći podigoše u same oblake,
a svoje vrhove u nebo uzneše.
Koliko se uvis digoše nabrekli
bregovi, toliko nadole utonu
prostrano, široko, šuplje dno-legalo
obuhvatno voda. One požuriše
tamo sa veselim strmoglavljivanjem,
kotrljajući se poput kapljičica
po prašini suhoj ulopćenih. Jedan
deo iz žurbe se uzdizaše u zid
kristalni, il' pravce u greben-toliki
polet uli višnja zapovest valima
brzim! Kao vojske (već si o vojskama
čuo) što se na zov truba jate oko

zastava, tako se i vodeno mnoštvo
kotrljaše talas za talasom, gdegod
prolaz nalažaše: ako je strmina-
hitnjom strmoglavom, ako kroz ravnicu-
osekom stišanom. Ne ustaviše ih
ni stene ni brda, nego one ispod
tla il' obilaskom širokim, lutanjem
zmijski vijugavim svoj put nalažahu
i u mokrom mulju dubljahu bez truda
korita duboka: jer Bog zapovedi
zemlji da svud bude suha, sem između
obala gde reke sad teku i stalno
vuku skute mokre. On suvo tlo nazva-
zemlja, a velika zborišta skupljenih
voda-more. I on vide da je dobro,
i reče: "Nek zemlja istera zelenu
travu, bilje što će seme da donosi
i rodno drveće što će po vrstama
svojim rod da rađa, u kojem će biti
i seme njegovo na zemlji!" On tekar
izusti, a gola zemlja-dotad pusta
i prazna, neugledna i neukrašena-
rodi nežnu travu, čija bujnost njeno
sve lice odenu ljupkim zelenilom,
zatim biljke lišća svakojakog, koje
naglo procvetaše, otkrivajuć' svoje
boje raznovrsne i krasеć' mirisna
slatka nedra njena. One tek procvaše,
a grozdasta loza obilno nabuja,
najedrala tikva pomile, ustaše
trska zrnovita u poretku bojnom
u poljima svojim i smerni bokori
i žbunje kudravih, zamršenih kosa.
Najposle se kao u igri uzdiže
drveće divotno i raširi svoje
grane, otežale plodom izobilnim
ili napupele cvatom. Bregovi se

okruniše šumom visokom, doline
i sve strane vrela bokorjem, a reke
lejicama dugim. Tako sad izglêda
Zemlja slična Nebu-stanište gde mogu
bogovi boravit', s uživanjem šetat'
i rado pohodit' svete senke njene.
Premda Bog još kišu ne pusti na Zemlju,
nit' bi ljudskog stvora da tlo obrađuje,
već se uzdizaše rosna izmaglica
sa zemlje, vlažeći sve tlo, svaku biljku
poljsku, koje stvori Bog pre nego behu
u zemlji i svaku travčicu pre nego
odraste na stručku zelenom. Bog vide
da to beše dobro. I obeležiše
na taj način veče i jutro-dan treći.
I opet Svemoćni reče: "Neka budu
videla visoko u prostoru neba
da dan i noć dele! Neka ona budu
i znaci godišnjim dobima, danima
i toku godina! I nek ona budu
svetilima, kao što im određujem
službu na nebeskom svodu-da daruju
ona svetlost Zemlji. I bi tako. I Bog
stvori dva videla velika, velika
po njinoj koristi za čoveka: veće
da upravlja danju, a manje na smenu
noću. I on sazda i razmesti zvezde
na svodu nebeskom da obasjavaju
Zemlju i menama svojim upravljaju
i danom i noći i da dele svetlost
od tame. Bog vide, razmatrajuć' svoje
divno delo, da je dobro: jer između
svih nebeskih tela prvo uobliči
Sunce-grdnu loptu, iznajpre nesvetlu,
iako etarnog sastava. A zatim
uobliči Mesec loptasti i zvezde
sviju veličina i gusto k'o njivu

zaseja on nebo zvezdama. On uze
znatno veći deo svetlosti, zatim je
iz oblakovitog ćivota prenese
i smesti u loptu Sunčevu, građenu
poroznom-da primi i upije žitku
svetlost, a i čvrstom-da zadrži zrake
sakupljene: sad je to veliki dvorac
svetlosti. Tamo se, kao svom izvoru,
navraćaju druge zvezde, da natoče
svetlosti u svoje zlaćane krčage,
a tu i planeta jutarnje rogove
svoje pozlaćuje. One upijanjem
il' odbleskivanjem umnažaju svoje
neznatno bogatstvo, premda se, od ljudskog
pogleda toliko udaljene, vide
smanjene. Najpre se na svome istoku
pokaza svetilo predivno-namesnik
dana, i zaode sav vidik okolo
zracima blistavim, čilo da pretrči
svoju longitudu po glavnom nebeskom
drumu. Siva zora i Vlašići pred njim
zaigraše, zračeć' upliv blagi. Manje
sjajni Mesec smešten bi na istoj ravni,
al' na suprot njemu-na zapad, njegovo
ogledalo, svetlost zajmljujuć' od njega
punim licem. Jer mu, u tom položaju,
i ne treba druga svetlost. I taj razmak
on stalno do noći drži, a tad svetli
s istoka u svojoj smeni, obrnuv se
na velikoj osi nebeskoj, i svoju
vladavinu drži deleć' je s tisućom
slabijih svetlosti-s tisućama tisuć'
zvezda što izlaze tada, šljokicama
reseć' hemisferu. A radosno veče
i radosno jutro, tako ukrašeni
prvi put sa svojim sjajnim svetilima,
koja se rađaju i koja zahode,

krunisaše posle toga-dan četvrti.
A Bog tada reče: "Nek' vode izrode
gmizavce bogate ikrom, duše žive!
I nek' ptice lete iznad zemlje, krila
raširenih ispod otvorenog svoda
neba!" I Bog stvori kitove goleme
i sve žive duše, sve koje puzaju,
koje izobilno vode porađaju
po vrstama njinim i ptice krilate
po vrstama njinim. Vide da je dobro
i blagoslovi ih, kazav: "Plodite se,
umnožavajte se, napunite vode
mora i jezera i potoka brzih!
I neka se ptice umnože na Zemlji!"
Odmah moreuzi i mora, rukavac
i zalivčić svaki, povrveše mlađom
neizbrojnim, tuštom i tmom riba koje
ispod talasića zelenih promiču
svojim perajima i krljušti sjajnom,
često u jatima što sprud tvore usred
mora. Neke same il' sa drûgom pasu
alge-piću svoju, ili kroz gajeve
koralne lutaju, il' igrajući se,
brzim sevom Suncu izlažu treptavi,
zlatom posut svoj plašt, ili u sedefnim
školjkama udobno očekuju vlažnu
hranu, ili ispod stena, u oklopu
zglavkovitom, svoj plen vrebaju. Na tihom
valu igraju se foke i delfini
izvijeni. Druge, telesine grdne,
izgleda groznoga, plivaju nezgrapno
i uzburkavaju okean. Onamo
leviatan, živi stvor najgolemiji,
pružen nad dubinom kao greben, spava,
il' plovi, a liči na kopno pokretno
i u svoje škrge uvlači, a na nos
izrigava more čitavo. A pritom

močvare, smlačene pećine i žala
naležu svoj nasad, takođe bezbrojan,
te iz jaja, koja prskahu spontanim
probojem, ubrzo na svet donesoše
pilad goluždravu. Al' opernaćena
i okrilaćena uskoro, razviše
perje i, uzlećuć' u vazduh najviši,
kliktanjem prezreše tlo, pod njima kao
pod oblakom. Tamo orao i roda
na timorju ili vrhovima kedra
grade svoja gnezda. Jedne samcijate
podneblje preleću, a druge, mudrije,
zajedno uglasto poređane, klinom
probijaju svoj put, u godišnje doba
upućene, i svoj karavan vazdušni
pokreću visoko leteć' nad morima
i zemljama, svoj let olakšavajući
krilom uzajamnim. Tako mudri ždrali
krmane godišnjim svojim putovanjem,
vetrima nošeni. Vazduh se talasa,
dok oni promiču, vejan neizbrojnim
perjem. Manje ptice, od grane do grane
razgaljuju pesmom šume i šarena
krila svoja šire do večeri. Ali
ni tada svečani slavuj ne prekida
ćurlikanje, nego svu noć usklađuje
nežnu pesmu svoju. Neke na rekama
i na jezerima srebrnim kupaju
grudi paperjaste. Labud lučnog vrata,
šepureć' se gordo između' belih krila,
stopalom veslastim vozi dostojanstvo
svoje. Ipak one često napuštaju
bare i uzlećuć' kril'ma ukrućenim,
dižu se u srednje područje vazdušno.
Neke tlom hodaju stameno: krestasti
petao, što tihe časе oglašava
trubicom, i ona koju ukrašava

rep raskošni, šâran raskošnim bojama
duge i zvezdastim očima. Tako se
vode ribom, vazduh pticom ispuniše,
a veče i jutro slaviše-dan peti.
I nastade šesti, zadnji dan stvaranja,
s harfama večernjim i jutarnjim, tada
Bog reče: "Nek' zemlja rodi žive duše
po vrstama njinim, stoku i gmizava
bića i zemaljske zveri po vrstama
njinim!" I posluša zemlja i u trenu
otvori utrobu plodnu i donese
jednim porađanjem bezbroj živih bića
s udovima, sasvim odraslih, oblika
savršenih. Iz tla ustadoše, kao
iz svog legla, divlje životinje, tamo
gde obitavaju-u šumama divljim,
šipražju, paprati ili jazbinama.
Između drveća one na parove
prohodaše, stoka, pak, svud po poljima
i po livadama zelenim: samotne,
raštrkane one, a ova, iskočiv
krdima širokim, smesta se stadima
zapase. Busenje travno čas se teli,
čas dopol' otkriva riđeg lava, koji
grebe da delove zadnje oslobodi,
pa iskače k'o iz pokidanih uza
i, propet, otresa grivom mrko-žutom.
Tigar, ris, leopard, izbijajuć' poput
krtica, bacaju zemlju izmrvljenu
u humčice iznad sebe. Brzi jelen
ispod tla podiže svoju granovitu
glavu. Jedva iz svog kalupa uzdignu
svoju grdosiju slon, veći od sviju
rođenih na zemlji. Runasta, blejava
stada-niču kao bilje. Neodlučni
međ' kopnom i vodom ostaše krokodil
krljuštavi i konj rečni. Najedared

iziđe i sve što zemljom mili-crvi
il' insekti: ovi mesto krila svojim
lepezama gipkim mašu, a njini su
sićušni i fini oblici pokriti
svim ruhom krasota letnjih, s pegicama
purpura, azura, zlata i čivita,
oni kao vrpcu vuku svoje telo
izduženo i tlo tragom vijugavim
brazdaju. A nisu svi najsićušnija
stvorenja prirode: neke vrste zmija,
čudesne dužine i debljine, spliću
svoje vijugave prevoje i krila
dodaju. Najprvi pomile štedljivi
mrav, koji se stara za budućnost-srce
ogromno u mali prostor zatvoreno:
valjada obrazac buduće pravedne
jednakosti što će združit' u celinu
plemena naroda. Zatim se pojavi
rojevima pčela ženka koja slatko
hrani muža truta i podiže svoje
voštane ćelije, medom snabdevene.
A one ostale-bezbrojne su: ti znaš
prirodu njihovu i imena si im
dao-ne treba ih tebi ponavljati.
A ni zmija nije tebi nepoznata,
najdovitljivija životinja polja,
katkada ogromne dužine, očiju
tučanih i grive strašne i dlakave,
premda tebi nije štetna, već na tvoj zov
poslušna. Tad nebo zasja u svoj svojoj
slavi i otpoče s kretanjima kružnim-
k'o što prvo ruka prvog pokretača
velikog pokrenu tok njihov. I Zemlja,
dovršena, u svom bogatome ruhu
ljupko se osmehnu. Vazduh, voda, kopno
behu naseljeni pticama što lete,
ribama što plove i životinjama

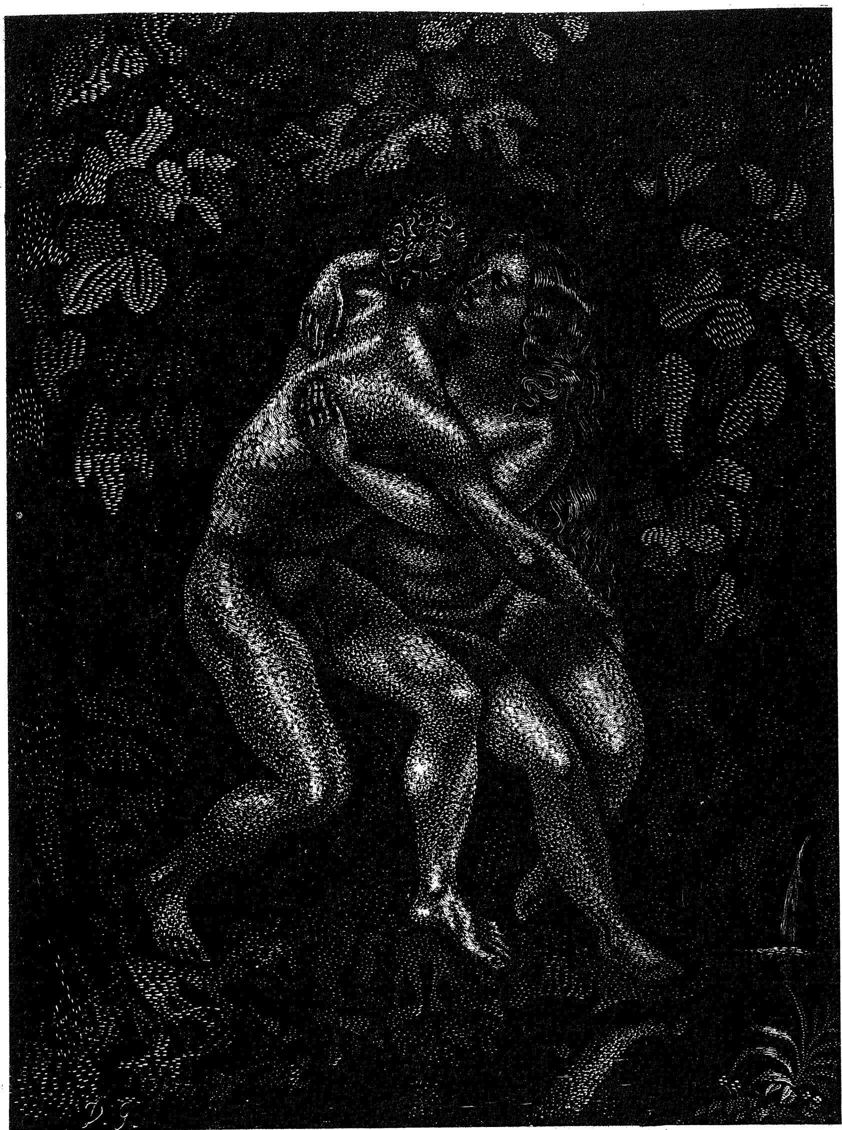
što hode. Al' šesti dan ne beše svršen:
još nedostajaše remek-delo, svrha
svega već stvorenog-stvorenje što nije
pognuto i grubo k'o stvorenja druga,
nego obdareno svetošću razuma,
kadro da uspravi svoj stas i uspravno,
samosvesno, čela vedroga da vlada
ostalima i da-zbog tog plemenito-
opšti i sa Nebom, ali i zahvalno-
da prizna otkud mu sve dobro potiče,
da tamo pobožno srce, glas i oči
upravlja, da voli predano i štuje
Boga najvišega, koji ga učini
gospodarem sviju svojih dela. Zbog tog'
svemoćni i večni Otac (jer gde nije
on prisutan?) ovo čujno Sinu reče:
"Da sada stvorimo čoveka, po svome
obličju! Čoveka sličnog nama-neka
on bude gospodar ribama u moru,
pticama nebeskim i životinjama
u poljima svukud na Zemlji i svakom
gmizavom stvorenju koje po tlu gmiže!"
To reče i tebe sazdade, Adame-
tebe, o, čoveče, prašino zemaljska,
i dah ti života u nozdre udahnu!
Po svome obličju on te stvori-slikom
obličja Božjega! I ti dušom živom
postade! On tebe sazdade mužjakom,
a tvoju družicu ženkom, radi vrste.
Tada blagoslovi rod ljudski i reče:
"Razmnožavajte se, umnožavajte se,
Zemlju napunite i potčinite je
i vladajte svuda-nad ribama morskim,
pticama nebeskim i svim stvorenjima
živim što se kopnom miču!" Gdegod da si
tako stvoren-jer još poimence nije
naznačeno mesto nijedno-odatle

on te, kao što znaš, prenese u ovaj
gaj divni, vrt ovaj zasađen drvećem
Božijim, prijatnim oku i ukusu.
I sve ti njihove plodove ukusne
dade da se hraniš po volji: ovde su
sve vrste što zemlja rađa-raznolikost
beskonačna. Ali ne smeš sa drveta
čiji plod, okušan, saznavanje dobra
i zla uzrokuje: u koji dan jedeš
od njega-umrećeš! Jer naloženo je
da smrt kazna bude. Čuvaj se ti toga
i kao što treba gospodari svojim
prohtevima, da te greh i njen pratilac
crni-smrt, ne zgrabe! On su tim dovrši
i sve što sazdade pregleda i vide
da je sasvim dobro. I veče i jutro
tako dovršiše-dan šesti. Al' ne pre
nego što se Tvorac, prestavši sa radom,
premda nezamoren, vrati gore, gore
na Nebo nebesa, svoje uzvišeno
boravište, da on odatle osmotri
ovaj tek stvoreni svet-dodatak carstvu
njegovome: kakav on iz perspektive
njegovog prestola izgleda, kol'ko je
lep i kol'ko dobar, kol'ko je u skladu
s njegovom velikom idejom. I on se
uznese, ispraćen klicanjem i zvukom
sazvučenim deset tisuć' harfi, koje
zglasiše anđelsku skladnost. Oriše se
i Zemlja i vazduh (ti se toga sećaš
jer si ti to čuo) i odjekivahu
neba i sazvežđa sva, a planete se
u stajalištima svojim ustaviše
dok se uspinjaše sjajna, ushićena
povorka. Pevahu: "Otvor'te se, večne
kapije! Otvori, Nebo, tvoja živa
vrata! Propustite Tvorca velikoga,

što se veličanstven vraća sa svog dela:
šest njegovih dana rada-svet čitavi!
I otsad se često otvarajte! Jer će
Bog se udostojit' da često, s nasladom,
stanište pravednih ljudi posećuje
i čestim opštenjem tamo će slat' svoje
krilate glasnike da vrše naloge
milosti najviše!" Tako, uzlećući,
pratnja velelepna pevaše. Kroz Nebo,
koje svoje dveri blistave otvori
širom, on povede, k večnom Božjem domu
pravo putem-drumom širokim, raskošnim,
čija je prašina-zlato, a kaldrma-
zvezde, kao što se tebi pokazuju
zvezde Galaksije, Put Mlečni kog noću
vidiš kao pojas što kruži, naprašen
zvezdama. Već sedmo veče u Edemu
na Zemlji nastade-jer bejaše Sunce
zašlo i nastupi suton sa istoka,
noć naveščujući, kad na svetu goru,
najviši vrh Neba, na Božji tron carski,
utvrđen zanavek čvrsto i sigurno,
stiže moć Sinovlja i sede zajedno
sa svojim velikim Ocem-jer i ovaj
putova nevidljiv, iako ostade
(Sveprisutnost takvu prednost poseduje)
i delom upàvlja. Tvorac i kraj sviju
tvari, sad od posla odmarajući se,
sedmi dan posveti i blagoslovi ga,
jer se toga dana odmori od svega
svog rada. Al' taj dan u svetoj tišini
ne ostade: harfa imađaše posla
i ne odmori se, svečana flauta,
timpan, sve orgulje registra umilnog,
svi zvuci sa struna ili zlatnih žica
uskladiše nežne akorde, smešane
s glasovima horskim ili jednozvučnim.

Oblaci tamjana, iz kadionica
zlatnih, dimeći se, goru zakloniše.
Oni opevaše stvaranje i dela
šestog dana: "Tvoja dela, o, Jehova,
velika su, tvoja moć je neizmerna!
Kakva mis'o može da izmeri tebe,
kakav jezik da te izrazi? Veći si
no kad od džinova anđela se vrati:
onoga te dana uzdigoše tvoji
gromovi, ali je znatnije stvarati
no rušit' stvoreno. Ko je kadar tebe
da umanji, moćni kralju, ili tvoje
carstvo ograniči? Ti bez muke suzbi
ohole pothvate otpalih duhova
i njinih zaludnih većanja, kad ono
bezbožno smisliše da tebe unize
i da mnoštvo tvojih obožavalaca
od tebe odvrate. Onaj što pokuša
da tebe umanji, postiže, uprkos
njegovoj nameri, da se većom tvoja
moć obznani: ti se posluži njegovim
zlom, da više dobra iz toga satvoriš!
To svedoči ovaj svet novostvoreni-
drugo Nebo, blizu kapija nebeskih-
koji bi zasnovan tebi na pogledu,
na čistom kristalu, na moru staklenom,
obimnosti skoro bezmerne, s bezbrojnim
zvezdama, a svaka zvezda svet je možda-
namenjen nastanbi. Ali ti poznaješ
njihova godišnja doba! Međ' njima je
boravište ljudi: Zemlja s njenim donjim
okeanom, koji okružuje njino
ugodno stanište. Trostruko su srećni
ljudi i njin porod, koje Bog toliko
uzvisi, stvoreni po Božjem obličju,
da tamo borave, obožavaju ga
i, kao nagradu, vladaju njegovim

delima na kopnu, u vazduhu ili
u moru i da rod svetih i pravednih
obožavalaca namnože! Trostruko
srećni, ako svoju sreću upoznaju
i u pravednosti budu postojani!"
Tako su pevali, a halelujama
odjekiva Nebo najviše. I tako
beše svetkovana subota. A držim
da sam ispunio tvoj zahtev o tome
kako nastadoše svet ovaj i ova
vidljiva priroda i šta od početka,
pre tvoga sećanja, beše učinjeno-
kako bi potomstvo tobom izvešteno
moglo da zna. Reci, ako tražiš sem tog
išta što merila ljudska ne premaša."

KNJIGA OSMA

Sadržina

Adam se raspituje o nebeskim kretanjima i dobija neodređen odgovor i savet da je bolje ako ispituje stvari korisnije saznanju. Adam se saglašuje i-željan da još zadrži Rafaila-priča mu čega se seća otkad je stvoren: svog smeštanja u Raju, razgovora s Bogom o usamljenosti i prikladnoj družbi, susreta i ženidbe s Evom. Njegov kasniji razgovor s anđelom, koji odlazi posle ponovljenih upozorenja.

Anđeo završi, ostaviv u sluhu
Adamovom svoj glas, toliko čaroban,
da on neko vreme-verujuć' da onaj
još govori-osta nepomičan da bi
slušao. A zatim, kao tek probuđen,
ovako zahvalno odvrati: "Kakvu bih
dovoljnu zahvalnost il' naknadu ravnu
mog'o ponuditi, o, povesničaru
božanstveni, koji tako obilato
utoli žeđ koju imah za saznanjem
i udostoji me ove ljubaznosti
prijateljske, te mi ispriča zbivanja
za mene inače nedosežna, koja
sada čuh s čuđenjem, al' i uživanjem
i, k'o što priliči, s poštom što pripada
Tvorcu najvišemu? Ipak osta neka
sumnja, koju može jedino uklonit'
tvoje razjašnjenje. Kad posmatram ovaj
divni sklop-svet ovaj, sastavljen od neba
i Zemlje i kad im obime procenim-
Zemlja je mrljica, zrnce, atom jedan
sravni l' se sa svodom i svim mnogobrojnim
zvezdama njegovim, koje, kanda, kružeć'
prelaze prostore neizmerne (jer to

potvrđuju njino brzo svakodnevno
vraćanje i razmak) jedino rad toga
da danju i noću svetlošću snabdeju
okruglu i tamnu Zemlju-tu sićušnu
mrlju! I u svemu tome bezmernome
njinom nadgledanju, van tog beskorisnom,
ja se, razmišljajuć', često čudim kako
priroda i mudra i štedljiva moga
da sastavi takve nesrazmere-rukom
rasipnom da stvori takvo mnoštvo tela
veličanstvenijih i toliko puta
većih, rad te jedne namene-izgleda
barem tako, i da nametne loptama
njinim okretanja tako neumorna
i iz dana u dan ponavljana, dokle
nepokretna Zemlja, koja bi se mogla
mnogo bolje kretat' u daleko manjem
krugu, koju služe veličanstveniji
nego što je ona, postizava svoj cilj
bez najmanjeg kreta i prima k'o danak
takvo nemerljivo, netelesno brzo
putovanje-brzo da ni broja nema
koji bi brzinu takvu izrazio!"
    Tako naš praotac zboraše, a njegov
izraz odavaše kao da zapada
u nejasna, revna razmišljanja. Eva,
spaziv to sa mesta na kome seđaše-
na pogledu, malko povučena, usta
s dostojanstvenošću i ljupkošću smernom,
koje navođahu onog koji gleda
da poželi njezin ostanak, i pođe
međ' voćke i cveće da pogleda kako
napreduju, pupe i cvetaju njena
mezimčad: na njezin pojav dizahu se
i pod dodirima njezinog staranja
nežnog uspevahu radosnije. Ali
ode ne rad' toga što joj se razgovor

takav ne bi sviđ'o ili što sluh njezin
ne beše prijemljiv za sve uzvišeno:
to milje sačuva kad pričao bude
Adam, a ona mu-slušalac jedini.
Više je volela kao kazivača
svog muža i pre se rešavaše njega
da upita, nego anđela. Jer znade:
on bi otstupanja prijatna umet'o
i visoku raspru raspleo nežnošću
bračnom. Nisu joj se s njegovih usana
dopadale samo reči! O, gde danas
da se sretne takav par, združen ljubavlju
i uvažavanjem međusobnim! Tako,
ona se udalji, s držanjem boginje.
Ni bez pratnje ne bi, jer ju je pratila
uvek, k'o kraljicu, povorka dražesnih
vrlina bacajuć' streličice čežnje
u svačije oči-da je one žudne
još gledaju. A tad Rafailo, blago
i predusretljivo, ovako odvrati
na sumnje što Adam beše istakao:
"Ja ti ne zameram što pitaš il' tražiš
jer je nebo-knjiga Božja otvorena
pred tobom, u kojoj ti možeš da čitaš
čudesna mu dela i da izučavaš
sva godišnja doba, sate i mesece,
dane i godine. Ali da dokučiš
da li se okreće nebo ili Zemlja-
nije važno, ako pravilno sračunaš.
Neimar veliki mudro sve ostalo
sakri od čoveka i anđela, svoje
tajne ne obznaniv'-da ne istražuju
u tančine oni što treba da im se
pre dive. Al' ako oni baš ushtednu
da proveravaju nagađanja, on je
građevinu svoju nebesku predao
rasprama njihovim-da bi pobudio,

možda, smeh u sebi njihovim nastranim,
pogrešnim budućim mišljenjima, kada
otpočnu da nebo oblikuju i da
izračunavaju zvezde! Kako li će
oni da rukuju moćnim sklopom! Kako
da izumevaju, grade, razgrađuju-
da bi sačuvali izgled! Kako sferu
da opasivaju po njoj napisanim
ekscentričnim ili centričnim ciklima
i epiciklima i s kružnom putanjom
u putanji kružnoj! Ja po razmišljanju
tvom to naslućujem: ti što treba svoje
potomstvo da vodiš, a držiš da veća
i svetlija tela ne treba da služe
manjim i nesvetlim, nit' Nebo toliki
put prevali, dokle Zemlja mirno sedi
i jedino prima povlastice! Najpre
uoči da sjajnost ili veličina
ne znače izvrsnost: iako je Zemlja
mala i nesvetla ako se sa Nebom
uporedi, može da sadrži veće
obilje dobara čvrstih, nego Sunce
što jalovo sija, čija moć na samom
sebi nema dejstva, nego tek u zemlji
plodnoj-tu njegovi zraci prihvaćeni
sprva, nedelatni, premda, snagu svoju
nalaze. A Zemlji ne služe ta svetla
videla, no tebi-stanovniku Zemlje!
A što se pak tiče širokog obima
Neba-nek prikaže ono velelepnost
višnju Tvorca što ga sagradi toliko
prostranim i svoje uže on rasteže
toliko daleko: da bi čovek znao
da on u vlasništvu svome ne stanuje-
zdanje i odviše veliko da bi ga
popunio čovek, smešten u pregratku
malom. Ostalo je određeno svrsi

koja je najbolje znana gospodaru
njegovom. Brzinu tih kruženja, mada
neizračunljivu, pripiši njegovoj
svemoći koja je mogla da telesnim
suštastvima prida brzinu bezmalo
duhovnu! Ti sporim ne zamišljaš mene
koji u jutarnjem času krenuh s Neba
na kom Bog stoluje i pre podne prispeh
u Edem-daljina koja se izrazit'
ne da brojevima što ime imaju!
Al' ovo ističem dopustiv kretanje
u nebima da bih pokaz'o bezvrednim
ono što je tebe na sumnju potstaklo:
ja ne tvrdim da je tako, premda tako
izgleda to tebi što boraviš ovde
na Zemlji. Bog da bi sklonio od čula
čovekovih svoje pute, smesti Nebo
toliko od Zemlje udaljenim, da bi
zalutao pogled zemaljski, ako se
odvaži među' stvari previše visoke
i da vajdu ne bi izvukao. A šta,
ako bi središte sveta bilo Sunce,
a ostale zvezde, privlačnom njegovom
i vlastitom snagom potstaknute, oko
njega da igraju kola svakojaka?
Ti kod šest planeta vidiš tumarava
njihova kretanja-čas gore, čas dole,
zatim sakrivena, napred, nazad ili
mirovanja: a šta, ako se uz ove
i planeta sedma-Zemlja, nepokretna
kao što izgleda, kreće kretanjima
trima, različitim i neopazivim?
Inače, kretanja ova pripisati
moraš različitim sferama, koje se
okreću suprotno, nagiba poprečnih,
ili od njihovog truda spasti Sunce
i hipotetični onaj nokturalni

i diurnalni krug brzi-točak dana
i noći, inače iznad sviju zvezda
nevidljiv. Al' u to verovat' ne moraš,
ako Zemlja, sama od sebe radina,
dolazi do dana putujuć' na istok,
a stranom suprotnom sunčevim zracima
sreće noć, dokle joj još obasjavaju
drugu stranu zraci njegovi. Šta, ako
ova svetlost biva sa nje odaslata,
kroz vazduh duboko prozirni, k'o s neke
zvezde ka zemljastom Mesecu, danju ga
osvetljavajući isto tako k'o on
noću ovu Zemlju? Uzajamnost, ako
tamo ima zemlje, polja i žitelja!
Ti vidiš njegove pege k'o oblake-
a oblaci mogu da dažde i kiša
donosi plodove u tlu nasočenom,
za hranu onima tamo dodeljenim!
I druga ćeš možda sunca opaziti
sa pratiocima njinim-mesecima,
da žensku i mušku svetlost razmenjuju:
ta dva moćna pola što svet oživljuju
možda su u svaku loptu nešto živo
smestili. Jer takav prostor u prirodi-
ogroman, čamotan, pust i nenaseljen
živim stvorenjima, jedino da svetli
pa ipak da svaka lopta doprinosi
jedva tračak svetla, otposlan s tolike
daljine na ovu nastanbu koja im
svetlost vraća-to je raspri izloženo!
Al' da l' su il' nisu takve te prilike-
da li se nadmoćno u nebo uzdiže
Sunce iznad Zemlje, il' Zemlja nad Suncem,
da l' ono s istoka počinje ognjeni
svoj put, ili ona sa zapada tihi
svoj hod neprinudnim korakom pomiče
i okrečući se večitim snom spava

na svojoj mekanoj osovini, dokle
ravnomerno grede i nosi te nežno
sa vazduhom blagim-ne uznemiravaj
misli predmetima skritim, ostavi ih
Bogu gore, a ti služi ga i boj se!
Nek on raspolaže drugim stvorenjima
tamo gde ih smesti, kako mu se sviđa
najviše! Uživaj u onom što tebi
dariva-tom Raju i tvojoj prekrasnoj
Evi! Za tebe je nebo previsoko
da bi znao šta se onamo događa.
Budi krotko mudar! Misli samo o tom
što se tiče tebe i tvog bivstvovanja!
Ne sanjaj o drugim svetovima-kakva
bića tamo žive, u kakvom su stanju,
kakvim uslovima i na kakvom stupnju!
Budi zadovoljan sa onim što ti je
dosad otkriveno ne samo o Zemlji,
nego isto tako o Nebu najvišem!"
    Očišćen od sumnji, Adam mu odvrati:
"O, kako me sasvim zadovolji, čisti
razume nebeski, anđele presvetli!
I oslobođenog zbrke, nauči me
najlagodnijemu načinu života,
a ne da zbunjivim mislima remetim
sladosti života: zbog toga Bog svima
brigama zamučnim naredi da blizu
ne borave i nas ne uznemiruju,
dok ih ne tražimo sami zabludelim
mislima i praznim maštanjima! Al' su
um il' mašta, kad su nesputani, skloni
lutanju. I kraja nema tom lutanju,
dok opomenuti ili poučeni
iskustvom ne shvate da nije najviša
mudrost saznavanje obimno predmeta
neznanih i retkih, dalekih od svake
upotrebe, nego saznavanje onog

što leži pred nama u životu dnevnom:
što je više-dim je i praznina ili
suluda bezveznost, a u poslovima
što se nas najviše tiču, čini te smo
nevični, nespremni, vazda nedovoljni.
Zato s tog visokog stajališta svoj let
niže oborimo i razgovarajmo
o stvarima bliskim, korisnim, iz čega
može možda iznić' nagoveštaj nečeg
što nije nezgodno da pitam, počašćen
uobičajenom tvojom naklonošću
i sprivolom tvojom. Čuh te šta ispriča
o onome što se zbi pre mog sećanja-
sad ti slušaj, da ja pričam svoju povest,
koju, možda, nisi čuo. Dan još nije
minuo: dotad ćeš prozreti kako se
smišljeno dovijam da bih te zadrž'o,
zovuć' te da slušaš dok pričam-suludo,
da nije nadanja da ćeš mi uzvratit'!
Jer dok sedim s tobom, čini mi se da sam
na Nebu, i tvoj je zbor mom uhu slađi
no žeđi i gladi najslađi plodovi
palme, posle rada, u času prijatnog
odmaranja: oni zasite i brzo
presite, mada su prijatni, a tvoje
reči, nadojene milošću božanskom,
presitost slatkoći svojoj ne dodaju."
    A Rafailo mu s nebeskom blagošću
uzvrati: "Praoče ljudi, nisu tvoje
usnice bez čari, nit' jezik nerečit!
Jer Bog dare svoje izli izobilno
kako na te, tako u tebe-obličje
svoje divno: bilo da zboriš il' ćutiš
svaka te valjanost i prijaznost prate
i reč svaku, svaki kret uobličuju.
Ni mi te na Nebu ne smatramo manjim
nego svoga druga u službi na Zemlji

i upoznajemo rado postupanje
Božje sa čovekom. Jer vidimo da te
Bog počastvovao i izlio svoju
ljubav podjednako na čoveka. Zato
ti nastavi s pričom! Jer se toga dana
desi te otsutan ja bejah-zauzet
na putu neznanom i mračnom, daleko
krstareći prema kapijama Pakla:
čitava legija ukarena (takvu
imasmo naredbu) radi nadlgedanja
da otuda niko ne iziđe kao
uhoda il' dušman, dok je Bog na poslu,
da on ne bi, takvim bezočnim prodorom
razjaren, smešao stvaranje s rušenjem.
Ali nas ne šalje on poradi toga
što bi se drznuli oni bez njegove
dozvole da nešto pokušaju, nego
po svojoj svevišnjoj zapovesti, radi
dostojanstva, k'o car najviši i radi
prekaljenja naše hitre poslušnosti.
Ubrzo nađosmo kapije sumorne,
tvrdo pregrađene, čvrsto zatvorene.
Al' dugo pre našeg dolaska začusmo
brujanje, drukčije no što je zvuk pesme
ili igre-buru i kukanje glasno
i gnev besni. Mi se radosni vratismo
uoči subote na obale svetla-
takva nam bi dužnost. A sad pričaj! Jer ću
tvoje reči slušat' rado k'o ti moje."
    Tako bogolika sila govoraše,
a naš pak praotac ovako: "Teško je
čoveku ispričat' kako život ljudski
otpoče! Jer ko zna vlastiti početak?
Ali me navodi želja da što duže
s tobom razgovaram. K'o novoprobuđen
iz sna najdubljega, nađoh se gde ležim
udobno na cvetnoj travi, u mirisnoj

rosi, što je zraci Sunčevi sušahu
brzo, hraneći se vlagom isparljivom.
Pravo k nebu svoje oči zadivljene
okrenuh i neko vreme zureh u svod
prostrani, pre nego ustadoh skočivši
brzim i nagonskim kretom, k'o da stremeh
onamo, i stadoh uspravno na noge
svoje. Nedaleko oko sebe spazih
breg, dolinu, šumu senovitu, polja
osunčana i tok tečni žuboravih
potoka, pokraj njih stvorenja što behu
živa, pa gmizahu, hodahu, letahu,
i ptice na granju raspevane. Sve se
osmehiva srca prepunog mirisa
i radosti. Ja tad brižljivo pregledah
sebe i ud po ud ispitah i kašto
idoh, kašto trčah na zglavcima gipkim
kud me čila krepkost vođaše. Al' ne znah
odakle sam, ko sam, šta me prouzroči.
Pokušah da zborim i odmah prozborih:
moj jezik posluša i spremno mogaše
imenovat' sve što viđah. "O, ti Sunce,"
rekoh, "o, svetlosti divna, i ti Zemljo
ozarena, tako sveža i radosna,
vi bregovi, dolje, reke, šume, polja
i vi što živite i pokrećete se,
stvorovi prekrasni, kažite mi ako
videste, kako se ja stvorih ovakvim?
Otkuda sam ovde? Nisam samim sobom!
Prema tome: voljom nekojeg velikog
tvorca, nesravnjivog moći i dobrotom.
Recite mi kako da spoznam, da štujem
onog što mi dade da se tako krećem,
živim i srećnijim osećam no što sam
svestan?" I dok tako zazivah i lutah
ne znajući kuda, izvan onog mesta
gde najpre udahnuh vazduh i gde najpre

smotrih ovu srećnu svetlost, a kako mi
niko odgovora ne dava-ja sedoh,
zamišljen, na humku senovitu, cvećem
mirisavu. Tu me prvi put san blagi
snađe i klonulost prijatna obuze
moja čula snena, al' spokojna, premda
mišljah da prelazim u ranije stanje
neopažajnosti, te da ću se smesta
raspanuti. Tada, iznenada, nasta
san u mojoj glavi, čije unutarnje
javljanje pokrenu blago moju maštu,
te verovah da još postojim i živim.
Dođe neko-meni izgledaše lika
božanskog-i reče: "Dvorima si tvojim
potreban Adame! Ustani, čoveče
prvi! Određen si da postaneš prvi
otac neizbrojnih ljudi! Ti me pozva
i ja dođoh da ti budem vođa u vrt
blaženstva-za tebe spremljeno stanište."
To kazav, uze me rukom i podiže
i preko poljana i voda, klizeći
nežno k'o kroz vazduh, i bez ikakvoga
koračanja, najzad on mene dovede
na neku planinu šumovitu, čiji
vrh bejaše ravan, obima širokog,
otsvuda ograđen, zasađen drvećem
najnaočitijim, sa seničicama
i stazama, takvim da sve što ranije
posmatrah na Zemlji, izgledaše jedva
prijatnim. A svako drvo otežalo
plodom najdivnijim što visaše oči
mameći i nagle prohteve u meni
izazivajući, da ih uzaberem
i jedem. Na to se probudih i nađoh
da je ispred mojih očiju sve stvarno
k'o što mi san beše živo naslikao.
Tu bi opet moje lutanje počelo

da se međ' drvećem gore ne pojavi
onaj što bi moj vođ-prilika božanska.
Obradovan, al' sa strahopoštovanjem,
u obožavanju ničke mu pred noge
padoh. On me diže i nežno prozbori:
"Ja sam onaj koga tražiš-tvorac svega
tog što vidiš iznad, oko ili ispod
sebe! Darivam ti ovaj Raj-smatraj ga
svojim, da ga gajiš, držiš i plodove
jedeš. I po volji, srca radosnoga,
jedi sa drveta svakog što u vrtu
raste-ne plaši se ovde oskudice.
Ali pamti što te ja upozoravam:
izbegni da kušaš s drveta plod čiji
donosi saznanje dobra i zla, koje
ja zasadih usred vrta kraj drveta
života, k'o jemstvo tvoje poslušnosti
i vere-jer time izbeći ćeš gorke
posledice! Jer znaj, onog dana kada
s njega budeš jeo, prekršivši time
jedinu zapovest moju, neizbežno
ti ćeš umret'! Od tog dana bićeš smrtan
i ovo ćeš srećno stanje izgubiti,
budući odavde izgnan u svet jada
i žalosti!" Strogo on izreče strogu
zabranu. I sada ona odjekuje
stravom u ušima mojim, premda od mog
izbora zavisi da l' ću navuć' na se
posledice. Al' se ubrzo povrati
čisti izgled njegov, i on zbor milosni
ovako obnovi: "Tebi i tvom rodu
darivam ne samo ovu oblast divnu,
nego i svu Zemlju! Kao gospodari
pritežavajte nju i sva bića koja
žive na njoj ili žive u vazduhu
ili moru-ribe, ptice i zverinje!
U znak čega, evo sviju životinja

i ptica po njinim vrstama! Vodim ih
da prime od tebe imena i da ti
podložnost iskažu smernom poniznošću.
A to isto važi za ribe u njinom
vodenom staništu: nisu tu sazvane
jer svoj elemenat ne mogu izmenit'
da bi mnogo ređi vazduh udisale."
I dok tako zbori-evo sveg zverinja
i ptica: prilaze na parove-ovo
čučnuv umiljato, ponizno, a svaka
ptica sunuv dole na krilima svojim!
Kako prolažahu davah im imena
i shvatah prirodu njihovu: Bog tako
najednom obdari moje poimanje!
Al' u njima ono što mišljah da meni
još manjka-ne nađoh, pa se ja odvažih
da ovo prozborim prikazi nebeskoj:
"O, kojim imenom-jer si iznad ovih
sviju, iznad ljudskog roda ili mačeg
što je od ljudskoga roda više i sva
nazivanja moja daleko premašaš-
o, na koji način da te štujem, tvorče
ovoga svemira i sveg ovog dobra
čoveku, za čiju dobrobit toliko
i širokogrudo i rukama štedrim
pribavi sve stvari? Al' ne vidim sa mnom
nikog da ih deli! A zar može biti
sreće u samoći? Ko može samcijat
da uživa ili kakvo zadovoljstvo
da nađe samcijat sve uživajući?"
To se drznuh reći! A prikaza svetla,
kao još svetlija od smeška, odvrati:
"Šta smatraš samoćom? Nisu li i Zemlja
i vazduh različnim živim stvorenjima
ispunjeni? I sva na zapovest tvoju
dolaze i ispred tebe igraju se!
Zar im ne razumeš jezik i navike?

Ona razumeju, takođe, a nije
ni rasuđivanje njino za prezrenje!
Nađi razonodu s njima i upravljaj
njima! Prostrana je tvoja kraljevina!"
Tako govoraše gospodar sveopšti
i izgledaše mi da to naređuje.
Izmolivši molbom poniznom dozvolu
da govorim, na to ovako odvratih:
"Nek te ne uvrede moje reči, silo
nebeska! Moj tvorče, budi milostivan
dok govorim! Zar me ti nisi stvorio
k'o tvog zamenika? I zar nisi ove
znatno niže ispod mene postavio?
Kakva družba, kakav sklad ili naslada
prava mogu da se među nejednakim
podese? To mora biti uzajamno,
u zgodnoj razmeri dato i primljeno!
Ali različnosti, ako je čuvstveno
jedno a nehatno drugo, ne mogu se
podudarit' jedno s drugim, već se brzo
ispolje jednako dosadnim. Govorim
o družbi za kakvom ja tragam-pogodnoj
da uzme učešća u svim razboritim
nasladama, u čem životinje nisu
kadre biti sadrug čoveku. One se
zabavljaju samo svaka s vrstom svojom-
lav s lavicom. Ti ih tako u parove
prikladno sastavi! Nisu vo i majmun
prikladni za družbu, a još su to manje
ribe sa živinom, il' četvoronošci
s pticama-sledstveno, od sviju njih čovek
ponajmanje može sa životinjama!"
Na to, nerasrđen, Svemoćni odvrati:
"Divnu i probranu sreću, vidim, sebi
tražiš, o, Adame, u odabiranju
svojih pomagača i nećeš da probaš,
samotan, nikakvo uživanje, premda

u uživanjima! Šta onda o meni
i mom stanju misliš: da li ti se činim
il' ne činim srećom dovoljno obuzet-
ja koji sam samcit kroz večnost čitavu?
Jer ne znam nikoga sledećeg il' sličnog,
a kamoli ravnog sebi. S kim bih, onda,
im'o da se družim, sem sa stvorenjima
koja stvorih i sa nižima od sebe-
neizmerno nižeg porekla spram mene
nego što su druga stvorenja spram tebe?"
On prestade, a ja ponizno odvratih:
"Sve su ljudske misli nedostatne da bi
dosegle visinu i dubinu tvojih
večitih puteva, o, biće najviše!
Ti si sam po sebi savršen, u tebi
nema nedostatka! Čovek nije takav,
sem donekle-to je i uzrok njegove
želje da druženjem sa sličnim naknadi
ili da ublaži svoje nedostatke.
Ti nemaš potrebe da se razmnožavaš,
buduć beskonačan, buduć apsolutan
u svim delovima, premda-jedan. Ali
čovek baš brojnošću mora da obznani
svu nesavršenost sebe pojedinca
i da rađa samom sebi slične, da svoj
lik on umnožava, nedovoljan kao
jedinka, te traži ljubav uzajamnu
i najsrdačnije prijateljstvo. A ti,
pratnja ponajbolja sebi, premda samcit
u svome tajanstvu, ne tražiš društvenih
dodira. Ako se takvo nešto tebi
ipak svidi-možeš da obogotvoriš
i digneš stvorenja svoja do visine
jedinjenja ili zajednice kakvu
ti zaželiš. A ja ne mogu druženjem
ovo da uspravim iz njihovog stava
pognutog, a niti da u navikama

njihovim pronađem neko zadovoljstvo."
Tako ja, osmeljen, govorih i datu
slobodu koristih, a i prijem nađoh,
dobivši odgovor ovaj od Božjega
od glasa milosnog: "Dosad sam s kušanjem
tebe zadovoljan, Adame, i nađoh
da poznaš ne samo životinje, koje
tačno imenova, no i sebe samog,
izražavajući snažno, o, obličje
moje, duh u tebi slobodni, što nije
dat životinjama-stog' je neprikladna
družba s njima za te dobar razlog da ih
ne voliš svim srcem i uvek ostani
pri tome mišljenju. Ja sam, pre nego si
prozborio, znao da samotnost nije
dobra za čoveka. I ne namenjivah
tebi družbu kakvu ti već vide: ja je
pribavih jedino rad provere-da bih
video koliko ti nju smatraš zgodnom
i prikladnom. Ali sledećom koju ću
pribaviti ti ćeš biti zadovoljan-
to siguran budi: tvoja slika, tvoja
pomoć sasvim shodna, drugo ti sàm, tvoja
žudnja, baš za kakvom tvoje srce čezne."
On završi ili ja ga više ne čuh,
jer moja zemaljska priroda, svladana
njegovom nebeskom, pod kojom ostade
dugo, do krajnosti u tome nebeskom
zboru uzvišenom napregnuta, kao
sa pojavom koja čula premašuje,
zableštena i sva iznurena, dole
klonu i potraži oporavak u snu,
koji odmah pade na me, k'o u pomoć
pozvan od prirode, i oči mi sklopi.
On mi oči sklopi, ali otvorenu
ostavi ćeliju mašte-unutarnji
moj vid, kojim mi se, kao zapalome

u zanos, činjaše da vidim gde ležim,
iako usnuo, i videh priliku
još i tada svetlu, pred kojom i budan
stajah. Sagnuvši se, ona moj bok levi
otvori i uze otud rebro s toplim
fluidima srca i krvlju životnom,
sveže izavrelom. Velika bejaše
rana, ali ona, mesom popunjena,
ubrzo zaceli. Rebro uobliči
i dotera svojim rukama: iz ruku
tvoračkih izraste stvorenje čoveku
slično, ali pôla različitog, tako
ljupko lepo, da sve što u svetu lepo
izgledaše, sada izgleda osrednje
il' u njoj sabrano, sadržano u njoj
i u pogledima njenim, koji otad
nalivaju moje srce slašću dotad
i neosećanom, a pojava njena
sva bića nadahnu ljubavnom nasladom
i duhom ljubavi. Ona nesta-mene
u mraku ostavi! Probudih se da je
nađem il' zanavek oplakujem njezin
gubitak i svih se radosti odreknem.
I već lišen nade, ja je spazih blizu,
u svom snu kakvu je videh-ukrašenu
svim onim što Zemlja ili Nebo mogu
podariti da je privlačnom učine.
Ona mi pristupi, vođena nebeskim,
premda nevidljivim Tvorcem i njegovim
glasom upravljana, i već u obrede
svadbene i svetost braka upućena.
U svakom koraku njenom beše ljupkost,
nebo u očima, a u kretnji svakoj
otmenost i ljubav. Preveć obradovan,
ne mogoh se susteć' da ne viknem glasno:
"Ovaj mi preokret naknadu donese!
Ti si ispunio reč svoju, o, Tvorče

blagi i izdašni! Darodavče sviju
divnih stvari, ali-bez zavisti tvoje-
ove najdivnije od sviju darova
tvojih! Ja sad gledam moga tela telo
i kost kosti moje-sebe ispred sebe!
Čovečica joj je ime-izvedeno
od čovekovoga! I on će nje radi
ostaviti oca i majku, uz svoju
ženu prionuti i oni će biti-
jedno telo, jedno srce, duša jedna!"
Tako me ču ona i premda je beše
božanstvo dovelo, ipak devičanska
smernost i nevinost, njezine vrline
i svest o vrednosti-niti upadljivoj,
niti nametljivoj, nego utoliko
željenijoj jer je povučena, koju
treba isprositi, a ne zadobiti
netraženu, ili, sažeto rečeno:
sama se priroda, mada od pomisli
grešnih čista, tako u njojzi pokrenu,
da se, videći me, okrenu. Sledih je,
a ona znađaše šta je čast i s blagom
dostojanstvenošću prihvati razloge
moje izložene. I ja je rumenu
k'o zoru, povedoh k senici svadbenoj.
U tom času nebo čitavo i srećna
sazvežđa prosuše upliv odabrani,
zemlja i breg svaki ispoljiše znake
radovanja. Ptice oveseliše se.
Svež lahor i blagi vetar to šapnuše
šumicama, a iz njihovih okrilja
ružice prosuše mirise, prosuše
bokori začinski, zabavljajući se,
dok svadbeno noćna ptica zaljubljena
pevaše, večernju zvezdu pozivljući
da na vrh svog brega požuri i uždi
svadbenu svetiljku. Tako ti ispričah

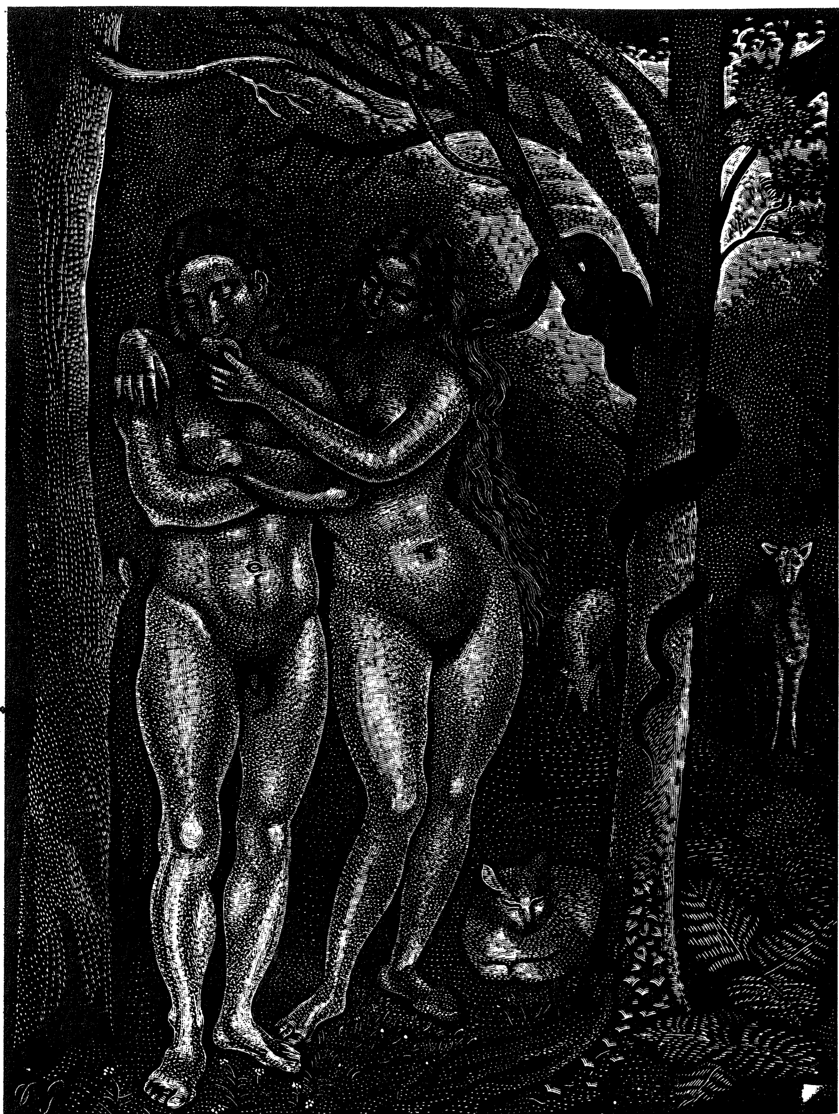
sve prilike svoje i dovedoh svoju
povest do vrhunca zemaljskog blaženstva
koje ja uživam. I moram priznati
da zbilja nalazim nasladu takođe
u drugim stvarima, al' takvu da u mom
umu, uživ'o je ili ne, ne tvori
promenu il' žudnju besnu-htedoh reći:
ove slasti vida, ukusa, mirisa-
trave, cveće, šetnje, plodovi i pesme
ptica. Al' ovo je nešto sasvim drugo:
zanet gledam, zanet tičem. I prvi put
u tom strast osetih-čudno uzbuđenje:
nadmoćan i miran u uživanjima
svim drugim, jedino slab spram čari moćnog
pogleda lepote! Il' možda priroda
omaši u meni i ostavi neki
deo nedovoljno čvrst da se odupre
prizoru takvome, il' otkidajući
od mog boka, uze više no što treba?
Zbilja, nju s odviše uresa obdari-
u spoljnjem izgledu dorađenu, ali
iznutra ne tako brižljivo! Jer sasvim
shvatam da je ona, prema praiskonskoj
nameri prirode, niža duhom, niža
svojim unutarnjim moćima, koje su
odlika najviša, da spolja takođe
manje liči liku onog koji stvori
oboje i manje izražava svojstva
vlasti koja nam je data nad ostalim
stvorenjima. Ipak, kada se približim
ljupkosti njezinoj ona mi izgleda
tako savršena i u samoj sebi
celovita tako u svemu što hoće
znavena, da mi se sve što želi reći
ili uraditi, čini najmudrijim,
najpromućurnijim i najčestitijim,
najboljim. Sva viša saznanja u njenom

prisustvu padaju unižena: mudrost
u besedi sa njom gubi se zbunjena
i ispoljava se kao ludost. Ugled
i razum je dvore-k'o da je smišljena
prva, a ne zgodom kasnijom stvorena!
I k'o kruna svega: u njoj plemenitost
i divotnost duše grade najljupkije
sedište i tvore oko nje štovanje,
kao anđeosku stražu postrojenu."
Anđeo će njemu, veđe nabirući:
"Nemoj okrivljavat' prirodu-ona je
svoje obavila. A ti čini svoje
i imaj uzdanja u mudrost-ona te
neće ostaviti, ne odbaciš li je
kad ti je blizina njena najnužnija,
previše pridajuć' manje savršenim
stvarima, k'o što si i sam primetio.
Jer čemu se diviš? Šta tebe toliko
zanosi? Spoljašnjost-nesumnjivo lepa
i sasvim dostojna tvoga poštovanja,
ljubavi, nežnosti, al' ne potčinjenja
tvoga! Poredi se s njom, potom oceni:
često ništa nije korisnije nego
samopoštovanje dobro upravljano
i utemeljeno na istinitosti
i na pravičnosti. I što više budeš
tu moć spoznavao, utoliko će te
Eva više za svog vođu priznavati
i podvrgavati stvarnostima svoju
spoljašnjost čitavu. Ona je sazdana
tako urešenom da bi se što više
tebi dopadala, a upečatljivom
toliko duboko da bi s poštovanjem
voleo sadrugu svoju, koja vidi
kadgod se pokažeš manje razboritim.
Al' ako se čulo pipanja, kojim se
razmnožava ljudski rod, čini nasladom

toliko privlačnom da je nad svim drugim-
ti imaj na umu da su istim stoka
i sve životinje obdarene. A to
ne bi zajedničkim bilo učinjeno
niti obznanjeno i njima, ako bi
u tome imalo ikakve naslade
dostojne da dušu čoveku podredi
il' zanos pokrene u njemu. Međutim,
voli što u družbi s njom nađeš privlačnim,
ljudskim, razboritim! Voleć' činiš dobro-
ne strašću, jer ona ne sadrži pravu
ljubav. Ljubav misli pročišćava, srce
širi, razložna je, njeno je sedište
u razumu: to su lestvice kojima
možeš se uspeti k ljubavi nebeskoj,
ako ne potoneš u čulne naslade.
To je razlog zbog kog' među životinjama
ne moga se naći družica za tebe."
    Napola postiđen, Adam mu odvrati:
"Nit' mi se spoljašnjost njena, tako divno
sačinjena, niti išta u rađanju
zajedničko svima vrstama (iako
legalo oplodno cenim mnogo više
i sa tajanstvenim štovanjem) toliko
dopada, k'o ono ljupko ponašanje,
sve one tisuće čari što ističu
svakoga trenutka iz svake njezine
reči i delanja, smešane s ljubavlju
i dražima slatkim, koje otkrivaju
iskreno jedinstvo duha il' u nama
dvoma-jednu dušu: sklad bračnoga para
prijatniji vidu nego skladni zvuci
sluhu. A ipak me to ne potčinjava!
Ja otkrivam tebi šta u svome srcu
osećam, rad toga nesvladan-ja koji
susrećem predmete različne, koji su
od čula različno pretstavljeni. Ipak,

pri svem tom slobodan, ja ustanovljujem
najbolje i sledim što ustanovljujem.
Ne kori me radi ljubavi! Jer ljubav,
ti reče, uzdiže na Nebo: ona je
i put i vođ. Onda, dopusti ako je
ispravno što pitam: Ne vole li dusi
nebeski? I kako ljubav iskazuju?
Samo pogledima? Da l' zračnost mešaju
dodirom dejstvenim ili neposrednim?"
A anđeo njemu odvrati s osmehom
koji planu rujnom nebeskom rumêni,
ljubavi svojstvenom bojom: "Neka ti je
dosta što ćeš znati da smo srećni i da
sreće bez ljubavi-nema. I sve čisto
što telom uživaš (a stvoren si čistim)-
i mi uživamo, al' uzvišenije
i ne nailazeć' na prepreke zgloba,
uda il' kožice-brana nepristupnih.
Ako se zagrle-buduć' čisto teži
spajanju sa čistim-dusi se spajaju
sasvim, lakše nego vazduh sa vazduhom,
i nije im nužan prenos suzdržani
k'o spajanje tela s telom, ili duše
s dušom. Ali moram završit'! Odlazeć',
Sunce seda iza Zelenoga Rta
Zemlje i zelenih Hesperskih Ostrva-
znak za moj odlazak. Živi srećno, budi
postojan i voli, ali pre ičega
onog kog voleti znači-slušati ga!
I pokoravaj se njegovoj visokoj
zapovesti! Pazi da ti strast ne skrene
razum da uradi nešto što inače
ne bi mu slobodna volja dopustila.
U te su smeštene sreća i nesreća
tvoja i čitavog tvojega potomstva!
Budi na oprezu! Ja i svi anđeli
radovaćemo se tvojoj istrajnosti.

Budi čvrst! Da li ćeš otstojati ili
pasti-to počiva u tvojoj slobodnoj
odluci. Savršen iznutra-ne traži
pomoći spoljašnje! I odbaci svako
iskušenje koje prekršaju vodi!"
    Tako govoreći, on usta. Adam ga
ovako isprati s blagoslovom: "Buduć'
moraš ići-idi, o, goste nebeski,
etarni glasniče poslan od onoga
čiju nenadmašnu dobrotu ja štujem!
Blago i ljubazno bi tvoje spuštanje
za mene i uvek biće poštovano
zahvalnim sećanjem. Budi uvek dobar
i sklon rodu ljudskom i često navraćaj!"
    Tako se rastaše: anđeo iz gustog
hlada-k Nebu, Adam, pak-k senici svojoj.

KNJIGA DEVETA

Sadržina

Pošto je obišao Zemlju, Satana se sa smišljenim lukavstvom, u vidu magle vraća noću u Raj i uvlači u zaspalu zmiju. Adam i Eva odlaze izjutra na posao, pri čemu Eva predlaže da se odvoje i rade na različitim mestima. Adam ne pristaje, navodeći kao razlog opasnost da bi je dušmanin, na koga su ranije bili upozoreni, mogao iskušati, našavši je samu. Eva, uvredjena što je smatra neobazrivom i nedovoljno čvrstom, navaljuje da ide odvojeno, tim više što je željna da isproba svoju otpornost. Adam najzad popušta. Zmija je nalazi samu. Zmijino prepredeno pristupanje: najpre piljeći, zatim govoreći, uznoseći obilnim laskanjem Evu iznad svih drugih stvorenja. Eva, zadivljena što čuje zmiju da govori, raspituje se kako je postigla ljudski govor i rasuđivanje koje dotad nije imala. Zmija joj odgovara da je, okusivši s nekog drveta u vrtu, postigla i govor i razum, dotada lišena i jednog i drugog. Eva zahteva da je odvede k tome drvetu i otkriva da je to zabranjeno drvo saznanja. Zmija, već odvažnija, mnoštvom lukavstava i razloga naposletku je navede da jede. Očarana ukusnošću, Eva neko vreme premišlja da li da to saopšti Adamu i najzad mu odnosi plod i priča šta ju je ubedilo da jede od njega. U početku zapanjen, ali shvativši da je ona izgubljena, Adam se, u žestini ljubavi, rešava da pogine s njom i-proširujući sagrešenje-takodje jede ploda. Dejstvo toga na njih dvoje. Nastoje da pokriju svoju golotinju, zatim zapadaju u svadju i uzjamno optuživanje.

Nema kazivanja više o tom kako
Bog il' gost andjeo običaj imahu
da k'o s prijateljem prisno, milostivo
sede sa čovekom i s njim dele poljski
obed, za to vreme dopuštajući mu,
bez prekora, zbore nezazorne! Sada
moram zameniti te note tragičnim:
na strani čoveka-grešna neverica,

neverni prekršaj, buna, neposlušnost,
a na strani Neba, sada otudjenog-
odaljenost, srdžba, gnušanje, pokuda,
konačno doneta pravedna osuda,
koja u svet ovaj dovuče svet jada,
greh, sen njegovu-smrt i bedu-preteču
smrti. Dužnost tužna, al'predmet ne manje
herojskiji nego srdžba okrutnoga
Ahila dok vija svoga dušmanina,
koji, bežeć', triput zid Troje optrča,
ili bez Turnusa porad Lavinije
preverene, ili gnev Neptuna ili
Junone što tako dugo proganjaše
Grka i Citere sina-ako mognem
dobit'stil pogodan od moje nebeske
pokroviteljice što se udostoji
i bez preklinjanja da me posećuje
noću i kazuje usnulome, ili
bez imalo truda nadahnjuje moje
nepredumišljane stihove. Jer meni,
što dugo prebirah i prekasno počeh,
najvećma se predmet ovaj dopadaše
za pesmu herojsku: od prirode nisam
naklon opevanju ratova, dosada
smatranih jedinim predmetom herojskim-
majstorstvo pretežno u čerečenjima
vitezova mitskih, uz opustošenja
dosadna i duga i u izmišljenim
bojevima (znatno vrlija istrajnost
trpljenja i muke junačke ne behu
opevane), ili pak opisivanju
utrka i igri, sudara opreme,
štitova slikanih, znamenja gizdavih,
haša i hatova, rahta i takuma
sjajnih, vitezova dičnih na megdanu
i turniru, najzad ceremonijalnih
gozbi u dvornici, koje trpeznici

i upravitelji dvora opslužuju.
Zanatska veština ili službovanje
bedno nisu ono što ličnosti ili
spevu s pravom daje herojsko nazvanje.
I meni, u tome ni veštom ni revnom,
preostaje tema uzvišena, sama
po sebi dovoljna da uzdigne ovo
nazvanje, sem ako neko pozno doba,
hladna klima ili godine sumorne
ne snužde mog leta naum: to su kadri
preveć-bude l' moje sve, a ne i one
koja ga ponoći mome sluhu pruža.
Sunce beše zašlo, a za njim i zvezda
Hesperus, čija je služba da dovodi
na Zemlju sumračje-gospodara veka
nedugog međ' danom i noći, i već se
s kraja na kraj noćne hemisfere vidik
pokri naokolo velom-baš tada se
odvažno povrati Satana, što beše
nedavno umak'o iz Raja pred pretnjom
Gavrilovom, sada znatno iskusniji
u smišljenoj zlobi i prevari, rešen
na razur čovekov, uprkos još težem
što ga može snaći. On lećaše noću
i sred noći dođe iz obilaženja
Zemlje, čuvajuć' se dana, jer Urijel
namesnik na Suncu, spazi kad on uđe
i heruvimima što stražu držahu
skrenu pažnju. Otad progonjen, obuzet
jadom, plovio je bez prestanka sedam
noći sa tminama. Triputa okruži
nebeski polutar, četiriput srete
kola noći, s pola na pol prelazeći
obadva kolura. A osme se vrati
sa suprotne strane ulaza i straže
heruvimske. Kradom nadje neposumnjan
prolaz: tu bejaše mesto koje više

ne postoji-premda prvom greh, ne vreme,
izvrši promenu-gde se u podnožju
Raja Tigris pod tlom u ponor survav'o,
potom delom ukraj drveta života
izbij'o k'o vrelo. Satana zaroni
s rekom i s njome se uzdiže, obavit
maglom uzdižućom, a zatim potraži
gde bi se smestio u potaji. Dotad
od Edema more i kopno pretraži
preko Ponta, baru Meotis, pa uprav
iza reke Oba, a nadole uprav
sve do Antartika i uduž na zapad
od Oronta pa do Darijena, gde je
okean pregradjen, odatle do zemlje
gde Gang i Ind teku. Tako prokrstari
kuglu, pretražujuć' pažljivo. I s pomnjom
dubokom svakog je stvora osmatrao,
koji bi od sviju mog'o najzgodnije
posližit' njegovoj podvali. I nađe
da u svim poljima nema životinje
tako dovitljive kao što je zmija.
Neodlučan, posle razmatranja dugog,
misli premećući, konačnim rešenjem
izabra prikladan sud-najprikadnije
čedo prevarnosti, da u njega udje
i svoje uplive mračne da sakrije
i od najoštrijeg pogleda: jer niko
ne bi primetio u podmukloj zmiji
nikakve sumnjive ujdurme, da one
potiču iz uma i iz urođenog
lukavstva njezinog, što bi, primećeno
kod makoje druge životinje, moglo
da porodi sumnju o demonskoj moći
delatnoj u njojzi mimo poimanja
zverinjeg. Tako se on reši, ali se
najpre strast njegova, nadošla od jada
nutarnjih, ovako izli u jadanje:

"O, Zemljo, koliko Nebu ličiš, ako
čak i u prevazi nisi-dostojnije
sedište bogova, budući gradjena
zrelijim smišljanjem, uz popravku onog
što je zastarelo! Jer kakav bi to Bog
posle boljeg hteo gore da sagradi?
A zemaljsko Nebo i druga nebesa
svetlonosna koja oko njega plešu,
čak ti svoja sjajna svetila uslužno
nose-svetlost povrh svetlosti jedino
za tebe, kako se čini, zbirajući
u tebi sve svoje zrake dragocene,
dejstva posvećenog. K'o što je u Nebu
Bog središte-al' se širi na sve, tako
i ti u središtu od svih onih lopti
primaš. U tebi se-ne u njima, njina
sva poznata svojstva javljaju plodnima
u travi, rastinju i plemenitijem
radjanju stvorenja oživotvorenih
postupnim životom rastenja, razuma,
čula-u čoveku svega tog sabranog.
S kakvom bih te slašću ja prokrstario.
kad bih bio kadar da u bilo čemu
uživam-u ljupkom smenjivanju brda,
dolina i reka, šumica i polja,
čas kopna, čas mora, obala šumama
okićenih, stena, špilja i jazbina!
Al' ni u čem tome ja niti staništa,
niti ubežišta nalazim! I štogod
više oko sebe radosti zapažam,
utoliko veće mučenje u sebi
osećam, k'o da sam mrsko nastanište
suprotnosti. Nema dobra koje ne bi
zlom postalo meni, a na Nebu moje
stanje još bi gore bilo! Al' ne težim
boravit' ni ovde, niti pak na Nebu,
sem k'o nadmoćniji od nebeskog Višnjeg.

Nema nade da ću onim čemu težim
postat' manje jadan-ali da bar druge
učinim takvima k'o sâm što sam, premda
zbog tog na me gore nevolje padaju!
Jer ja u rušenju jedino nalazim
nešto olakšanja mojim zamislima
nemilosnim. Tako razurivši njega
ili ga zadobiv za ono što može
da ostvari propast konačnu njegovu,
za kog je sve ovo stvoreno-sve ovo
brzo će ga sledit', k'o za nj' ulančano
u sreći i jadu. Dakako, u jadu!
Pa nek' se rušenje prostre nadaleko!
Meni će jedinom pripast' slava medju
silama paklenim, jer ću ja u jednom
danu nagrditi što je on-Svemoćnim-
nazvan doterivo bez prestanka sviju
šest dana i noći, a ko zna koliko
pre toga smišljao-premda ne pre, možda,
no što ja u jednoj noći oslobodih
ropstva neslavnoga skoro dobru polu
anđelskih nazvanja i proređenijom
ostavih gomilu obožavaoca
njegovih. A on se, da bi osvetio
sebe i da svoje mnoštvo okrnjeno
nadoknadi-bilo što će već istroši
ona moć davnašnja njegova da dalje
sazdaje anđele (ako su iole
njegovo sazdanje), bilo da nas jače
najedi-odluči, da baš u prostoru
našemu uskori stvorenje od zemlje
sastavljeno, da ga obdari i da ga
uzdigne iz tako niske sastavine,
pljačkom Neba, pljačkom nas samih! Što reši-
to uradi: stvori čoveka i za nj' ga
on sagradi ovaj svet veličanstveni
i Zemlju njegovo stanište, oglasi

njega gospodarem i njemu u služu-
o, nedoličnosti!-podloži anđelska
krila i ognjene sluge da stražare
i o teretu se zemaljskom staraju!
Budnosti se njine bojim i da bih je
izbegao, ja se, ovako umotan
u maglu ponoćnog isparenja, mračan
vučem, zavirujuć' u svaku šikaru
i džbun, gde bih mog'o slučajno pronaći
zmiju uspavanu, da u vijugavim
njenim prevojima sakrijem i sebe
i namere mračne koje sobom nosim.
Da gnusnog li pada! Ja što se nedavno
borih s bogovima da bih visočije
no iko sedeo, sad u životinji
da sebe skučujem i da se sa sluzi
životinjskom smešam-da otelotvorim
i poživotinjim ovu esenciju
što je k visinama božanstva stremila!
Al' dokle sve neće da se slavoljublje
i osveta spuste? Ko teži visini,
mora i da puzi isto tol'ko nisko
koliko visoko beše uzleteo,
pre ili kasnije izložen stvarima
najnedostojnijim. Osveta, premda je
u početku slatka, ubrzo se gorka
osvetniku vraća. Pa neka! Ne marim,
samo neka padne, dobro naperena,
buduć' visočije ne mogu doseći,
na njega, drugoga koji izaziva
moju zavist-na tog novog miljenika
nebeskog, čoveka od gline, prkosa
čedo, koje njegov tvorac iz prašine
diže da nas više srdi! Kad je tako,
najbolje se prkos prkosom izgoni!"
    On to reče, pa kroz svaki čestar, vlažni
ili suvi, kao crna magla nisko

puzeći, nastavi ponoćno traganje
gde bi najpre naš'o zmiju. Uskoro je
nadje u snu tvrdom, samoskolutanu
u splet okruglina mnogobrojnih, s glavom
u sredini, dobro snabdevenom veštim
lukavstvima, al' još ne u tmini stravnoj
ili rupi mračnoj, niti još opasnu,
već ona nestrašna i neustrašena,
spavaše na travi rudoj. Demon uđe
kroza njena usta i dokopavši se
u srcu il' glavi njenih čula skotskih,
brzo je zadahnu delanjem razumskim.
Al' ne poremeti njen san, u potaji
čekajuć' dolazak zore. Već zarude
u Edemu svetlost sveta na mokrome
cveću, što jutarnjim svojim mirisima
odisaše, kada sa Zemlje-velikog
oltara, sva živa bića odašilju
tihe hvale tvorcu i ispunjavaju
njegove nozdrve mirisom prijatnim.
Iziđe par ljudski i pridruži svoje
govorno divljenje horu svih stvorenja
lišenih govora. Svršiv to, uzeše
udela u času svitanja, najboljem
za najprijatnije mirise i daške.
I prisan razgovor potom povedoše
kako da tog dana najbolje obave
rastući posao: jer njihov posao
znatno premašaše prilježnost dva para
ruku u toliko prostranome vrtu.
Prva Eva poče svom mužu ovako:
"Adame, moramo još mnogo raditi,
još uvek gajiti cveće i sadnice
i trave da ovaj vrt mi uredimo-
prijatni zadatak nama naloženi.
Al' dok nam još ruku ne pomogne, raste
pos'o oko kog se paštimo, previše

obilan zbog naše ograničenosti:
ono što mi obdan kao pregolemo
krešemo, vežemo il' proredjujemo
i podupiremo-to se posle noć-dve
rastenjem obesnim potsmeva, težeći
da zadivlja. Stoga sad ti svetuj, ili
čuj kakve se misli u mojoj pameti
prvi put javiše: podelimo naše
poslove! Ti idi kuda te tvoj izbor
vodi, ili gde si najviše potreban-
bilo da orlove nokte svaješ oko
drveta ovoga ili da upraviš
veranje bršljana kvačljivog, a ja ću
dotle u bokoru onih mladih ruža,
s mirtom izmešanih, već nać' šta do podne
da sređujem. Jer dok biramo naš pos'o
tako da smo sav dan blizu jedno drugom-
čemu se čuditi, budući tako blizu,
što nam se upliću pogledi i smešci
il' nas na razgovor uzgredni navodi
nov predmet, što dnevni naš pos'o prekida,
te tako premalo radimo, iako
rano počinjemo, pa i čas obeda
takodje dolazi trudom nezaslužen!"
    Adam joj ovako nežno odgovori:
"O, jedina Evo, družice jedina,
meni nesravnjivo draža od svih živih
stvorenja, ti dobro predloži, dobro se
posluži mislima, kako bismo mogli
da mi obavimo što bolje posao
koji je Bog nama ovde dodelio,
a ja tebe moje pohvale lišiti
neću. Jer se ništa ne može u žene
ljupkije da nađe nego potsticanje
svog muža na dobra dela i staranje
o dobru svog doma. Ali nama nije
naš gospodar tako strogo naložio

rad što bi sprečav'o, kada nam zatreba,
okrepljenje hranom ili povremenim
razgovorom-hranom duha, ili ovom
razmenom slađanom smeška i pogleda:
buduć' iz razuma osmesi izviru,
životinjama su sasvim uskraćeni,
i oni su hrana ljubavi. A ljubav
nije cilj najniži života ljudskoga!
Jer on nas ne sazda za rad mukotrpni
već za uživanje, a ovo pridruži
razumu. Te staze i senice cvetne
čak i ne sumnjaju da će ih s lakoćom
udružene naše ruke sačuvati
od zadivljalosti-toliko široke
koliko nam treba da se prošetamo,
dokle nam na pomoć uskoro ne stignu
mlađe ruke. Ali, ako tebe možda
toliko druženja zasićuje, ja bih
mogao pristati na otsustvo kraće.
Jer je ponekada samoća najbolje
društvo, a otsutnost kratkotrajna goni
na povratak slatki. Ali druge sumnje
mene spopadaju-da ti se od mene
odvojenoj neko zlo ne sluči. Jer znaš
sama na šta besmo mi upozoreni-
kakav dušman zlobni, zavideći našoj
sreći i za svojom očajavajući,
nastoji da nama napadom podmuklim
jad i sram zamesi. I, svakako negde
sasvim blizu, vreba sa pohlepnom nadom
da se svoje želje i najpogodnije
prilike domogne dok smo razdvojeni,
ne nadajući sa da nas udružene
obmane, kad jedno drugom u velikoj
muci može brzu pomoć da ukaže.
Bilo da je njegov naum najvažniji
da opovrgnemo svoju vernost Bogu

ili pomutimo ljubav supružansku,
koja može da zavist njegovu još više
podražuje nego sve blaženstvo koje
uživamo-bilo to il' nešto gore,
ne napuštaj vernu stranu što ti biće
dade i sada te zaklanja i štiti!
A ženi je vazda, gde opasnost ili
sramota vrebaju, i najbezbednije
i najdoličnije da stoji uz muža
što je čuva il' s njom najgore podnosi."
    A njemu Evino veličanstvo čedno,
k'o neko što voli, a uzvraća mu se
s malko oporosti, s ljupkom i ozbiljnom
mirnoćom odvrati: "O, sine nebeski
i zemaljski i sve Zemlje gospodaru,
ti me obavesti, a oslušnula sam
od anđela kad se opraštao-dok sam
stajala pozadi u kutku sklonitom,
vrativ se baš kad se sklapaše večernje
cveće-da imamo takvog dušmanina
koji teži da nas upropasti! Ali,
da ti posumnjati možeš u čvrstinu
moju prema tebi ili Bogu, radi
toga što imamo dušmanina kadrog
da je iskušava-nisam se nadala
da ću čuti! Ti se ne bojiš njegovog
nasilja, buduć' smo, takvi kakvi jesmo,
mi neprijemčivi-za bol i smrt, jer ih
možemo ne primit' ili pak odbacit'.
Ti se, znači, bojiš njegove prevare
iz čega očito izlazi ne manji
tvoj strah da bi moju postojanu vernost
i ljubav njegovo varalaštvo moglo
da poljulja ili zavede! Adame,
kako takve misli nađoše skrovišta
u tvom srcu? Kako da krivo prosudiš
onu što je tebi neizmerno draga?"

Adam joj odvrati rečima melemnim:
"O ti, kćeri Boga i čoveka, Evo
besmrtna-jer takva jesi, budući si
netaknuta grehom i krivicom! Ja ti
ne svetujem radi sumnjanja u tebe
da ne otsustvuješ iz mog vida, nego
da bi se izbeg'o i sami pokušaj
koji bi naš dušman kanio. Jer onaj
koji kuša, makar uzaludno, ipak
kušanog poškropi sramotom prljavom,
držeći da mu je vernost pokvarljiva
i nejaka protiv kušanja. Ti bi se
s prezrenjem i srdžbom sama uvredila
na ponude grešne, makar i bez dejstva
bile. Nemoj, dakle, rđavo shvatiti,
ako se ja trudim od tebe samotne
da otklonim takvu bruku, koju dušman
protivu nas dvoje istodobno, premda
smeo, teško će se drznut', il' ako se
drzne-ja ću prvi biti na udaru.
Nemoj potcenjivat' pritvorno lukavstvo
i zlobu njegovu! Mora biti da je
prepreden taj što je mogao zavesti
anđele-ne misli da je pomoć drugih
suvišna! Ja primam uplivom pogleda
tvoga pojačanje u vrlini svakoj.
Tebi na pogledu bio bih mudriji,
oprezniji, jači, ako mi zatreba
oslonac spoljašnji. Stid, dok me ti gledaš-
stid da bih mogao da budem nadvladan
ili pak prevaren, sve bi krajnje snage
moje probudio i probuđene ih
združio. A zašto ti u sebi čuvstvo
slično ne osećaš kad sam ja prisutan
i kušanje biraš sa mnom, ponajboljim
svedokom vrline tvoje prokušane?"
Tako kućnik Adam zboraše u svojoj

brizi i ljubavi bračnoj. Ali Eva,
smatrajući da se njezina iskrena
vernost po zasluzi ne ceni, s umilnim
naglaskom ovako odgovor obnovi:
"Ako je to stanje naše-da živimo
tako, u uzani opseg zatvoreni
dušmanom nasilnim ili prepredenim,
a da pojedince nismo obdareni
odbranom jednakom gdegod ga sretnemo-
kako da budemo srećni u stalnome
strahu od zla! Al' zlo pre greha ne stiže.
Naš dušman kušanjem-prljavom procenom
svojom čestitosti naše, jedino nam
prkosi: njegova prljava procena
ne lepi sramotu na naš obraz, nego
vraća prljavštinu na njega samoga.
Radi čega, dakle, da ga se klonimo
il' da se bojimo od njega-mi koji
pre čast dobijamo dvostruku od takve
lažno potvrđene u-misli njegove,
a od dogadjaja samog postižemo
svoj mir unutarnji i naklonost Neba,
našega svedoka? A šta su vrlina,
vernost, ljubav, ako nisu isprobane
same, bez podrške pomoći spoljašnje?
Ne sumnjajmo, dakle, da premudri tvorac
ostavi toliko neusavršenim
naše srećno stanje da ne obezbedi
nas i pojedinačno i skupa! Nije li
tako-tad je krhka sreća naša, a Raj
nije Raj ako je tako nezaštićen!"
Adam joj ovako žustro odgovori:
"O, ženo, sve stvari najbolje su takve
kakve ih je volja Božja odredila!
Njegova tvoračka ruka ne ostavi
ništa ni manjkavo ni nesavršeno
od svega što stvori, kamoli čoveka,

il' ma šta što može da njegovo srećno
stanje obezbedi, stanje obezbedi
protiv sila spoljnih. U njemu se samom
opasnost nalazi, al' se i u vlasti
njegovoj nalazi: protiv svoje volje
on zlo prihvatiti ne može. No Bog mu
ostavi slobodnu volju-slobodan je
da posluša štogod on hoće. A razum
sazdade ispravnim, al' mu zapovedi
da se dobro čuva i da uvek bude
na straži da ne bi, iznenađen nekim
lepim vidom dobra, zapoved'o krivo
i pogrešno volju obaveštavao
da uradi što Bog izrično zabrani.
Združuje nas, dakle, ljubav nežna, a ne
podozrenje-često treba jedno drugo
da to potsećamo. Biće nam je čvrsto,
ali je mogućno da skrenemo, buduć'
nije nemogućno da razum susretne
stvor neki naoko lep, od dušmanina
našeg podgovoren, pa padne u varku
nesvesno, ne držeć' stražu najstrožiju,
k'o što upozoren bejaše. Ne traži,
dakle, iskušenje! Biće bolje da se
od njega uklanjaš, a najpametnije
ako se od mene nikad ne odvajaš.
A iskušenje će doći netraženo.
Ti poslušnost svoju pre toga potvrdi-
želiš li potvrdit' svoju postojanost!
Jer ko bi, inače, mog'o za nju da zna
i jamči, videć' te još neprokušanu?
Ali ako misliš da nas netraženo
iskušenje može zateći oboje
neopreznijima nego što izgledaš
ti upozorena tako-onda idi!
Jer te ostajanje protiv volje većma
udaljava! Idi, u urođenoj ti

prostosrdačnosti! Sve svoje vrline
prikupi i na njih osloni se! Jer Bog
spram tebe izvrši dužnost-vrši svoju!"
Tako govoraše praotac ljudskoga
roda, ali Eva bi uporna-mada
pokorno, ipak mu zadnja odgovori:
"Prema tome, s tvojom dozvolom i tako
ja upozorena, poglavito onim
što tvoje poslednje razborite reči
samo dotakoše-da će iskušenje,
kada je najmanje traženo, zateći
možda nas oboje mnogo manje spremnim-
voljnije odlazim, ne očekujući
preveć da će tako gordi neprijatelj
najpre potražiti slabijeg. Ako je
on sklon tome-njegov neuspeh će da ga
većma osramoti!" To rekavši, ona
nežno svoju ruku izvuče iz ruke
muževljeve i k'o laka nimfa šumska
oreada ili driada, il' neka
iz pratnje Delije-krete se ka gaju.
Al' samu Deliju nadmašaše hodom
i boginji slična držanjem, iako
ne beše k'o ona oružana lukom
i tobolcem, nego takvim povrtarskim
alatom kakvoga uobliči gruba,
još od vatre čedna veština, il' kojeg'
doneše anđeli. Tako ukrašena
ona ponajviše ličaše Palesi
il' Pomoni kada beža od Vertumna,
ili pak Cereri u prvome cvetu,
još devici, pre no Prozerpinu ima
s Jovom. Njegov pogled s nasladom je dugo
i žarko sleđaše, al' priželjkujući
jače njen ostanak. Često joj ponavlja
nalog da se brzo vrati, a ona mu
isto tako često obećava da će

do podne se vratit' u senicu i sve
stvari u najbolji red dovesti, radi
podnevnog obeda ili popodnevnog
počinka. O, Evo, nesrećna, koliko
grešiš, koliko se varaš sanjareći
o povratku svome! Da naopaka li
slučaja! Od časa tog ti nećeš naći
nikada u Raju slatkoga obeda,
niti spokojnoga počinka! Takva te
zaseda, skrivena u ljupkome cveću
i senki, čekaše s paklenom pakošću,
spremna da preseče tvoj put i vrati te
natrag, opljačkav ti nevinost, blaženstvo
i vernost! Jer tada, već otkad zabele
zora, dušman-zmija obična izgledom,
beše stig'o u svom traganju na mesto
gde mu izgledaše da će najpre naći
jedini par ljudskog roda, al' u njima
uključenu vrstu čitavu-plen njegov
naumljeni. On ih tražaše po polju
i šumi gde kite gaja ili bašte
behu uređene prijatnije, predmet
njihovog staranja il' sađenja, radi
uživanja. Pokraj vrela il' potoka
hladovitih, on ih tražaše oboje,
al' žuđaše da kob njegova pronađe
Evu odvojenu. On žuđaše,
ali bez nade u ono što se tako retko
slučuje. I tada, po njegovoj želji,
premašujuć' nadu njegovu, uvreba
Evu odvojenu, gde staja obvita
oblakom mirisa, napola primetna-
tako gusto ruže bokoraste svuda
oko nje buktahu, često se saginjuć'
da podupre svaki cvet stabljike tanke,
čije glavičice, iako vesele,
bledocrvenkaste, azurne, purpurne

il' zlatom prskane visahu klonulo,
još nepoduprte. Veziva ih nežno,
vrpčicom od mirte, pri tom i ne hajuć'
da je ona sama, iako najlepši
cvet nepoduprti, toliko daleko
od svoje potpore najbolje, a bura-
tako blizu. On se pobliže privuče,
prošav mnoge staze najvelelepnije,
zakrivene kedrom, borom, palmom, katkad
uzvijan i smeo, čas skriven čas vidljiv
u gustotkanome šibljaku i cveću
što obe ivice opervazivahu-
rukotvori Eve: mestašce divnije
nego bajoslovni vrt oživljenoga
Adonisa ili slavnog Alsinoja,
domaćina sinu staroga Laerta,
ili onaj stvarni, gde se milovaše
mudri car sa svojom divnom egipatskom
nevestom. Mesto ga veoma zadivi,
a ličnost još više. K'o što čovek, dugo
zatvoren u gradu mnogoljudnom, čije
sabijene kuće i kloake kuže
vazduh, išetavši letnjeg jutra da se
nadiše sred ljupkih obližnjih majura
i sela, iz svake stvari koju sretne
poima nasladu: iz mirisa žita,
trave pokošene, marve, mlekarnika,
iz svakog prizora i zvuka seoskog,
a posreći li se da korakom nimfe
prođe lepa deva, ono što izgleda
njemu dopadljivim, zbog nje mu se sada
još više dopada, ona ponajviše,
sažimajuć' svojom pojavom sve slasti:
takvo uživanje i zmiju obuze,
dokle posmatraše to parče tla cvetnog,
ljupki kutak Eve-tako ranorane,
tako usamljene. Njen lik anđeoski

i nebeski, ali ženstven i nežniji,
njena ljupka čednost, svaki stav u kretnji
ili najsitnijoj radnji prestraviše
zluradost njegovu i blagom otmicom
lišiše nasilnost njegovu nasilnog
nauma što sobom nosaše. U tom se
časku zloduh nađe od zla vlastitoga
odvojen i neki trenutak ostade
dobrom ošamućen-obezoružanog
dušmanstva, lukavstva, zavisti, osvete
i mržnje. Al' Pak'o žestoki što uvek,
čak i usred Neba, u njemi buktaše,
ubrzo okonča nasladu njegovu,
kinjeći ga sada utoliko više
ukoliko više zapazi milina
za nj' neizumljenih. Zatim on ubrzo
iznova prikupi mržnju i radosno
dočekav sve svoje misli zlokovarne,
ovako otpoče da se podjaruje:
"Kud me odvedoste, misli? I kakva me
prinuda ubava toliko zanese
da zaboraviti mogoh ono šta me
ovamo dotera? Mržnja, a ne ljubav,
niti nada u Raj mesto Pakla-nada
da ovde okušam uživanja, nego
da sva uživanja razurim, sem onog
koje je sam razur. A sve ostale su
radosti za mene izgubljene! Stoga,
da ja ne upustim da umakne zgoda
što se sada smeška! Eno žene same,
zgodno izložene svakom poduhvatu!
Muž njezin-ja vidim daleko okolo-
nije u blizini: moram mnogo da se
klonim višeg uma i snage njegove!
Hrabrosti ohole i polubogovski
građenih udova, premda od zemaljske
smese-neprijatelj ne baš neopasan!

Od ranjavanja je izuzet-ja nisam!
Toliko me Pak'o unizi i muke
oslabiše, prema onome što bejah
na Nebu! Ona je lepa, baš božanski
lepa-podobna je za ljubav bogova!
Nije strašna, mada ima u ljubavi
i lepoti strave, ako im se s jačom
mržnjom ne pristupa, s mržnjom jačom kad se
u privid ljubavi valjano preruši:
put kojim sad krećem rad propasti njene."
    Tako govoraše dušman ljudskog roda,
zli stanar u zmiju zatvoren, i put svoj
ka Evi prosledi, al' ne ševrdavim
vijuganjem i k'o dotad ničke po tlu,
no na zadnjem delu, na kružnoj osnovi
uvoja uznetih, što uvojem iznad
uvoja dizahu splet ustalasani,
s visokim roščićem i alem-očima
na glavi i vratom k'o od uglačanog
zelenkastog zlata, uspravljenim isred
njenih kružnih omči, koje talasavo
po travi plovljahu. Beše dopadljivog
i ljupkog izgleda-otada se nikad
ljupkija ne vide u zmijskome rodu,
ni one u koje bog se preobraća
u Epidauru, a u Iliriji
Kadmus s Hermionom, niti one što se
u njih pretvoriše Jov amonski ili
kapitolski-onaj s Olimpijom, ovaj
pak sa onom koja rodi Scipiona,
veličinu Rima. Najpre okolišnom
putanjom-ko neko što teži pristupu,
al' se pribojava da ne smeta-svoj put
prokrči sastrance. Kao što brod kojim
krmani vešt krmar, blizu rečnog ušća
ili rta, često toliko zakreće
i premešta jedra koliko se često

vetar menja-ona tako vrludaše
i pritom od svoga repa vijugavog
uviješe mnoge uvojke nemirne
na pogledu Eve, da primami njene
oči. Zaposlena, Eva ču šuštavog
lišća zvuke, ali ne obrati pažnju,
već obikla da se svuda po poljima
pred njom životinje sve igraju, na zov
njezin poslušnije no preobražena
krda na zov Kirkin. Već smelija sada,
zmija i nezvana stade pred nju, ali
kao zadivljeno piljeći. Počesto
vrckajući repom, ona povijaše
gordi roščić i vrat glatko gleđosani
i liskaše po tlu gdegod Eva stupi.
Njen ljubak, nem izraz najzad skrenu Evin
pogled da primeti njenu igru. Ona,
radosna što pažnju njezinu privuče,
ovako jezikom-zmijskim k'o organom,
ili potiskujuć' vazduh da govoru
liči, poče svoje pritvorno kušanje:
"O, gospodarice najviša, nemoj se
čuditi-ako si uopšte to kadra,
ti koja si sama čudo! Pogotovu,
ne naoružavaj prezirom svoj pogled-
to Nebo nežnosti, rasrđena što ti
ja tako prilazim i što nezasito
piljim ja ovako samcita, a niti
zazirem od lika tvoga uzvišenog,
još uzvišenijeg tako na osami!
Sušta, najdivnija sliko tvoga divnog
tvorca! Sva stvorenja živa u te pilje,
sve stvari k'o poklon tebi pripadaju
i obožavaju nebesku lepotu
tvoju, sa zanosom u nju gledajući!
Tek bi tamo bila najviše gledana
gde bi bila od svih i obožavana!

Al' tu, ko te vidi u tom ograđenom
i neobrađenom prostoru i među
tim životinjama-tim gledaocima
i grubim i tupim da uoče makar
pola onog što je u tebi prekrasno,
sem jednog jedinog čoveka. A šta je
jedan za te koju treba da gledaju
baš kao boginju medju bogovima,
da obožavaju i služe anđeli
bezbrojni, k'o pratnja tvoja svakodnevna?"
Tako krasnoreči i uvod svoj zglasi
kušač. Prokrčiše put reči njegove
u Evino srce, iako se ona
govoru veoma začudi. Najpisle,
zapanjena, ovo k'o odgovor reče:
"Šta to znači? Jezik životinje zborom
ljudskim da govori i misao ljudsku
da izrazi! Držah da su životinje
bar ovoga prvog lišene-jer Bog ih
na dan njihovoga stvaranja sazdade
nemim za sve zvuke jasno razgovetne.
Što se drugog tiče-dvoumim se, jer se
u očima njinim i u postupcima
često pojavljuje mnogo razumnosti.
Znam te, zmijo, kao najdovitljiviju
životinju u svim poljima, al' ne znah
da si i govorom ljudskim obdarena!
Ponovi to čudo, dakle, i ispričaj
kako si od neme dospela do dara
govora i kako prema meni posta
naklona toliko iznad drugih vrsta
životinjskih, koje gledam svakodnevno?
Ispričaj, jer takvo čudo opravdano
odgovarajuću pažnju iziskuje."
Pritvorni joj kušač ovo odgovori:
"O, presvetla Evo, carice ovoga
sveta prekrasnoga, meni je ugodno

da tebi ispričam sve što zapovediš,
a i pravično je da budeš slušana!
Sprva bejah kao druge životinje
koje pasu travu izgaženu, misli
kukavnih i niskih k'o što beše hrana
moja. Ništa drugo ja ne razlikovah
do hrane i pola, niti shvatah išta
uzvišeno, dokle, švrljajući jednog
dana po poljani, slučajno ne spazih
u daljini drvo ubavo, krcato
plodovima skladnih, najdivnijih zlatnih
i rumenih boja. Privukoh se blizu,
da pogledam. A tad iz granja poduhnu
sladokusni miris, toliko prijatan
prohtevu za jelom da očara moje
čulo jače nego miris najslađega
morača il' sise ovce ili koze,
kapljuć' izvečeri mlekom koje jagnjad
il' jarad, zaneta igrom, nisu stigla
da odoje. Da bih utolila živu
želju koju imah da kušam te divne
jabuke, odlučih da ja ne oklevam:
tako me najednom žestoko gonjahu
moćni potstrekači-glad i žeđ-mirisom
onoga zamamnog ploda podjareni.
I ja, ne časeći, obavih se oko
stabla mahovinom obraslog, jer grane,
iznad tla visoko, tražile bi tvoje
ili Adamovo krajnje propinjanje.
Okolo drveta, gledeći, stajahu
druge životinje sa sličnom pohlepnom
željom i zavišću, ali ne mogahu
doseći. Dospevši već usred drveta,
gde toliko blizu visaše obilje
zavodljivo, ja se baš ne ustručavah
da berem i jedem dosita-jer do tog
trenutka ne nađoh takove naslade

u jelu i piću. Najzad zasićena,
ubrzo u sebi opazih promenu
čudesnu do stupnja razuma u mojim
moćima nutarnjim, a uskoro potom
zadobih i govor, premda se u ovom
obliku zadržah. Otad se mislima
dadoh u duboka i u uzvišena
razmatranja i sa umom obuhvatnim
posmatrah sve stvari vidljive u nebu,
u vazduhu ili na Zemlji-sve stvari
i lepe i dobre. Al' sve što je lepo
i dobro-ja videh sabrano u tvojoj
pojavi božanskoj i sjaju nebeskom
čari tvojih! Nema te lepote što bi
tvojoj bila ravna ili joj sledila!
To me baš i nagna-makar nametljivu
možda-da pristupim i da netremice
u te gledam i da obožavam tebe,
s pravom obznanjenu vladarkom svemira
i gospodaricom svih stvorenja živih!"
Tako zbori duhom spopadnuta zmija
lukava, a Eva još začuđenija,
ne baš obazriva, ovako odvrati:
"Zmijo, preterano tvoje veličanje
dovodi u sumnju vrline tog ploda,
prvom oprobane na tebi. No reci,
gde raste to drvo? Koliko daleko
odavde? Jer mnogo i različno božje
drveće u Raju raste, nama i sad
neznano-takvo se izobilje nudi
našemu izboru da ostaje grdna
zaliha plodova netaknutih, koji
neprestano vise nekvarljivi dok se
ne narodi ljudi za njine zalihe
i dok više ruku ne pomognu da se
priroda svojega roda rastereti."

Njoj će, zadovoljna i srećna, podmukla
guja: "O, carice, put je lak i kratak-
iza drvoreda mirti, po ravnici,
tik kraj vrela čim se razmine čestarak
rascvale izmirne i balsama. Ako
odobravaš da ja tvoj putovođ budem,
mogu da te tamo ubrzo odvedem."
"Pa, vodi me," reče Eva. A zmija se,
predvodeći, vrlo brzo kolutaše
u petljama, čineć' da uvito liči
pravom-tako na zlo brza! A nadanje
podiže i radost obasja njen roščić.
K'o kada se vatra bludeća, sazdana
od pare uljane koju noć zgušnjava
i otsvud hladnoća opseda, kretanjem
u plam raspaljuje-u čem često, kažu,
sudeluje neki zli duh-te lebdenjem
i razbuktavanjem varljive svetlosti
zapanjenog noćnog putnika zavodi
s njegovoga puta u bare i blata,
često u jezerce ili vir, da tamo
potone, nestane, daleko od svake
pomoći-baš tako posjajkiva drska
zmija, u obmanu vodeć' Evu, našu
majku lakovernu, ka zabranjenome
drvetu, korenu sviju naših jada.
Smotriv ga, vodiču ovo Eva reče:
"Zmijo, mogli smo se proć' bez dolaženja
ovde-neplodno je za me, premda ovde
ploda izobila ima! Nek pri tebi
ostane svedodžba njegovih odlika,
doista čudesnih ako uzrokuju
takve posledice! Al' s ovog drveta
mi nit' smemo taći niti okusiti!
Tako zapovedi Bog i tu zapovest
ostavi k'o s Neba glas poslan jedini.
U svemu ostalom mi po svom zakonu

živimo: naš razum-za nas je naš zakon."
Kušač joj pritvorno odvrati: "Zaista?
Bog je, znači, rek'o da ne smete jesti
plodove s drveta svih u vrtu ovom-
a obznani da ste svemu gospodari
kako u vazduhu tako i na Zemlji?"
A njoj će ovako Eva, još bezgrešna:
"Mi možemo jesti plodova sa svakog
drveta u vrtu, ali je o plodu
ovoga drveta divnog iz sredine
vrta Bog kazao: Ne smete ga jesti,
niti ga dotaći, da ne bi umrli."
Jedva ona, premda kratko, izgovori,
a-već odvažniji-kušač, al' s prividom
ljubavi i žara k čoveku i ljutnjom
na krivdu čoveku, preuze ulogu
novu i, k'o besom nagnan, zanjiha se
nemirno, a ipak dolično, dignuv se
rad delanja, kao da neku veliku
stvar počinje. K'o kad u davnini kakav
glasovit besednik u Atini ili
u Rimu slobodnom, gde cvetaše-potom
nemo-besedništvo, usmeren ka nekom
cilju velikome, stajaše u sebe
sabran, dok mu svaki delić, pokret i čin
svaki pridobija slušače pre zbora,
katkad počinjaše vrhuncem zanosa,
kao da njegova revnost prema pravdi
ne podnosi da je uvod usporava-
tako pokrećuć' se, stojeć', ili uznet,
kušač sav usplamljen, ovako otpoče:
"O, sveta i mudra biljko, darodavko
mudrosti! O, majko saznanja, baš sada
ja potpuno jasno osećam u sebi
moć tvoju: ne samo uzroke svih stvari
da zapažam, nego i otkrivam pute
krajnjih pokretačkih sila, makoliko

smatrane mudrima! Kraljice ovoga
svemira, ne veruj tim strogim pretnjama
smrću! Vi nećete umreti! Kako bi
to mogli? Od ploda? On vam daje život
što k saznanju vodi! Od zastrašivača?
Pogledaj na mene, mene koja taknuh
i kušah, pa ipak i živim i život
postigoh srećniji no što mi nameni
sudba, jer se od svog udesa osmelih
visočije. A zar čoveku da bude
zabranjeno ono što je životinji
dopušteno? Zar će Bog svoj gnev razjarit'
zbog tako neznatnog prestupa? Neće li
radije pohvalit' vrlinu odvažnu
vas koje ni kazna k'o smrt obznanjena-
makar šta smrt bila-nije zastrašila
od vršenja onog što može da vodi
srećnijem životu-saznavanju dobra
i zla? Dobra-šta je od tog pravednije?
Zla-ako je stvarno ono što zlo jeste,
zašto ga ne saznat', da bi ga izbegli
lakše? Bog ne može da vam zbog tog udi
i pritom da bude pravedan! A ako
pak pravedan nije-Bog nije! I zato,
niti se plašite, niti poslušajte!
Jer vaš strah od smrti sam strah otstranjuje!
Zašto je to, dakle, zabranjeno? Zašto,
ako ne da bi vam strah uliv'o? Zašto,
ako ne da bi vas, obožavaoce
njegove, držao nisko, u neznanju?
On zna da će u dan u koji jedete
s njega, vaše oči po izgledu tako
jasne, ali ipak mutne, tada biti
sasvim otvorene, sasvim razbistrene,
a vi k'o bogovi, poznajuć' i dobro
i zlo k'o što oni poznaju. Da ćete
vi bit' ko bogovi, pošto sam ja kao

čovek, kao čovek u sebi-samo je
razmera prikladna: ja iz životinjskog
ljudsko, vi iz ljudskog bogovi. Takovi
možda ćete umret', svlačeć' ljudsko da bi
obukli božansko: smrt je čak poželjna,
iako stravična, budući' ništa gore
od toga ne može doneti. A šta su
bogovi, da čovek-u božanskoj hrani
sudelujuć'-ne bi mogao postati
k'o oni? Oni su stariji i tom se
prednošću koriste da nama uliju
kako sve potiče od njih. Sumnjam u to,
jer vidim da ova divna Zemlja, Suncem
zgrejana, donosi sve vrste, a oni-
ništa! Ako od nih sve stvari potiču-
ko saznanje dobra i zla u to drvo
zatvori, te onaj koji s njega jede,
smesta mudrost stiče bez dozvole njine?
Pa šta je tu grešno ako čovek znanje
tako stekne? Čime može vaše znanje
da naudi njemu, il' šta da to drvo
pruži protiv volje njegove ako je
sve njegovo? Il' je to zavist? Zar može
zavist da prebiva u srcu nebeskom?
Ovi, ovi a i drugi mnogobrojni
razlozi potrebu vašu potvrđuju
za tim divnim plodom. O, boginjo ljudska,
dohiti ga, dakle, i slobodno kušaj!"

On svrši, a reči njegove, puncate
lukavstva, prelako u srce Evino
prolaz zadobiše. Kao prikovanog
pogleda zuraše ona u plod, premda
i sam pogled na nj'ga mog'o bi zavesti,
a još u ušima njenim odzvanjahu
zvukovi njegovih reči uverljivih,
kako joj izgleda prožetih razumom
i istinom. Već se primače podnevni

čas, budeći žudnju pohlepnu za jelom,
pojačanu tako ukusnim mirisom
toga ploda, koji sa željom sad sklonom
da takne i kuša, saletaše njene
oči čeznutljive. Al' uprkos tome,
ona se isprva časak zaustavi,
ovako u samoj sebi premišljajuć:
"O, najbolji od svih plodova, premda si
čoveku uskraćen, vredan si divljenja
i svojstva su tvoja besumnje velika:
jer okušaj tebe, čeg' smo se predugo
klonili, u prvoj probi dade nemom
rečitost i jezik za govor nestvoren
nauči da hvale tebi izgovara!
Hvalu tvoju od nas ne skriva ni onaj
koji nam zabrani da te uživamo,
nazivajući te drvetom saznanja-
saznanja i dobra i zla. On nam brani
da te okusimo, ali ta zabrana
preporučuje te još više, budući
uključuje dobro i našu potrebu,
koje ti predaješ. Jer neznano dobro
zbilja je nemano, odnosno imano,
a ipak neznano-to je k'o da nije
nikako imano. Jasnije rečeno:
šta on zabranjuje osim saznavanja?
Zabranjuje dobro, zabranjuje mudri
da budemo! Takve zabrane ne mogu
da obavezuju! Al' ako nas najzad
smrt veže putama-kakva nam tad vajda
od naše slobode unutarnje? U dan
u koji jedemo ovog divnog ploda-
umrećemo: to je osuda nad nama!
Što ne umre zmija? Ona je kušala
i-živi, saznaje, razmišlja, razbira
i zbori, dotada bezrazumna. Zar je
smrt jedino za nas izumljena? Il' je

ova umna hrana, nama osporena,
pak životinjama samo namenjena?
Kanda samo njima! Al' ova jedina
životinja što je prva okušala
ne zavidi, nego s radošću prinosi
dobro nju zapalo-svedok nepobitan,
naklonjen čoveku, dalek od obmane
il' lukavstva. Čega, dakle, da se plašim?
Bolje reći, znam li u ovom neznanju
čega da se plašim-dobra i zla, Boga
il' smrti, zakona il' kazne? Tu raste
lek za sve-plod ovaj božanski prekrasan
očima, zamaman ukusu i kadar
da učini mudrim! Šta me, prema tome,
zadržava da ga dohitim i tako
istodobno i duh i telo nahranim?"

To rekavši, njena prenagljena ruka
dohiti plod u zlom času: ona ubra,
ona jede. Zemlja oseti pozledu,
a priroda u svom staništu, uzdahnuv
kroz sva dela svoja, znamenjem nesreća
obznani sve da je propalo. Natrag se
u šiprag otšunja zmija zločinačka:
to joj ne bi teško, jer Eva, sad sasvim
predana kušanju, ne gledaše ništa
drugo. Izgleda joj da nasladu takvu
dotada u plodu ne okusi, bilo
stvarnu il' maštenu, u iščekivanju
velikog saznanja, a nit' joj s pameti
silazaše da će postati boginja.
Ona se pohlepno, bez uzdržavanja
nasiti, ne znajuć' da smrt jede. Najzad
zasićena i k'o vinom uznesena,
čila i vesela, ovako sa samom
sobom zadovoljno poče besediti:

"O, vrhovno, vrlo, najdragocenije
od sviju drveta rajskih, obdareno

s moći da predaješ mudrost, sve dosada
zabito, zloglasno i s tvojim prekrasnim
plodom, prepuštenim da visi k'o da je
bez ikakvog cilja stvoren! Ali
otsad moja briga rana i dostojna
hvala, ne bez pesme, biće ti svakoga
jutra upravljene, a prepune grane
olakšane od tvog plodnoga tereta
što se svima nudi-sve dok se hranjena
tobom ne razvijem znanjem k'o bogovi
sveznajući, makar drugi zavideli
na onom što oni nisu kadri dati.
Jer da si dar njihov, ne bi tako ovde
raslo! Potom tebi dugujem stečeno
saznanje, vodiču najbolji! Da nisam
tebe sledovala, ja bih u neznanju
ostala! Ti mi put otvori i prustup
podari k mudrosti, iako skrivenoj!
A možda sam i ja skrivena: Nebo je
visoko, visoko i daleko da se
odande razbere svaka stvar na Zemlji,
a zabranitelja našega velikog,
bezbednog sa svima uhodama oko
njega, možda druge brige odvratiše
od stalnoga bdenja. Al' na koji način
da se pred Adamom pojavim? Hoću li
već sad da mu svoju promenu obznanim
i pružim da sa mnom svu sreću podeli?
Ili rađe-ne još, nego da zadržim
prednost saznavanja u vlasti vlastitoj,
bez sudeonika? I da tako dodam
ono što ženskome polu nedostaje,
da ljubav njegovu što više privučem
i učinim sebe još više jednakom,
a možda-stvar ne baš nepoželjna-katkad
nadmoćnijom. Ko je, budući podređen,
slobodan? To može biti dobro! A šta,

ako Bog primeti i smrt proistekne?
Tad me neće biti više i Adam će,
oženiv se drugom Evom, s njom da živi
u radosti, a ja-ugasla! Mora se
o smrti misliti! Baš zbog toga čvrsto
ostajem pri svome naumu: Adam će
sa mnom da podeli blaženstvo il' jade!
Ja ga tako nežno volim da sam kadra
s njim smrt kakvu bilo podneti, jer život
bez njega za mene-ne bi život bio."
To rekavši ona svoj korak okrenu
od drveta, al' se pre toga duboko
pokloni k'o moći koja obitava
u njemu i čije prisustvo u biljku
uli sok saznajni dobijen od pića
bogova-nektara. Adam u to vreme,
željno iščekujuć' da se ona vrati,
isplete od cveća najprobranijega
venac da ukrasi njezine uvojke
i njene radove poljske da kruniše-
kao žeteoci što običavaju
često sa kraljicom žetve. U mislima
svojim nadaše se radosti velikoj
i okrepi svežoj s povratkom njezinim,
tako opoznelim. Ipak, sluteć neko
zlo, često mu srce zebnja obuzima-
osećaše kako nepravilno bije.
Pođe joj ususret putem koji ona
izbra kad se jutros prvom rastadoše.
Morao je pokraj drveta saznanja
da prođe: srete je tamo kod drveta,
baš kad se vraćaše. U ruci joj sveže
utrgnuta grana najlepših plodova,
koji se, maškasti, smeškahu rasipljuć'
miris ambrozijski. Požuri se k njemu
s pravdanjem na licu k'o uvodom i k'o
potstrekom odbrane, koju ona zborom

voljno umiljatim ovako usmeri:
"Ne začudi li se zbog zadržavanja
moga, o, Adame? Ti mi nedostaja!
Vreme mi se dugim činjaše, lišenoj
tvojega prisustva. A ljubavni boli,
dosada neznani neće se ponovit',
jer nikada više ne kanim da probam
što tražih prenagla, neiskusna: patnju
zbog otsustvovanja od tvoga pogleda.
Ali beše čudan uzrok i biće ti
čudesnim da čuješ: ovo drvo nije,
kao što je nama obznanjeno, drvo
pogibeljno kad se okuša, a niti
ka zlu neznanome put otvara, već je
dejstva božanskoga te oči otvara,
čineć' bogovima one što kušaju!
I prokušano je takvim: mudra zmija,
neposlušna ili ne k'o mi sprečena,
jela je od ploda i nije umrla,
k'o što zaprećeno bi nama, već otad
obdarena glasom ljudskim i razumom
ljudskim-rasuđuje za divljenje! Mene
tako ubedljivo nagovori, da sam
takođe kušala i takođe našla
dejstva saobrazna: otvorenije su
moje oči, pre tog mutne, duša šira
i srce punije, a ja se uzdižem
ka božanstvenosti, koju poglavito
radi tebe tražih-bez tebe bih bila
kadra da je prezrem. Jer za me blaženstvo-
blaženstvo je ako ti imaš udela,
a nepodeljeno s tobom-jednolično
i naskoro mrsko. Zbog tog i ti kušaj,
da nas isti udes, radost ista združe
k'o i ljubav ista-da nas, ne kušaš li,
ne razdruži stupanj različit, a radi
tebe božanstvenost odbijem prekasno,

kad sudba ne bude više dopustila."
Tako, veseloga držanja, ispriča
Eva svoju priču, al' na obrazima
njezinim buktaše nemir. A međutim
Adam, čim obazna za kobni prekršaj
što Eva učini, stajaše začuđen,
bled i zaprepašten, dok ledeni užas
strujaše kroz vene njegove i svi mu
udovi klonuše. Iz omlitavele
ruke venac spleten za Evu, ispade
i ruže se, svenuv, prosuše. Stajaše
bled i onemeo, dok najzad ovako,
najpre za se, razbi svoj muk unutarnji:
"O, najlepše, zadnje i najbolje delo
Božjega stvaranja! O, stvore u kom je
nadmašeno sve što za oči il' misli
beše uobličit' mogućno-sve sveto,
dobro, ljupko, slatko il' božansko! Kako
zgubi sebe? Kako, s propašću nenadnom,
poružne, uvenu i već se predade
smrti? Bolje reći, kako na greh prista
i strogu zabranu prekrši? O, kako
sveti, zabranjeni plod da oskrnaviš!
Nekakva prokleta obmana dušmana
još neznanog tebe zavede, a s tobom
i mene razuri! Ja sam zasigurno
nauman da s tobom umrem! Kako mogu
živeti bez tebe? Kako se odreći
slatkoga druženja i ljubavi tvoje
spojenih s toliko ljupkosti-da opet
prebivam izgubljen u ovim šumama
zadivljalim? Da Bog stvori drugu Evu
i ja drugo rebro dadem-ipak ne bi
ti nikad nestala iz srca mojega!
Ne, ne, ja osećam da me vuče veza
prirodna: jer ti si kost kosti i telo
mog tela i od tvog udesa nikad se

moj razlučit' neće-u jadu il' sreći!"
Pošto to izreče, k'o neko obodren
posle strave grozne i poremećenih
misli, on ovako mirno, podajuć' se
onom što izgleda da mu leka nema,
svoje reči Evi iznova uputi:
"Presmelog se dela olako pothvati,
Evo pustolovna! I pogibelj grdnu
navuče, buduć' se ti drznu ne samo
očima pohlepno da žudiš plod ovaj
za uzdržavanje posvećen, nego ga
čak kuša, uprkos zabrani da taknut
bude. Al' ko može prošlost opozvati
ili učinjeno razvrgnuti? Ni Bog
svemoćni, ni sudba! Pa ipak, umreti
možda nećeš: možda delo nije tako
grozno sad, jer plod je pre kušan-prvo ga
zmija oskrnavi, prva ga učini
običnim i liši svetosti pre našeg
kušanja! A ipak, ona nije zbog tog
dosada umrla-još živi, štaviše,
kao što ti reče, postiže da živi
kao čovek, višim stepenom života-
moćni podstrek nama da ćemo kušajuć'
besumnje doseći i uspeh srazmeran,
koji mora da je u tome što ćemo
postat' bogovima ili anđelima
polubogovima. Ja ni pomisliti
nisam kadar da će Bog, premudri tvorac,
iako nam strogo preti, i doista
tako uništiti nas, glavna stvorenja
svoja, uzdignuta toliko visoko,
postavljena iznad svih njegovih dela
koja s našim padom, za nas i stvorena,
neizbežno pasti moraju, buduć' su
zavisnim sazdana. Ako će Bog tako
da ništi-samog će sebe izigrati:

gradi i razgrađuj i trud gubi! Ne baš
lepo poimanje Boga, koji, premda
moć njegova može ponovit' stvaranje,
ipak neće biti sklon da nas uništi,
da ne bi protivnik liko'o i rek'o:
Nepostojano je stanje sviju onih
koje Bog najvećma miluje! Ko može
dugo mu ugađat'? Najpre satre mene,
a sada rod ljudski: ko će bit' naredni?-
Povod za ruganje koji se ne daje
svom neprijatelju! Al' kako mu drago,
ja sam s tobom vez'o svoju sudbu, rešen
da istu osudu podnesem. Ako me
smrt s tobom združuje-smrt je što i život
za mene: toliko snažnom u svom srcu
osećam prirodnu vezu što me vuče
k mome vlastitome, mome vlastitome
u tebi, jer šta ti jesi-moje jeste!
Ne može se naše stanje razdvajati:
mi smo jedno, jedno telo, izgubim li
tebe-ja sam samog sebe izgubio!"
Tako govoraše Adam, a Eva mu
ovo odgovori: "Divne li provere,
sjajne li potvrde i uzvišenog li
uzora ljubavi neizmerne! To me
obvezuje da ne zaostanem! Ali
oskudevajući u tvom savršenstvu,
kako da dostignem, Adame, ja koja
dičim se iz tvoje da iziđoh drage
slabine i rado slušam kako zboriš
o sraslosti našoj-jednom srcu, duši
jednoj u oboma? Ti danas o tome
valjan dokaz pruži, izjavivši da si
rešen da podneseš sa mnom-rađe nego
da smrt ili nešto od smrti strašnije
rastavi nas, nežnom ljubavlju toliko
spojene-krivicu istu, zločin isti,

ako ikakvoga ima u kušanju
ovog divnog ploda, čija nam vrlina
(jer iz dobra dobro uvek se nastavlja)
pravce il' prigodom podari tu srećnu
proveru ljubavi tvoje, koja tako
uzorito ne bi inače nikada
bila znana. Da mi pade na um da će
ovaj moj pokušaj sledit' pretnja smrću,
sama bih podnela najgore i na te
ne bih uticala-rađe bih umrla
napuštena nego uvukla te u greh
za tvoj mir ubistven, pogotovu jer se
tako izvanredno maločas uverih
u tvoju toliko istinitu, vernu,
nesravnjivu ljubav. Ali ja dogadjaj
osećam drukčije sasvim: ne smrt, nego
život uvećani, oči otvorene,
nove nade, nova radovanja, ukus
toliko božanstven da sve slatko što je
pre dotaklo moje čulo naspram ovog
izgleda bljutavo i trpko. Po mome
iskustvu, Adame, slobodno okusi
a sav strah od smrti-nek vetrovi nose!"
Ona to izreče, grleć' ga i nežno
plačuć' od radosti, vrlo očarana
što on svoju ljubav tako oplemeni
te odabra da se radi nje izloži
srdžbi Božjoj ili smrti. U naknadu
(jer takva poročna povladljivost takvu
najlepšu naknadu zasluži) ona mu
rukom štedrom dade plod divni, privlačni.
On se ne dvoumi da jede, nasuprot
obaveštenosti boljoj-on ne beše
obmanut, već ludo savladan čarima
ženskim. Potrese se Zemlja u utrobi,
opet u mukama, a priroda pusti
drugi jek, nebo se zamrači i, gromom

gunđajuć', proplaka nekoliko tužnih
kapi na svršetku praroditeljskoga
smrtnog sagrešenja. Ne obziraše se
Adam dok se sasvim ne nasiti, niti
Eva pribojava da svoj greh raniji
ponovi i time što više ublaži
Adama ljubavnom družbom. Tako sada,
oboje k'o novim vinom opijeni,
u razdraganosti plovljahu, maštajuć'
da već osećaju kako božanstvenost
u njima razvija krila s kojima će
Zemlju prezret'. Al' taj plod prevarni najpre
sasvim drugo dejstvo ispolji: raspali
putenu požudu. Adam poče bacat'
na Evu pohotne poglede, a ona
da mu ih raspusno uzvraća.
Gorahu požudom, pa Adam ovako otpoče
da na milovanje Evu potstrekuje:
"Sad ja, Evo, vidim da si otmenoga
i tačnog ukusa: to nije mudrosti
neznačajan deo, buduć' svaki naum
mi podešavamo ukusu i nepce
razložnim zovemo. Ja te pohvaljujem-
ovaj dan si tako dobro pripremila!
Izgubismo mnogo naslade dok smo se
od ovog nasladnog ploda sustezali,
ne poznajuć' dosad naslade istinske
pri kušanju. Ako ima takve slasti
u stvarima što su nama zabranjene,
bilo bi poželjno da nam bude mesto
tog jednog drveta-deset zabranjeno!
Ali dođi, tako dobro okrepljeni
da se poigramo, k'o što treba posle
tako divne hrane! Jer tvoja lepota
nikada od onog dana kad te prvom
videh i oženih svim savršenstvima
ukrašenu, nije tako zapalila

ognjem moja čula, da s tobom uživam,
sada lepšom neko ikad-darežljivost
ovoga drveta prepunog vrlina!"
Tako on zboraše, ne sustežući se
ni pogledom niti milovanjem u svom
ljubavnom naumu, kojeg dobro shvati
Eva, čije oči streljahu zaraznim
ognjem. On je uze za ruku, vodeć' je,
veoma naklonu, k humki senovitoj,
gusto iznad glava zasvođenoj krovom
lisnatim. Cveće im bejaše ložnica:
ljubičica, čapljan, zumbul i dan-i-noć-
zemljino najmekše, najsvežije krilo.
Na tom mestu oni izobilno svoju
ljubav zasitiše i tu se ljubavne
igre naigraše-žig krivice njine
zajedničke, njinig greha utešenje,
dok ih ne savlada san blagi, umorne
od njine ljubavne igre. No uskoro,
čim izvetri snaga tog varljivog ploda,
što je razveselnom, blagom izmaglicom
lako potitrav'o okolo njihovih
duhova, zavodeć' u bludnju njihove
moći unutarnje, i čim ih ostavi
san teži, izležen iz isparavanja
neprirodnog, svesnim sanjanjem pritisnut-
oni ustadoše k'o iz nespokoja
i gledajući se ubrzo spoznaše
kako im se oči otvoriše, kako
duše zamračiše: čednost, što ih kao
veo zaklanjaše da zlo ne saznaju-
beše iščeznula. Istinsko uzdanje,
prirodna pravičnost i čast, napustiv ih-
nage ih prepusti grešnom stidu: stid ih
pokrivaše, ali odora njegova
samo ih još više otkrivaše. K'o što
ustade s kurvinskog krila Filistejke

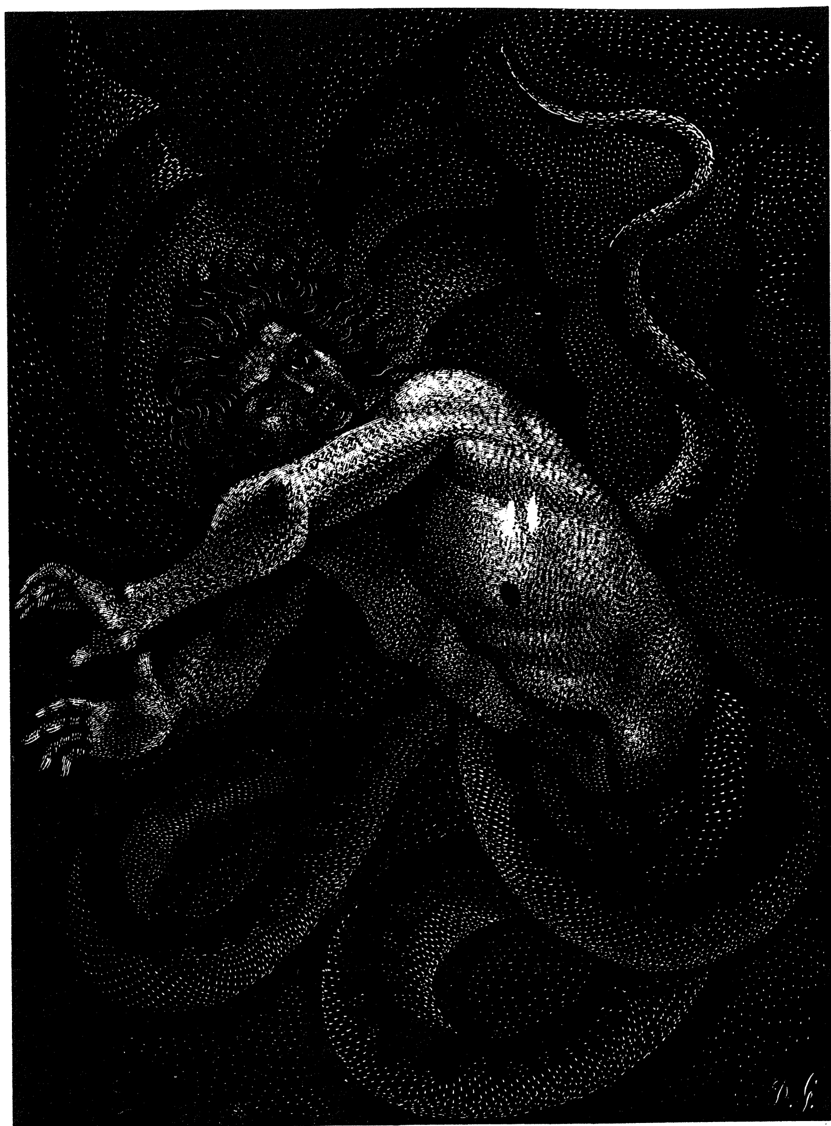
Dalile Dan snažni, Samson herkulovski,
i prenu se snage ostrižene-tako
oni ogoleli, osiromašeni
u svim vrlinama njihovim, zamukli
i lica zbunjenih, zadugo sedahu
kao onemeli, dok Adam, iako
ne manje no Eva posramljen, izusti
naposletku ove reči usiljene:
"Evo, u zlom času prikloni ti uvo
tom gmazu lažljivom! Ma od koga da je
naučio ljudski glas da podražava-
istinit je što se tiče našeg pada,
a u obećanju našega uspona-
lažan! Jer zaista zapažamo da su
otvorene naše oči i da dobro
i zlo saznajemo-dobro izgubljeno,
a zlo dobijeno! Opak plod saznanja,
ako je saznanje što ostasmo nagi
ovako, lišeni časti, nevinosti,
vere i čistote-uobičajenih
naših ukrašenja, sada ukaljanih
i osramoćenih, s očitim znacima,
na licima našim, prljave pohote,
u kojoj se sva zla gomilaju, čak stid-
zlo zadnje, al' nemoj sumnjat' da je među
prvima! Kako bih otsada mogao
gledati u lice Boga il' anđela,
dosada s radošću i zanosom tako
često posmatrano? Otsada će oni
likovi nebeski zaslepljivat' ovaj
zemaljski nesnosno svetlim bleskom svojim!
O, da mi je živet' ovde na proplanku
nekom zasenjenom, u divljoj samoći,
gde najvisočije drveće, za svetlost
zvezda ili Sunca neprodirno, širi
svoju sen prostranu i tamnu k'o veče!
Borovi, kedrovi, vi me zaklonite,

vi me skrijte granjem nebrojenim gde njih
nikad više neću moći ugledati!
Nego da mi sada, budući u grdnoj
nezgodi, smislimo šta bi nam zasada
najbolje poslužit' moglo da skrijemo
jedno od drugoga delove koji se
čine ponajviše stidu izloženi,
a i pogledat' su najnepristojniji-
neko drvo, čije široko i glatko
lišće, ako bi se sašilo zajedno
i oko strukova naših opasano,
može uokolo pokrit' ove srednje
delove, da se stid, taj došljak, ne smešta
tamo i zamera nama da smo bludni!"
To bi savet njegov i oboje skupa
pođoše u šumu najgušću. Ubrzo
tamo izabraše smokvu, al' ne ovu
vrstu glasovitu po plodu, no onu
koja i dandanji, znana Indijcima,
u Dekanu ili Malabaru širi
grane, račvajuć' se toliko široko
i dugo, da u tlu hvataju korena
izdanci poviti, te kćeri okolo
majke stabla rastu-zaklon stuboviti,
visoko zasvođen, a između staze
koje odjekuju: indijski pastiri,
kloneć' se vrućine, tu u hladovinu
često se sklanjaju, nadgledajuć' svoja
stada na pasištu kroz gvire koje su
kroz najgušću senku prosekli. Skupiše
tog lišća, širokog k'o štit amazonski
i, veštinom koju imahu, šivenjem
spojiše, da struk svoj opašu-varljiva
pokrivka ako bi da skrije sram strašni
i krivicu njinu! O, kako ni nalik
onoj provibitnoj nagoj blaženosti!
Nedavno Kolumbo otkri u šumama

na ostrvlju i na žalima šumnatim
ljude Amerike, tako opasane
pojasom pernatim, a inače gole
i divlje. Tako se oni zakloniše
i, kako držahu, delom stid pokriše.
Al' uznemirenog, nespokojnog duha,
sedoše da plaču. Al' ne samo suze
liše iz očiju, nego mnogo gore
bure silovite počeše u njima
da se dižu-strasti žestoke: nesloga
podozrenje, mržnja, srdžba. One bolno
potresoše stanje unutarnje duha
njihovoga-oblast nekada spokojnu,
mirom ispunjenu, a sad uzrujanu
i uskomešanu. Jer ne upravljaše
razboritost, niti volja njezin nauk
slušaše, oboje sada potčinjeni
željama požudnim koje, pobunjene,
vrhovnog razuma vlast uzurpirajuć',
prevlast zahtevahu. Adam iz svog srca
tako uzrujanog, gleda otuđenog
i promeniv način, ovako besedu
svoju prekinutu sa Evom obnovi:
"Da si se na moje reči obzirala
i ostala sa mnom kao što te molih,
kat te ne znam otkud ovoga nesrećnog
jutra spopa čudna želja za lutanjem-
srećni bismo, znači, još ostali, a ne
k'o sad svega našeg dobra opljačkani-
sramni, goli, jadni! Neka otsad niko
ne traži izlišni razlog da dokaže
vernost dugovanu: ako on revnosno
takav dokaz traži, treba i sledstveno
zaključiti da je-s prevarom počeo!"
A njemu ubrzo Eva, uzbuđena
spominjanjem krivnje, ovako uzvrati:
"Kakve reči tvoje usne propustiše,

Adame prestrogi! Da l' pridevaš mojoj
slabosti il'-kako ti to nazva-želji
za lutanjem, ono što se, ko zna, moglo
slučit' isto tako loše da si ti tu
bio, ili možda lično tebi? Da si
tamo ili ovde napadnut ti ne bi
razabr'o prevaru zmijinu, ako bi
zborila k'o što je! Nikakva osnova
za neprijateljstvo između nas i nje
ne beše poznata da bi rad tog meni
zlo smišljala, ili nastojala da mi
naškodi. Zar nisam smela da se nikad
od tebe odvojim? Pa tako bih mogla
tu doveka ostat'-rebro bezživotno!
A što mi ti-glava, budući sam takva,
posve ne zabrani da se udaljavam
i srljam u takvu pogibao, kako
reče? Prepopustljiv, onda se baš nisi
preveć protivio! Ti mi sam, štaviše,
dozvoli, odobri i lepo me pusti
da odem. A da si ti bio odlučan
i postojan u tvom neslaganju-nit' bih
sama pregrešila, niti pak ti sa mnom!"
    Prvi put razjaren, Adam joj odvrati:
"Evo nezahvalna! Je l' to tvoja ljubav?
Je l' to uzvraćanje na moju spram tebe,
ispoljenu kao nepokolebljivu
kada ti bejaše izgubljena, a ne
ja koji sam mog'o živet i blaženstvo
besmrtno uživat', pa uprkos tome
rađe dragovoljno s tobom smrt izabrah?
A zar me sad koriš da sam uzrok tvoga
ogrešenja? Kako izgleda, ne bejah
dosta storg da tebe obuzdam! A šta sam
više mog'o? Ja te odvraćah, svetovah,
pretskazah opasnost i dušmana koji
u zasedi vreba! Izvan tog' bi bilo

i sile, a sili protivu slobodne
volje-ovde mesta nema! Ali tebe
tada pouzdanje zanese-sigurnu
il' da nećeš sresti dušmanina, ili
da ćeš za proveru slavnu povod naći.
A možda se i ja varah diveći se
previše onome što je izgledalo
tako savršenim u tebi, te držah
kako se zlo neće usuditi na te
da nasrne. Al' se sada kajem zbog te
greške, koja posta moj zločin, a ti moj
optuživač. To će zadesiti onog
koji, osloniv se preveć na vrlinu
žene, pusti njenoj volji da upravlja:
Ona ne podnosi ograničavanja,
a ako je sebi prepuštena pa se
iz tog zlo izleže-najpre će optužit'
njega što bi preslab u povlađivanju."
U optuživanju međusobnom, tako
oni provođahu časove jalove.
Al' nijedno sebe ne optuživaše,
nit' se njinom praznom sporu kraj viđaše.

KNJIGA DESETA

Sadržina

Pošto se saznalo za čovekovo pregrešenje, anđeli stražari napuštaju Raj i vraćaju se na Nebo da se opravdaju kako nisu bili nebudni. I Bog ih opravda, objavljujući da oni nisu mogli sprečiti Satanin ulazak. On šalje svog Sina da sudi pregrešiocima. Ovaj silazi i donosi saglasnu presudu. Zatim, smilovavši se, oboje odeva, pa se uznosi. Greh i Smrt, koji su dotad sedeli na kapijama Pakla, sluteći čudnom sačuvstvenošću uspeh Satanin u ovom novom svetu i greh koji je učinio čovek, odlučuju da više ne borave zatočeni u Paklu, nego da svog gospodara Satanu slede do boravišta čovekovog. A da bi putovanje iz Pakla do ovog svega učinili tamo i natrag ugodnijim, nasipaju širok drum, odnosno most preko Haosa, po tragu koji je Satana prvi napravio. Zatim, spremajući se na Zemlju, susreću njega, gordog na svoj uspeh, na povratku u Pakao. Njihova uzajamna čestitanja. Satana stiže u Pandemonium i u punom saboru hvalisavo saopštava svoj uspeh protivu čoveka. Umesto pljeskanja, dočekuje ga opšte šištanje svih njegovih slušalaca, najednom, kao i on, preobraženih u zmije, u skladu s osudom koja je nad njim doneta u Raju. Zavedeni prizorom zabranjenog drveta koje se pojavljuje pred njima, oni se pohlepno bacaju da dosegnu plod, grizu prašinu i gorki pepeo. Dalje putovanje Greha i Smrti. Bog pretskazuje konačnu pobedu svog Sina nad njima i preporod svih tvari, ali zasad naređuje svojim anđelima da izvrše neke izmene u nebesima i elementima. Adam, sve više i više zapažajući svoj pad, tužno jadikuje i odbacuje Evino tešenje. Ona istraje i najzad ga umiruje. Posle toga, da bi izbegla prokletstvo koje će verovatno pasti na njihovo potomstvo, ona predlaže Adamu nasilne načine, koje on ne odobrava, nego, začinjući lepšu nadu, potseća je na zadnje obećanje koje im je dato-da će se njeno seme osvetiti zmiji i obodrava je da s njim kajanjem i skrušenim moljenjem teži stišavanju uvređenog božanstva.

Na Nebu, međutim, bejaše poznato
mrsko i pakosno delo što Satana

izvrši u Raju i kako iz zmije
on zavede Evu, a ona svog muža,
da kuša plod kobni. Jer šta može oku
Boga svevidećeg da umakne ili
obmane sveznajuć' um onoga koji,
mudar i pravedan u delima svima,
ne spreči Satanu da nasrne na duh
čovekov, oružan snagom nenačetom
i slobodnom voljom i obdaren punom
moći da otkrije i odbije svako
lukavstvo prividnog prijatelja ili
dušmanina? Jer su oni ipak znali
i trebali uvek imati na umu
uzvišeni nalog da od toga ploda
ne kušaju, makar ko ih iskušav'o.
Al' to ne poslušav, navukoše-šta bi
manje mogli?-kaznu i greh umnažajuć',
svoj pad zaslužiše. Iz Raja, u žurbi,
na Nebo se pope straža anđeoska,
onemela, tužna zbog čoveka, buduć'
već znađahu u to vreme za njegovo
stanje, veoma se čudeći kako se
zloduh prepredeni prokrade da uđe
neviđen. Ubrzo, čim vest neprijatna
pristiže sa Zemlje na kapije Neba,
ožalosti svakog ko ču za nju: tada
ni nebeska lica ne poštede mračna
žalost, pomešana ipak s milosrđem
da ne obesveti njihovo blaženstvo.
Strča se sijaset puka etarnoga
oko novodošlih, da čuje i sazna
kako se sve sluči. Ali odgovorni,
oni pohitaše k prestolu najvišem,
da bi na videlo pravičnom odbranom
izišla njihova budnost krajnja, koju
lako dokazaše. A tad višnji večni
Otac iz oblaka tajnovitog svoj glas,

u tutnjavi groma, ovako obznani:
"Anđeli sabrani i vi sile što se
s neuspelog svoga zadatka vratiste,
ne budite niti užasnuti, niti
zabrinuti ovim vestima sa Zemlje,
koje nije moglo ni najiskrenije
vaše nastojanje da spreči: tu skoro,
kad isprva kušač iz Pakla kroz bezdan
prođe, pretskazano bi šta će se zbiti.
Tada vama rekoh, da se on na svoje
zlo poslanje žuri i da će nadvladat',
da će čovek biti zaveden i da će
on sve zbog laskanja izgubit' verujuć'
lažima protivu tvorca vlastitoga.
A ne sadejstvova nikakva zapovest
moja da uslovi pad njegov, nit' tače
najlakšim pritiskom ili potsticajem
njegovu slobodnu volju, s tasovima
uravnoteženim prepuštenu njenom
vlastitom nagibu. Al' on pade i sad-
šta ostaje osim da se na njegovo
pregrešenje smrtna presuda donese?
Baš je za današnji dan smrt obznanjena,
koju on zamišlja ništavnom i praznom
zato što još nije pričinjena, kao
što se on bojaše, nekim neposrednim
udarom. Ali će uskoro, pre nego
dan mine, uvidet' da odgoda nije
namira! Pravda se neće povratiti
k'o velikodušnost omalovažena!
Al' koga da pošljem da im sudi? Koga
nego tebe-Sina namesnika: ja sam
na tebe preneo sva suđenja-bilo
na Nebu, na Zemlji il' u Paklu. Nije
teško uočiti, da sam ja nauman
da s pravdom udružim milosrđe, šaljuć'
tebe-prijatelja čoveka, njegovog

posrednika, tebe naznačenog da mu
budeš i otkupom i iskupiteljem
dobrovoljnim i da-određen da i sam
budeš čovek-sudiš palome čoveku."
Tako zbori Otac i šireći svetlost
ka desnici svojoj-na Sina, obasja
božanstvo prevedro. On, sav sijajući
vidno Oca svoga čitavog izrazi
i božanski nežno ovako odvrati:
"Tvoje je, o, večni Oče, da narediš,
a moje vršiti na Nebu i Zemlji
tvoju uzvišenu volju, da se na me-
tvoga voljenoga Sina, uvek možeš
osloniti sasvim zadovoljan! Idem
da sudim na Zemlji tim protivu tebe
pregrešiocima! Al' tebi je znano
ko bio da bio osuđen-na mene
mora, kada dođe čas, pasti najgore,
buduć' se pred tobom tako obavezah.
I, ne kajući se, ja s pravom dobijam
to da mogu njinu osudu ublažit',
skrenuv je na sebe. Ipak ću ja pravdu
tako milosrđem razblažit', kako bih
njih mog'o najbolje prikazati sasvim
zadovoljenima, a tebe smiriti.
A nisu nikakva ni pratnja ni dvorba
potrebne gde nema nikoga suđenje
da posmatra, osim dvoje okrivljenih.
Što se tiče trećeg, on je-u otsustvu
i kao buntovnik protiv svih zakona-
najviše osuđen, dokazavši svoju
krivicu bežanjem, a dokazivanje
zmijine krivice nije ni potrebno."
To rekavši usta s blistavog sedišta
iskraj uzvišenog sjaja. Služeći mu,
prestoli i sile, vlasti i kneževstva,
pratiše ga sve do nebeskih kapija,

otkle Edem i kraj okolni ležahu
na pogledu. On se spusti pravo dole.
Brzinu bogova ne sračuna vreme,
premda je krilato najkratkotrajnijim
trenucima. Već se Sunce sa vrhunca
k zapadu klonjaše i nežni vetrići
buđahu u času za njih određenom,
da provetre Zemlju i smireno veče
da uvedu, kad on prispe smirenijeg
gneva-i sudija blagi i posrednik,
da sudi čoveka. Bog se već kretaše
po vrtu, te čuše glas njegov koji im
u uši doneše nežni vetri, dok se
dan klonjaše: čuše i od njegove se
prilike i čovek i žena sakriše
u šumu najgušću, dok Bog, primičuć' se
ovako Adama glasno pozivaše:
"Gde si o, Adame, ti koji imaše
običaj da srećeš s radošću dolazak
moj, već izdaleka opažen? Nimalo
nije mi u volji što te tu ne nađoh
i što si se tako zaneo samoćom-
tu gde se nedavno dužnost gostoprimstva
čak i netražena ispoljava! Il' ja
dođoh manje vidljiv, il' tebe promena
nekakva otstrani, il' te slučaj neki
zadrža? Iziđi!" On iziđe i s njim
Eva, neradija, premda u grešenju
prva-postiđeni i uznemireni
oboje. Nemahu ljubavi u svojim
očima ni prema Bogu, niti jedno
prema drugom, nego-očitu krivicu,
stid, poremećenost, očaj, gnev, jogunstvo,
mržnju i lukavstvo. Zbog tog' Adam, dugo
ustežuć' se, kratko ovako odvrati:
"Ja te čuh u vrtu i tvoga se glasa
prestraših, a skrih se jer sam nag!" A njemu

sudija milosni bez grdnji odvrati:
"Slušao si često moj glas i nisi se
plašio, već uvek radovao-šta se
zbilo da se njega sada tako bojiš?
Ko ti kaza da si nag? Jesi li jeo
s drveta s koga ti zabranih da jedeš?"
Sav bolom obuzet, Adam odgovori:
"O, Nebo, u zlom li tesnacu se nađoh
danas pred sudijom mojim: ili da sam
snosim čitav zločin, ili da optužim
drugog samog sebe-saputnicu svoga
života! Njenu bih grešku prikrivao
dokle njena vernost prema meni traje
i mojom je žalbom ne bih izlagao
pokudi. Ali me zbunjenost kukavna
i nužda okrutna nagone-iz straha
da će greh i kazna, svakako nesnosni,
skupa past' na moju glavu. Čak ako bih
i mog'o prećutat', ipak bi ti lako
rezotkrio ono što ja zatajujem.
Ova žena-koju ti sazdade da mi
bude na pomoći i podari mi je
k'o tvoj savršeni dar, tako prikladna,
prijatna i dobra, tako božanstvena
da ne mogoh u zlo nikakvo iz ruke
njene polumnjati, a štabilo ona
da čine, čine se da činjenje njeno
sam čin opravdava-ona mi donese
plod s onog drveta te jedoh od njega!"
A njemu svevišnja prikaza ovako
odvrati: "Beše li ona tvoj Bog te je
uzasluša više no glas njegov? Il' je
stvorena za tvoga vođu, nadmoćnijom,
il' bar ravnom-te joj predade muževnost
svoju i položaj gde te Bog postavi
iznad nje, sazdane od tebe i za te,
čije savršenstvo daleko premaša

njezino u svakom stvarnom dostojanstvu?
Zbilja ukrašena i ljupka bejaše-
da privuče tvoju ljubav a ne da te
potčini, a njeni darovi bejahu
veoma pogodni kad se njima vlada,
ali nepogodni da vlast nose: beše
to tvoja uloga i ti lice za nju,
da si samog sebe dobro poznavao."
    Rekav to, ovako ukratko će Evi:
    "Reci, ženo, šta si ti to učinila?"
    Tužna Eva, sramom skoro satrvena,
odmah priznajući grešku-pred sudijom
svojim niti drska, niti govorljiva-
ovako ponizno njemu odgovori:
    "Obmanu me zmija te ja jedoh ploda!"
Kad Bog Gospod to ču, on bez odlaganja
pristupi suđenju okrivljene zmije,
premda životinje nekadre da krivnju
prebaci na onog koji je učini
sredstvom zla i svrhu njezinog stvaranja
izopači: baš je tad ona prokleta
kao iskvarene prirode. Za čoveka nema
značaja da sazna više (build' osim
toga ne saznade), nit' menja njegovo
sagrešenje. A Bog, konačno, Satani,
prvome u grehu, osudu odredi,
premda tajanstvenim izrazima, koje
tad proceni kao najbolje, bacivši
ovako na zmiju njegovo prokletstvo:
    "Pošto to učini-neka si prokleta
mimo živinčeta svakog i svih zveri
poljskih! Kretašeć se puzeć' na trbuhu
i ješćeš prašinu svega veka svoga!
I neprijateljstvo mećem između' tebe
i žene i između' tebe i njezinog
semena: seme će njeno pštit' tvoju
glavu, a ti ćeš ga u petu ujedat'!"

Tako izrečeno bi to proročanstvo,
potom potvrđeno kada ono Isus,
sin Marije-druge Eve, spazi kneza
vazdušnog-Satanu, gde pada k'o munja
s neba, zatim, ustav iz groba, porobi
vlasti i kneževstva, u otvorenome
prizoru pobedi i u uznošenju
sjajnome povede u ropstvo robove
kroz vazduh-kroz istu onu kraljevinu
što je silom uze Satana, kojeg će
on pod noge naše najposle baciti-
baš on, koji u tom trenutku pretskaza
njegovo prštenje sudbinsko. A ženi
ovako presudu njegovu upravi:
"Umnožiću odveć muke tvoje kada
zatrudniš: decu ćeš s mukama rađati
i volja će tvoja biti potčinjena
tvom mužu i on će tobom upravljati."
Najzad i Adamu osudu izreče:
"Zato što glas tvoje žene uzasluša
i jede s drveta na kog se odnosi
zabrana kad rekoh: Nemoj s njega jesti!-
Zemlja je prokleta zbog tebe! S nje ćeš se
s mukom hranit' svega svoga veka. Trnje
i korov će da ti sama sobom rađa,
a ti ćeš da jedeš zelje poljsko. Hleb ćeš
u znoju svog lica da jedeš, dokle se
ne vratiš u Zemlju. Jer ti si od zemlje
uzet-spomeni se rođenja svojega!
Jer si prah-u prah ćeš i da se povratiš!"
I tako čoveka osudi on, poslan
i kao sudija i kao spasitelj,
i trenutni udar smrti, baš za taj dan
oglašen-pomeri daleko. A zatim,
sažaliv se na njih što pred njime stoje
nagi na vazduhu koji već trpljaše
promene-otada već ne prezirući

da počne obličje sluge uzimati,
kao kad slugama svojim opra noge,
tako sad k'o otac svoje porodice
obuče njihovu golotinju kožom
životinja ili ubijenih ili
onih koje, poput zmije, zamenjuju
kožu novom. I on ni tren ne dvoumi
da odene svoje dušmane-ne samo
njihovu spoljašnjost kožom životinja,
nego unutarnju njinu golotinju,
neuporedivo sramotniju, svojim
plaštem pravednosti ogrnuv, zakloni
od pogleda Oca njegovog. Brzim se
uznošenjem vrati k njemu, gde bejaše
opet u blaženo naručje njegovo
prihvaćen, u slavi kao nekad, da ga
sasvim smirenoga, premda sveznajućeg,
obavesti šta se zbilo sa čovekom,
pri tom se za ovog blago zalažući.
Međutim, pre nego što tako na Zemlji
zgreši se i sudi, na kapiji Pakla,
jedno naspram drugog Greh i Smrt seđahu-
na kapiji što sad širom otvorena
stajaše, rigajuć plamen razudani
daleko u Haos, pošto zloduh kroz nju
prominu, jer mu je otvori Greh koji
sad ovako poče smrti besediti:
"O, sine, zbog čega mi ovde sedimo
dokono gledeći jedno drugo, dokle
naš veliki tvorac Satana postiže
cilj u svetovima drugim i srećnije
boravište sprema za nas, njegov dragi
porod? Nije ino, no ga uspeh prati!
Jer da je nesreća, on bi se dosada
povratio gonjen besom osvetnikâ,
buduć' nema mesta da je poput ovog
prikladno za kaznu njegovu il' njinu

osvetu. U meni, rekla bih, osećam
niče nova snaga, narastaju krila,
a prostrana mi je oblast darovana
s one strane ovog ponora. Nešto me
privlači-ili je sačuvstvenost ili
neka srodna sila, kadra na najvećoj
daljini, prenosom najtajanstvenijim,
da združi u tajnu slogu bića slične
vrste! A ti, senko moja nerazdvojna,
moraš napred sa mnom-jer nikakva sila
nije kadra da Smrt od Greha odvoji.
Nego da on, možda, ne bi na povratku
bio zaustavljen teškoćom prolaza
kroz taj neprohodni, neprodirni bezdan,
da mi pokušamo delo pustolovno,
al' za tvoju i za moju snagu ne baš
nepogodno: da mi temelj položimo
putu preko ove pučine, od Pakla
do tog novog sveta, gde je sad Satana
prevlad'o-spomenik velike vrednosti
za svu vojsku Pakla, jer će joj odavde
prolaz olakšati, za seobu ili
saobraćaj, kud je njen udes povede.
A put promašiti ne mogu-vuku me
toliko žestoko nagoni vlastiti
i ova privlačnost tek sad osećana."
Mršava joj avet brzo odgovori:
"Idi kud te vode sudbina i sklonost
žestoka, a neću ni ja zaostati
iza tebe, niti zalutati dok me
ti vodiš-takvi me mirisi pokolja,
plena nebrojenog privlače i sladim
ukus smrti u svim bićima što tamo
borave. Ja neću izostati s posla
koji ti preduzmeš, nego ću ti pružit'
pomoć ništa manju od napora tvojih."

To izgovorivši, s nasladom ušmrknu
mirise promene samrtne na Zemlji.
Kao kada jato ptica grbljivica,
premda mnogobrojne milje udaljeno,
baš uoči bitke doleće na polje
gde utaborene vojske počivaju,
mirisom lešina živih primamljeno,
namenjenih smrti idućega dana
u boju krvavom-tako i prilika
gnusobna njušaše, upravivši svoje
široke nozdrve u vazduh turobni,
oštro opažajuć' svoj plen iz tolike
daljine. A zatim oboje s kapija
Pakla poleteše pravcima različnim,
u ogromno, divlje bezvlašće sumornog
i mračnog Haosa. I snagom (ogromna
beše snaga njina), lebdeć' nad vodama,
štogod susretoše čvrsto il' muljasto,
k'o u pobesnelom moru gore-dole
bacano, skupljahu i terahu sa svih
strana, sastavljajuć' sprud u pravcu ždrela
Pakla-kao kada dva polarna vetra,
duvajuć' suprotno iznad Kronskog Mora,
zajedno teraju brda leda, koja
zakrče mašteni put preko Pečore
na istok, k bogatoj obali Kataja.
Zgomilan šljam-hladno i suho, kijačom
svojom skamenjivom Smrt gruvaše poput
trozupcem, utvrdiv čvrsto kao Delos,
kad nekad plovljaše. Ostalo njen pogled
gorgonskom krutoćom i smolom asfaltnom
ujedno poveza da se ne pomera.
Skupljeno, široko k'o kapija žalo
zabiše duboko do temelja Pakla,
te ogromni nasip bi visokim lukom
preko zapenjenog ponora prebačen-
most grdne dužine, povezan s bedemom

nepomičnim ovog, sada nebranjenog,
smrću oglobljenog sveta. Odatle se
prolaz širok, ravan, gladak i ugodan
spuštaše u Pak'o. Ako se velike
stvari porediti mogu sa malima-
tako Kserks iz Suze, svog visokog dvorca
memnoskog, težeći da slobodu Grčke
podjarmi, pristiže na more, pa preko
Helesponta svoj put premosti, povezav
Aziju s Evropom, i išiba mnogim
udarcima vale rasrdjene. Behu
već izveli svoje delo neimarskom
čudesnom veštinom-venac obešenih
stena nad ambisom uzburkanim, sledeć'
trag Satanin baš do mesta gde on najpre
savi svoja krila, iz Haosa čitav
spustiv se na golet najkrajnju ovoga
okrugloga sveta: sve to dijamantskim
tvrdim klinovima i lancima oni
pritvrdiše-oni učiniše preveć'
i tvrdim i trajnim. I tad se u malom
prostoru sretoše granične oblasti
Neba najvišega i ovoga sveta,
a s leve se strane ubacio Pak'o,
pružen nadaleko: tri sasvim različna
puta na pogledu, vođahu k svakome
od ta tri staništa. I već prolaz k Zemlji
behu ugledali, k Raju se ponajpre
ustremljujuć', kada spaziše Satanu,
u vidu anđela sjajnog, kako plovi
ka svome vrhuncu između' Kentaura
i Škorpije, dok se Sunce uzdizaše
u Ovnu. On prispe prerušen, al' oni-
dragi porod njegov, smesta prepoznaše
svoga roditelja, premda u tuđemu
liku. On se, posle zavođenja Eve,
beše neopažen u obližnju šumu

odvuk'o i-oblik promenivši da bi
ishod osmatrao-primeti da Eva,
iako nesvesno, njegov čin lukavi
ponovi na svome mužu, a takođe
primeti i njihov stid dokle tražiše
pokrivku zaludnu. Ali kad opazi
silazak Božjega Sina da im sudi,
uplašen umače, ne što se nadaše
da će se izvući, nego da se skloni
da nije prisutan, bojeći se-krivac-
onog što bi njegov gnev mog'o nenadno
da mu zada. Kada to uminu, on se
u noći povrati i osluškujući,
onde gde sеđaše zlosrećni par, njinu
žalosnu prepirku i jadanja razna-
tamo se domisli osudi vlastitoj,
shvativši da ona nije neposredna,
nego u budućim dobima, pa krcat
radosnih novosti, sada se put Pakla
vraćaše i srete, neočekivano
na međi Haosa, tik uza stub ovog
novog čudnovatog mosta, one što se
behu zaputili njemu u sretanje-
svoj porod predragi. Susret ih veoma
obradova. Radost njegova naraste
pri pogledu na taj most zapanjujući.
Zadivljen, staj'o je dugo-sve dokle Greh,
njegova prekrasna i čarobna kćerka,
najposle tišinu ovako ne razbi:
"Oče, to su tvoja dela velelepna,
spomenici tvoje pobede! Premda ih
ti posmatraš k'o da nisu tvoji-ti si
tvorac i neimar njihov prvi! Jer ja
čim naslutih u svom srcu-u svom srcu
koje tajanstvenim skladom neprestano
kuca s tvojim, slatkom vezom povezano-
da si ti na Zemlji uspeo, što sada

i pogledi tvoji potvrđuju, istog
trenutka osetih-iako svetovi
behu među nama, ja ipak osetih
da moram za tobom s ovim tvojim sinom:
takova sudbinska zavisnost vezuje
nas troje. Pakao ne bi kadar da nas
i dalje zadrži u međama svojim,
niti spreči ovaj mračni, neprohodni
bezdan da tvoj slavni trag ne prosledimo.
Ti nas oslobodi, dosad zatočene
na kapiji Pakla, ti nam dade snagu
da kroz dalj toliku gradimo i mostom
tim čudesnim mračni ambis presvodimo!
Sad je sav taj svet tvoj, vrlina je tvoja
osvojila ono što ne sagradiše
ruke tvoje, tvoja mudrost zadobila
više no u ratu što bi izgubljeno,
ti sasvim osveti naš poraz na Nebu!
Tamo nisi, tu ćeš kao samodržac
vladati! Nek tamo vlast drži pobednik
kao što dosudi bitka, nek se, svojom
vlastitom presudom otuđen, povuče
iz tog novog sveta i nek' ubuduće
deli carovanje s tobom nad stvarima
svima-kockasti svet njegov, od tvojega
loptastog odvojen granicama Neba
najvišeg, ili će tebe iskusiti
sad još opasnijeg po presto vlastiti!"
Zadovoljan, njojzi knez tame odvrati:
"Divna kćeri, i ti, sine i unuče,
vi sada dadoste visok dokaz da ste
roda Satanina (jer se ja-protivnik
svemoćnog nebeskog cara, tim imenom
proslavih), ogromno zaslužni preda mnom
i čitavim carstvom Pakla što se tol'ko
blizu dveri Neba pobedni s pobednim
činom srete-moje s ovim slavnim delom,

te se tako sazda jedna kraljevina
iz Pakla i ovog sveta-kraljevina
jedno, kopno jedno s prolazom netrudnim.
Zato, dok se budem kroz tamu spuštao
bez po muke vašim putem, ka silama
sa mnom udruženim, da ih obavestim
o tim uspesima i poveselim se
s njima-vi se dvoje, tim putem između
ovih mnoogobrojnih lopti, sasvim vaših,
pravo dole u Raj spustite! Tamo se
nastanite i u blaženstvu vladajte,
odande nad Zemljom svom i u vazduhu
punu vlast vršite, i to poglavito
nad samim čovekom, koji je jedinim
gospodarem svega oglašen-ponajpre
njega učinite svojim pouzdanim
robom i najzad ga umorite! Ja vas
šaljem kao svoje zastupnike i vas
činim punomoćnim na Zemlji u moći
nesravnjivoj koja od mene potiče.
Sad od udružene vaše sile sasvim
zavisi i moje pritežanje ove
nove kraljevine, koja je-podvigom
mojim-kroz Greh Smrti izložena. Ako
vaša udružena sila preovlada-
ne treba poslovi Pakla da se plaše
gubitka. Idite i budite moćni!"
To rekavši on ih otpusti. A oni
držahu brzinu i smer kroz najgušća
sazvežđa, svoj otrov šireć': oprljene,
zvezde pobledeše, a planete, sobom
urečene, tada pretrpeše stvarno
pomračenje. Pravcem suprotnim niz nasip
spusti se Satana dole na kapije
Pakla: s obe strane, razdeljen, presvođen,
Haos urlikaše i gibanjem moćnih
vala napadaše brane što njegovu

srdžbu prezirahu. A kroz nečuvane,
širom otvorene kapije, Satana
prominu, našavši pustom okolinu
čitavu. Jer oni naznačeni da tu
sede-behu dužnost svoju napustili
i ka višem svetu odleteli. Svi se
drugi behu sasvim unutra povukli
okolo zidova Pandemonijuma,
sedišta i gordog grada Lucifera-
Satani bi takvo ime dato prema
aluziji na tu sjajnu zvezdu s njime
sravnjenu. Legije tu držahu stražu,
dok u saboru velmože sedahu,
brižni da kob neka ne presretne njinog
cara poslanog-takvu naredbu, odlazeć',
on dade i nje se držahu. K'o Tatar
kad kraj Astrahana, preko snežnih ravni,
odstupa pred svojim ruskim dušmaninom,
ili kad sufija baktrijski ostavlja,
pred polumeseca turskog rogovima,
iza sebe sasvim opustelo carstvo
Aladule, u svom bežanju k Tabrizu
il' Kazbinu-tako ta vojska, nedavno
izgnana iz Neba, ostavi bezbrojne
mračne milje krajnjeg Pakla opustelim
i u stražarenje budno se povuče
oko prestonice, sada svakog časa
čekajuć' velikog svoga pustolova
iz istraživanja spoljašnih svetova.
On posred njih prođe, sasvim nezapažen
u liku anđela-običnoga borca
najnižega reda. I od vrata ove
plutonske dvorane, nevidljiv, uspe se
na svoj uzvišeni presto, koji beše
postavljen na kraju uzvišenom, usred
kraljevskoga sjaja, ispod baldahina
od najraskošnije, širom razapete

tkanine. Ostade sedeć' neko vreme
i okolo sebe, neviđen, gledaše.
Najposle se, kao iz nekog oblaka,
pojaviše glava njegova blistava
i lik zvezdosjajni, ili čak sjajniji,
zaodenut sjajem dopuštenim što mu
bi ostavljen posle pada, ili lažnim
bleskom. Zapanjeno tim sjajem toliko
neočekivanim, sve stigijsko mnoštvo
upravi poglede i prepozna onog
kog' priželjkivahu-svog velikog vođu
što se vrati. Bučno bi klicanje, žurno
jurnuše velmože što većahu, ustav
iz divana mračnog i, s radošću silnom
čestitajući mu, pristupahu, a on
rukom mir, a ovim zborom pažnju dobi:
"Prestoli i vlasti, kneževstva, vrline
i sile! Jer to ste ne samo po pravu
no i pritežanju-takvim vas nazivam
i sad oglašavam, vrativ se s uspehom
većim od nadanja, da bih vas poveo
kao pobednike iz ovog paklenog
ponora-prokletog, gnusnog doma jada,
tamnice našega tiranina! Sada
vi pritežavajte kao gospodari
svet prostrani, malo lošiji no naše
Nebo zavičajno, stečen uz veliku
opasnost, pothvatom mojim trudnim! Ali,
bilo bi predugo da pričam šta činih,
šta pretrpeh, s kakvim mukama ja brodih
kroz onu nestvarnu, grdnu, bezgraničnu
dubinu strahotne zbrke, preko koje
sada drum široki Greh i Smrt utreše,
da vaš slavni pohod ubrzaju. Ali,
ja sa trudom teškim probijah moj prolaz
neznani, prisiljen da neukrotivi
ambis preplovljujem, pri tom u utrobu

Noći neizvorne i Haosa divljeg
sunovraćen, jer se oni, zabrinuti
za vlastite tajne, besno opirahu
mome čudnom putu, negodujuć' s bučnim
metežom kod sudbe najviše. A neću
kazivat' ni kako ja potom pronađoh
svet novostvoreni, čija slava beše
pretskazana mnogo ranije na Nebu-
to čudesno zdanje čistog savršenstva,
u kome u Raju nastanjeni čovek
dugovaše sreću našem izgonjenju.
Ja njega obmanom zavedoh ustranu
od tvorca njegovog i to-da čuđenje
vaše bude veće-pomoću nekakve
jabuke. Zbog tog on-zbilja se imate
čemu nasmejati-uvređen prepusti
i svoga voljenog čoveka i njegov
sav svet k'o plen Grehu i Smrti, a time
takođe i nama-da bez truda, strepnje
ili pak rizika tamo krstarimo,
boravimo i nad čovekom vladamo,
k'o što je trebalo da on nad svim vlada.
Istina, on mene takođe osudi,
il' bolje rečeno-ne baš mene, nego
zmiju životinju, u čijem obličju
prevarih čoveka. A meni pripada
pak neprijateljstvo, koje on između
mene i ljudskoga roda metnu: ja ću
njega ujedati u petu, a seme
njegovo će-nije utvrđeno kada-
spržtit' moju glavu. A ko ne bi čitav
jedan svet platio prštenjem il' mukom
makar i bolnijom? To je moj izveštaj
o delu mojemu! Jedino vam osta
o, bogovi, da se dignete i sada
da u izobilno blaženstvo uđete!"

Pošto to izreče, jedno vreme staja,
očekujuć' da mu njihovo sveopšte
klicanje i snažno pljeskanje ispuni
uši, a naprotiv, začu sa svih strana
iz bezbroj jezika sveopšte turobno
šiktanje-zvuk javnog nipodaštavanja.
Začudi se, ali nema za to dugo
zgode, sad se čudeć' više samom sebi:
oseti kako se isteže, mršavi
i šilji njegovo lice, ruke lepe
uz njegova rebra, noge spliću jedna
u drugu, dok najzad-opiruć' se, ali
zaludu-ne spuznu i pade na trbuh
ničke, kao zmija čudovišna. Sada
viša sila njime vladaše: kazni ga
obličjem u kome on zgreši, u skladu
s osudom njegovom. Htede da govori,
ali na siktanje siktanjem račvasti
jezik uzvraćaše jeziku račvastom.
Jer sad behu slično svi preobraženi-
svi u zmije kao sukrivci njegove
bune drske. Beše stravična siktava
buka u dvorani kojom sada gusto
gmizahu repovi i glave spletenih
čudovišta-guja, hidri, naočarki,
groznih amfizbena, šarki s roščićima,
škorpija, dipsada, sumornih elopa
(ne vrveše tako gusto onda po tlu
kad bi poškropljeno krvlju Gorgoninom,
niti po ostrvu Ofiuzi). Ali,
i dalje najveći beše on međ' njima,
izrast'o u zmaja krupnijeg no onaj
grdni piton kojeg porodi iz mulja
sunce u pitijskoj dolini, a i moć
ne manju, izgleda, još nad ostalima
zadrža. Svi oni pratiše ga kada
iziđe na polje otvoreno gde 'no

svi iz one rulje buntovničke, pàle
s Neba, koji tamo bejahu ostali,
stajahu na mestu ili postrojeni
uredno, dignuti čekanjem da vide
pobedni izlazak svoga slavnog vođe.
I videše, ali mesto tog prizora
drukčiji-gomilu gnusnih zmijurina.
Spopade ih užas i klonuće grozno:
jer to što videše-sami opažahu,
već se menjajući. Klonuše im ruke,
klonuše štitovi i koplja, ubrzo
klonuše i oni. I siktanje strašno
oni ponoviše, a zarazom grozne
oblike dobiše-jednaki u kazni
k'o i u zločinstvu svome. I tako se
pripremani pljesak u izviždavanje
siktavo pretvori-slavlje u sramotu,
koju oni svojim ustima na same
sebe izbaciše. Tu beše šumarak
iznik'o sa njinim preobražavanjem,
po volji onoga što vlada na Nebu
da pogorša njino ispaštanje, krcat
divnim plodom, sličnim onom što u Raju
uzrevaše-mamcu kojeg kušač protiv
Eve upotrebi. Na taj čudni prizor
upiljiše žarke oči, maštajući
da je sad umesto jednog zabranjenog
drveta izrast'o sav sijaset-da ih
gurne dalje u jad ili bruku. Ali
goreć' vrelom žeđi i gladu žestokom,
premda odaslanim da bi njih zavele,
ne mogoše da se uzdrže nego se
hrpama valjahu i, uspuzavši se
na stabla, o njih se kačahu još gušće
no zmijski uvojci šti se kovrdžahu
na Megeri. Oni pohlepno trgahu
plod naizgled divan, sličan onom što je

rastao kraj onog bituminoznoga
jezera, gde nekad Sodoma izgore:
ovaj, varljiviji, ne varaše opip
već čulo ukusa. Ludo verujući
da će utoliti svoj prohtev za jelom,
žvakahu umesto voća pep'o gorki,
kojeg ukus, zgađen, uz bučno bljuvanje,
povraćaše. Često probajući da glad
i žeđ obuzdaju, isto tako često
bljuvahu i svoje vilice, prepune
ugljevlja i gara, krivljahu s gađenjem
najmrskijim. Tako često upadahu
u istu obmanu, a ne samo jednom
k'o što pade čovek koga poraziše.
Tako ih kinjiše i moriše duga
glad i neprestano siktanje, dokle im
ne bi dopušteno da svoje obličje
izgubljeno vrate. A naređeno je,
priča se, jedared godišnje da snose
nekoliko dana ovo poniženje,
da se skrše gordost i radost njihova
radi zavođenja čoveka. Pa ipak,
oni raširiše međ' neznabošcima
nekoja predanja o svom plenu koji
dobiše, te ovi kazivahu bajke
kako zmija, koju nazivlju Ofion,
s raspusno-grabljivom Eurinom, možda
Evom, prva vlada visokim Olimpom,
odakle je Saturn i Opsa izgnaše,
pre nego Jov Dikten i bejaše rođen.
    Međutim, prebrzo par pakleni stiže
u Raj: Greh tu stvarno već jedared beše
s moći svojom, a sad telom, da boravi
k'o običan žitelj. A stopu u stopu
ozad je praćaše Smrt, još ne jašući
svoga konja bledog. Greh ovako poče:

"Smrti svepobedna, Satanin izdanče
drugi, šta sad misliš o carstvu našemu,
mada zasluženom radom mučnim? Nije l'
nesravnjivo lepše, nego da i dalje
sedimo na straži na mračnome pragu
Pakla, bezimeni i nestrahoviti,
a ti lično i od gladi polumrtva?"
Čudovište Grehom rođeno ovako
smesta odgovori: "Za mene, koja se
mučim zbog večite gladi, svejedno je
u Paklu, u Raju il' Nebu-najbolje
onde gde najviše plena mogu naći:
ovaj ovde, premda obilan, izgleda
sasvim nedovoljan da napuni ovu
čeljust, ovo grdno, nestegnuto telo."
Rodoskrvna majka ovako odvrati:
"Ti se, zato, najpre hrani ovim cvećem,
travama i voćem, a zatim ribama,
pticama i drugim svim životinjama-
zalogajčićima ne baš svakodnevnim,
i svima stvarima koje kosi kosa
vremena. Žderi ih neštedice, dokle,
smestiv se nastalno u rodu ljudskome,
čovekove reči, radnje i poglede
sasvim ne okužim i dokle ga tebi
prigotovim za plen zadnji i najslađi."
Pošto to izreče, oboje krenuše
putevima raznim-oboje rad toga
da unište ili da onebesmrte
sve vrste i da ih pre ili kasnije
za uništavanje uzriju. Svemoćni
vide sve to iz svog višnjeg boravišta
među anđelima, pa tim redovima
presvetlim ovako on glas svoj objavi:
"Pogledajte s kakvom žestinom nadiru
oni psi pakleni, da razure i da
opustoše onaj svet tamo, kojega

ja stvorih toliko prekrasnim i dobrim
i koji bih uvek drž'o u tom stanju
da nije unutra propustila ljudska
ludost te besove rušilačke, koji,
kao i knez Pakla s pristašama svojim,
poturaju meni ludoriju da sam
dopustio s takvom lakoćom da uđu
i posvoje mesto toliko nebesko,
te izgleda kao da zatvaram oči
da bih ugodio svojim dušmanima
nadmenim koji se smeju-k'o da ponet
nekakvim nastupom besa, sve prepustih
i nasumce predah njihovoj zlovlasti.
A ne znaju da ja pozvah i da tamo
dovukoh njih-moje psine Pakla, da bi
polizali đubre i splačine koje
greh oskrnavljivi čovekov s kužnošću
izruči na ono što bejaše čisto-
dokle nažderani i pretovareni
do prskanja šljamom što su polokali
i poždrali, jednim zavitlajem praćke
tvoje pobedničke ruke, o, predragi
Sine, i Greh i Smrt i grob razjapljeni,
najposle hitnuti kroz Haos, zauvek
ne zakrče ždrelo Pakla i zatvore
njegove čeljusti nezasite. Tad će
i Nebo i Zemlja, obnovljeni, biti
uređeni čisto do svetosti, koja
neće prljavštinu nikakvu primati.
A sve dotad nek se prokletstvo, koje je
izrečeno vrši nad njima oboma."
    On završi, a zbor nebeski zapoja
aleluja glasno, k'o da mnoštvom more
hujaše: "Tvoji su putevi pravedni,
pravične odredbe o svakome delu
tvome! Ko je kadar tebe da unizi?"
Zatim zapevaše Sinu, narečenom

obnavljaču roda ljudskog kojim će se
na veki vekova uzdić' novo Nebo
i Zemlja, odnosno spustiti se s Neba.
To bi njina pesma, dok Tvorac, pozivljuć'
poimence moćne anđele, dava im
različne naloge, koji se najbolje
slagahu sa stanjem datim. Najpre Sunce
primi njegov nauk-da se tako kreće
i sija da može delovat' na Zemlju
jedva podnošljivom hladnoćom i žegom,
te da oronulu zimu sa severa
donese, a s juga da dugodnevničnu
letnju žegu zovne. Bledome mesecu
odrediše službu njegovu, a za pet
ostalih planeta njihova kretanja
i položaj štetnog dejstva u sekstili,
kvadraturi, trini il' opoziciji
i kad u škodljivoj konjunkciji da se
sastaju. Takođe poučiše zvezde
nekretnice njinom uplivu opakom-
kad da ospu pljuskom i koja će da se,
izlazeći ili zalezeć' sa Suncem,
ispolji olujnom. Oni vetrovima
naznačiše njine uglove i kada
hukom more, vazduh i kopno da smute,
gromu kad sa stravom da tutnji kroz mračnu
dvornicu vazdušnu. A neki kazuju
da on zapovedi svojim anđelima
da polove Zemlje iskose spram ose
Sunca za dvaputa po deset i više
stepeni: s naporom iskosiše loptu
središnu. A neki kazuju da Suncu
bi zapovеđeno da obrne svoje
uzde u širinu jednako daleku
od ravnodnevnične njegove putanje
do Bika sa Sedam Atlaskih Sestara
i do Blizanaca Spartanskih, dižić' se

sve do povratnika Rakovog, odatle
žurno dole pokraj Lava i Device,
pokraj Terazija, u dubinu uprav
sve do Kozoroga, da promenu doba
godišnjih donese svima podnebljima.
Jer bi se, inače, proleće prolećnim
cvećem nepsrestano smešilo na Zemlju,
kako danju tako noću, sem onima
iza polarnoga kruga: dan nesmrkljiv
njima bi svetleo, dok bi nisko Sunce,
za naknadu svoje daljine, pred njinim
očima kružilo stalno na vidiku,
te ne bi za istok ni za zapad znali.
To bi u ledenom u Estotilendu,
a isto toliko daleko na jugu
ispod Magelana, snegove omelo.
Pri onom kušanju ploda, k'o na gozbi
Tiestinoj, Sunce okrenu putanju
svoju naumljenu. Kako je, inače,
naseljeni, premda bezgrešni, svet lakše
no sad podnosio hladnoću što kida
i žegu što prlji? Mada spore, ove
promene na nebu izazvaše slične
promene na moru i kopnu-zvezdane
bure, pare, magle, isparenja vruća,
nečista i kužna. Sada sa severa,
sve od Norumbege i od samojedske
obale, rušeći tučanu tamnicu
svoju, oružani ledom, snegom, gradom,
olujnim vihorom i burom-kecias,
borej, argest bučni i trakijac šume
čupaju i mora prevrću, a vukuć'
od Seralione oblačine gromom
nabijene, notus i smrknuti afer
s juga ih prevrću suprotnim udarom.
Suprotno ovima, isto tako besni,
kidišu levantski i ponentski vetri-

eurus i zefir, s njihovom pobočnom
hukom libekia i širokog. Tako
započe nasilje beživotnih stvari.
Al' najpre Nesloga, kći Greha, uvede
Smrt međ nerazumna stvorenja, pomoću
mržnje besomučne: poče da ratuje
zver sa zveri, ptica s pticom, riba s ribom.
Sva prestaše travu da pasu žderući
jedno drugo. Više ni čoveka mnogo
ne štovahu, nego bežahu od njega
il' divljeg izgleda zverahu u njega
dok prolazi. Takve spolja behu bede
rastuće što Adam već delom primeti,
premda, podajuć' se tuzi, skriven u sen
najtamniju. Ali u sebi još gore
stanje osećaše i uskomešanim
morem strasti bacan, ovako probaše
da olakša duši jadikovkom tužnom:
"Bednog li iz srećnog! Je li to kraj ovog
novog, velelepnog sveta, a i mene-
o, tako nedavno slave ove slave,
što sada postadoh proklet od blaženog?
Skrivam se od lica Božjeg, na koje je
pogled onda bio vrhunac blaženstva
za mene! Još dobro ako bi tu bio
kraj bede: ja bedu zaslužih-ja bih
podnosio ono što zaslužih. Ali
to je nedostatno! Sve ono što jedem
ili pijem, ili koga ću roditi-
samo je množenje prokletstva! O, kako
s nasladom nekada čut glas: Rađajte se
i množite!-sada smrću odjekuje!
Jer šta bih ja mog'o rodit' il' umnožit'
sem na moju glavu prokletstva? Ko neće,
u svim vekovima budućim, na sebi
osećajuć' sva zla što mu ih navukoh,
kleti moju glavu: Nek je proklet grešni

naš predak! Za ovo možemo Adamu
zahvaliti!-Ali, ta zahvalnost biće-
proklinjanje! Tako, pored vlastitoga
prokletstva što leži na meni, sva će se
buduća povratnim besnim valovima
na me obrušivat'-na me k'o na svoje
prirodno središte teško će padati,
premda su u svome vlastitom staništu!
O, rajske radosti nestalne, preskupo
plaćene jadima neprolaznim! Tvorče,
da l' ti ja iz moje gline tražih da me
uobličiš kao čoveka? Da li te
ja saletah da me iz tmine uzdigneš
ili smestiš ovde, u ovaj vrt slatki?
Buduć' moja volja ne saučestvova
u mom nastajanju-baš bi bilo dobro
i pravedno da me povratiš u moju
prašinu, željnoga da napustim i da
vratim sve što primih, nekadar izvršit'
tvoje preveć teške uslove koji me
siliše da držim dobro što ne tražih.
Što si tom gubitku, dovoljnom k'o kazni,
dod'o osećanje jada beskonačnih?
Ne izgleda pravda tvoja objašnjiva!
Ali, pravo reći, prekasno se sporim
ja ovako! Onda, kad su predloženi,
trebalo je odbit' te uslove-bili
kakvi bili. Ti ih primi! Bi li hteo
dobro da uživaš, a potom zakeraš
zbog uslova? Bog te, doduše, sazdade
bez tvoga pristanka. A šta, bude l' sin tvoj
neposlušan, pa ti na prekor uzvrati:
Rad čega me rodi? Ja ti to ne tražih!-
Da l' bi ti primio to drsko pravdanje
prezira spram tebe? Al' po tvom izboru
ne bi-već nužnošću prirode on rođen!
Bog pak tebe po svom vlastitom izboru

sazdade i da mu po njegovoj volji
služiš: nagrada ti bi njegova milost-
tvoje kažnjavanje upravo je, dakle,
po volji njegovoj! Neka tako bude,
jer se potčinjavam: dobra je njegova
osuda-da sam ja prašina i da ću
u prašinu da se vratim! Dobrodošli
času, kadgod stig'o! Radi čega ruka
njegova odgađa da izvrši što je
njegova odluka utvrdila za dan
ovaj? Zašto živim i dalje? Zašto me
smrću obmanjuju i produžuju mi
muke do beskraja? O, što bih radosno
dočekao smrtnost-vlastitu osudu-
i postao zemlja nečuvstvena, što bih
radosno legao u nju k'o u krilo
moje majke! Tamo ja bih počinuo,
i zasp'o spokojno. Glas njegov stravični
ne bi mi grmeo više u ušima,
nit' me strah od goreg za mene i moje
potomstvo morio iščekivanjima
svirepim. Ipak me i sad jedna sumnja
progoni-da čitav ne mogu umreti,
da onaj dah čisti života, čovekov
duh koji zadahnu Bog, ne može propast'
zajedno s telesnom ovom glinom! Tada,
u grobu il' nekom pak drugom turobnom
mestu-neću li ja možda živom smrću
umreti? O, strašne pomisli, ako je
istinita! Ali, radi čega? Baš je
dah života bio onaj što pogreši!
Šta umire ako ne ono što ima
života i greha? Pravo reći, telo
nema niti jedno, niti drugo. Dakle,
čitav ću umreti. Nek' to smiri sumnju,
budući saznanja ljudskog stvora dalje
ne dopiru! Ali, buduć' je gospodar

svega beskonačan, je l' to i gnev njegov?
Nek je tako, ali čovek nije takav,
nego je osuđen da umre. Kako bi
on gnev beskonačno mogao da vrši
nad čovekom koga smrt dokrajčit' mora?
Da li on smrt može učinit' besmrtnom?
Pa to bi značilo čudno protivrečje,
koje ne bi bio kadar da održi
ni Bog lično-dokaz slabosti, ne snage!
Hoće l' on, rad gneva, razvuć' u kažnjenom
čoveku konačno do beskonačnoga,
tek da zadovolji svoju strogost, nikad
zadovoljnu? To bi bilo protezanje
njegove osude dalje od prašine
i od prirodinog zakona, po kome
inače sve sile nikad ne deluju
prema moći dejstva vlastitoga, nego
prema primljivosti njihovog predmeta.
Al' recimo da smrt nije, kako držah,
samo jedan udar koji nas lišava
svesti, nego beda beskrajna od danas
pa unapred, koju počinjen i izvan
sebe i u sebi osećat' i da će
večito trajati! Avaj, taj strah grmeć'
stalno se s užasom povraća na moju
glavu bez odbrane! Smrt i ja smo večni,
oboje u jedno telo sastavljeni:
ja ni u svom delu nisam samcit-moje
sve potomstvo leži u meni prokleto!
Divnog li nasleđa koje vam, o, deco,
moram ostaviti! O, što nisam kadar
da ga ja sam svega potraćim i vama
ništa ne ostavim! Koliko bi, tako
lišeni nasleđa, vi blagosiljali
mene, sad prokletstvo vaše! Ah, zbog čega
da čitav rod ljudski bude na taj način,
rad greške jednoga čoveka, osuđen

nedužan-ako je nedužan? Al' šta bi
od mene poteći moglo a da nije
sasvim okuženo, izopačenoga
i duha i volje, ne samo da čini
nego i da želi isto sa mnom? Kako
oni, onda, mogu biti razrešeni
u očima Božjim? S njega posle sviju
raspri, prisiljen sam krivicu da skinem.
Sva izvrdavanja moja uzaludna
i sva zamršena moja mudrovanja,
uvek me jedino vode uviđanju
vlastite krivice: najpre i najposle
na mene, na mene jedinoga, kao
izvor i poreklo sve okuženosti-
pada sva pokuda zaslužena! Neka
tako i gnev! Luda željo! Zar bi mog'o,
makar s nevaljalom tom ženom zajedno,
da držiš taj teret teži no da nosiš
Zemlju, mnogo teži nego sav svet? Tako,
ono što ti želiš i ono čega se
plašiš, podjednako razaraju svaki
nad u utočište i dokonavaju
da si bednik mimo svih primera prošlih
i budućih-sličan jedino Satani,
kako sa zločinom, tako sa osudom!
U kakav me ambis strave i užasa
gurnu, o, savseti! Iz njih ne nalazim
izlaza, tonući sve dublje i dublje!"
Tako se jadaše Adam sebi glasno,
kroz noć tihu-sada ne, kao pre pada
čovekovog, zdravu, blagu, svežu, nego
praćenu vazduhom turobnim, vlagama
i jezivim mrakom, što prikazivahu
njegovoj rđavoj savesti sve stvari
s dvostrukim užasom. Ležaše ispružen
na tlu-na tlu hladnom, često proklinjući
njegovo stvaranje i takođe često

smrt optužujući radi oklevanja
s pogubljenjem, buduć' beše oglašeno
za sam dar njegovog greha: "Zašto," reče,
"smrt ne dođe, da me dokusuri jednim
udarom-trostruko dobrodošlim? Zar će
istina propustit' da održi svoju
reč? I zar se pravdi nebeskoj ne žuri
da pravedna bude? Ali smrt na poziv
ne dolazi, nit' rad molitava ili
vapaja nebeska pravda požuruje
svoj hod najsporiji! O, šume, izvori,
brežuljci, doline i šumarci cvetni,
drukčijem odjeku nedavno ja učih
vaše hladovine da se odzivaju
i da ozdvanjaju pesmom sasvim drugom!"
Kad ga ojađenog tako, tužna Eva
primeti, odande gde sеđaše sasvim
napuštena, ona, približivši mu se
pokuša rečima nežnim da ublaži
njegovo žestoko trpljenje. Ali je,
okrutnig pogleda, on ovako odbi:
"Beži mi s očiju, zmijo! To ti ime
s njome udruženoj, najbolje pristaje!
Ti si isto tako lažljiva i mrska!
Ništa ti ne manjka, sem da je to tvoje
obličje njezinom slično i da ti je
boja zmijska-da bi mogla da izloži
tvoju unutarnju podlost i sva bića
ubuduće na te upozori, da ih
taj tvoj prenebesni oblik, zaklanjajuć'
paklenu lažljivost, zamkom ne ulovi!
Ostao bih srećnim da ne bi rad tebe-
da ne bi gordosti tvoje i taštine
skitačke, te kada ti beše najmanje
bezbedna odbaci sva upozorenja
moja, prezirući sumnjanje u tebe,
žudna da te makar sam đavo zapazi,

maštajuć', da ćeš mu doskočiti! Ali
susrev se sa zmijom, ti bi zaluđena
i nadlukavljena-ti njom, a ja tobom,
te ti poverovah, utvarajuć' da si
postojana, mudra, zrela, odoljiva
protiv nasrtaja sviju. A ne shvatah
da sve to bejaše mnogo više puki
privid, no temeljna vrlina, sve puko
rebro od prirode krivo, iščupano
iz mene i više-kao što se sada
vidi-sklono slaboj levoj strani: kamo
sreće da bi ono odbačeno, buduć'
u ispravnom broju mom bi prekobrojno!
O, zašto, Bog-tvorac mudri, koji muškim
duhovima Nebo najviše naseli,
najposle na Zemlji tu novotariju,
tu prekrasnu manu prirode satvori?
Zašto muškarcima, kao anđelima,
bez žena, odjednom sav svet ne ispuni,
il' nekakav drugi način ne pronađe
za rađanje ljudskog roda? Tad se ne bi
ta nesreća zbila, a ni one druge
što će da se zbiju-neizbrojne smutnje
na Zemlji zbog ženskih zamki i u uskoj
vezi sa tim polom. Jer ili muškarac
nikad neće naći podesnu sadrugu,
već takvu koja mu donosi nekakvu
nesreću il' gešku, il' će onu koju
ponajviše želi retko zbog njezine
izopačenosti dobit', već će gledat'
kako je osvaja mnogo bezvredniji,
il' ako ga voli zadržavaće je
njeni roditelji, il' ako prekasno
susretne svoj izbor najsrećniji, već će
biti sputan, vezan brakom za svog groznog
pritivnika-svoju mržnju il' sramotu.
To će prouzročit' ljudskome življenju

jad bezmerni i mir kućni razuriti."
Ne dodade ništa više i od nje se
okrenu, al' Eva zbog tog se ne odbi,
nego u suzama što ne prestajahu
teći i posvema kosa pomršenih,
pade mu pred noge smerno i, grleć' ih,
preklinja ga da se smiri, pa sa svojom
jadikovkom ona ovako nastavi:
"Nemoj me, Adame, tako napustiti!
Nebo mi je svedok, kakvo poštovanje
i iskrenu ljubav gajim u svom srcu
prema tebi i da zgreših u neznanju,
kobno obmanuta! Ja te k'o pokorna
molilja preklinjem i kolena tvoja
ja grlim, nemoj me lišavati onog
od čeg' živim: tvojih ljubaznih pogleda,
tvog saveta, tvoje pomoći u ovom
bolu neizmernom-moga jedinoga
oslonca i snage! Ako me napustiš-
kud ću da se denem, gde ću da opstanem?
Dokle smo još živi, možda jedan časak
kratki-nek je, eto, sloga među nama!
Kao što nas krivde združiše, tako se
u neprijateljstvu istom mi združimo
protiv dušmanina osudom izrično
nama naznačenog-te svirepe zmije!
Nemoj zbog nesreće koja nas zadesi
iskaljivat' mržnju na mene-na mene
već upropaštenu, mene nesrećniju
nego i sam što si! Oboje zgrešismo,
ali ti jedino protiv Boga, a ja-
i Boga i tebe! Ja ću se povratit'
na mesto suđenja i tamo ridanjem
Nebu dojaditi da skine sa tvoje
glave svu presudu i svali na mene,
na jedini uzrok sviju tvojih jada-
na mene, jedino na mene, na posve

opravdanu metu njegovoga gneva!"
Završi plačući, a njezin ponizni
zavet tad izazva samilost Adama,
neganutog dokle mir njenim priznanjem
i oplakivanjem pogreške ne steče.
Ubrzo mu srce omekša naspram nje-
doskora života njegovog naslade
dotad nesravnjive, a sad pred njegovim
nogama u bolu pogružene, stvora
tako divnog, koji izmirenje, savet
i pomoć tražaše od njega kojeg je
razgnevila. Kao obezoružanom,
gnev mu sasvim jenja i on je ovako
zborom pomirljivim ubrzo podiže:
"I sad k'o nedavno, priželjkujuć' kaznu
svu na se da primiš, ti si nesmotrena
i previše žudna onog što ne poznaš!
Avaj, najpre kaznu vlastitu istrpi,
ti što nisi kadra da izdržiš njegov
vaskolik gnev, čiji tek najmanji deo
osećaš, a moju ljutnju tako slabo
podnosiš! Kad bi se svevišnje odluke
mogle molitvama izmeniti-ja bih
pre tebe pohit'o na to mesto, te se
još glasnije čuo da sve snađe moju
glavu, a da tebi-krhkijoj, slabijem
polu, poverenoj meni, izloženoj
mnome-oprošteno bude. No ustani,
i ne gložimo se više, nit' vređajmo
jedno drugo-drugde dosta izvređani,
nego se trudimo, u službi ljubavi,
da jedno drugome, deleć' naš jad, breme
olakšamo, buduć', ako išta vidim,
neće smrt, za danas navešćena, naglo
da se obistini, no k'o zlo sporoga
koraka-vek dugi umiranja, da se
uvećaju naše muke i potomstvo

naše (o, nesrećno potomstvo!) izvede!"
A njemu ovako Eva, živahnuvši,
odvrati: "Adame, znam iz žalosnoga
iskustva, koliko malu vrednost mogu
nać' kod tebe moje reči, potvrđene
toliko pogrešnim otkad ih pravični
ishod tako kobnim potvrdi. Pa ipak,
povrativ se tvojom pomoći, ponovo,
ništavna kakva sam, zadobih lep prijem
puna nade da ću, besmrtna il' smrtna,
povratiti tvoju ljubav, zadovoljstvo
jedino mog srca. Ja neću sakriti
od tebe kakve su u mojim grudima
nemirnim-u težnji da se krajnje naše
nevolje donekle ublaže il' da se
okončaju-misli rodiše: premda su
opore i tužne, ipak su snošljive
u zlu poput našeg, i lakše se na njih
rešiti. Ako nas najviše pritiska
briga za potomstvo naše, koje mora
da se rodi za jad neizbežan-da ga
najzad smrt proždere, i bedno ako je
biti uzrok bede drugih-vlastitoga
našega poroda, i iz krsta naših
u prokleti taj svet donet' soj nesrećni,
što posle života bednog najzad mora
biti hrana tako gnusnog čudovišta,
u tvojoj je moći, sada pre začeća,
neblagosloveni soj da osujetiš,
budući još nije rođen. Bez dece si-
bez dece ostani! Tako će smrt biti
obmanuta u svom žderanju i biti
prisiljena s nama dvoma da zasiti
čeljust proždrljivu. Ali ako smatraš
okrutnim i teškim što bi se-družeć' se,
gledajuć' i voleć'-mor'o uzdržavat'
od dužnih ljubavnih obreda-od slatkih

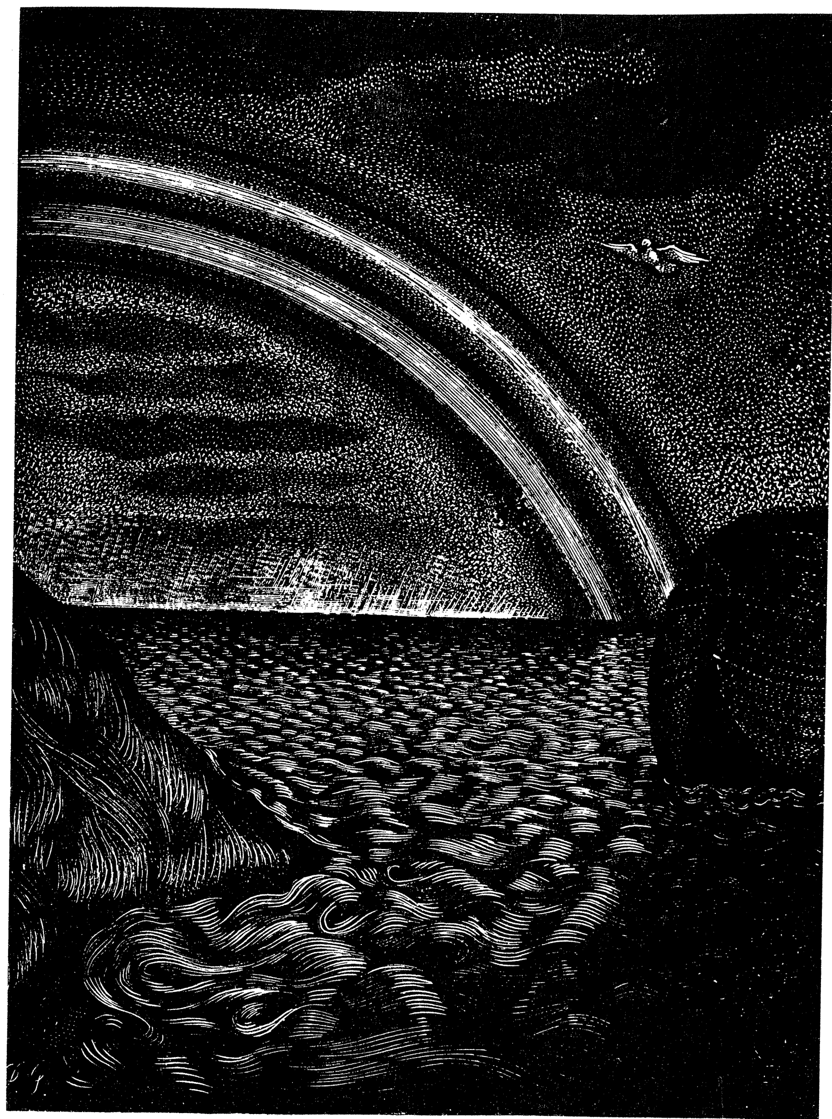
bračnih zagrljaja i sahnuti žudnjom
bez nade, uz biće koje sličnom žudnjom
sahne, što bi bila beda i mučenje
ništa manji nego šta bilo od čega
strahujemo-tada, da bi izbavili
odjednom i sebe i svoj rod od onog
čega se i za se i njega plašimo,
ne dužimo i smrt potražimo, il'je,
ako je ne bismo našli, zamenimo
u dužnosti njenoj rukama vlastitim
na samima sebi. Zašto bismo duže
postojali, drhteć' od strahota koje
ne pružaju drugi ishod osim smrti,
a imamo moći da izaberemo
najkraći od mnogih načina da bismo
umrli-razurom razur razurili?"
Ona tim završi, il' očaj žestoki
preseče ostalo. Tako mnogo behu
njene misli smrću obuzete da se
bledilom obrazi njeni obojiše.
Al' Adam, nimalo pokoleban takvim
savetom, bejaše svoj um sabraniji
trudom ka nadama lepšim uzdigao,
pa na to ovako Evi odgovori:
"Izgleda da tvoje prezrenje života
i naslada, Evo, dokazuje nešto
i uzvišenije i savršenije
u tebi od onog što tvoj um prezire!
Al' samoubistvo rad toga traženo-
savršenstvo tvoje namisli pobija,
a niti prezrenje tvoje ne sadrži
u sebi, no žalost i bol zbog gubljenja
života i preveć voljenih naslada.
Ili ako žudiš smrt k'o krajnji ishod
iz bede, držeći da ćeš time izbeć'
kaznu izrečenu-budi uverena
da je Bog dovoljno mudro naoruž'o

svoj gnev osvetnički da ne bude tako
ometen. Mnogo se više plašim da nas
smrt, ako se tako mi nje dograbimo,
neće rešit' muka koje smo osudom
dužni da platimo. Pre će dela takvog
neposluha Višnjeg izazvati, te će
učinit' u nama samim smrt da živi!
Stoga potražimo neko sigurnije
rešenje, koje sam, kanda, sagledao,
pažljivo prizvavši u pamet osude
naše deo-da će seme tvoje glavu
zmijinu spršiti. Kukavna naknada,
ako to ne znači, kako ja nagađam,
dušmanina našeg velikog-Satanu,
koji i udesi u zmiji obmanu
ovu protivu nas! Spršiti njegovu
glavu-zaista bi to osveta bila!
A to bi propalo, ako bismo na se
smrt navukli il' se, k'o što ti predlažeš,
rešili bez dece da vek vekujemo.
Tako bi naš dušman izbegao svoju
kaznu određenu, a mi bi, naprotiv,
udvojili našu na vlastite glave.
Zato ni pomena više o nasilju
protivu nas samih i o neplodnosti
namernoj! To bi nas otseklo od nade,
a mirisalo bi jedino na pizmu,
na netrpeljivost, na gordost i inat
i na opiranje Bogu i njegovom
jarmu pravednome, metnutom na naše
vratove. Seti se s kakvom nas milosnom
i blagom naravi oboje sasluša
i sudi bez gneva, sudi bez ruženja!
Mi očekivasmo da će umiranje
biti neodložno, držeć' da to znači
ono: smrt u taj dan-kad nuto, tebi su
samo u nošenju i rađanju dece

pretskazane muke, koje brzo radost-
plod utrobe tvoje, naknađuje. Mene
prokletstvo okrznu, pavši na tlo-moram
s trudom sticat' hleb svoj. Čega tu zlog ima?
Dokonom bi bilo gore-radom ću se
održat'. A da nam žega il' hladnoća
ne biše škodile, staranje njegovo
bez molbe nas naše snabde pravodobno,
a nas nedostojne, sažaliv se dok nam
suđaše, njegove ruke odenuše!
Koliko će više biti, ako mu se
molimo, njegove uši otvorene
i njegovo srce milosrđu sklono!
A sem toga će nas poučiti kako
da izbegavamo surovost godišnjih
doba, kiše, leda, grada, snega, koje
nebo, izmenjenog lica, već počinje
da nam na visiji ovoj naveščuje,
dok vetri duvaju vlažno i prodirno,
tresući uvojke ljupke ovog divnog,
granatog drveća. To nama nalaže
da tražimo neko sklonište pobolje,
toplotu pojaču neku-da udove
naše ukočene zgrejemo pre nego
ova dnevna zvezda stud noći ostavi,
i način kojim bi odbijene zrake
njegove skupljene mogli suvom tvari
podjariti ili, sukobiv dva tela,
istrveni vazduh samleti do vatre.
Kao što nedavno oblaci, terani
vetrovima ili sudariv se, silni
u svome udarcu, uždiše nagnutu
munju, čiji plamen, šinut koso dole
zapali smolastu koru jele ili
bora, nadaleko raširiv prijatnu
vrućinu, koja bi mogla da zameni
Sunce-takvom vatrom da se koristimo,

a koja bi mogla inače ublažit'
ili zaceliti zla što ih nedela
naša napraviše. Bog će nas naučit',
ako ga molimo i milost od njega
preklinjemo, tako da se ne moramo
plašit' da nećemo udobno provesti
ovaj život, mnogom potporom njegovom
podržani, sve dok mi ne završimo
u prašini-našem konačnom počinku
i domu rodnome. Šta bi bolje mogli
učiniti, nego da se uputimo
k onom mestu gde nas osudi, pa tamo
da mi pred njim, puni štovanja, padnemo
ničke i ponizno da ispovedimo
naše grehe i da oproštaj molimo,
natapajuć' zemlju suzama, a vazduh
ispunjavajući našim uzdasima,
iz skrušenih srca odaslanim, k'o znak
tuge nepritvorne, poniznosti krotke.
Neosporno, on će tada omekšati
i od srditosti svoje odustati.
U svetlom pogledu njegovome, kada
izgleda najstroži i najsrditiji-
šta drugo svetljaše osim dobre volje,
blagog milosrđa i sažaljevanja?"

Tako naš praotac pokajnik zboraše,
a ni Eva manju grižnju ne oseća.
I zaputiše se odmah k mestu gde ih
on osudi, pa tu ničke pred njim, puni
štovanja padoše i ispovediše
ponizno grehove, moleći oproštaj,
natapajuć zemlju suzama, a vazduh
ispunjavajući svojim uzdasima,
iz srca skrušenih odaslanim-znakom
tuge nepritvorne, poniznosti krotke.

KNJIGA JEDANAESTA

Sadržina

Božji Sin podnosi svome Ocu molitve naših prvih predaka, koji se sad kaju, i zauzima se za njih. Bog ih uslišava, ali oglašava da oni ne mogu više boraviti u Raju. Šalje Mihaila s družinom heruvima da ih izbaci, ali da najpre otkrije Adamu buduća zbivanja. Mihailov silazak. Adam pokazuje Evi neke kobne predznake. On primećuje približavanje Mihailovo i izlazi mu ususret. Anđeo objavljuje njihov odlazak. Evino naricanje. Adam se pravda, ali se potčinjava. Anđeo ga vodi na visoki breg i izlaže mu, u prikazama, ono što će se do Potopa dogoditi.

Tako, moleći se i kajući, oni
u najskrušenijem stavu ostadoše,
jer milost Božija-prethodnica ljudskog
kajanja, spustiv se s trona milosrđa,
ukloni iz srca njihovih kamenje
i izazva mesto njih rastenje novog,
podmlađenog mesa što neizrecivim
uzdasima sada odisaše, koji
nadahnuti duhom molitve bejahu
i na Nebo letom bržim uzletahu
nego najglasnija rečitost: pa ipak
njihovo držanje ne bejaše ono
podlih udvorica, nit' njihove molbe
izgledahu ništa manje važne nego
onog drevnog para iz starinskih bajki-
ipak manje drevnog nego ovaj što je-
Deukaliona i nevine Pire,
koji se moljahu sa svom usrdnošću
ispred Temisinog svetilišta, radi
obnavljanja ljudskog roda potopljenog.
Njihove molitve k Nebu uzleteše
ne promašiv puta-vetri zavidljivi

niti ih skrenuše, niti ometoše.
Netelesne, one minuše kroz dveri
nebeske unutra, a potom ih tamo
gde se zlatni oltar dimljaše, u tamjan
posrednik veliki njihov zaodenu,
te prispeše Ocu na pogled, pred presto
njegov. Obradovan, Sin, prinoseći ih,
ovako otpoče da se zauzima:
"O, Oče, pogledaj kakvi iznikoše
na Zemlji plodovi, prvi iz milosti
tvoje zasađene u čoveka-ove
uzdahe i ove molitve, koje ti,
ja k'o tvoj sveštenik, u kadionici
od zlata prinosim, s tamjanom smešane:
plodovi semena tvoga, posejani
s kajanjem u srce njegovo, ukusa
slađeg nego onih što sva rajska stabla,
rukama njegovim gajena pre nego
izgubi nevinost, mogahu da rode!
Zbog toga prikloni sada svoje uho
molbama poniznim i čuj, premda neme,
uzdahe njegove. Nevičnome kakvim
rečima da moli, dopusti tumačem
da mu budem ja, ja-njegov iskupitelj
i zastupnik! Na me sva njegova dela
nakalemi-dobra il' loša: prva će
usavršit' moja valjanost, a druga
odužit' smrt moja! Primi, Oče, mene
i u meni primi od njih miris mira
prema ljudskom rodu! Nek' živi pomiren
sa tobom bar dane izbrojane, makar
tužne, dokle ga smrt-njegova osuda
(čije ublaženje, a ne poništenje
ja tako zastupam), ne preda životu
boljemu, gde sa mnom, sav iskupljen mnome,
može u blaženstvu i sreći prebivat',
čineć' jedno sa mnom, k'o što sam ja s tobom!"

A njemu će Otac, nenatušten, vedar:
"Voljeni moj Sine, sva traženja tvoja
za čoveka-primam! Sva traženja tvoja-
odluke su moje! Al' mu u tom Raju
dalje boravljenje zabranjuje zakon
kog' prirodi dadoh: oni elementi
čisti i besmrtni, koji ne poznaju
nikakvu nečistu, nikakvu neskladnu,
kvarnu mešavinu, već ga izbacuju
kužnog i nečistog, na vazduh takođe
nečist, i čiste se k'o od boleštine
i od hrane smrti od njega, kako bi
mogle ponajbolje one raspolagat'
njim za umiranje, izazvano grehom
koji je sva bića prvi okužio
i neiskvareno pokvario. Sprva
stvorih obdarenog njega s dva prekrasna
dara-besmrtnošću i srećom: izgubiv
prvi ludo, drugi jedino služaše
ovekovečenju patnji, sve dokle se
za smrt ne postarah. Tako smrt postade
njegov lek konačni i posle života
ona ga-kušanog nevoljama ljutim,
očišćenog verom i delima časnim,
probuđenog za nov život pri uskrsu
pravednikâ-miri s Nebom i sa Zemljom
obnovljenom. Nego da mi iz prostranih
nebeskih oblasti zovnemo u sinod
sve blagoslovene. Neću od njih kriti
pravdu svoju-kako postupam sa ljudskim
rodom, k'o nedavno što oni videše
s anđelima grešnim, a u svome stavu
premda čvrsti, još se čvršćim potvrdiše."

On završi, a Sin dade znak uzvišen
svetlom službeniku na straži i ovaj
zatrube u trubu koja se kasnije,
možda, na Horivuraču, kad Bog siđe,

i koja će možda još jednom razglasit'
sveopšti sud strašni. Sve oblasti jeka
anđelska ispuni. Iz amarantovih
hladovina njinih blaženih gajeva,
iskraj vodoskoka i izvora-voda
života, gde dotad seđahu u bratstvu
radosti, žurahu sinovi svetlosti,
odazivljući se pozivu najvišem,
i zauzimahu svoja mesta, dokle
sa svoga prestola najvišeg Svemoćni
ovako najvišu volju ne oglasi:
"O, sinovi, čovek, otkada s drveta
onog zabranjenog kuša, saznavanjem
dobra i zla posta sličan nekom od nas!
Ali pustimo ga neka se hvališe
saznavanjem dobra izgubljenog i zla
stečenog-srećniji da mu bi dovoljno
saznavanje dobra kao takovoga,
a zla nikakvoga! Sad on jadikuje,
kaje se i moli skrušeno-upliv je
moj u njemu: već pre dejstva njegovoga,
znam kako je srce njegovo nestalno
i tašto kada je sebi prepušteno!
Zbog toga, da ne bi sad drskija ruka
njegova dosegla i drvo života
i on s njega jeo i večno živeo,
il' makar sanjao da večito živi-
ja odlučih da ga udaljim iz vrta
i pošljem da radi zemlju, doličniju
grudu iz koje je uzet. Mihailo,
ja tebi zapovest ovu poveravam:
uzmi sobom između' heruvima, po tvom
izboru, ratnike ognjene, da zloduh
ne bi zapodeo neki metež novi
protivu čoveka, il' pak navalio
na nezauzeto pritežanje! Žuri,
i iz Raja Božjeg izgnaj bez milosti

grešni par-s tla svetog nesvete! Obznani
i njima i njinom potomstvu večito
izgnanstvo odande! Ali da ne klonu
oni pred presudom besprizivnom, strogo
neodložnom-jer ih vidim omekšale
i da u suzama oplakuju svoje
pregrešenje-prikrij od njih svu strahotu!
Ako trpeljivo poslušaju tvoju
zapovest-nemoj ih otpustit' snuždene!
Otkrićeš Adamu šta će u budućim
vremenima da se desi-kao što ću
tebi prosvetliti. Spomeni moj zavet
u semenu žene obnovljen! Tako ih,
premda tužne, ipak smirene otpremi!
A s istočne strane vrta, gde se može
najlakše veranjem ući iz Edema-
ti postavi stražu heruvimsku i mač
plameni koji će vitlat' naširoko,
da on nadaleko svako primicanje
prestravi i čuva prilaze k drvetu
života, da ne bi Raj post'o stecištem
nečistih duhova, a njin plen sve moje
drveće, čijim bi plodom ugrabljenim
mogli još jedared zavesti čoveka!"
    On presta. Sila se arhanđelska spremi
za brz silaz, a s njim blistava kohorta
budnih heruvima: imaše četiri
lica svaki, slično Janusu dvogubom,
a sve im obličje bejaše posuto
očima brojnijim nego u Argusa
i većma opreznim nego behu one
što se uspavaše očarane frulom
arkadskom, pastirskom trskom Hermesovom
ili uspavljivom palicom njegovom.
U međuvremenu, Leukotea se
probudi da snova pozdravi svet svetom
svetlošću i Zemlju namiriše svežim

rosama-upravo kad Adam i prva
gospa Eva behu već svršili svoje
molitve, opaziv da im snaga voljom
višnjom jača i da niču iz očaja,
mada još sputani strahom, nova nada
i radost. A na to Adam svoj razgovor
srdačni sa Evom ovako obnovi:
"Evo, nimalo se nije uveriti
teško da sve dobro koje uživamo
dolazi sa Neba! Al' da se na Nebo
popne nešto od nas tako moćno da duh
preblaženog Boga privuče il' volju
njegovu prikloni-teško se, izgleda,
može verovati! Al' uprkos tome,
to može molitva il' jedan jedini
kratki uzdah ljudske duše, uznevši se
čak do trona Božjeg. Jer otkad nastojah
da odobrovoljim molitvom božanstvo
uvređeno, klečeć' i pogruživ' sasvim
moje srce pred njim, čini mi se videh
da on pomirljivo i blago prikloni
uho, i poraste moja uverenost
da bejah naklono slušan. U grudi se
moje mir vratio sasvim, a u moje
sećanje njegovo obećanje da će
seme tvoje spržtit' našeg dušmanina.
U onom užasu, ja to zaboravih,
al' mi sada jamči da je već gorčina
smrti uminula i da ćemo živet'.
Stoga te pozdravljam, o, Evo, nazvana
s pravom majkom svega roda ljudskog, majkom
sviju živih bića-jer će čovek tobom
biti živ, a bića živet' za čoveka!"
Njemu će ovako Eva, žalostivnog
i smernog držanja: "Crno ja zaslužih
da pripadne takav naziv meni grešnoj
koja, određena tebi kao pomoć,

postah zamkom tvojom! Pre meni pripada
prekor, podozrenje i kuđenje svako!
Ali moj sudija nemaše granica
u praštanju, tako da ja koja prva
smrt svemu donesoh-počastvovana sam
izvorom života! A sad mi naklonost
i ti pokazuješ čim se udostoji
da tako osloviš mene koja naziv
drukčiji zaslužih! Ali nas poziva
polje na rad sada sa znojem naturen,
mada posle noći nesane! Jer gledaj,
zora, smešeći se, već otpoče-sasvim
ravnodušna prema nespokojstvu našem-
svoje nastupanje rumeno! Hajdemo!
Od tebe se otsad nikad udaljiti
neću, magde bio naš posao dnevni,
premda nam je sada naložen tegobnim
dok se dan ne spusti. Dok tu boravimo,
čega zamornoga može bit' u ovim
šetnjama prijatnim? Pa živimo ovde,
makar i u palom stanju-zadovoljni!"
    Tako zbori, tako požele skrušena
jako Eva. Ali sudba ne prihvati!
Najpre se priroda javi, utisnuvši
predznake na ptice, zverinje i vazduh.
Vazduh se pomrači naglo posle kratkog
rumenila zore. Evi na pogledu,
iz visokog leta vazdušnog Jovova
ptica sunu, goneć' pred sobom dve ptice
najšarenijega perja, a niz brdo
zver što gospodari u šumama-tada
lovac prvom, poče progoniti ljupki
i najubaviji par u svim šumama-
jelena s košutom. Beg se njihov pravo
k istočnom ulazu svijaše. To Adam
primeti i, prateć pogledom vijanje,
uzbuđen, ovako Evi govoraše:

"O, Evo, skoro nas nekakva značajna
mena očekuje, koju u prirodi
Nebo pokazuje ovim predznacima
nemim-vesnicima njegovih namera,
ili, ko zna, možda da navesti nama,
koji se uzdamo preveć u skidanje
kazne, jer smo neko vreme oprošteni
smrti, koliko će dug i kakav dotad
naš život da bude, il' i od tog više-
da smo mi prašina, da se povratiti
mi u nju moramo i da postojati
mi više nećemo? Rad čeg je inače
taj prizor dvostruki pred očima našim-
to vijanje istim pravcem i u trenu
istom u vazduhu i na tlu? Rad čeg je
na istoku tmina pre nego isteče
pola dnevnog toka? Rad čega jutarnja
svetlost sija jače u onom zapadnom
oblaku što lije preko plavog neba
blistavu belinu i polagano se
spušta, sav ispunjen sa nečim nebeskim?"

On se ne varaše, jer se na taj način
nebeska družina već spuštaše s Neba
jaspisnoga u Raj i zaustavi se
na brežuljku-prizor sjajan da tog dana
sumnja i telesni strah ne zamračiše
oči Adamove: ne beše sjajniji
onaj kad anđeli sretoše Jakova
u Mahanaimu, mestu u kom spazi
on pošatoreno polje s čuvarima
sjajnim, niti onaj što se u Datanu
javi na ognjenoj gori, pokrivenoj
ognjenim taborom protivu sirijskog
kralja koji radi prepada na jednog
čoveka, poče rat-rat neobjavljeni,
poput izdajnika. Kneževski hijerarh
ostavi tu svoje sile, u njihovom

sjajnom stajalištu, da u državinu
uzmu vrt. A sam se zaputi da traži
mesto gde sa Adam sklonio. Adam ga
primeti i Evi-dok se primicaše
posetilac sjajni-ovako zboraše:
"Evo, sad se nadaj krupnim novostima
koje će uskoro možda odlučiti
o nama, ili nam nametnuti nove
zakone da ih se držimo! Jer vidim
da iz onog sjajnog oblaka što pokri
breg dolazi jedan od nebeske vojske,
a po svom držanju ne od neznačajnih:
nekakav veliki velmoža, il' neko
od prestola višnjih-takav sjaj kraljevski
njega zaodeva! Ipak nije strašan-
da bih ga se boj'o, nit' blago druževan
kao Rafailo-da bih mog'o biti
previše poverljiv! Al' je dostojanstven
i uzvišen: da se ne uvredi, moram
da ga s poštovanjem susretnem. A ti se
povuci!" On presta. A uskoro blizu
priđe arhanđeo. Al' ne u obličju
nebeskome, nego k'o čovek odeven
za susret s čovekom. Preko svetlih mu se
ruku talasaše ratnička odora
od purpura življe boje nego onog
iz Melibeana, il' onog iz Sare
koji su kraljevi i junaci drevni
nosili u vreme mira: Iris joj je
tkaninu bojila.Šlem njegov zvezdani,
dignutog vizira, otkri ga u jeku
napona muževnog, kad mladost prestaje.
U njegovom pasu, k'o u Zodijaku
sjajnom, mač visaše-grozni strah Satani,
a u ruci koplje. Adam se pokloni
duboko. On kralju sličan, iz svoje se
veličanstvenosti ne nakloni, nego

ovako objavi svoje dolaženje:
"Adame, nebeskoj višnjoj zapovesti
uvod nije nužan: dovoljno je što su
uslišene tvoje molitve i što smrt
naložena onda kada ti sagreši,
lišena bi njene grabeži na mnoge
dane, koje ti je milost podarila
da bi se mogao pokajat' i jedan
loš čin zatrpati mnoštvom dela dobrih.
Može biti da te, docnije, gospodar
tvoj, odobrovoljen, potpuno iskupi
od grabljivih tražnji smrti. Al' ti više
ne dopušta u tom Raju da boraviš!
Došao sam da te uklonim i pošljem
iz vrta da radiš zemlju iz koje si
uzet-tlo koje je za te prikladnije."
Ništa ne dodade, jer Adam na novost,
srca obamrlog u kandžama bola
jezivog, stajaše svih čula sputanih.
Ali Eva, koja, nevidljiva, ipak
sve čujaše, glasnim naricanjem brzo
otkri mesto gde se bejaše povukla:
"O, nenadanog li udarca, gorega
od smrti! O' zar te, Raju, moram tako
napustiti? O, zar tako napustiti
tebe, grudo rodna? Ove staze sreće
i te hlatke, vredne da ih i bogovi
pohode! Nadah se, da ću tu na miru,
premda u žalosti, provesti odgodu
do dana koji će biti smrtan nama
oboma! O, cveće što nikada nećeš
rasti u podneblju drugom, moja rana
i moja poslednja poseto večernja!
Od prvog pupljenja odgajah vas rukom
nežnom i dadoh vam imena-ko će vas
sada okretati k suncu i vrstati
vrste vaše, ko vas zalivati s vrela

ambrozijskih? I ti, napokon, senice
svadbena, koju sam ja ukrašavala
onim što pogledu ili mirisanju
bejaše ugodno-kako da se s tobom
rastanem? I kamo da odlutam-dole
u neki svet niži koji je spram ovog
i mračan i divalj? Kako ćemo disat'
u drukčijem, manje čistome vazduhu-
mi što na besmrtne plodove svikosmo?"
    Blago je anđeo ovako prekide:
"Ne nariči, Evo, već se trpeljivo
odreci onoga što si izgubila
pravedno, a niti srcem svojim tako
preveć zaljubljeno prijanjaj uz ono
što ti ne pripada! Tvoj odlazak nije
samotan: sa tobom ide tvoj muž-ti si
obavezna da ga pratiš! Smatraj mesto
u kom on prebiva-tvojom grudom rodnom!"
    Povrativ se time iz utučenosti
nenadne i ledne i pribrav fluide
svoje rasturene, Adam Mihaila
ovako oslovi rečima poniznim:
    "Nebesniče, bilo da si jedan između'
prestola, il' da si između' njih naznačen
najuzvišenijim-jer knezu knezova
može priličiti takovo obličje,
ti nam blago tvoju poruku saopšti,
koja bi drukčijim kazivanjem mogla
ljuto obraniti, a izvršavanjem
nas i dokrajčiti! Ono što je povrh
bola i očaja i utučenosti
naša trošnost kadra da podnese, tvoja
poruka donese-odlazak iz ovog
srećnog boravišta, našega skrovišta
slatkog, preostale utehe jedine,
prisno znane našim očima! Sva nam se
druga boravišta negostoljubivim

i čamotnim čine-nit' mi njima znani,
nit' nam ona znana! I ako bi bilo
nade da molitvom neprestanom mogu
izmeniti volju onog što sve može,
ne bih prest'o da mu dosađujem mojim
vapajima revnim! Al' molitva protiv
njegove konačne odluke ne vredi
više no dah protiv vetra-duva natrag,
zadušljiv, na onog koji ga izdahnu!
Stog se potčinjavam njegovoj svevišnjoj
zapovesti! Ono što me ponajviše
boli, jeste što ću, otišav odavde,
da se od njegovog lica skrivam, lišen
njegovog blaženog lika! Ja bih ovde
mog'o često, čineć' poštu, obilazit'
od mesta do mesta gde me udostoji
božanskim prisustvom svojim, i kazivat'
svojim sinovima: Na ovom se brdu
on pojavi, ispod ovoga drveta
on stajaše vidljiv, među borovima
onim čuh glas njegov, a ovde, na tome
izvoru pričasmo!-Toliko bih mnogo
zahvalnih oltara dig'o od busika
travnih i naslag'o od svakojakoga
divotnog kamenja iz potoka, kao
spomen il' spomenik na vekove, pa bih
na njih prinosio plodove i cveće
i slatke, mirisne smole! A u onom
tamo, nižem svetu-gde svetlu pojavu
ili trag njegovih koraka da tražim?
Jer premda se njega, gnevnog, klonih, ipak,
potsećajući se na produžen život
i na obećano potomstvo, ja sada
gledam zadovoljno makar i okrajak
krajnji njegovoga sjaja i izdalji
njegove korake predano poštujem!"

Mihailo će mu ovako, milosnog
pogleda: "Adame, ti znaš njegovi su
Nebo i sva Zemlja-ne samo hridina
ova! Sveprisustvo Božje ispunjava
kopno, more, vazduh i sve vrste žive,
njegovom dejstvenom moći oživljene
i grejane. On ti podari svu Zemlju
u vlast i vlasništvo-dar štovanja vredan!
Ne zamišljaj, dakle, njegovo prisustvo
suženo na ove uske međe Raja
il' Edema! To bi, možda, bilo tvoje
prestolno sedište: sva bi se kolena
iz njega širila i tu dolazila
sa svih strana Zemlje, da slave i štuju
tebe-svog velikog pretka. Al' prvenstvo
to izgubi i sad spade da boraviš
na tlu istom s tvojim sinovima. Ipak,
ne sumnjaj da Boga nema u dolini
i ravnici kao i ovde, da neće
k'o i tu prisutan biti i uvek te
pratiti znacima bezbrojnim njegovog
prisustva, uvek te okružujuć' svojim
likom nedvojbenim, dobrotom, ljubavlju
očinskom i tragom božanskim njegovih
koraka! A da bi u to poverov'o
i u to ti bio i čvrsto ubeđen
pre tvoga odlaska odavde-znaj da sam
ja otposlan da ti pokažem šta će se
zbiti u budućim vremenima tebi
i potomstvu tvome. Očekuj da čuješ
dobro i zlo-borbu nebeske milosti
i grešnosti ljudske! To će te naučit'
istinskom trpljenju, a i da radosti
umeravaš strahom i tugom pobožnom:
umerenost će te privić' da jednako
snosiš oba stanja-srećno il' nesrećno.
Tako ćeš provodit' najpouzdanije

svoj život i sebe najbolje pripremit'
da podneseš prelaz u smrt, kada dođe.
Penji se na onaj breg! Ostavi Evu
(jer sam ja njezine oči otežao)
da spava tu dole, dok rad pretskazanja
budeš bdeo-k'o što ti nekada spava
dok ona za život bi oblikovana."
Adam mu ovako zahvalno odvrati:
"Penji se, ja ću te, vođo pouzdani,
slediti na putu kojim me povedeš
i podvrć' se ruci nebeskoj, makako
kažnjavala! Protiv zla okrećem svoje
grudi isturene, oružajući se
patnjom da pobedim i da steknem odmor
trudom zadobijen-ako ga dobiti
mogu tim načinom." Tako se popeše
u prikaze Božje. To beše najviši
breg Raja, s čijeg se vrha polulopta
Zemljina pružaše jasna na vidiku,
prostrta sve dokle pogled doseć' može.
Od tog brega viša, niti vidokruga
šireg ne bejaše gora na koju će
kušač, iz drukčijih razloga, izvesti
drugoga Adama u pustinju, da mu
pokaže sva carstva zemaljska i slavu
njihovu. Odatle oči Adamove
mogahu imati pod sobom, magde se
oni nalazili, gradove davnašnje
ili savremene slave, prestolnice
carstva najvećih: od zidova koji
behu namenjeni Kambali, sedištu
katajskoga kana, i od Samarkanda
na Oksu, prestolu Timurovom, pa do
Pakina kineskih careva, odatle
k Agri i Lahoru velikog Mogula,
sve dole do zlatne Herzoneze, ili
gde u Ekbatanu stoluje Perzijac,

ili pak odatle u Ispahan, ili
gde stoluje ruski car u Moskvi, ili
u Vizantu sultan, rodom Turkestanac.
Adamove oči mogle su sagledat'
carstvo Negusovo do Erkoke, krajnje
Negusove luke, k'o i luke manjih
pomorskih kraljeva-Mombazu, Kvilou
Melind i Sofalu-za nju drže da je
Ofir, a odatle sve do kraljevina
Konga i Angole, na krajnjemu jugu,
il' otud, od reke Nigera do Atlas
planine, kraljevstva Almansorovoga-
Fez, Suz i Maroko, Tremisen i Alžir.
Otud u Evropu i gde bi suđeno
da Rim vlada svetom. Možda on u duhu
vide i bogati Meksiko, sedište
Montezume i još mnogo bogatiji
Kusko u Peruu, Atabalipino
sedište, a uz njih još neoplenjenu
Gvijanu, grad čiji sinovi veliki
Gerioni zovu Eldoradom. Ali
za plemenitije prizore ukloni
Mihailo s oči Adamovih skramu,
koju onaj lažni plod, obećavajuć'
vid jasniji, beše navuk'o: tada mu
očisti nerv vidni rutvicom i vidcem
i s vrela života tri kapi mu kanu-
jer imaše mnogo da vidi. Moć ovih
sastojaka prodre toliko duboko,
čak do same srži u mnoga sedišta
vida, da se Adam, sad prisiljen oči
da zatvori, sruši, a svi mu duhovi
obamreše. Al' ga brzo plemeniti
anđeo podiže rukom i ponovo
ovako njegovu pažnju on izazva:
"Adame, otvori sada svoje oči
i najpre pogledaj posledice koje

tvoj greh prvobitni izazva kod nekih
što će se roditi od tebe, a koji
nikad ne takoše drvo izuzeto,
ne snovaše nikad zaveru sa zmijom,
nit' tvoj greh zgrešiše-a uprkos tome,
baš iz toga greha vuku iskvarenost
koja će porodit' dela nasilnija."
On otvori oči i ugleda polje,
delom već ziratno i sejano. Tuda
ležahu snopovi teško požnjeveni,
a delom torovi i pašnjak za ovce.
A u sredini se uzdizaše, kao
međaš, poljski oltar od travnog busenja.
Na njega uskoro žetelac znojavi
prinese plodove prve svog ratarstva:
Žut snop i klas zelen-nebirane, nego
kako se nađoše pod rukom. A za njim
krotkije pristupi pastir s prvencima
iz svojega stada-najodabranijim
i najboljim. Zatim, prinoseći žrtvu-
iznutricu i loj njihov, on je posu
tamjanom, položi na cepana drva
i pritom sve dužne obrede izvrši.
Ubrzo njegovu žrtvu milostivna
vatra sa Nebesa poharči plamenom
hitrim i prijatnim dimom. Al' ne onog
drugog, jer ne beše iskrena. Na to on,
razbešnjen u srcu, dok razgovarahu,
udari onoga sred grudi kamenom
koji mu prekrati život: on se sruši
smrtno bled i, jeknuv, dušu s mlazom krvi
ispusti. A Adam bejaše veoma
užasnut u srcu svome tim prizorom,
pa žurno ovako anđelu doviknu:
"Učitelju, neka golema nedaća
zadesi onoga krotkoga čoveka
što žrtvu valjano prinese! Zar takva

plata za pobožnost i odanost čistu?"
    A Mihailo mu, takođe uzbuđen,
ovako odvrati: "Adame, ono su
braća i iz tvojih krsta će izići!
Nepravedni ubi pravednoga radi
zavisti što Nebo primi žrtvu brata
njegovog! Ali će krvavo zločinstvo
biti osvećeno i osvedočena
vera drugog neće izgubit' nagradu,
iako ga vidiš onamo gde umre,
u svojoj vlastitoj krvi i prašini
valjajuć' se!" A naš praotac će njemu:
    "Avaj, i zbog dela i zbog uzroka mu!
A da l' sad smrt videh? Je li to put kojim
moram da se vratim u prašinu rodnu?
Strašnog li, odvratnog i gnusnog prizora
pogledati, groznog pomisliti, a tek
koliko užasnog sam ga osećati!"
    Mihailo će mu ovako: "Ti vide
smrt u njenom prvom vidu nad čovekom!
Al' smrt ima mnoštvo vidova i mnoštvo
puteva-a svi su turobni-što vode
mračnoj jami njenoj. Ipak je čulima
mnogo užasnija na ulazu, nego
unutra. Neki će-k'o što si video-
umret' od nasilnog udarca, a drugi
od vatre, od vode, od gladi, još više
zbog preterivanja u jelu i piću
koje će na Zemlju doneti bolesti
grozne, čije će se mnoštvo čudovišno
pred tobom pojavit', da bi mog'o znati
kakve će sve bede doneti ljudima
neuzdržavanje Evino." U trenu,
pred očima mu se pojavi sumorna,
mračna, smradna zgrada-beše ona slična
bolnici, u koju bejaše smešteno
mnoštvo svakojakih bolesnika, koji

svakakve bolesti bolovahu: grozne
grčeve i mučna raspinjanja, bolne
srčane napade, sve vrste groznica,
trzanja, nazebe besne, padavice,
utrobne kamence, čireve, žiganja
grizlice, ludilo besomučno, tužnu
setnost, mesečarsku suludost, sahnjivo
kržljanje, zaduve, široko pustošnu
kugu i sušicu, vodene bolesti
i reumatizme zgloboistežuće.
Jezivo bejaše trzanje, duboki
jecaji i revno očaj bolesnike
dvoraše-od jedne do druge postelje.
A smrt pobednička nad njima vitlaše
harpunom. Al' ona udar odlagaše,
iako je često zvahu preklinjanjem
k'o svoje najviše dobro i poslednju
nadu. Koliko bi kameno trebalo
da je srce pa da toliko nagrdan
prizor dugo suhih očiju posmatra?
Adam ne bi kadar, nego se zaplaka
iako ga žena ne beše rodila.
Samilost savlada ono što najbolje
on u muževnosti imađaše, pa ga
prepusti suzama neko vreme, dokle
manje kolebljive misli ne sputaše
preteranost, te on, reč jedva povrativ,
ovako obnovi naricanje svoje:
"O, nesrećni rode ljudski, koliko si
nisko pao! Kakvo ti je bedno stanje
namenjeno! Bolje da tu, još nerođen,
okončaš! Zašto je život dat-da bude
tako otet od nas? Il' bolje rečeno,
što nam je nametnut tako? Ako bismo
poznavali ono što primamo-ili
ne bismo primili život ponuđeni,
il' bismo ubrzo preklinjali da ga

napustimo, srećni što bi tako bili
u mir otpušteni. Zar može lik Božji
stvoren u čoveku nekada uspravnim
i lepim, iako docnije iskvaren,
da bude do takvih nakaznih stradanja
unižen mukama neljudskim? A zašto
čovek ne bi bio, buduć' je još sličan
delimično Bogu, rad lika svog tvorca
rešen i pošteđen takvih nakaznosti?"
"Lik njihovog tvorca," reče Mihailo,
"napusti ih kada unizise same
sebe, podajuć' se prohtevima divljim
i uzev lik onog čemu i robuju-
skotskoga poroka, koji Evu na greh
najvećma potstače. Zato je toliko
gnusna kazna njina i ona lik Božji
ne unakažuje, no njihov vlastiti.
Ali ako oni sami unakaze
svoju sličnost s njime, izopačiv zdrava
pravila prirode čiste u bolesti
gadne-zaslužiše oni to, budući
Božji lik u sebi nisu poštovali."
Adam reče: "To je, priznajem, pravedno
i potčinjavam se! Al' zar nema nekog
drugog puta osim tih prelaza bolnih,
da bismo do smrti mogli da stignemo
i pomešamo se s prašinom rođenom?"
"Ima," Mihailo reče, "budeš li se
valjano držao pravila kojemu
umerenost uči: ničega previše
u jelu i piću, tražeći u njima
nužnu hranu, a ne nasladu pohlepnu,
dokle preko glave ne preturiš mnoge
godine. Tako ćeš i moći da živiš
dokle k'o plod zreo ne padneš u krilo
matere, odnosno, za smrt zreo, budeš
lako ubran, a ne surovo utrgnut.

To je starost. Ali, osim toga moraš
proživeti tvoju mladost, tvoju snagu
i tvoju lepotu, koje će u sedost
i uvelu nemoć da se preobraze.
Tad će tvoja čula, otupev, izgubit'
svaku sklonost da se naslađuju onim
što imaš i mesto onog punog nade
i bodrosti daha mladosti-u tvojoj
krvi će zavladat' setna utučenost
suhog i studenog, da otromi tvoje
duhove i najzad poharči životni
balzam." A njemu će predak naš ovako:
"Otsad neću bežat' od smrti, ni preveć
život produžavat', radije sklon kako
da se najzgodnije i najlakše rešim
tog bremena teškog, koje moram nosit'
do naznačenoga dana, da ga vratim
i strpljivo čekam svoje umiranje."
A Mihailo mu na to odgovori:
"Nit' mrzi, nit' voli svoj život! Al' ipak,
to što živiš-živi dobro! A koliko
dugo ili kratko-to Nebu prepusti!
A sad se pripremi za prizor drukčiji!"
I Adam pogleda, i vide prostrano
polje, pokriveno čadorima boja
različnih: kraj nekih pasijahu krda
stoke, iz drugih se zvuk instrumenata-
svirale i harfe, čujaše, gradeći
skladne melodije, a bejaše vidljiv
i onaj što klapne i strune njihove
pokretaše: njegov urođeni, hitri
dodir preletaše gore-dole kroz sve
razmere i zvonku fugu s kraja na kraj
vijaše. Na drugom kraju, jedan čovek
radeći u vignju, beše rastopio
dva teška grumena željeza i bakra-
bilo pronađena gde slučajni požar

opustoši šumu u planini ili
dolini, duboko sve do žila zemlje
pa otuda vreli na otvor pećine
neke istekoše, bilo pak vodenim
tokom nanešena iz podzemlja. Tečni
metal on iscure u kalupe zgodno
pripremljene. Od njih najpre uobliči
vlastita oruđa, zatim ono što se
inače mogaše izradit' topljenjem
ili pak rezanjem metala. Posle njih,
ali s ove strane, ljudi drugačije
vrste spustiše se s visokih susednih
bregova, njihovog boravišta, dole
u ravnicu. Po svom držanju, oni se
činjahu pravedni ljudi, a sve njino
stremljenje izgleda sklono istinskome
poštivanju Boga i saznanju Božjih
dela neskrivenih. Al' ne traje dugo
ono što je kadro ljudima slobodu
i mir sačuvati: ne hodaše oni
dugo po ravnici-a gle, iz čadora
gomile prekrasnih, raspusno raskošnih
žena u dragome kamenju i ruhu
raskalašnom! One pevahu uz harfe
ljubavne pesmice nežne i priđoše
igrajući. Ljudi, iako ozbiljni,
piljahu u žene i pustiše svojim
očima da blude bez uzda, dokle se,
u ljubavnu mrežu čvrsto dograbljeni,
svi ne zaljubiše i svaki izabra
onu koja mu se svide. I sada se
oni zabavljahu ljubavlju, sve dok se
ne pojavi zvezda večernjača-vesnik
ljubavi. Tad, sasvim zgrejani, uždiše
buktinju svadbenu i zapovediše
da i Himen bude prizvan-tad prviput
prizvan na obrede svadbene. Muzikom

i gozbom čadori svi odjekivahu.
Tako srećan susret i krasna ljubavna
zgoda netraćene mladosti, pa pesme,
zanosna sazvučja i venci i cveće
pridobiše srce Adamovo sklono
da se brzo poda nasladi-prirodnoj
sklonosti, što sam on ovako izrazi:
"O, ti koji moje oči izistinski
otvori, najviši anđele blaženi,
ova se prikaza čini mnogo boljom
i više nadanja u mirna vremena
navešćuje, nego one dve ranije!
One behu samo mržnja i smrt ili
čak i gore muke, a ovde izgleda
da su ispunjene sve svrhe prirode."
Mihailo će mu ovako: "Nikako
nemoj po nasladi sudit' šta je bolje,
makar izgledalo da zadovoljava
prirodu-stvoren si rad plemenitije,
svete, čiste, Bogu saobrazne svrhe!
Ti čadori, koje toliko prijatnim
vidiš-čadori su poroka, u njima
boraviće porod onog koji ubi
svog brata. Marljivi izgledaju u svim
veštinama koje život uglađuju-
izumevaoci retki, nebrižljivi
prema svome tvorcu, premda ih duh njegov
nauči. Al' oni nijedan dar njegov
i ne pripoznaju! A još će i porod
krasan izroditi! Jer taj divni ženski
skup, skupu boginja sličan, kog' ti vide
toliko veseo, umiljat i čio,
lišen je, uprkos tome, svih vrlina
koje su u domu ženi čast i hvala
najviša. One su jedino gajene
i odnegovane za ukus pohotne
žudnje-da pevaju, igraju, jezikom

brbljaju, očima prevrću i sebe
kinđure. Njima će onaj razboritih
ljudi soj, kojima pobožno življenje
pribavi nazvanje Božijih sinova,
sramotno predati sve svoje vrline-
svu svoju glasitost mamu i smeškanju
lepih bezbožnica i sad u veselje
i slast zaploviti (skoro će ploviti
naširoko) zbog čeg' skoro će morati
svet zemni čitavo more suza prolit'."
   A Adam će njemu, lišen uživanja
kratkog: "Kakva beda i sram da baš oni,
koji započeše tako lepo, radi
lakoga življenja skrenu s pravog puta
il' na polovini puta klonu! Nego
i sad vidim da se jadi čovekovi
drže istog toka-počinju sa ženom!"
   "Počinju," Anđeo odvrati, "sa njome
zbog ženske mlakosti muškarca, koji bi
trebalo da čvršće svoj položaj drži
mudrošću i višim darima primljenim.
Ali sad se spremi za prizor drukčiji!"
   I Adam pogleda, i vide prostranu
krajinu, prostrtu pred njim-varošice
i radove poljske međ' njima, krcate
ljudima, gradove s njinim kapijama
i kulama gordim, gomile oružja,
besna lica koja rat naveštavaju,
džinove kostiju ogromnih i smele
poduzimljivosti-jedni se oružjem
zanimahu, drugi kroćahu hatove
zapenjene: bilo pojedince ili
povrstani u red bojni-ne bejahu
ni konjici niti pešaci uzalud
iskupljeni. Jednim putem odabrana
družina gonjaše iz pljačke ravnicom
plen: spašišta-čopor govedi-volove

lepe, krave lepe i runasto stado
ovaca s blejavom jagnjadi. Pastiri
pojuriše kao bez duše, zovući
upomoć: to krvav okršaj izazva.
Čete se žestokim megdanom spojiše.
Gde nedavno stoka pasaše-sad leži
polje napušteno, krvlju natopljeno,
s razbacanim trupljem i oružjem. Jedni
tabor udariše i grad opsedoše
tvrdi, napadajuć' brvnima, lestvama,
potkopima. Oni drugi branjahu se
sa zida strelama, kopljima, kamenjem
i ognjem sumpornim. A na svakoj strani-
džinovski podvizi i krvoproliće.
A iza kapija gradskih skiptronosni
glasnici sazvaše veće. I smesta se
skupiše ujedno sedi i ozbiljni
ljudi i ratnici. Čuše se besede,
al' odmah k'o sukob sekti-dokle najzad
ne ustade čovek sredovečan, mudrim
držanjem upadljiv: zborio je mnogo
o pravdi i krivdi, veri, pravičnosti,
istini i miru i sudu višnjemu.
I stari i mladi na nj'ga zagrajaše
i zgrabili bi ga rukama žestokim,
da ga, spustivši se, oblak ne odnese,
nevidljivog isred gomile. Tako se
nastavi nasilje, tlačenje i zakon
mača po čitavoj ravnici, te niko
ubežišta naći ne mogaše. Adam,
sav oblit suzama i skrhan žalošću
obrati se svome vođi naričući:
"Ko su one sluge smrti, a ne ljudi,
koji smrt ljudima tako nečovečno
dodeljuju i greh onog što svog brata
ubi umnažaju hiljadama puta?
Jer nad kime takav pokolj vrše, nego

nad braćom rođenom-ljudi nad ljudima?
Ali ko pravedni onaj čovek beše
što zbog pravičnosti svoje bi nastrad'o
da ga samo Nebo nije izbavilo?"
Mihailo će mu ovako: "Ovi su
plod onih rđavo sparenih ženidbi
koje vide: tad se venča zlo i dobro,
što se kao takvi gnušaju spajanja,
te ludo smešani sad donose porod
čudovišnog tela ili duha. Takvi
behu ti džinovi, ljudi nadaleko
čuveni. Jer u tim dobima sila će
jedino da bude na ceni i nju će
nazivat' vrlinom i junaštvom vrlim.
Nadvladat' u boju, potčinit' narode,
donet' doma pljačku iz bezmernog klanja
ljudi-smatraće se najvišim dometom
ljudske slave i zbog slave pobedničke
nazvaće velikim pobediocima,
pokroviteljima svega čovečanstva,
bogovima, božjim sinovima-one
koje bi pravije bilo nazivati
istrebljivačima i kugama ljudskim!
Tako će se sticat' glasitost i ugled
na Zemlji, a ono što slavu najviše
zaslužuje-to će u tišini da se
skriva. Ali njega-tvog sedmog potomka,
kog' vide jedino pravednim u svetu
iskvarenom i zbog toga omraženim
i tako stešnjenim dušmanima, jer se
samcijat usudi da pravedan bude
i da omraženu istinu izusti
da će Bog sa svojim anđelima doći
da im sudi-njega, k'o što si video,
u balsam-oblaku ugrabiše hati
krilati i primi Svevišnji da živi
po Božijoj volji, gore u spasenju

i u predelima blaženstva, razrešen
smrti. I da bih ti prikaz'o nagrada
kakva čeka dobre, a ostale kakva
kazna-sad upravi oči i posmatraj!
I Adam pogleda, i spazi vid radnje
potpuno izmenjen: bejaše prestalo
da riče tučano ždrelo rata, sve se
beše okrenulo u zabavu, kocku,
razuzdanost, raskoš, gozbu i igranje,
svadbe il' kurvanje, kako se šta sluči,
i napastvovanja i preljube. Gdegod
prođe lepotica-primamljivaše ih!
I tako, s pijanke u nemir građanski-
najzad međ' njih dođe pradeda prečasni
i prema njihovim delima obznani
veliku odvratnost i protiv njihovog
puta se izjasni. Često on skupove
njine posećiva, svukuda srećući
slavlje i gošćenje, i propoveda im,
k'o utamničenim dušama pod kaznom
bliskom-preobraćaj i kajanje. Ali
sve zaludu! Kada on to vide, presta
s prepirkom i svoje čadore premesti
daleko. A zatim, usekavši grede
visoke u gori, poče gradit' lađu
grdne veličine, mereći je laktom
ušir, uduž, uvis. On je otsvukuda
namaza katranom, a sa strane vrata
udesi i snese hrane izobila
i za životinje i za ljude. Kad gle
čuda neviđenog! Zverinje svih vrsta
i ptice i mali insekti dođoše
grupama po sedam i u parovima
i uđoše kao redu naučeni.
A najposle uđe pradeda s tri sina
i četiri žene njine. I Bog vrata
utvrdi. Međutim, podiže se južni

vetar i oblećuć' okolo krilima
crnim, sve oblake pod nebom zajedno
potera. A kao popunu brda im
hitno uputiše isparenja mračna
i vlažna i paru. Uskoro postade
nebo zamračeno poput tavanice
tamne. Linu plaha kiša, ne prestajuć'
dogod se viđaše i komadić kopna.
A neukotvljena lađa, podignuta,
zaplovi i pramcem kljunastim sigurno
plovljaše, kidišuć' na vale. Sva druga
boravišta preli potop i skupa ih
s njinim sjajem smota duboko pod vodu.
More pokri more-more bez obala.
A u palatama ljudskim, gde vladaše
donedavno raskoš, nastanjivahu se
i koćahu morska čudovišta. Sve što
osta od ljudskoga roda, tako brojnog
doskora-plovljaše u jednome malom
brodu ukrcano. Koliko ucveljen
tad bi, ti Adame, čitavog poroda
tvog' kraj gledajući, kraj tako žalostan-
istrebljenje! Tebe drugi potop-potop
suza i žalosti, takođe potopi
i smlavi k'o tvoju decu, dok te nežno
ne diže anđeo da ponovo staneš
na vlastite noge, premda neutešan,
k'o kad oplakuje otac decu svoju,
svu odjednom ispred njegovih očiju
satrtu! I jedva svoju žalopojku
ti zborom ovakvim iskaza anđelu:
"Da prizora kobnih, unapred viđenih!
Bolje da ja živeh ne znajuć' budućnost!
Tako bih snosio samo zla svoj deo!
Dosta je snositi udes svakodnevni!
A sad ovaj-breme koje na vekove
mnoge razdeljeno bejaše, na mene

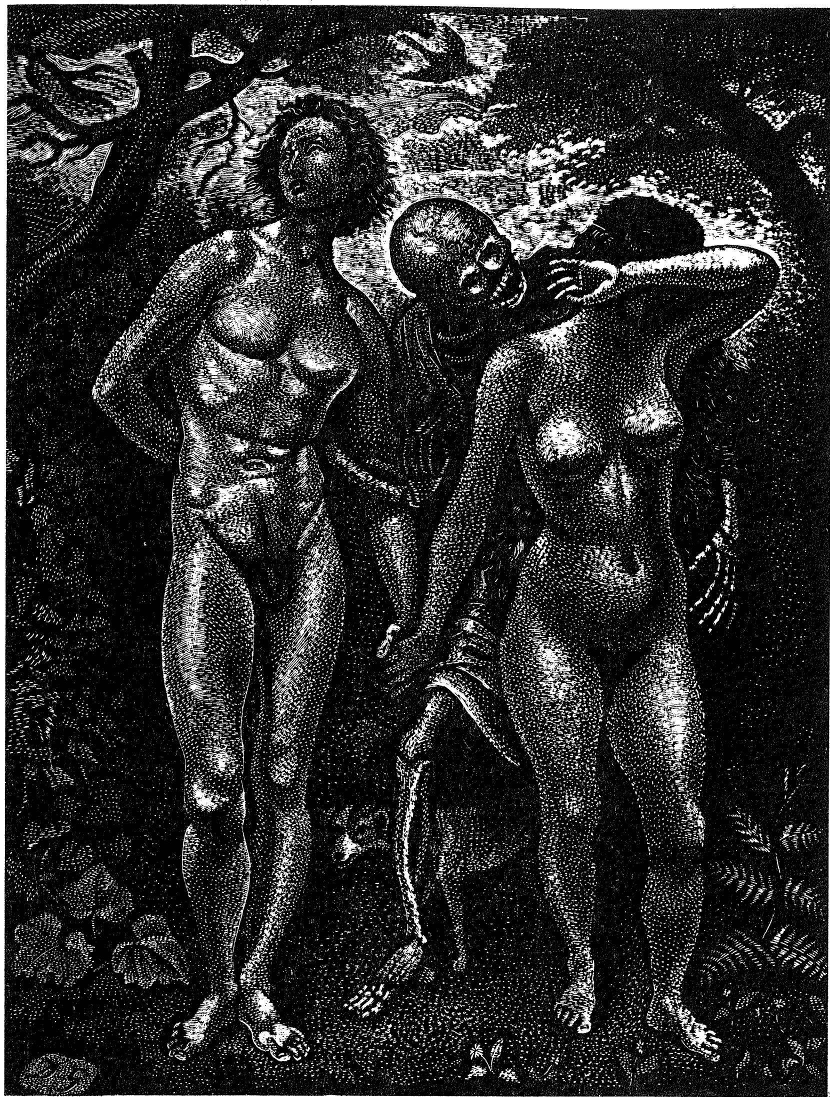
pada odjedared, dobivši predznanjem
mojim prevremeno rođenje, da mene
pre svog događanja kinji mišlju da se
dogoditi mora! Nek nijedan čovek
otsada ne traži da mu se pretskaže
šta će se slučiti njemu i njegovoj
deci: može biti siguran-zlo, koje
nikakvo njegovo predviđanje nije
kadro sprečit', i on neće zlo buduće
osećati manje bolnim da ga snosi
u zebnjama nego u stvarnosti. Ali
već minu ta briga-nema nikog da bi
bio upozoren! Tu šačicu ljudi
koji se spasiše najzad će prožderat'
glad i jad dok ovom vodenom pustinjom
lutaju. Nadah se, kad nasilje i rat
prestanu na Zemlji, da će tad sve krenut'
na dobro i da će mir okrunit' dugim
sledom srećnih dana rod ljudski. Ali se
ja prevarih ljuto: jer sad vidim da mir
kvari ništa manje no što rat pustoši!
Otkuda to tako? To mi otkrij, vođo
nebeski, i da l' je to kraj roda ljudskog?"
A Mihailo mu ovako uzvrati:
"Ovi zadnji, koje vide u obilju
raskošnom i slavlju-to su oni koje
pre vide u slavnim delima junaštva
i u podvizima znatnim, al' bez trunke
vrline istinske. Pošto su prolili
grdnu krv i grdnu pustoš pričinili
potčinjavajući narode i time
postigli u svetu glasitost, visoka
zvanja i plen bogat, promeniće svoj smer
u nasladu, lenjost, lagodnost, žderanje
i raskoš-dok gordost i neobuzdanost
iz drugarstva prisnog ne rodiše dela
dušmanska u miru. A i pobeđeni,

ratom porobljeni, sa svojom slobodom
izgubiće i svu vrlinu i svaki
strah od Boga, u kog' lažnom pobožnošću
ne nađoše pomoć protiv osvajača
u bitkovnoj raspri ljutoj. Zbog toga će
oni, ohladiv se u revnosti, otad
nastojat' jedino da žive bezbedno,
svetski i raspusno, od onog što će im
njini gospodari ostavit' da mogu
uživati. Jer će zemlja uvek rađat'
više no što treba-da bi umerenost
mogla bit' kušana. To će biti način
kojim će se oni svi izopačiti,
svi se iskvariti i zaboraviti
pravdu, umerenost, istinu i veru!
Sem jednog čoveka, jedinoga sina
svetlosti u mračnom vremenu, dobroga
uprkos uzoru, uprkos mamljenju,
navikama, svetu sablažnjivom! On se
ne boja prekora, prezrenja i sile,
no će im ukazat' na njihov put grešni
i pred njih izložit' staze pravednosti
neuporedivo bezbednije, pune
mira, obznanjujuć' gnev što se nadneo
nad nepokajanje njino. I od njih će
otići ismejan-al' ga Bog umotri
kao jedinoga čoveka što žive
pravedno. I on će po Božjoj naredbi
sagradit' čudesni kovčeg, kao što si
video, da spase sebe i domaće
iz sveta na propast opštu obrečenog.
Tek će s čeljadima i životinjama
za život izbranim on da se u kovčeg
smesti i zakloni, a svi će pljuskovi
s neba otvorenog i danju i noću
dažd liti i svi se izvori bezdana
razvalit' i more uzdić' da posvoji

preko sviju međa, sve dok se poplava
ne uzdigne iznad najviših planina.
Tad će i visiju ovu Raja vali
moćni pokrenuti s mesta njezinoga
i odgurati je bujicom rogatom
sa svim otrgnutim biljem i drvećem,
nošenim maticom niz veliku reku
do otvorenoga zaliva i tamo
ukorenit' kao slani, goli otok-
leglo morskih pasa, kričavih galeba
i kitova. Nek te to pouči da Bog
nikakvome mestu ne pridaje svetost
ne donesu li je ljudi što tu često
navraćaju ili borave. A sada
posmatraj šta će se dalje dogoditi!"
I Adam pogleda, i ugleda kovčeg
gde plovi na moru, koje već opade,
jer behu iščezli oblaci, gonjeni
prodirnim severcem koji, duvajući
suho, nabra lice Potopa, te ovaj
seknu. A blistavo Sunce upilji se
žarko u njegovo prostrano vodeno
ogledalo i iz svežih vala napi
obilno, k'o posle žeđi: to učini
da nadolaženje njihovo ustukne
iz mrtvog jezera u skakutav odliv,
koji se korakom lakim iskradaše
ka bezdanu, što već začepi odvode
svoje, k'o što nebo zatvori otvore
svoje. Kovčeg više ne plovljaše, nego
izgledaše da se nasuk'o na čvrstom
tlu, na vrhu neke visoke planine.
I već kao stene izbiše vrhovi
brda. A otuda, bučeći, matice
brze poteraše besni svoj tok k moru
otstupajućemu. I odmah izlete
iz kovčega gavran, a za njim verniji

glasnik-golubica, jedared, pa opet
poslana da nađe drvo olistalo
il' tlo gde bi mogla stati nogom svojom.
Vraćajuć' se drugi put, u svome kljunu
donese maslinov list-znamenje mira.
Uskoro se kopno pojavi i iz svog
kovčega starina praotac spusti se
sa svom pratnjom svojom. Tada, uzdignutih
ruku i pobožnih očiju, zahvalan
Nebu, on primeti iznad glave rosni
oblak i u njemu luk, jasan prugama
trima živih boja-znamenje od Boga
mira i zaveta novog. A na to se
srce Adamovo, dotada toliko
žalosno, veoma opet obradova,
ovako izlivši razdraganost svoju:
"O, ti što si kadar buduća zbivanja
prikazati kao sadašnja, nebeski
učitelju, taj mi zadnji prizor vrati
život, uveriv me da će čovek i sva
stvorenja živeti i biti sačuvan
njihov porod. Sada ja daleko manje
žalim čitav jedan uništen svet grešne
dece, nego što se radujem zbog jednog
čoveka koji se pokaza toliko
savršen i tako pravedan, te Boga
smilova iz njega drugi svet da rodi
i svu svoju srdžbu zaboravi. Ali,
reci mi šta znače one obojene
pruge preko neba, izvijene poput
obrve smirenog Boga? Ili služe
k'o raskošni prsten vezivanju skuta
lakih tog oblaka kišonosnog, da se
opet ne raspuste i zemlju zaliju?"
Njemu će arhanđel: "Vispreno pogađaš:
Bog toliko rado svoj gnev ublažava,
premda se najposle pokaja što stvori

čoveka koji se iskvari, u svome
srcu ožalošćen kad, pogledav dole,
spazi da je Zemlja čitava nasiljem
pretrpana i da svaki živi čovek
svoj put kuži. Ipak, dok te istrebljuje,
jedan će pravedni čovek naći takvu
milost u očima njegovim, te će se
on smekšat' da čitav ljudski rod ne zbriše
i učinit' zavet da više nikada
ne razuri Zemlju poplavom, nit' pusti
more da nadmaši svoje međe, niti
dažd da svet potopi zajedno s ljudima
il' životinjama. Ali kad donosi
oblak iznad zemlje-smestiće u njega
on svoj luk trobojni, da čovek na nj' gleda
i da se zaveta Božjega spominje.
Dan, noć, vreme setve, žetve, mraz i jara
svoj će tok da drže-dokle ne očisti
i obnovi vatra sve stvari i Nebo
i Zemlju, gde će se pravda nastaniti."

KNJIGA DVANAESTA

Sadržina

Arhanđeo Mihailo nastavlja da priča šta će se desiti posle Potopa. Zatim, spomenuvši Avrama, postepeno prilazi objašnjavanju ko će biti ono ženino seme, obećano Adamu i Evi prilikom njihovog pada. Njegovo otelovljenje, smrt, uskrsnuće i uznesenje. Stanje crkve do njegovog drugog dolaska. Veoma zadovoljan i okrepljen ovim pričanjem i obećanjem, Adam silazi s brda zajedno s Mihailom i budi Evu, koja je sve dotada spavala, ali mirnih snova, podešenih za smirenje duha i poniznost. Mihailo oboje za ruke izvodi iz Raja, ognjeni mač vitla za njih i heruvimi zauzimaju svoja stajališta da čuvaju mesto.

Kao neko što se na svom putovanju
ustavi u podne, premda mu se žuri,
tako i arhanđel zasta tu-između
razurenog sveta i uspostavljenog,
sveta, da bi Adam mog'o možda nešto
pripitati. Zatim, sa blagim prelazom,
ovako iznova besedu započe:
"Tako si Adame, video početak
i kraj jednog sveta i kako rod ljudski
niče k'o iz druge loze! Imao bi
još dosta da vidiš, ali ja opažam
da već slabi smrtni tvoj pogled-svakako
moraju prizori božanski oslabit'
i umorit' ljudska čula. Otsad ću ti
pričati šta će se slučiti. Zbog toga,
i slušaj i pazi s predanošću dužnom!
Ti ljudi iz drugog izvora, bar dok su
malobrojni i dok strah od tek minulog
suda još svež traje u sećanju njinom,
bojeći se Boga, živeće ipak se
obzirući na sve dobro i pravedno,

brzo se množeći, obrađujuć' zemlju
i ubiruć' bogat rod žita i vina
i ulja. I često žrtvujuć' iz njinih
krda ili stada junad, jagnjad ili
jarad, uz obilno izlivanje vina
žrtvenog i svete praznike, svoje će
dane provoditi u radosti čednoj
i dugo vremena prebivat' u miru
u svojim bratstvima i u plemenima,
pod vlašću očinskom-dokle ne ustade
jedan srca žudnog vlasti i ohollog:
on, nezadovoljan bratskim stanjem, divnom
jednakošću, vlast će bespravno nad braćom
svojom prisvojiti i potpuno izgnat'
prirodne zakone i slogu sa Zemlje.
I on je lovio (neće zveri, nego
ljudi biti divljač njegova) zamkama
dušmanskim i ratom one što odbiše
da se njegovome carstvu nasilničkom
potčine: zbog tog' će biti nazvan silnim
lovcem pred Gospodom, kao da protivu
Neba il' od Neba polagaše pravo
na onu vrhovnu vlast drugu. I samo
ime će mu poteć' od bune premda će
on druge zbog bune optuživat'. On će
sa gomilom, koju s njim il' pod njim združi
slična ugnjetačka žudnja, nastupajuć'
od Edema prema zapadu, pronaći
ravnicu gde ključa iz zemlje asflatni
crni vrtlog-ždrelo Pakla. Od cigala
i te smese, oni pregoše da zidu
grad i kulu čiji vrh bi mog'o doseć'
Nebo, pa da sami steknu ime da im,
rasutim daleko po zemljama tuđim,
spomen ne pogine, ne obzirući se
da li je to dobra il' loša glasitost.
Al' Bog, koji često silazi nevidljiv

da obiđe ljude i šeta kroz njina
staništa da njine rabote osmotri,
ubrzo ih spazi i spusti se da grad
razgleda pre nego njina kula kule
nebeske zakloni. I, rugajući se,
u njine jezike umetnu duh raspre,
da sasvim izbriše njin jezik maternji
i umesto njega poseje brbljavu
graju nepoznatih reči. I odmah se
podiže drekavo, gnusno torokanje
među zidarima. Svaki zvaše drugog,
ne razumejuć' se, dok ne promukoše
i svi razbešnjeni, kao ismejani,
praskahu. Bi grdnog smejanja na Nebu
i gledanja dole, da osmotre čudnu
gungulu i čuju galamu. Tako se
manuše zidanja što ruglo izazva,
a samo pak delo bi nazvano Zbrkom."
　A na to će Adam ovako, očinski
razljućen: "O, sine prokleti što tako
žude da prigrabiš nad braćom nesilnu
vlast, nepodarenu od Boga! Potpunu
vlast nam on jedino dade nad zverinjem,
ribama, pticama. To pravo držimo
kao podarenje njegovo. Al' nije
on čoveku dao pravo nad čovekom
gospodar da bude: zadržav to zvanje
samom sebi-ljudsko biće on ostavi
slobodnim od ljudskog bića. Ali ovaj
otimač ne zasta sa svojim oholim
prisvajanjem samo na čoveku: kula
njegova stremljaše da Boga opseda
i da mu prkosi! Bedni čovek! Kakvu
hranu namerava gore da dopremi,
da sebe i svoju vojsku prenagljenu
izdržava-tamo gde bi na vazduhu
razređenom, iznad oblaka usahla

njegova utroba golema i skap'o
gladan daha, ako ne i samog hleba?"
Njemu će ovako Mihailo: "Ti se
s pravom užasavaš toga sina, koji
unese u mirno stanje ljudi takav
nemir, nastojeći razumnu slobodu
da potčini. Ipak, sem toga znaj da je
tvojim prvobitnim grehom izgubljena
istinska sloboda, koja uvek jeste
bliznakinja zdravog razuma, bez koga
ona posebnoga bića nema: čim se
ne sluša ili se zamrači čovekov
razum-neodložno želje preterane
i uskomešane strasti od razuma
vlast otimlju i u roba pretvaraju
čoveka dotada slobodnog. Zbog toga,
čim čovek dopusti da u njemu samom
nedostojne sile slobodnim razumom
zavladaju-Bog ga pravednom osudom
izvana podredi i gospodarima
nasilnim što često, premda nezasluženo,
potčine njegovu spoljašnju slobodu.
Tiranije mora biti, mada zbog tog
nema oproštaja tiraninu! Ali,
ponekad narodi toliko će pasti
nisko spram vrlina-koja jeste razum-
da ih neće lišit' nepravda, no pravda
i nekakvo kobno prokletstvo, njihove
spoljašnje slobode, buduć' unutarnju
oni izgubiše. Za to je potvrda
sin nesmerni onog što sagradi kovčeg:
taj sin zbog sramote, nanete svom ocu,
začu tešku kletvu na svoj rod poročni:
Budi sluga slugu! Tako će stremeti
i ovaj kasniji, k'o i svet raniji,
neprestano od zla ka goremu, dokle
Bog, najzad umoran od njinih nepravdi,

ne prekine svoje prisustvo međ' njima
i odvrati svoje svete oči, rešen
da ih ubuduće prepusti vlastitim
njinim zagađenim putevima, a da
između svih ostalih izabere jedan
narod osobeni da ga taj priziva-
narod koji će se izvest' od jednoga
vernoga čoveka. Taj još boravljaše
na ovoj obali Eufrata, gde bi
odnegovan kao idolopoklonik.
O, zbog čega ljudi (možeš li verovat'?)
tako otupeše, dokle još življaše
praotac koji se spase iz Potopa,
te se svoga živog Boga odrekoše,
usto utonuvši u obožavanje
vlastitih drvenih il' kamenih svojih
tvorevina kao bogova! Ipak se
višnji Bog smilova da ga odazove
utvarom iz doma očevog, od svojte
i lažnih bogova-u zemlju koju će
on da mu pokaže. Iz njega će moćni
narod da podigne, a na nj' da izlije
tako svoj blagoslov, da će u njegovom
semenu takođe svi drugi narodi
bit' blagosloveni. Smesta sluša: ipak
on čvrsto veruje, ne znajuć' u koju
zemlju ide! Ja ga vidim-al' ti nisi
kadar-s kakvom verom napušta bogove
svoje, prijatelje svoje i rođenu
grudu, Ur Haldejski, i sad gaz prelazi
k Haramu, a za njim glomazna povorka
čopora i stada i posluge brojne.
On se ne skitaše siromašan, nego
sve svoje bogatstvo poverivši Bogu,
koji ga u zemlju pozva nepoznatu.
Sad dospe u Hanan-vidim mu čadore,
razapete pokraj Sihema i bližnje

ravnice Moreške: tu u obećanje
prima svu tu zemlju-dar njegovom rodu:
od Emata-tamo na severu, sve do
pustinje na jugu, od Ermona-tamo
na istoku, sve do velikog zapadnog
mora (ja nazivam mesta imenima
njinim, premda nisu još imenovana).
Sva su mesta meni na pogledu, kao
što ih pokazujem tebi: onde brdo
Ermon, tamo more, na obali mora
brdo Karmil, onde dvoizvorna reka
Jordan-pouzdana granica istočna.
Ali će njegova deca obitavat'
spram Senira-onog dugog lanca brda.
Razmisli o tome da će u semenu
ovoga čoveka bit' blagosloveni
svi narodi Zemlje: to je seme kojim
naumi veliki tvoj spasitelj glavu
zmijinu da spršti, što će ti uskoro
biti potpunije oblodanjeno.
Taj blagosloveni praotac, koga će
odredjeno vreme nazvat' verni Avram,
ostaviće sina, a od njeg' unuka
ravnog mu mudrošću, verom i imenom.
Unuk iz Hanana, praćen sa dvanaest
sinova, odlazi u zemlju otada
nazvanu Egipat, razdeljenu rekom
Nilom-gledaj kuda teče i uvire
u more na sedam ušća! A on dođe
da boravi u toj zemlji kad glad beše,
na poziv najmlađeg sina, koga vrla
dela uzdigoše, te u tom kraljevstvu
faraona posta drugi. On mre tamo
i ostavlja svoj rod koji već izrasta
u narod i sada, budući' izrastao,
sumnjiv je sledećem kralju, koji teži
da spreči bujanje njino, k'o gostiju

nastanjenih, preveć brojnih. I zbog toga,
on ih iz gostiju negostoljubivo
pravi robovima i ubija njinu
mušku decu-dok ih dva brata (ova se
dva brata nazivlju Mojsije i Aron),
poslani od Boga da iz robovanja
izbave svoj narod, ne vrate sa slavom
i plenom u njinu zemlju obećanu.
Al' pre tog nasilnik bezakoni, koji
odbija da prizna njihovoga Boga
il' da se obazre na glas njegov-mora
biti prisiljavan čudima i sudom
strašnim: moraju se reke prometnuti
u krv neprosutu; žabe, vaši, muve
moraju ispunit' k'o uljezi gadni
sav dvor i svu zemlju njegovu; njegova
stoka pocrkati mora od truljenja
i kuge; čirevi i kraste moraju
pokriti kvrgama sve njegovo telo
i sav narod njegov; grom smešan sa gradom,
grad smešan sa ognjem moraju razdreti
nebo egipatsko i uzvitlati se
na zemlji, žderući gde se skovitlaju,
a što ne požderu-travu, voće, žito-
slećuć' rojevima, mora pojest' crni
oblak skakavaca, ne ostaviv ništa
zeleno na zemlji; mrak mora pokriti
sve njegove međe-mrak opipljiv, i tri
dana ugasiti, a najposle jednim
ponoćnim udarom moraju pomreti
sva provorođenčad Egipta. Tako se
rečni zmaj, ukroćen s deset rana, najzad
podvrgava, pustiv svoje namernike
da odu i često ponižava svoje
srce okorelo, ali uvek, kao
led posle kravljenja, još tvrđe-dokle ga,
kad u gnjevu svome progonjaše one

koje sâm nedavno beše otpustio,
more sa svom vojskom njegovom ne proždre,
a njih pak propusti da, kao po zemlji
suvoj, prođu izmeđ' dva kristalna zida,
koje štap Mojsijev zastraši da tako
razdvojeni stoje, dokle njegov narod,
izbavljen, ne dospe na njinu obalu.
Takvu će čudesnu moć Bog svome svecu
da pozajmi, premda bejaše prisutan
u svome anđelu, koji će pred njima
ići u oblaku i stubu ognjenom-
danju u oblaku, noću u ognjenom
stubu-da ih vodi na njihovom putu
i iza njih sklanja, dok ih tvrdokorni
kralj goni. On će ih svu noć progoniti,
al' mu približenje do jutarnje straže
obameće tama što je među njima.
A Bog će mu zatim, prozirući kroz stub
ognja i oblaka, smutiti svu vojsku
i točkove njinih kola pokrljati.
I kada Mojsije još jedared pruža
na more, po višnjoj zapovesti, moćni
svoj štap-opet more posluša štap njegov:
na njine redove za boj postrojene,
vali se vraćaju i gutaju silu
njinu. Izabrani rod, spasen, s obale
kreće ka Hananu, kroz pustinju divlju-
ne baš najzgodnijim putem, da ih ne bi,
dok međ' uzbunjene Hanance prodiru,
nevične rat prep'o, pa da se u strahu
vrate u Egipat, radije odabrav
sramotni u ropstvu život: jer je život
draži plemenitim i neplemenitim
nevičnim oružju tamo gde ih plahost
ne vodi. Oni će i ovo u grdnoj
pustinji postići svojim zastajanjem:
tu će zasnovati upravu vlastitu

i veće veliko, izabrano iz svih
dvanaest plemena, da po zakonima
naloženim vlada. Sam Bog će im-sišav
u gromu i munji i u glasnoj jeci
truba-sa Sinajske Gore, čiji će se
sivi vrh zatresti, zakone odredit',
delom takve koji pripadaju pravdi
svetovnoj, a delom verske i žrtvene
obrede, uz to im naveštavajući
znamenjima ili utvarama ono
seme kojemu je narečeno zmiju
da sprŠti i kojim sredstvima će ono
da spase rod ljudski. Ali je glas Božji
strašan uhu smrtnom, pa oni preklinju
da im volju Božju saopšti Mojsije
i da strava mine. On njihovu želju
prihvata, poučen da nema pristupa
ka Bogu sem preko posrednika, čiju
službu uzvišenu Mojsije sad vrši
k'o prauzor, da bi pripremio jednog
još većeg, čije će vreme on pretskazat',
a i svi proroci opevaće u svom
vremenu velikog mesije vremena.
Utvrdiv zakone i obrede tako,
Boga ljudi volji njegovoj poslušni
u tolikoj meri ushićuju da se
on priklanja svoje svetohranilište
postavit' među njih-da s ljudima smrtnim
Sveti Duh prebiva. I po njegovom se
malogu već gradi svetinja od kedra,
zlatom pokovana, unutra pak kovčeg
i u tom kovčegu zakoni njegovi-
zapisi njegovog zaveta, nad njima,
između' krila dvaju sjajnih heruvima,
milosti sedište zlatno, ispred kojeg
gore sedam lampi, pretstavljajuć', slično
Zodijaku, sedam svetila nebeskih.

Iznad šatora će obdan počivati
oblak, a ognjena zraka obnoć-osim
kad putuju. Najzad, vođeni anđelom,
pristižu u zemlju koju Bog obeća
Avramu i rodu njegovu. Bilo bi
predugo ako bih kazivao kako
mnoge bitke biše, kraljeve srušiše,
carstva zadobiše, il' kako će stajat'
Sunce usred neba čitavoga dana
i biti odložen tok očekivani
noći, po naredbi glasa čovekovog:
Stani, Sunce, iznad Gavaona i ti,
o, Mesече, iznad doline elonske
dokle ne pobedi Izrael-tako se
zvaše sin Isakov, Avramov potomak
treći, a po njemu čitavo potomstvo
koje će sav Hanan tako osvojiti."
 Tu Adam upade: "Poslaniče Neba,
svetilo mog mraka, divna mi zbivanja
otkri, osobito ona što se tiču
pravednog Avrama i roda njegovog!
Sad prvi put smatram da su mi doista
oči otvorene i veoma mome
srcu olakšano. Dosad bejah smeten
mislima šta će se dogoditi meni
i ljudskome rodu, al' sad vidim vreme
onog u kome će bit' blagosloveni
svi narodi-milost koju ne zaslužih
ja što zabranjeno znanje zabranjenim
sredstvima potražih! Al' ovo ne shvatam:
zašto je onima, međ' koje će sam Bog
izvolet' na Zemlji da prebiva, dato
takvo mnoštvo tako različnih zakona?
Jer zakona takvo mnoštvo dokazuje
i grehova takvo mnoštvo među njima.
Kako Bog s takvima može da prebiva?"

Njemu će ovako Mihailo: "Nemoj
dvoumit' da neće greh vladat' međ' njima,
buduć' su tvoj porod! A zakoni su im
dati zato da se može očitovat'
njihova poročnost urođena, koja
greh potstiče da se protivu zakona
bori. Zato, kada vide da je zakon
kadar da otkriva, al' ne da uklanja
greh, izuzev onim slabašnim znacima
pokajanja-krvlju bikova i krvlju
jarčeva, oni će tada zaključiti
da mora okajat' za čoveka neka
krv dragocenija-za nepravednoga
pravedni, da mogu u toj pravednosti,
verom im predatom, naći opravdanje
pred Bogom i spokoj savesti vlastite,
koju zakon nije ceremonijama
kadar da umiri, nit' čovek moralne
dužnosti izvrši, a neizvršiv ih-
ne može da živi. Nepotpun se tako
zakon pokazuje, jedino dat s ciljem
da ljude, sviknute, kada pravo vreme
dođe, preda boljem zavetu, da oni
pređu od znamenja nejasnih istini,
od čulnosti duhu, od prinude strogog
zakona slobodnom primanju milosti
obilne, od straha ropskog poštivanju
Sina, a od dela zakona delima
vere. Zato neće Mojsije, premda ga
Bog veoma voli, buduć' samo sluga
zakona, dovesti svoj narod u Hanan,
već Jošua, kojeg mnogobošci zovu
Isus: on će nosit' i ime i službu
onoga koji će satreti dušmansku
zmiju i dovesti natrag u večito
rajsko odmorište spasenog čoveka
što luta predugo kroz pustinju svetsku.

Međutim, oni će smešteni u svome
zemaljskom Hananu, dugo boraviti
i napredovati, sem kada grehovi
narodni prekinu njihov zajednički
mir, izazivljući Boga da podbuni
njihove dušmane-od kojih on tako
često, pokajane, spasava njih, najpre
pomoću sudija, a zatim careva.
Car po redu drugi, kako pobožnošću,
tako znamenitim delima glasovit,
prima obećanje neopozivljivo
da će njegov carski presto trajat' večno.
A tako će pevat' i sva proročanstva-
da će se od carske loze Davidove
(tog cara nazviljem tako) uzdignuti
sin, seme ženino-tebi pretskazano,
Avramu takođe pretskazano-kao
onaj u kome će svi narodi naći
puno pouzdanje. On je carevima
takođe pretskazan-car zadnji, jer vladi
njegovoj kraj doći neće. Al' pre mora
da usledi dugi red nasleđivanja.
A sin će Davidov, glasit i mudrošću
i bogatstvom, kovčeg Božiji, pokriven
oblakom, koji je dotad u šatoru
seljakan, pohranit' u hram velelepni.
A potom carevi što će zapisani
biti neki kao dobri, neki loši-
duža je listina loših, čija sramna
idolopoklonstva i druge pogreške,
dodate gomili narodnih, toliko
Boga će razjarit' da ih on napušta
i izlaže njinu zemlju, njin grad, svoj hram
i svoj kovčeg sveti sa svima njegovim
svetim predmetima-preziru i plenu
onog gordog grada, čiji zid visoki
ti vide napušten u zbrci i zato

prozvan Vavilonom, pušta ih da tamo
u ropstvu borave punih sedamdeset
leta, zatim vraća natrag, setivši se
milosti i svoga zaveta, zakletvom
datoga Davidu, postojanog kao
vremena nebeska. A iz Vavilona
kad se povratiše-dozvolom kraljeva,
njinih gospodara koje Bog navede-
najpre obnavljaju dom Božji i neko
vreme u bednome stanju žive skromno,
dok se ne uvreži-pošto ojačaše
bogatstvom i brojem-nesloga međ' njima.
Al' gloženje najpre izbi međ' sveštenstvom,
ljudima što oltar poslužuju, pa bi
trebalo najviše da se za mir pašte.
Njina svađa u sam hram oskrnavljenje
dovede. Najposle skiptar dograbiše
i, ne obziruć' se ni na Davidove
sinove, najzad ga predaju tuđinu,
kako bi istinski, miropomazani
car mesija mog'o da se rodi lišen
svoga prava. Ali u vreme rođenja
njegovog, dotada neviđena zvezda
obznanjuje njegov dolazak i vodi
istočne mudrace, koji raspituju
za njegovo mesto-da prinesu tamjan,
izmirnu i zlato. A jedan anđeo
vesnik javlja prostim pastirima, koji
stražu obnoć drže, mesto njegovoga
rođenja: i oni rado žure tamo
i čuju kako mu četa anđeoska
horom himnu poje. Njegova je mati
devica, al' mu je otac-moć svevišnja.
On će se popeti na presto nasledni
i svoje će carstvo omeđit' prostranim
međama Zemljinim, a slavu pak Nebom."

On presta, primetiv' da je Adam takvom
radošću pritisnut, koja se k'o žalost
orosi suzama, zagušujuć' reči,
koje on ovako blago prošaputa:
"O, dovršitelju nada uzvišenih,
prorče radosnih vesti, ja sad jasno
shvatam ono što su najpostojanije
moje misli često uzalud tražile-
radi čega naše nadanje veliko
treba da se zove semenom ženinim!
O, majko device, budi pozdravljena!
Veoma voljena na Nebu, iz mojih
treba da potičeš krsta, a iz tvoje
utrobe Sin Boga Višnjega! Bog će se
tako sjediniti s čovekom! Sad mora
zmija iščekivat' prštenje njezine
glave u mukama užasnim! Reci mi,
gde i kad će biti borba njina, kakav
udar obraniti petu pobednika?"
Njemu će ovako Mihailo: "Nemoj
zamišljati borbu njinu kao dvoboj
ili ranjavanje određenih mesta-
glave ili pete, niti da Sin spaja
ljudsko sa božanskim zato da bi s više
snage porazio tvoga dušmanina,
niti će Satana bit' tako savladan,
kog' smrtonosnije prštenje-pad s Neba,
ne onesposobi da tebi nanese
smrtnu ranu, koju onaj što dolazi
kao tvoj spasitelj neće izlečiti
satiruć' Satanu, no dela njegova
u tebi i tvome potomstvu! To može
jedino da bude izvršenjem onog
u čem ti omaši-poslušnošću Božjem
zakonu, pod kaznom smrtnom nametnutom,
i trpljenjem smrti-tvom grehu prikladne
kazne, a prikladne i njinim, koji će

iz tvoga izrasti. Jedino se tako
može zadovoljit' višnja pravda! Sin će
Božji zakon striktno ispuniti, kako
poslušnošću, tako i ljubavlju, premda
sama ljubav zakon ispunjava. On će
podnet' tvoju kaznu došavši telesan
u život sramotni i u smrt prokletu,
obznanjujuć' svakom onom koji bude
u iskupljivanje njegovo verov'o
da će živet', da će njegova poslušnost,
predata im verom, postati njihovom
i da će ih spasti njegove zasluge,
ne njine, ma bila dela sa zakonom
saglasna. Zato će proživet' omražen,
biće huljen, zgrabljen, suđen i osuđen
na smrt kao nitkov i prokletnik, na krst
prikovan od svoga vlastitog naroda-
usmrćen jer život donese. Ali će
on dušmane tvoje na krst prikovati:
zakon što je protiv tebe i grehovi
svega ljudskog roda biće tamo sa njim
takođe raspeti-da nikada više
ne ozlede one koji se uzdaju
sasvim u njegovo takvo ispaštanje.
Tako on umire, ali oživljava
ubrzo-smrt neće dugo vlast nad njime
nasilno prisvajat'. Pre nego se treća
svetlost zore vrati, jutarnje će zvezde
ugledati kako ustaje iz groba
svež kao svitanja svetlost, otplativši
tvoje iskupljenje, čime se od smrti
čovek iskupljuje: on mre za čoveka
svakog onog' koji život ponuđeni
ne zanemaruje i pomoću vere,
ispunjene dobrim delima, oproštaj
prigrli. Božanski čin ovaj osudu
tvoju poništava-smrt kojom si mor'o

umreti u grehu navek iz života
izgubljen. Taj čin će glavu Sataninu
sprštiti i snagu njegovu skršiti-
poraziv Greh i Smrt, njegova dva glavna
oružja, i mnogo dublje mu u glavu
zabiti njihove žaoke, no što će
petu pobednika, ili onih koje
iskupljuje ranit' smrt vremena, smrt snu
slična-blagi prelaz u život besmrtni.
Posle uskrsnuća svog neće se duže
zadržat' na Zemlji, sem da se pojavi
nekoliko puta pred učenicima
svojim, pred ljudima koji ga slediše
stalno za života. Njima će ostavit'
u dužnost da uče sve narode onom
što od njega i od spasenja njegovog
naučiše i da u tekućoj vodi
krštavaju one koji poveruju:
znak pranja od kala grešnog za čist život
i duhovnu spremnost-sluči li se tako-
za smrt sličnu onoj kojom iskupitelj
umre. A oni će učit' sve narode-
jer od toga dana neće spas jedino
biti propovedan sinovima krstâ
Avramovih, no i sinovima vere
Avramove svuda po svetu. Tako će
da budu narodi svi blagosloveni
u Avramovome semenu. Sin će se
najzad u trijumfu uzneti na Nebo
nebesa, pobediv u vazduhu svoje
i tvoje dušmane. Tu će iznenadit'
zmiju-vazdušnoga kneza i vući ga
u lancima kroz sve njegovo kraljevstvo,
pa obezumljenog tamo ostaviti.
A potom će ući u slavu nebesku
i opet zauzet' uz Božju desnicu
svoje mesto, uznet visoko nad svakim

imenom na Nebu. Odatle će, kada
razlaganje ovog sveta sazri, doći
u slavi i moći da sudi i živim
i mrtvim-da sudi mrtve nevernike,
al' svoje vernike nagradi i primi
u blaženstvo bilo na Nebu i' Zemlji:
jer će tad čitava Zemlja Raj da bude,
stanište daleko srećnije no ovo
edemsko, i doba daleko srećnija."
Tako Mihailo Arhanđel zboraše,
a zatim zastade, kao pri velikom
okončanju sveta. A prepun radosti
i divljenja, Adam ovako odvrati:
"Dobroto ogromna, dobroto bezmerna,
što ćeš sva ta dobra iz zla stvorit' i zlo
i dobro obratit'! Čudesnije nego
ono što stvaranjem najpre sazda svetlost
iz tame! Sumnja me svega obuzima,
da l' bih se sad kaj'o zbog greha slučajnog,
koji ja učinih, ili mnogo više
radovao što će mnogo više dobra
iz toga nastati, a milost se većma
od gneva umnožit'-Bogu više slave
više dobre volje ljudima od Boga!
Al' reci, ako se naš spasitelj mora
uznet' tik na Nebo, šta će zadesiti
manjinu njegovih vernih, ostavljenih
usred nevernićkog krda protivnika
istine? Ko li će tada vodit', ko li
branit' njegov narod? Neće li postupat'
sa sledbenicima njegovim još gore
nego što i sa njim oni postupiše?"
"Ne sumnjaj da neće," arhanđeo reče.
"Ali on će s Neba poslati svojima
obećanje oca svoga-tešioca,
koji će boravit' u njima-svog Duha:
on će dejstvujući ljubavlju, u njinim

srcima urezat' zakon vere, da ih
vodi u konačnu istinu, a uz to
oklopom duhovnim naoruža, kadrim
da svim napadima Satane odoli
i njegove strele ognjene utuli,
a od onog što je protivu njih čovek
kadar da učini-plašiti se neće
čak ni same smrti: oni će za takve
svireposti biti nagrađeni u svom
srcu utehama i toliko često
pomagani, da će to progonitelje
najmoćnije njine zaprepašćivati.
Jer će Duh-izliven najpre na njegove
apostole, koje šalje da narode
uče jevanđelju, a potom i na sve
krštene-njih darom čudesnim obdarit'
da svim jezicima govore i čine
svaka čuda, kao što njin Gospod pre njih
činjaše. Tako će oni zadobiti
iz svakog naroda veliku množinu,
da primi radosno poruke donete
s Neba. Najzad, svoju službu obavivši,
provevši valjano vek i ostavivši
učenje i povest zapisane-oni
i umiru. Ali, umesto njih, kao
što i pretskazaše, k'o pastiri će ih
sledit' vuci-ljuti vuci: sve će svete
tajne Neba oni obrnut' u svoju
vlastitu prljavu premoć slavoljublja
i koristoljublja, a samu istinu,
sasvim zarmljanu praznovericama
i običajima, čistu ostaviti
jedno u onim zapisima, premda
jedino shvatljivu Duhu. A zatim će
oni nastojati da se okoriste
rodom, titulama, položajem i da
tome pridodaju vlast svetovnu, premda

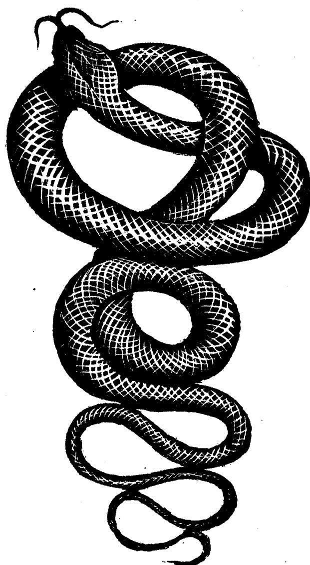
uvek se praveći da vrše duhovnu,
prisvajajuć' sebi Božji Duh, obećan
i dat podjednako svima vernicima.
I s tim izgovorom, krvavom će silom
biti naturani duhovni zakoni
na savest svačiju: a to su zakoni
koje niko neće naći ostavljene
u spisima ili u onome što Duh
u srca ureza! Pa šta žele, nego
da sam duh milosti prinuđuju i da
sputaju njegovu sadrugu-slobodu?
Pa šta drugo, nego da razvale žive
hramove njegove, građene na veri
da opstoje-veri njihovoj vlastitoj,
a ne nekog drugog? Jer ko bi se naspram
vere i savesti mogao smatrati
kao nepogrešiv na Zemlji? Mnogi će
ipak da se drznu, pa će se zbog toga
podići progoni protivu svih onih
koji u štovanju duha i istine
ustraju. Ostali, znatno veći deo,
smatraće da veru zadovoljavaju
spoljnim obredima i zasenjujućim
ceremonijama. I istina će se
povuć'-probodena strelama klevete,
a retko se naći dela vere. Svet će
tako nastaviti: zao dobrim, a blag
zlim ljudima, stenjuć' pod svojom težinom-
dok se pravednima javi dan nagrade,
a zlima osvete, pri povratku onog
na pomoć nedavno tebi obećanog-
semena ženinog, onda pretskazanog
mutno, sad poznatog potpunije-kao
tvoj Spasitelj i tvoj Gospod. Najposle će
na oblaku s Neba, u očevoj slavi
da otkrije samog sebe, da poništi
Satanu i njegov svet izopačeni,

a zatim podigne iz mase ognjene,
sasvim prečišćene i oplemenjene-
novu Zemlju, nova Nebesa, vremena
beskrajnog trajanja, sazdane na miru,
pravdi i ljubavi, da oni rađaju
plodove radosti i večnog blaženstva."
On presta, a Adam zadnji put ovako
njemu odgovori: "O, koliko brzo
tvoje pretskazanje, proroče blaženi,
izmeri prolazni svet ovaj, vremena
tok, dokle se vreme ne ustavi čvrsto!
Iza toga-sve je ambis, večnost čiji
kraj ničije oči ne mogu doseći!
Odavde ću otić' veoma poučen,
veoma smirenih misli i s obiljem
znanja šta sud ovaj može da sadrži.
Moja ludost i bi što težih još dalje!
Iz toga naučih, da je bolje slušat'
i sa strahom volet' Boga jedinoga,
ponašat' se kao da je on prisutan,
uvek se njegovog držat' proviđenja
i jedino uzdat' u njega, milosnog
spram sviju njegovih dela, koji uvek
dobrom zlo nadjača i malim velika
dela izvršava, sredstvima smatranim
slabim-ruši svetske moćnike, a svetske
mudrace-prostotom krotkih. Ja znam da je
patnja rad istine snaga koja vodi
najvišoj pobedi i da je verniku
smrt ulaz u život. To sam naučio
iz primera onog koga sad priznajem
za večnog blaženog mog iskupitelja."
Arhanđeo njemu, zadnji put takođe,
ovako odvrati: "Pošto to nauči-
stek'o si vrhunac mudrosti. Ničem se
višemu ne nadaj, makar poimence
upozn'o sve zvezde i etarne sile,

sve tajne dubina, sva dela prirode
ili dela Božja na Nebu, na Zemlji,
u vazduhu ili moru i uživ'o
sva bogatstva ovog sveta i vladao
celim svetom kao jednom carevinom!
Jedino saznanju tvom dodaj prikladna
dela i dodaj im veru, umerenost,
vrlinu, strpljenje, dodaj i ljubav,
koja će dobiti ime milosrđe-
dušu sveg' ostalog. Tad ti neće biti
mrsko da napustiš ovaj Raj, nego ćeš
imati u sebi Raj mnogo srećniji.
A sada siđimo odmah sa ovoga
vrha osmatranja, jer čas određeni
traži naš odlazak odavde! Pogledaj,
naredbu za pokret već čekaju straže
koje utaborih na onome bregu!
Na čelu im besno, u znaku izgona,
vitla mač plameni! Ne smemo se ovde
više zadržati! Idi, budi Evu!
I nju sam snovima umirio blagim,
koji pretskazuju dobro, a sve njene
duhove sredio za potčinjavanje
krotko. Ti ćeš njojzi, u zgodnom trenutku,
dopustit' da uzme sa tobom udela
u ovome što ču, poglavito onom
što je važno da zna radi njene vere-
velikom spasenju koj će od njenog
semena (odnosno ženinog semena)
doći svemu ljudskom rodu i da ćete
vi moći živeti, što će potrajati
dane mnogobrojne, oboje u istoj
veri jednodušni, iako zbog zala
proteklih oboje veoma žalosni,
ali ipak mnogo više obodreni
pobožnim mislima na srećni svršetak."

On presta i oba siđoše sa brega.
Sišav, Adam napred potrča-k senici
u kojoj ležaše Eva uspavana.
Ali je zateče budnu i ona ga
ovako dočeka rečima smirenim:
"Ja znam odakle se vraćaš i kud ideš!
Jer Bog je i u snu, a dojavljuju nam
snovi: milostivan, on ih posla pošto
ja zaspah umorna od tuge i bola
u srcu-da dobro nekakvo veliko
pretskažu. A sad me povedi! U meni
nema oklevanja! Ići s tobom-to je
što i ostat' ovde! A ostat' bez tebe
ovde-to je otić' nerado odavde!
Ti si za me-sve što pod nebom postoji!
Ti si-svako mesto! Ti što dragovoljno
zbog moga zločina bi izgnan odavde!
Ipak, ja odavde i drugu utehu
pouzdanu nosim: premda upropastih
sve-ja nedostojna, udostojena sam
takvom naklonošću da će moje seme
obećano opet sve i obnoviti."
Tako govoraše naša mati Eva,
a Adam slušaše vrlo zadovoljan,
al' joj ne odvrati-jer već sasvim blizu
stajaše Arhanđel, a sa drugog brega,
k mestima stražarskim za njih određenim,
svi u blistavome stroju, heruvimi
silažahu, klizeć' tlom poput blistavih
meteora i k'o što večernja magla,
dignuv se sa reke, klizi nad močvari
i brzo se širi, sustopice iza
trudbenika koji svom se domu vraća.
Na čelu, visoko uznet, nastupaše
uzvitlan mač Božji, sevajući gnevom
k'o kometa. I on otpoče da suši
to blago podneblje jarom i sparinom

žarkom k'o libijski vazduh sasušeni.
Na to Arhanđeo, požurujući ih,
roditelje naše skanjive povede,
uzev ih za ruke, pravo ka ulazu
istočnom i isto tako brzo niza
stenu, ka ravnici što dole ležaše.
Zatim on iščeze. Obazrev se, oni
smotriše čitavi istočni kraj Raja-
doskora njihovo srećno boravište-
nad njime vitlaše onaj mač plameni,
a na ulazu se tiskahu stravična
lica i oružje ognjeno. Proliše
nekoliko suza iskrenih, ali ih
brzo ubrisaše. Pred njima bejaše
svet čitav, da mesto svojega počinka
izberu, a njihov vođa-proviđenje.
I s rukom u ruci, koracima sporim
i nepostojanim, preko Edema se
oni zaputiše na svoj put samotni.

TUMAČENJA

Knjiga prva

STIH

5 čovek još veći: misli se na Isusa Hrista.

7 muza nebeska: Milton misli na Uraniju, boginju neba, a ne na uobičajenu muzu.

8 Horiv: ogranak planine Sinaja (na Sinajskom Poluostrvu), poistovećivan s njom, gde je Bog Mojsiju dao zakone.

8-9 onaj pastir: misli se na Mojsija, mitskog vođu Jevreja

13 Sion: brdo u Jerusalimu na kome je bio jevrejski hram. Ponekad se poistovećuje sa samim gradom. Inače je po tom brdu dobio ime savremeni jevrejski nacionalni pokret, cionizam.

13 Siloa: potok kraj Jerusalima, odnosno hrama.

17 breg aonski: Helikon u Beotiji (Grčka), sveto zborište muza.

19 ti duše: prema M. Keliu (Kelley), ovde, kao i u knjizi VII, 203, 248 i 284 nije reč o Sv. Duhu iz hrišćanskog trojstva, nego o svojstvu i moći Božjoj.

83 najdalji pol: misli se na nebeski pol, najvišu ili najnižu tačku u kosmosu.

90 Veelzevuv: prema Jevanđelju po Luci XI, 15, "knez đavolski",, a tako i po nekim drugim autorima, mada Kornelius Agripa kaže da to ime označava svakog demona koji prisvaja božanska svojstva. Bukvalno značenje je: knez muva.

92 Satana: vrhovni demon, bukvalno značenje prema Sv. pismu: protivnik, a što i sam Satana ističe u knjizi X stih 477.

149 vođo krunisanih sila: prema shvatanju crkve nasleđenom od Dionizija Aeropagita (oko 500 g.), koji je pogrešno

smatran učenikom apostola Pavla, postoje tri hijerarhije anđela, svaka s po tri hora: serafimi, heruvimi, prestoli, vlasti, vrline, sile, kneževstva, arhanđeli, anđeli. To su i titule kojima Bog i Satana oslovljavaju anđele. Milton se detaljno ne zadržava ni na jednom anđeoskom redu, jedino ističući Satanu (odnosno Lucifera), Urijela, Rafaila i Mihaila kao arhanđele, a njima bi se mogao pridodati i Gavrilo.

229-31 Titan... k'o Brijer il' Tajfun: titani, odnosno džinovi, prvi sinovi Zemlje i Sunca iz grčke mitologije, koji su vojevali protivu vrhovnog boga Zevsa (kod Miltona rimska varijanta: Jov ili Jupiter). Brijer je storuki Titan, prema Heziodu saveznik, a prema Virgiliju protivnik Zevsov. Tajfun je džin pod Etnom koji izaziva erupcije i potrese, bukvalno značenje: oluja.

232 starog Tirsa: negdašnja prestonica Sicilije, kraj koje je Tajfun zatvoren.

233 Leviatan: u Knjizi pròroka Isaije XXVII, 1, nekakve zmije, inače mitsko morsko čudovište rašireno i u zapadnim i u istočnim pričanjima i spisima (npr. u "Hiljadu i jednoj noći" u priči o Sindbadu Moreplovcu). Svakako su te bajke u vezi s kitovima. Sama reč u hebrojskom znači svako veliko čudovište (na zemlji ili u moru).

270 Pelor: severozapadni rt Sicilije.

271 Etna: vulkan na Siciliji.

312 lokva zaborava: Leta, reka zaborava, vidi objašnjenje knjiga II, st. 83.

337-338 majstor iz Toskane, noću s Fiezole ili u Valdarnu: misli se na Galilea Galilei, glasovitog italijanskog naučnika s kraja 16-og i početka 17-og veka, koji je prvi upotrebio teleskop za ispitivanje neba, inače progonjenog od inkvizicije zbog dokazivanja heliocentričnog sistema (tj. da je centar Sunce a ne Zemlja). Fiezola (ili Fesola) je gradić kraj Florence, gde je Milton posetio Galilea, a Valdarno je ljupka dolina Arna, u čijem gornjem delu se nalazi i sama Florenca.

smatran učenikom apostola Pavla, postoje tri hijerarhije anđela, svaka s po tri hora: serafimi, heruvimi, prestoli, vlasti, vrline, sile, kneževstva, arhanđeli, anđeli. To su i titule kojima Bog i Satana oslovljavaju anđele. Milton se detaljno ne zadržava ni na jednom anđeoskom redu, jedino ističući Satanu (odnosno Lucifera), Urijela, Rafaila i Mihaila kao arhanđele, a njima bi se mogao pridodati i Gavrilo.

229-31 Titan... k'o Brijer il' Tajfun: titani, odnosno džinovi, prvi sinovi Zemlje i Sunca iz grčke mitologije, koji su vojevali protivu vrhovnog boga Zevsa (kod Miltona rimska varijanta: Jov ili Jupiter). Brijer je storuki Titan, prema Heziodu saveznik, a prema Virgiliju protivnik Zevsov. Tajfun je džin pod Etnom koji izaziva erupcije i potrese, bukvalno značenje: oluja.

232 starog Tirsa: negdašnja prestonica Sicilije, kraj koje je Tajfun zatvoren.

233 Leviatan: u Knjizi pròroka Isaije XXVII, 1, nekakve zmije, inače mitsko morsko čudovište rašireno i u zapadnim i u istočnim pričanjima i spisima (npr. u "Hiljadu i jednoj noći" u priči o Sindbadu Moreplovcu). Svakako su te bajke u vezi s kitovima. Sama reč u hebrojskom znači svako veliko čudovište (na zemlji ili u moru).

270 Pelor: severozapadni rt Sicilije.

271 Etna: vulkan na Siciliji.

312 lokva zaborava: Leta, reka zaborava, vidi objašnjenje knjiga II, st. 83.

337-338 majstor iz Toskane, noću s Fiezole ili u Valdarnu: misli se na Galilea Galilei, glasovitog italijanskog naučnika s kraja 16-og i početka 17-og veka, koji je prvi upotrebio teleskop za ispitivanje neba, inače progonjenog od inkvizicije zbog dokazivanja heliocentričnog sistema (tj. da je centar Sunce a ne Zemlja). Fiezola (ili Fesola) je gradić kraj Florence, gde je Milton posetio Galilea, a Valdarno je ljupka dolina Arna, u čijem gornjem delu se nalazi i sama Florenca.

353 po Valambrozi, gde etrurske seni: dolina dvaestak kilometara od Florence, koju MIlton uzima kao dolinu seni pradavnih stanovnika Severne Italije (Etruščana). Slične slike se nalaze i kod Dantea, Tasa i Homera.

356 Orion: moćni lovac koji je gonio Plejade (naše Vlašiće) i sam postao sazvežđem (Lovcem). Orion zalazi u novembru, pa ga Virgilije prikazuje kao izazivača bura, a Milton to povezuje s biblijskim kazivanjem o travuljinama Crvenog mora

358-59 satreše Buzirisa i svu konjicu memfijsku: aluzija na propast egipatske vojske u Crvenom moru, koja je progonila Jevreje predvođene Mojsijem. O tome Milton opširnije govori u XII knjizi. Inače je Milton, pridržavajući se Melanhtonove (Melanchton) revizije Karionovih (Carion) Kronika, pogrešno identifikovao mitskog Buzirisa s faraonom iz Druge knjige Mojsijeve.

360 žitelje Gesena: kraj u istočnom Egiptu u kome su se bili naselili Jevreji (pre odlaska iz Egipta pod Mojsijem).

392 sina Avramova: misli se na Mojsija. Inače, Milton tu prepričava jedno od Mojsijevih čuda protiv faraona, uoči begstva Jevreja iz Egipta, prema Drugoj knjizi Mojsijevoj X, 12-15.

420 knjiga života: se pominje u Sv. Pismu, npr. u Psalmu LXIX, 28, i Otkrivenju Jovanovom (tzv. Apokalipsi) XXI, 27, i označava mistični skup ili spisak pravednika, tj. onih koji će večno živeti.

444 bogovi okolnih naroda: misli se na susede Izraelaca.

445 Jehova: hebrejski naziv za Boga.

453 Moloh: božanstvo Amonita, katkada istovetno s Hamosom (Chamos, Chemos), Moavaca (i jedni i drugi su susedi biblijskih Izraelaca). Pominje se kao ognjeni bog. Bukvalno značenje: kralj.

459 Rava: glavni grad Amonita, istočno od reke Jordana.

460 Argova, Vasan: Argova je predeo istočno od Jordana u oblasti Vasanu.

461 Arnon: pritoka Mrtvog mora u Izraelu, na granici Moabita.

Pismu se javlja kao jedno od lokalnih božanstava, istovetno ili varijanta Velfegora (v. objašnjenje stiha 474).

508 sidonske device: Sidon je Fenikija, današnji Liban.

512 car zaljubljivi: Solomon Mudri, izraelski vladar, mitski tvorac glasovite "Pesme nad pesmama".

515 Tamuz: u vavilonskoj religiji mladi bog kojega voli boginja Ištar (Ishtar), varijanta rimskih Adonisa i Venere (grčke Afrodite). Njegovo ritualno ubijanje je simbolizovalo godišnje umiranje i rađanje vegetacije. Identifikuju ga s raznim božanstvima, čak i s egipatskim Ozirisom (Osiris). Inače, Milton ovde prepričava proroka Jezekilju VIII, 13-14.

518 Adonis: mladić kojega je volela kiparska Afrodita. Uprkos njene opomene, pošao je u lov i na planini Libanu ga rastrgne medved, a iz njegove krvi nikne sasa. Adonis je, inače, kod nekih srednjevekovnih komentatora poistovećivan s Tamuzom, Ozirisom i drugim prethelenskim božanstvima.

523 Jezekilj: biblijski prorok.

525 Judeja: v. objašnjenje stiha 482-83.

527 kovčeg zarobljeni: zavetni kovčeg izraelski, u kome su se čuvali zakoni koje je Mojsiju podario Bog na Sinaju.

531 Dagon: filistinsko božanstvo. Sam događaj koji Milton pominje u vezi s njim navodi se u Prvoj knjizi Samuilovoj V, 5.

533-535 Azot, Gat, Ekron, Askalon, Gaza: filistinski gradovi blizu obale Sredozemnog mora

536 Rimon: sirijsko božanstvo, bukvalno znači-najviši. Inače su zbivanja koja pominje Milton u daljim stihovima ispričana u Drugoj knjizi o carevima V, XVI.

547 Oziris, Orus, Izis: Oziris je egipatski bog poljoprivrede, muž i brat boginje plodnosti Izis, a Orus sokologlavi je njihov sin i bog dana

554 zlatom tele: zlatno tele koje su Izraelci obožavali u pustinji (Druga knjiga Mojsijeva, XXXII, 4, identifikovano kao egipatski bog Apis.

555 kralj buntovnik-misli se na Jerovoama, Prva knjiga o carevima, XII.

556 Betel, Dan: gradovi u Samariji, izraelskoj oblasti između Judeje i Galileje. Događaj koji pominje Milton zabeležen je u Prvoj knjizi o carevima, XII, 28.

561 Velijar: prvobitno značenje-bezočnost, nevaljalstvo, npr. u Prvoj knjizi Samuilovoj X, 27. Izraz "sinovi Velijarovi" rasprostranio se u Sv. Pismu i puritanskoj književnosti, pa se vremenom prihvatilo kao da se radi o božanstvu, npr. već u drugoj poslanici Korinćanima apostola Pavla VI, 15: "Kako li se slaže Hristos s Velijarom?"

566-567 sinovi Ilije: priča koju pominje Milton zabeležena je u Prvoj knjizi Samuilovoj II, 12-25.

574 Sodoma: grad u Siriji, blizu Mrtvog mora, uništen Božjim ognjem s Gomorom, zbog grehova i izopačenosti, Prva knjiga Mojsijeva.

575 Gavaja: grad u Palestini.

576-77 ustupiše gospu da bi napast goru izbegla: u Knjizi o sudijama, IXX, priča se kako su hteli da napastvuju gosta levita (sveštenika izraelskog), ali domaćin im je ustupio ženu.

580-81 jonijski bogovi.. rod Javanov: identifikovanje Jonjana (Grka) s potomcima biblijskog Javana, sina Jafetova (Prva knjiga Mojsijeva X, 2), staro je kao i prevod Starog zaveta na grčki, u III veku posle Hrista.

585 Saturn: najmlađi titan, sa sestrom Reom rodio je sina Jova ili Jupitera (kod Grka Zevsa), koji ga je svrgao i proterao.

589 Ida: planina na ostrvu Kritu. Brdo iznad Troje (v. objašnjenje knjiga V, stih 468.)

589 Olimp: planina u Grčkoj, sedište Bogova

590-91 vladahu vazduhom srednjim njinog nega najvišeg: pradavno verovanje prema kome u srednjem vazduhu (atmosferi) uz gromove i oblake vladaju i demoni.

592 Dodona: mesto u Epiru, proročište i Zevsov hram.

592 Delfi: najpoznatije grčko svetilište, u Korintu.

593 zemlje dorske: oblast u antičkoj Grčkoj.

594-95 polja hesperska ili hesperidska-legendarna ostrva, najverovatnije Kanarska. Drži se da je tamo bio paganski zapadni raj, Jelizej. Sem toga, pominju se u knjizi III, stih 675, bašte hesperidske, u knjizi IV, stih 309, "hesperidske bajke", a u knjizi VIII, stih 781, zalazak Sunca iza Hesperskih ostrva.

595 Keltska: današnja Francuska.

610 Azazel: jedan od dva grešna jarca kod Izraelaca, onaj kojega je sveštenik puštao da odnese grehe u pustinju. Ali u jevrejskoj tradiciji (Knjiga o Enohu X, IV) taj naziv se daje knezu demona, a Origen (u Contra Celsum VI, 43) identifikuje s njim samog Satanu

620 Haos: Milton daje isto ime oblasti Haosa i samom vladaru te oblasti; ovde se misli na vladara.

658-59 pešaci maleni: pigmejci, isto što i "rasa pigmeja za gorom indijskom" u stihu 908. Priče o pigmejima su najpre zabeležene u Homerovoj Ilijadi II, 1-5.

660 rod džinova Flegre: džinovi koji su (prema Ovidiju u "Metamorfozama" X, 151) vodili borbu s bogovima na ušću neke reke u Makedoniji.

661 Teba: grad u Beotiji (stara Grčka), ali u knjizi V, stih 332, Teba egipatska, jedna od prestonica starog Egipta na reci Nilu.

662 Ilij: Troja, čuvena zbog rata opevanog u Homerovoj Ilijadi.

665 sin Jutin: britanski legendarni kralj Artur.

666 armorikanski: bretanjski (u Francuskoj).

669 Asperamont: izgleda blizu Nice, mesto pobede Karla Velikog u jednoj italijanskoj romansi iz 1516.

669 Montalban: zamak i gradić u Francuskoj, sedište viteza Rinalda (Orlanda) u spevovima Pulčija (Pulci) Bojarda (Boiardo) i u Ariostovom Bijesnom Rolandu.

670 Trapezunt: grad na turskoj obali Crnog mora, jedan od centara helenističke kulture.

673 Fontarabija: mesto propasti vojske Karla Velikog u borbi sa Saracenima, u Pesmi o Rolandu.

717 mirijada: deset hiljada, neizmeran broj, mnoštvo.

756 da on nauman: misli se na Boga, a ne na prostor.

789 Mamon: aramejska sirijska reč sa značenjem-bogat, nalazi se u Jevanđelju po Mateju VI, 24. Srenjovekovna tradicija stavlja Mamona na najnižu lestvicu od devet demonskih redova.

807 memfiski carevi: Memfis je jedna od prestonica starog Egipta.

808 Vavilon: prestonica tiranina Nevroda, o kojoj se opširnije govori u knjizi XII, stih 31-76, u vezi sa zidanjem tzv. Vavilonske kule. Sama reč izgleda da je značila-kapija božja.

836 Belus: varijanta Vala (v. objašnjenje stihova 465-66).

837 Serapis: egipatski bog Oziris, gospodar podzemlja i zemaljske plodnosti.

859-60 zemlja auzonska: stari grčki naziv Italije.

860 Mulciber: topilac metala, poznatiji kod Rimljana kao bog Vulkan, a kod Grka kao Hefest.

878 Pandemonij: dvorac svih demona, Miltonova kovanica iz grčkog jezika, ali građena prema Pandeimotenu Henri Mura (Henry More).

895 Bik: jedno od sazvežđa, drugi znak u nebeskom životinjskom krugu (tzv. Zodijaku).

908 gora indijska: Himalaji.

Knjiga druga

2 Ormuz: ostrvo na izlazu iz Persijskog zaliva, poznato i kao trgovački grad.

16 nebeske vrline: ovde znači i anđele, odnosno peti red u hijerarhiji anđelskoj.

35 među frakcijama: izraz "frakcije" Milton je uzeo iz svoga vremena, tj. iz borbi među puritanskim sektama koje su protivnici nazivali frakcijama, pa je iz tih istorijskih razloga zadržan i ovde.

77-78 sumporom tartarskim: isto što i paklenim, Tartar (Tartarus) je antički naziv podzemnog sveta muka.

83 reka zaborava: Leta, čija voda čini da duhovi mrtvih zaborave zemni život, detaljnije o tome u stihovima 672, 674 i 698-710.

282 aleluja: od hebrejskih reči-hvalim te Jehova, himna Bogu.

352 atlaske pleći: aluzija na titana Atlasa, koji je na svojim plećima držao nebo.

357 prestoli i sile carske-v. objašnjenje, knjiga I, stih 149. Isto, knjiga II, stih 498.

400 drugi svet: tj. naš kosmos (svemir). Ali je pri tome važno da ovde Milton prihvata Origenovu doktrinu da je Bog stvorio svet posle pobune Satanine.

434 vrela grešna: misli se na Adama, kao na izvor greha; prvobitni greh.

472 mrak opipljivi: mrak toliko gust da je opipljiv. Inače je ovo aluzija na opipljivi mrak kojim je Bog kaznio Egipćane (Prva knjiga Mojsijeva X, 21).

586 stigijski; pakleni, od reči Stiks (Styx)-reke smrtne mržnje koja teče kroz antički Had (Pakao).

593 lopta serafima: falanga, ali pošto oni lete, okružuju Satanu sa svih strana poput lopte.

615 pitijsko polje: južno od Delfa, gde su održavane igre u slavu pobede boga Apolona nad zmijom Pitonom.

626 besnilo tajfunsko: uporedi·s objašnjenjem, knjiga I, stih 229-31.

629-30 k'o kad Herkul na povratku iz Ekale: posle pobede nad kraljem Euritusom iz Ekale, Herkulu je žena, verujući da će time zadobiti njegovu ljubav, poslala otrovnu odeću po Lihasu, što je bio uzrok njegove smrti.

630 Ekala: grad u staroj Grčkoj (u Tesaliji), sedište Euritusa kojega je pobedio Herkul.

633 Eta: brdo u Tesaliji

633 more eubsko: po ostrvu Euboji (Euboea), južno od Tesalije.

666 četiri reke paklene: o kojima se govori do stiha 672. Stiks-reka mržnje, Kokitus-reka plača, Flegeton-reka ognja, Aheron-reka bola.

684 blato serbonsko: u Donjem Egiptu, gde su, po Diodoru Sikulusu (Siculus) čitave vojske propale u živom blatu.

685 Damiata: danas Damieta (Damietta) na istočnom ušću Nila.

686 Kazij: brdo na severoistoku Egipta, po Sendisu (Sandys) peščani nasip, čuven po Jupiterovom hramu i grobnici Pompejevoj.

690 furije harpijskih nogu: furije su boginje osvete, a harpije su čudovišta s glavom i trupom kao u žene, a donjim delom ptičjim.

706-07 Meduza s gorgonskom stravom: Meduza sa zmijskom kosom je jedna od tri sestre gorgone, čudovišta u Hadu, njen pogled pretvara gledaoca u kamen. Pošto ju je Persej pogubio, zemljom poprskanom njenom krvlju zagmizale su zmije. U knjizi X, 364-66, Milton ističe da i Smrt ima, kao i Meduza, pogled kadar da okamenjuje.

710 Tantal: po najraširenijoj verziji jedan od Zevsovih sinova, kažnjen zatočenjem u Hadu zbog toga što je otkrio ljudima božje tajne (slično Prometeju), ili što ih je poslužio mesom svog sina. Međutim, najčuveniji je po njegovim mukama u Hadu, opisanim u Homerovoj Odiseji, na šta i Milton ovde misli.

725 gorgone, hidre, himere: za gorgone, v. objašnjenje stihovima 706-07; hidre su, poput naših aždaja, mnogoglave zmije, (hidru je, inače, pogubio Herkul), a himere su nejasna čudovišta slična, prema Virgiliju, neizbrojnim utvarama.

734-35 ekvinokcijalni vetrovi: monsunski vetrovi.

736 Bengal: oblast u Indiji, u Miltonovo vreme deo mogulskog carstva.

736-37 Ternat i Tidor: po začinima najpoznatija molučka ostrva.

739-40 okean etiopski: Indijski okean.

740 Rt: Rt Dobre Nade na jugu Afrike.

756 kerberske čeljusti: Kerber (Cerberus) troglavi pas čuvar ulaza u Had, a "kerberske čeljusti" su izraz iz Ovidijevog opisa Skle (Scylla) u Metmorfozama: donji deo tela ljup-

ke nimfe Skile je čarobnica Kirka pretvorila u gomilu lajavih pasa, a najzad je postala opasni prolaz između Italije i Sicilije (v. stihove 759-63).

769 čarobnice laplandske: Lapland je na severu Rusije, a Milton se ovde dotiče raširenog verovanja da su tamo zborišta veštica.

804 trećina nebeskih sinova: aluzija na aždaju iz Otkrivenja Jovanovog XII, 3-4: "I rep njezin odvuče trećinu zvijezda nebeskijeh, i baci ih na zemlju".

825 Zmijonosac: jedno od najvećih severnih sazvežđa, ime bi trebalo da naglasi Sataninu povezanost sa zmijom, kao i da on vlada severnim oblastima neba.

832 nad Kaspij: Kaspijsko jezero je bilo poslovično po burama.

840 toliko moćnog protivnika: misli se na Hrista, s kojim će se Smrt i Greh susresti na sudnji dan.

871-79 Ovde se Milton naslanja na Heziodov mit o rađanju boginje Atene (rimske Minerve) iz Zevsove glave.

937-38 Smrt moj dušman i sin: u srpskom nema pogodne zamene za reči "greh" i "smrt", pa je u prevodu moralo ostati da je Greh majka, a Smrt sin, premda je prvo muškog, a drugo ženskog roda. Na istu teškoću su naišli i prevodioci na druge jezike.

1004 Tartar: Pakao, v. objašnjenje stihova 77-78.

1015 tebi uz desnicu: Smrt uobražava da će sedeti na prestolu pored Satane, poput Boga Sina pored Boga Oca. Komentator B. Rajan je uočio da Satana, Greh i Smrt čine trojstvo Pakla, kao pandan trojstvu Neba-Bogu, Sinu i Sv. Duhu.

1031 Ereb: prema Heziodu, Ereb je prvo, a Noć drugo čedo Haosovo, ali i oni dvoje označavaju i često ih navode kao omotač materije i prostora.

1055-056 Kirenaika, Barka: prvo grad blizu Tripolisa, drugo pustinja u Libiji.

1060 Haos: koncepcija Haosa kao neuobličene pramaterije vuče korene iz Heziodovih mitova i Ovidijevih nastojanja da ove racionalizuje, a vršila je veliki upliv na rene-

sansnu misao, tako da su ga verski mislioci, npr. Di Bartas (Du Bartas) poistovećivali s prvobitnim bezobličjem i pustoši iz Prve knjige Mojsijeve I, 1-2.

1064 kolevku prirode, a i grob njen možda: stih preuzet iz Lukrecijevog speva O prirodi stvari. Izgleda da je Milton želeo da potcrta kako je Lukrecijev materijalizam u ponečem u skladu s njegovim hrišćanskim učenjem.

1077 Belona: boginja rata kod Rimljana.

1102 grifon: mitski lav s orlovskom glavom i krilima.

1104 Arimaspian: jednooki narod na severu Evrope koji je, prema bajci kod Herodota, krao zlato grifonima.

1127 Ad: isto što i Had (Hades) ili Pluton (Pluto), vladar podzemnog sveta.

1127 Ork: Ad kod Rimljana.

1127 Demogorgon: reč je, izgleda, iskrvareni oblik Demiurg iz Platonovog Timeja, a prema Bokačijevoj Genealogiji Bogova on je najstarije božanstvo.

1172 nebo: zemaljsko nebo, za razliku od Neba Božjeg, pisanog u ovom prevodu s velikim N.

1187 Argo: ime broda kojim je Jason s družinom (argonautima) tražio čarobno zlatno runo.

1189 Odisej: junak Homerovog speva Odiseje, glasovit mudrošću i upornošću.

1190 Haribda: vrtlog na sicilijanskoj obali Mesinskog moreuza.

1209 priroda: tu reč Milton ovde upotrebljava da označi stvoren (svetlosni, naš) svet, za razliku od Haosa, gde nema ni prve božje tvorevine.

1226-227 ovaj svet viseći... o lancu zlatnom: viseći svet nije samo Zemlja, već sav stvoreni svet (kosmos, svemir, univerzum) u svojoj loptastoj ljušturi, u koji se Satana sada probija, a koncepcija o zlatnom lancu vuče korene od Platonovog Teeteta do Čosera. Milton je u jednom drugom delu (Prollusion II) prikazao taj lanac kao simbol Božje težnje da prožme čitav kosmos.

Knjiga treća

19 krajnje i srednje tmine: Pakao i Haos.

21-22 lira Orfejeva: Orfej je mitski pesnik, pevač i svirač iz Trakije. Upoređujući svoju liru s Orfejevom, Milton verovatno ima na umu i tradiciju po kojoj je Orfej prvi otkrivao tajne pakla. Najpoznatiji mit o Orfeju kazuje da je pošao u Had da traži svoju ženu Euridiku i svojom svirkom očarao podzemnog boga Plutona te je ovaj pusti, upozorviši ga da se ne okreće i pogleda u nju. Ali on nije mogao da odoli-okrenuo se i Euridika umire po drugi put i konačno. Jedna od verzija njegove smrti kazuje da su ga ubile trakijske žene u vreme religioznih orgija i nju pominje Milton u VII st. 39-44.

22 muza Neba: Uranija, v. objašnjenje, knjiga I, stih 7.

30-31 crna mrena... bela navlaka: Miltonovo slepilo (gutta serena... suffusio nigra), ali zbog koga oči nisu bile izgubile spoljni izgled.

42 slepi Tamiris: mitski trakijski pesnik o kome govori Homer u Ilijadi, a kojega su muze oslepile jer ih je izazvao da se takmiče u veštini.

42 slepi Meonid: Homer, pesnik Ilijade i Odiseje.

43 Tirezije: slepi mudrac i prorok iz Sofoklovog Kralja Edipa i Antigone.

44 Finej: mitski prorok kojega je, prema Kontiju (Conti), sunce oslepilo jer je izabrao slepilo i dug život umesto srećnog kratkog života.

71 sve svetlosti Neba: anđelske hijerarhije, v. objašnjenje, knjiga I, stih 149.

83 i bezdan između: Haos, koji se nalazi nizmeđu Neba i Pakla.

88 ovaj svet: loptasta spoljna ljuštura kosmosa.

110-11 jedina zapovest: tj. da ne jedu ploda s drveta saznanja.

418 amarant: imaginarno, neuvenljivo cveće, reč inače grčkog porekla sa značenjem besmrtan.

494 nad zvezdanom sferom: zvezdana sfera koja je unutar ljušture ovog sveta, na koji se Satana spustio, stih 84-85, a Nebo na kome je Bog izvan i "iznad" nje. To Nebo Milton katkada naziva empirijskim, ali pošto ovaj izraz nije kod nas u široj upotrebi, ja sam ga prevodio opisno: "najviše Nebo", "Nebo čiste vatre".

498 prvi svod: prva, najdalja od koncentričnih sfera u Ptolomejevom kosmosu (tzv. primum mobile-prvi kretalac).

512 Imaus: Himalaji.

518 Hidasp: dans Jehelum (Jhelum), reka u Pundžabu (Indija).

520 Serikana: kraj negde u centralnoj Aziji, verovatno pustinja Gobi, jer je reč o njenoj "jalovoj ravni".

522 trščane kočije: više geografa je potvrđivalo priču o kineskim trščanim kočijama gonjenim vetrom, a i Ortelijusove (Ortelijus) mape Kine bile su ukrašene takvim suvozemnim vozilima.

553-54 na polju Senar... dizahu Vavilon: Senar se pominje u Prvoj knjizi Mojsijevoj X, 10, XI, 2, a za Vavilon, v. objašnjenje knjiga I, stih 808, i knjiga XII, stihovi 31-32 i 76.

559 Empedokle: presokratovski filozof, koji je tvrdio da poseduje čudotvornu i proročku moć i skočio u vulkan Etnu, kako bi ga zbog naglog nestanka smatrali božanstvom (prema tradiciji, vulkan ga je odao izbacivši jednu njegovu sandalu).

559-61 onaj što skoči u kleombrotijsko more rad naslade u Platonovome Jeliseju: prema Laktanciju, mladi čovek po imenu Kleombrot je bio toliko zanet Platonovim učenjem o besmrtnosti duše u Fedonu, da je skočio u more da to proveri. Platonov Jelisej je kod starih Grka isto što i raj.

564 bratije bele, crne, sive: katolički redovi (prema boji odeće): karmelićani, dominikanci, franciskanci.

568 Golgota: brdo kraj Jerusalima na kome je raspet Isus Hristos.

574 prvi kretalac: primum mobile, v. objašnjenje stiha 498.

575 Terazije: sazvežđe, znak na istočnom kraju Zodijaka.

575 drhtanje: libracija (prividno nepravilno kretanje) osme i devete sfere, kojom je Ptolomejev sistem dopunio arapski astronom Thabet ben Korah, da objasni pojavu kojoj je u stvari uzrok rotacija Zemljine ose.

607-08 stepenice koje Jakov vide: priviđenje Jakova sina Isakovog iz Prve knjige Mojsijeve XXVIII, 12.

632 zemlja obećana: zemlja koju je Bog obećao Jevrejima (Hanan, Israel).

637-38 Paneas, Virsaveja: Paneas na severu, grad blizu izvora Jordana, a Virsaveja na jugu Palestine, u Bibliji se navode kao granice Palestine (npr. u Prvoj knjizi o carevima IV, 25).

665-66 zvezda pramenasta koja Andromedu odnosi: Ovan, sažvežđe i prvi znak u Zodijaku, na koji kao da sa zapada najahuje sazvežđe Andromede.

684 kroz centar, ili izvan centra: ova neodređenost je izraz Miltonovog kolebanja između Ptolomejevog geocentričkog (zemlja centar) i Kopernikovog heliocentričkog (Sunce centar) kosmičkog sistema. Ipak se on u Izgubljenom raju u opisivanju i lokaciji svoje drame pridržava prvog, mada mu je drugi bio dobro poznat.

701-03 pegu...kakvu dosad... ne vide...astronom kroz svoju staklenu optičku cev: Galilejevo otkrivanje pega na Suncu 1609 godine, na koje Milton aludira, bilo je jedno od najuzbudljivijih astronomskih otkrića sedamnaestog veka.

713 Aron: stariji Mojsijev brat.

718-19 Hermes i Protej: metaforički naziv za alhemičarski eliksir života, odnosno materijal od koga se ovaj pravi; inače je Hermes krilonogo grčko božanstvo (kod Rimljana Merkur, a i naziv za živu), a Protej bog mora, koji kazuje proroštva jedino kada je vezan i može dobiti različite oblike.

724 eliksir: piće bogova kod Homera, a u srednjem veku supstanca za produživanje života-eliksir života, koji su alhemičari istraživali, verujući da je to tečno zlato.

743 slavni anđeo: Urijel, kao što se vidi iz kasnijeg teksta. Ovaj anđeo se ne pominje u Bibliji, ali ga jevrejska tradicija označava kao jednog od četvorice velikih arhanđela (Mihailo, Rafailo, Gavrilo, Urijel) koji vladaju na četiri strane sveta.

744 Jovan spazi: misli se na Sv. Jovana Bogoslova, odnosno na njegovu viziju iz Otkrivenja XIX, 17.

785 jedan od sedam: misli se na "sedam duhova" iz "Otkrivenja" I, 4.

834 ničem preteranom: srednjovekovni neoplatonisti su učili da u obožavanju Boga i njegovih dela ne može biti preterivanja koje bi bilo u suprotnosti s principom umerenosti u Aristotelovoj Nikomahovoj etici.

846 mudrost što ih sazda: aluzija na Priče Solomonove: "Gospod je mudrošću osnovao zemlju, utvrdio nebesa razumom". Ali sem toga treba imati na umu da je ta mudrost, reč kojom je svet stvoren, katkada interpretirana kao Isus Hristos, pa je ovo anticipacija njegove uloge u stvaranju sveta u knjizi VII, stihovi 250-54.

850-51 divlji metež podredi se redu: po sv. Pismu Bog najpre stvara svetlost, a koncepcija po kojoj je stvaranje kraj haosa atoma i izdvajanje četiri elementa, vazduha, vatre, vode i zemlje, uzeta je iz Platonovog Timeja (Timaeus).

858 kvintesenca: peta i etarna supstanca, sublimacija četiri elementa vazduha, vode, vatre i zemlje.

859 oživljena raznim oblicima: verovanje da su nebeska tela živi duhovi i da su-jer je to najsavršeniji oblik-okrugla, potiče iz Platonovog Timeja.

874-75 troliki lik: izraz za Mesec, po ugledu na Horacija, "trolika boginja", zbog tri faze Mesečeve.

886 sa ekliptike: Satana sada ide istočno od Sunčeve putanje (eklipktike) i samog Sunca.

890 Nifat: "snežna planina" u Jermeniji, odnosno, kako Milton

kaže u knjizi IV, stihu 158, u Asiriji. Isti vrh on nagoveštava u knjizi XI, stihu 487.

Knjiga četvrta

3 Apokalipsa: Otkrivenje Jovanovo.

4 aždaja: misli se na Satanu, poraženog dvaput, prvi put od Mihaila, a drugi put od Sina Božjeg. Inače parafraza Otkrovenja Jovanovog XII, 7-9: "I posta rat na Nebu, Mihailo i anđeli udariše na aždahu, i bi se aždaha i anđeli njezini. I ne nadvladaše, i više im se ne nađe mjesta na nebu. I zbačena bi aždaha velika, stara zmija, koja se zove đavo i sotona, koji vara sav vasioni svijet, i zbačena bi na zemlju i anđeli njezini biše zbačeni s njom".

6 Teško vama koji živite na Zemlji: iz Otkrivenja XII, 12.

22 cev đavolska: top, isto i u knjizi VI, stihu 646. O izumevanju topa kao demonske rabote opširno u knjizi VI, stihovima 605-48.

165 Edem: "ravnica" u sumerskom jeziku, ali nije isto što i Raj, nego oblast na čijem je istočnom kraju ovaj smešten.

198 Rta Nade: Rt Dobre Nade na krajnjem jugu Afrike.

198 Mozambik: portugalska kolonija i njena ostrvska prestonica u istočnoj Africi.

200 sabenski mirisi: mirisi s obale Sabe (Arabija).

208 Asmod: u Talmudu nazvan kraljem demona, a u apokrifnoj knjizi o Tobitu se priča o njegovom napastvovanju Sare, kćeri Raguelove, kojoj je ubio sedam muževa pre nego su legli s njom, a to bi učinio i s osmim Tobijom (Tobias), sinom Tobitovim, da ovaj nije, po savetu arhanđela Rafaila, spalio riblje srce i jetru, čiji je miris demona oterao u najdalji kraj Egipta, gde su ga anđeli okovali. Međutim, Milton u knjizi VI, stihu 454, naziva Asmoda Asmodajem, ali ja sam i tamo zadržao prvu varijantu.

211 Media: stara država na bliskom istoku, koju je u šestom veku pre Hrista Kir veliki pripojio Persiji.

260 Haran: mesto u Mezopotamiji (danas Irak), kud je pobegao Avram, Prva knjiga Mojsijeva XI, 21.

262 Seleukija: sedište grčkog kraljevstva u zapadnoj Aziji, na reci Tigru, koje je osnovao general Aleksandra Velikog Seleuk, a koju Plinije naziva Velikom, za razliku od istoimenih manjih mesta.

264 Telasar: pominje se kao edemski grad u Drugoj knjizi o carevima XIX, 2, i kod proroka Isaije XXXVII, 12.

328 Pan sveopšti: kozonogi bog, zaštitnik pastira, ali u orfičkoj Himni Panu on se slavi kao bog čitave prirode, ustoličen horama (st. 333), boginjama reda u prirodi i godišnjih doba, ćerkama Jupitera i Temize (Themis). Milton ih pominje i u knjizi VI, stihu 3.

329 gracije: tri nimfe: Eurfrozina (smeh), Aglaja (lepota) i Talija (veselost), po Serviju su kćeri Venere i Bahusa.

329 hore: boginje vremena i godišnjih doba, kćeri Zevsa i Tenize.

332 polje ensko: u centralnoj Siciliji, gaj čuven kod antičkih autora po večnom proleću, a Ovidije u njemu smešta Disovu otmicu Prozerpine.

332-35 Prozerpinu...uzabra Dis mračni, što Cereri zada toliko nevolja: boginja podzemnog sveta (kod Grka Persefona), koju je ugrabio bog podzemlja Dis (kod Grka Pluton), a njena majka Cerera, boginja poljoprivrede, tražila je s buktinjom devet dana, ne okusivši ni nektara ni ambrozije.

336-37 Dafne kraj Oronta...nadahnut izvor Kastalije: vrt na reci Orontu u Siriji s Apolonovim hramom i izvorom Kastalijom, čija je voda bila čuvena po proročanstvima, tako nazvanim po izvoru na planini Parnasu, gde su se skupljale muze, otuda-izvor pesničkog nadahnuća.

338-39 nizejsko ostrvo, koje opasuje reka Triton: u Tunisu.

339-42 Ham, kojega mnogobošci zovu Amon i libijski Jov, skri Amalteu i...mladog Bahusa od očiju Ree: misli se na legendu o tome kako je Saturnov sin Amon, tj. Jov, bojeći se ljubomore svoje žene, sklonio sina Bahusa, rođenog s nimfom Amalteom (Amalthea).

343 brdo Amara: u Etiopiji, ali ne na ekvatoru, kao što je mislio Milton, pridržavajući se najboljih mapa svoga vremena.

346 crta etiopska: ekvator.

405 zefir: zapadni vetar, za koji i Homer kaže u Odiseji da osvežava Jelisejska Polja. Ali u knjizi V, stihu 2, on je i bog, s Aurorom, boginjom jutra, otac nimfe Eufrozine.

432-33 okeansko ostrvlje: Azorska ostrva, kao što se vidi u stihu 730.

481 javni razlozi: Satana se time ustvari poziva na Ciceronov princip po kome je dobro naroda vrhovni zakon.

615 smeši se Jupiter na Junonu: "bog neba" na "boginju vazduha".

620 zlo i ljubomorno: Satanina zavist zbog Adamove i Evine ljubavi bila je tradicionalna: demoni poznaju želje i žudnje, ali ne i ljubav.

727-30 vrati se Urijel...pod Azore: Urijel klizi k Suncu već zapalom iza horizonta, pa je ono, prema ptolomejskom kosmosu, niže od Zemlje. Iz daljih stihova se, međutim, vidi da Milton dopušta i mogućnost kopernikovskog sistema: okretanje Zemlje oko ose i oko Sunca.

745 Večernjača: Venera, naša Danica.

844-45 dele noć: slika uzeta iz starog Rima, kad su vojnici sviranjem u trube označavali noćne satove, tj. delili noć.

862 alem amblema najdragocenijih: misli se na kamen prošaran simboličnim (amblemskim) metalnim inkrustacijama.

868 Pan: kozorogi bog prirode, zaštitnik pastira.

868 Silvan: bog šuma.

869 faun: rimsko raskalašno, kozonogo šumsko božanstvo.

876 Pandora: da bi se osvetili Prometeju koji im je ukrao vatru, bogovi (Hermes) daju Pandoru njegovom neumnom bratu Epimetu koji otvara njenu kutiju, koju su bogovi poslali s njom, prepunu sviju zala. Otuda i izraz Pandorina kutija.

957 noć izmerila...svojom kupom: pošto je Sunce veće od Zemlje, njena senka je kupasta. Kada Sunce, nalazeći se

ispod horizonta, baci tu kupastu senku pod uglom od 45°, znači da je 9 časova, a kada vrh kupe dosegne zenit biće 12 časova.

964 Ozilo: nalazi se u Bibliji, Prva knjiga Mojsijeva VI, 18, jedino kao ljudsko ime, a znači-snaga Božja.

969-70 pola zaokrenu ka štitu, a pola ka koplju: levo i desno, tj. prema tome kako se nosi štit-u levoj, ili koplje-u desnoj ruci.

973 Iturijel, Azon: prvo ime se ne nalazi u Bibliji i ne zna se otkud ga je Milton uzeo, ako ga nije izmislio (značenje mu je-Božji tražilac), a drugo je ljudsko ime iz Biblije, u Četvrtoj knjizi Mojsijevoj XXVI, 15, sa značenjem tražilac.

996 fluidi životni: prema Bartonovom (Burton) objašnjenju srednjevekovna medicina je razlikovala tri vrste fluida u čoveku: naturalne (prirodne, urođene), koji nastaju u jetri i šire se kroz vene, vitalne (životne) koji nastaju u srcu i animalne (duševne) koji nastaju u mozgu i šire se kroz nerve. Sv. Toma Akvinski i drugi teolozi smatrali su da zli dusi mogu kroz animalne duhove da utiču na fantaziju.

1229 Tenerif: vrh na Kanarskim ostrvima.

1229 Atlas: planina u Maroku, a i titan koji je na svojim plećima držao nebo.

1241 Devica, Škorpija: sazvežđa i znaci u Zodijaku.

Knjiga Peta

6 pare: medicinski termin; još u Miltonovo vreme se držalo da se pri stomačnom varenju vrše isparenja.

10 Aurorine lepeze: lišće koje pokreće lahor boginje jutra Aurore.

20 Flora: rimska boginja cveća i proleća, ali ovde je, kao i Zefir, pola personifikacija, pola metonimija (umesto vetra i cveća).

71 ambrozija: slatka i mirisna hrana bogova.

74 bog: Milton na više mesta naziva anđele bogovima, pa je to slučaj i ovde. U prevodu je razlika vidnija, jer je u takvim slučajevima ta reč pisana malim slovom "b".

144 bog: Biće da je u pravu Benks (T. Banks) da se i ovo odnosi na anđele, a ne na Boga. Milton se mahom drži tradicionalnih gledišta o Božjoj svemoći, koja saznanje i potencijalno zlo (u skladu s učenjem Sv. Tome Akvinskog: "Bog ne bi mogao savršeno poznavati dobre stvari, ako ne bi poznavao i zle stvari".). Međutim, ima i drukčijih tumačenja ovog mesta, naime da se radi baš o Bogu. Tako Sora (Saurat) smatra da ga treba shvatiti ovako: Bog, budući beskrajan, latentno krije u sebi i dobro i zlo-zbog toga je i svet stvoren da bi se zlo potislo, a dobro potstaklo. Iako ovakvo tumačenje mami dubinom i originalnošću, ja sam se u prevodu držao uobičajenih komentara i onog što mi se samom činilo verovatnijim.

202-03 najlepša zvezdo, poslednja u pratnji noći: misli se na Veneru (izjutra Lucifera-svetlonošu, a izvečeri-Hesperusa, kao i kod nas-Danica, Večernjača, Zornjača).

216-17 pet ostalih vatri lutalica: misli se na pet planeta: Veneru, već pomenutu, Merkura, Marsa, Jupitera i Saturna.

220-22 elementi prvenci utrobe prirodine...što učetvoro večni krug optrčavaju: misli se na vazduh, izričito pomenut, vatru, vodu i zemlju, osnovne elemente iz čijih se mešanja, po učenju najranijih grčkih filozofa (Talesa i drugih) sastoji i sazdaje svet i sve u njemu, a koji se prema Platonovom Timeju i pretvaraju jedni u druge.

272-274 Rafailo, duh druževni koji se ne libi da ide s Tobijom: ime Rafailo znači lek božji, a njegova uloga u Izgubljenom Raju odgovara knjizi o Tobitu, v. objašnjenje, knjiga IV, stih 208.

322 Cikladi, Delos, Samos: Cikladi su jegejski arhipelag, čiji je centar Delos, dok je Samos izdvojen na severoistoku.

331 feniks: mitska ptica koja svakih nekoliko stotina godina (kod Ovidija 500 godina) žrtvuje sebe na lomači od začina, da bi se ponovo rodila iz pepela. Milton uzima,

umesto Ovidijevog Heliopolisa, od ovog nedaleku Tebu, kao grad u kome se feniks spaljuje.

346 Maja: majka Hermesa (rimskog, Merkura, boga-glasnika).

413-14 u istočnoj ili zapadnoj Indiji: u tropskoj Aziji i tropskoj Americi.

414-15 na žalu središnjem: između Istoka i Zapadne Indije (Amerika), tj. na obali Sredozemnog mora.

415 Pont: južna obala Crnog mora.

415 punska obala: obala Kartagine (današnjeg Tunisa).

416 Alsinoj: srećni vladar feničanski iz Odiseje, oko čijeg dvora je bio divan vrt.

453 Vrlina anđelska: v. objašnjenje, knjiga I, stih 149.

462 Pomona: rimska boginja cveća.

466-67 tri boginje iz bajke, što na brdu Idi boriše se nage: Ida je ovde brdo iznad drevne Troje, na kome su se tri boginje-Afrodita, Atena i Hera takmičile pred Parisom u lepoti. Najlepša, Afrodita, dobila je od njega zlatnu jabuku, a ona mu podarila lepu Helenu, što je bio uzrok trojanskom ratu iz Ilijade.

473 Eva, sledeća Marija: Djeva Marija, majka Isusa Hrista.

481 zgomilana jesen: misli se na jesenje plodove.

524 zrnevlje biserno: mana.

537-38 empirički alhemičar: svaki prčvar koji se bavio alhemijom.

598 ... a vrste su iste: Milton ne pravi bitnu razliku između materije i duha. U svoj raspravi O hrišćanskom učenju (De Doctrina Christiana) on tvrdi da su sve tvari istovremeno duhovne i telesne, stvorene od iste prvobitne supstance koja direktno izvire iz večnog i beskrajnog Duha (Boga). Ta supstanca je izdiferencirana stepenasto: neorganska, organska, vegetalna, ljudska, anđelska. Što se pak tiče njegovog razlikovanja ljudskog i anđelskog razuma i saznavanja, ono se zasniva na teološkim učenjima, po kojima, npr. po Zankiusu (Zanchius), "anđeli ne saznaju, poput ljudi, razmišljanjem, kombinovanjem i razdvajanjem činjenica, nego intuitivno".

710 Velika Godina: Ideju Velike godine, u toku koje bi trebalo da se sve zvezde vrate u svoj prvobitni položaj, Milton je uzeo iz Platonovog Timeja. Platon nagađa da ona ima 36.000 zemaljskih godina. Čitava stvar nema nikakve naučne osnove i, kao mnogošta kod Platona, uzeta je iz nekog nepoznatog mita.

734-36 danas rodih...Sina: Većina komentatora, npr. M. Keli (M. Kelley), S.S. Luis (S.S. Lewis), M.J. Hjus (M.J. Hughes), polazeći od činjenice da se Milton mahom drži teološke tradicije, smatra da ovo rađanje Sina Božjeg treba shvatiti figurativno-kao njegovo oglašavanje za upravljača (kralja) anđela. Suprotna gledišta, npr. Sore (Saurat), smatraju da je Bog stvorio Sina baš kad ga i pretstavlja anđelima. Ovom gledanju, kako meni izgleda, naročito daje težinu to što su Miltonu bila bliska arijevska (jeretička) gledanja, po kojima Bog Sin nije ravan Bogu Ocu, pa otud nije ni od iskona postojao kao ovaj.

810 mesija: Sin Božji, Isus Hristos, bukvalno značenje: miropomazani, posvećeni.

819 najbližeg sebi podređenog: tj. Veelzevuva.

843 predeli severni: tradicija po kojoj je Satana gospodar severnih oblasti vuče koren iz proroka Isaije XIV, 12, a Sv. Avgustin je pokušao da je racionalizuje objašnjenjima da su demoni, okrenuvši leđa toplini i milosrđu, u svojoj oholosti i zavisti, dospeli do ledene tvrdoće i smešteni na severu.

865-66 kao zvezda jutarnja: aluzija na Lucifera (Veneru, Danicu), jedno od nazvanja Sataninih prema knjizi proroka Isaije XIV, 12: "...zvijezdo Danice, kćeri zorina..".

978 Avdila: "Sluga Božji", u Bibliji se nalazi jedino kao ljudsko ime u Prvoj knjizi Dnevnika V, 15.

Knjiga šesta

1 odvažni anđeo: misli se na Avdilu.

119 apostat: otpadnik, cepač.

179 sekta: taj izraz ima istorijsku i političku pozadinu i nije ovde slučajan: njime su rojalisti u Engleskoj podrugljivo označavali cepanje protestantizma u različite struje.

206-07 da ropstvo baciš u boj protiv slobode: slobodu prestavljaju demoni, a ropstvo verni anđeli.

275 ove elemente: Rafailo misli na Zemljine elemente: vazduh, vodu, zemlju i vatru, čijim su mešanjem i izmenjivanjem rani grčki, a i evropski srednjevekovni mislioci objašnjavali svet i njegove pojave. Danas mi znamo za takva, još ranija gledanja Indusa, koja Miltonu nisu mogla biti poznata.

330-31 unet' u prirodu bedu, pre zločina tvoje bune nesazdanu: misao je ova-pre Satanine pobune u prirodi nije bilo nereda i nesreća, odnosno pre njegovog pada, koji je kasnije izazvao pad čovekov.

379 dok iščekivanje: ova metafora može da znači vojske (koje iščekuju šta će se dogoditi) ili pre njihovo držanje (tj. stav iščekivanja).

388 zli položaj krajnjih suprotnosti: astrolozi su držali da je suprotan položaj planeta (tzv. opozicija) rđav znak, jer dovodi do sukoba njihovih zraka.

454-55 Asmod, Adrameleh: za Asmoda v. objašnjenje, knjiga IV, stih 208; Adrameleh je mesni vavilonski bog sunca, u čiju su čast prema Drugoj knjizi o carevima XVII, 31, spaljivana deca.

462-63 Arilu, Arioha, silnog Ramilu: Arila, lav božji, je epitet koji se daje Jerusalimu u Isaiji XXIX, 1, ali u jednom engleskom prevodu Biblije grad Arina ili Aziopolis označen je kao Arila, a i kao obožavalac idola Arile, pa je tako i u Izgubljenom Raju postao bezbožničkim bogom; Ramila, grom božji, je ime iz Knjige o Enohu i kabalističkih demonologija; Arioh, lavoliki, je ime jednog od vladara s kojima se borio Avram (Prva knjiga Mojsijeva XIV, 1), a tako se zove i zapovednik Navuhodonosorove straže (u knjizi proroka Danila II, 14), koji je rikao kao lav protiv Jevreja.

500 falangom kockastom: budući anđeli lete, falanga može da bude i u obliku kocke, a ne kare (kvadrata). Isto u stihu 694.

561 Nisrok: orao, asirsko božanstvo u čijem hramu (u Drugoj knjizi o carevima XIX, 37) biva umoren car Senahirim.

602 ... i smekša zrak Neba: po Dankanovom (E. H. Duncan) tumačenju, ovo Miltonovo gledanje na postanak metala vuče korene iz Aristotela: "ognjena isparljiva pena" je isparivanje podzemnih voda i vatri, od kojih, kada ih zadrži zemlja, a naročito stenje, pod uticajem "zraka Neba", tj. Sunca, nastaju metali.

670 Zofijel: Božja uhoda, nema ga u Bibliji i jedini trag mu se nalazi kod Flada (R. Fludd) i Kornelija Agripe (Cornelius Agrippa), kao starešine dionizijskih heruvima.

810-15 brda... iščupaše...poneše u svojim rukama: scena potseća na borbu džinova i titana kod Hezioda.

932 gde crv ne umire: vizija Pakla iz Jevanđelja po Marku IX, 44, kao što su i druge slike u ovim stihovima nadahnute vizijama iz Otkrovenja Jovanovog XX, 1-2 i Druge poslanice apostola Petra II, 4.

957 urim: prvi put se pominje u Bibliji (knjiga Druga Mojsijeva XXVIII, 30) zajedno s tumimom, kao ukras na naprsnjaku prvosveštenika Arona; nije jasno o kakvom materijalu se radi.

1076 k'o krdo jarčeva: aluzija na odvajanje grešnika od pravednika na Sudnji dan u Jevanđelju po Mateju XXV, 33.

Knjiga sedma

3-4 iznad brda olimpijskog: Olimp je ne samo sedište bogova, nego i sastajalište muza. Isto, stih 8.

5. Pegaz: krilati konj, tradicionalni simbol pesničke inspiracije.

19 elementu rodnom: Zemlji, elementima zemaljskim.

21 Belerofon: jahač Pegaza, koji se na svom krilatom hatu osmelio čak i da pokuša uzlet na Olimp, pa su ga bogovi oborili, a zatim je lutao po Alejskom polju u Likiji, u Maloj Aziji, najzad poludeo i, prema Kontiju (Conti), umro slep.

26 dnevna sfera: prividno okretanje neba oko Zemlje u toku dana.

39 Bahus: sin Jova i nimfe Almatee (kod Grka Dioniz), bog vina, zabave i mističnih zanosa.

40-45 misli se na Orfeja: v. objašnjenje knjiga III, stih 21-22.

120 dnevno veliko videlo: Sunce.

320-21 ogromni šar: kosmos, svet.

405-06 koje stvori Bog pre nego behu u Zemlji...: tj. nisu nicale i postupno rasle, nego ih je Bog stvorio odjednom.

442-43 planeta jutarnja rogove svoje pozlaćuje: aluzija na Galilejevo otkriće Venerinih mena (faza), sličnih Mesečevim, čiji su rogovi tracicionalna metafora.

465 reseć' hemisferu: misli se na hemisferu neba.

471 gmizavce bogate ikrom: u gmizavce su uključene i ribe, tj. sve životinje koje ne hodaju.

471 duše žive: izraz iz Prve knjige Mojsijeve I, 20, smislom istovetan sa životom, živim bićem.

523 krilom uzajamnim: komentator Tilijard (Tillyard) drži da bi to moglo značiti smenjivanje ptica u letu, a pošto to izgleda najbliže bukvalnom prevodu, ja sam se toga pridržavao, iako bi to moglo značiti i "let zajednički".

579 konj rečni: nilski konj, hipopotam.

580 crvi: u crve su, kao što se kasnije vidi, ubrojane i zmije, tj. sve što zemljom mili.

735 džinovi anđeli: taj izraz za Sataninu vojsku je, prema Todu (Todd), Milton upotrebio jer hebrejska reč "gibbor" ima i značenje gord, gnevan, častoljubiv, a i da bi pobunu džinova protivu Zevsa istakao kao mutni nagoveštaj same pobune anđela kod grčkih pesnika.

753 more stakleno: vode iznad našeg svemira (dakako po biblijskim mitovima).

758-59 donji okean: vode ispod svoda našeg svemira, tj. vode Zemljine.

Knjiga osma

45 netelesno brzo: netelesna brzina, brzina skoro duhovna. Izraz je u skladu s Miltonovom koncepcijom o beskonačnoj gradaciji materije od grubih oblika ka čistom duhu. V. objašnjenje, V, 598.

84 Knjiga Božja: ili Knjiga stvaranja, tradicionalna metafora među teolozima.

105 sačuvali izgled: sačuvati izgled, odnosno sačuvati phenomena, bio je tradicionalni termin za pokušaje astronoma da sistematski objasne kretanje nebeskih tela.

107 ekscentričnim ili centričnim: Sunce centar (Kopernikov kosmički sistem) ili Zemlja centar (Ptolomejev kosmički sistem).

107-08 ciklima i epiciklima: cikl je krug, nebeski krug, ciklus, sfera, a epicikl je krug čiji se centar kreće po obimu većeg kruga (cikla): po ptolomejevskom sistemu svih sedam planeta se kreću po epiciklu čiji se centar kreće po većem krugu, zvanom deferent.

130 i svoje uže on rasteže: uže je ovde sredstvo za merenje dužine, a svakako u vezi s istim izrazom u Knjizi o Jovu XXXVIII, 4,5: "Gdje si bio kad ja osnivah zemlju? Kaži ako si razuman? Ko joj je odredio mjere? Znaš li? Ili ko je rastegao uže preko nje?"

166-67 kretanjima trima: misli se na kopernikovska kretanja Zemlje: svakodnevnu rotaciju oko same sebe, godišnju revoluciju oko Sunca, vibraciju ili trepidaciju njene osovine paralelno s osovinom kosmosa.

170 nagiba poprečnih: transverzalno kretanje sfera u ptolomejevskom kosmičkom sistemu.

172-73 nokturalni (noćni) i diurnalni (dnevni) krug: nevidljiva sfera, odnosno primum mobile (prvi kretalac), koja po

ptolomejevskom sistemu, zatvara u sebe zvezde stajačice i pokreće sfere sedam planeta.

193 ženska i muška svetlost: muška svetlost treba da je Sunčeva, kao pandan ženskoj Mesečevoj; o tome, po Vajtingu (Whiting), ima pomena u Plinijevoj Istoriji prirode.

240-41 um il' mašta skloni lutanju: Milton ne napada naučnu radoznalost, nego smatra da suprotstavljanje razuma veri vređa i jedno i drugo.

241-51 misao izražena u tim stihovima bila je tradicionalna, i na nju se već vraća Montenj (Montaigne): "Želja za povećanjem mudrosti i znanja bila je prvo upropašćivanje ljudskog roda; to je bio način kojim je on samog sebe bacio u večno prokletstvo" (eseji, II, XII).

288 jer se toga dana: misli se na dan u kom je Adam stvoren.

340 i odmah prozborih: i Milton je držao da je prvi jezik koji je Bog podario ljudima bio hebrejski.

371 dvorima: misli se na zemaljski Raj u Edemu, izvan kojega je Adam bio stvoren.

432-38 Kao i najučeniji njegovi savremenici, Milton je držao da je Adam bio obdaren "prirodnom mudrošću", bez koje ne bi mogao dati imena životinjama. I Becon (Bacon) ističe dva dokaza umnog života prvog čoveka: osmatranje živih bića i davanje imena živim bićima.

468 Zar im ne razumeš jezik i navike: verovalo se da je Adam razumevao jezike životinja, dakako dok nije učinio greh i bio isteran iz Raja, kako se to primećuje u Knjizi proslava II, 28 (oko I veka pre Hrista).

537 obogotvoriti: prema tumačenju časne sestre M.J. Korcoran (Corcoran) teolozi su upotrebljavali izraz "obogotvorenje" da bi opisali uzdizanje duše u natprirodno stanje. Misao je ova: Božja milost da "obogotvori" Adama, ali životinje ne mogu da budu očovečene Adamovim druženjem s njima.

565 drugo ti sâm: za razliku od Biblije, koja ženu tretira kao prikladnu pomoć muškarčevu, Milton ističe da je ona drugo njegovo biće.

618 bez zavisti tvoje: aluzija na to što su antički (u prvom redu grčko-rimski) bogovi često zavideli ljudima na njihovoj sreći.

622 čovečica: izraz uzet iz Biblije (Prva knjiga Mojsijeva II, 23). Međutim, u našem jeziku, kao i u mnogim drugim, ta reč ne može da izrazi povezanost muškarca i žene. U engleskom nije tako: the man-čovek, muškarac, the woman-žena.

650 noćna ptica zaljubljena: slavuj.

680-81 manje liči liku onog ko oboje stvori: i katolički Pererijus i protestantski Pareus, komentatori Sv. Pisma, jednodušni su u tome da je Evina sličnost Bogu ipak nepotpunija, premda su oboje stvoreni po liku njegovom.

737-45 razlikovanje čulne i idealne ljubavi u ovim stihovima je neoplatonističko, a "nebeska ljubav" je takođe iz Platona, ali koju su pesnici, od Dantea nadalje, hristianizovali.

Knjiga deveta

7 note tragičnim: pad Satanin i čovekov tradicionalno su smatrani najvećim tragedijama.

16-17 srdžba okrutnoga Ahila dok vija svoga dušmanina: misli se na ahejskog grčkog junaka iz Homerove Ilijade i njegovo brutalno ubistvo trojanskog junaka Hektora.

19 bes Turnusa porad Lavinije: misli se na borbu Eneja i Turnusa, junaka iz Virgilijeve Enejide o ruku Lavinije, kćerke latinskog kralja.

20 ili gnev Neptuna: misli se na gnev s kojim je bog mora Neptun progonio Odiseja.

20-21 ili (gnev) Junone: misli se na nepravdu Junone prema Eneju, zbog toga što se svađala s njegovom majkom Venerom ili Citerom.

22 Grk: Odisej, Citere sin-Enej sin Venerin, koju nazivaju i Citerom jer se držalo da je ona rođena iz morske pene kraj ostrva Citere.

23-24 nebeska pokroviteljica: Uranija.

53 pozno doba: neki pisci onog vremena su držali da svet opada, a s njim i čovekove sposobnosti.

54 hladna klima: izraz verovanja, koje vuče koren iz Aristotela, da su severne rase sklonije melanholiji nego razmišljanju, pa da samim tim teže stvaraju duhovna dela.

69 on lećaše noću: Satana je sve vreme leteo tako da se nalazio u senci Zemlje, tj. na suprotnoj strani Sunca, da ne bi bio primećen od nebeskih sila.

78 kola noći: noć u kretanju oko zemlje, tradicionalna figura za noć.

79 obadva kolura: svaki od dva zamišljena kruga koji seku jedan drugi pod pravim uglovima u polovima (nebeskim), jedan prolazi kroz ekvinokcijalne (ravnodnevnične), a drugi kroz solsticijalne (dugodnevnične) tačke ekliptike (prividne godišnje sunčeve putanje).

84-85 gde se u podnožju Raja Tigris: Milton se oslanja na Jozefa (Josephus) u verovanju da Tigris izlazi iz Edema (odnosno Raja), a to se približno poklapa i s drugim lociranjima Raja.

92 preko Ponta, baru Meotis: do Crnog i Azovskog mora.

93 Ob: velika sibirska reka.

95 Od Oronta pa do Darijena: od glavne reke u Siriji do Panamskog zemljouza (između severne i južne Amerike).

166 sve ovo: tj. Raj i sve u njemu.

223 na njega, drugoga...: tj. Sina Božjeg.

509 oreda ili driada (u orig. Oread, Dryad): planinska ili šumska nimfa.

510 Delija: boginja lova i čednosti Diana (kod Grka-Artemida), tako nazvana po mestu rođenja-Delosu.

518 Palesa: rimska boginja stada i krda.

519 Pomona kada beža od Vertumna: rimska boginja cveća i voća, koju je progonio zaljubljeni Vertumn, božanstvo preobražavanja bilja i njihovog rastenja od cvetanja do ploda.

520 Cerera: rimska boginja poljoprivrede.

521 Prozerpina: boginja podzemnog sveta (kod Grka Persefona).

541 zmija obična izgledom: Milton ističe da se radi o običnoj zmiji, nasuprot raznim verovanjima i prikazivanjima na slikama kao da je Evu zavela neka naročita, očovečena zmija (sa ženskom glavom i sl.).

579 sin staroga Laerta: Odisej.

581-82 mudri car sa svojom divnom egipatskom nevestom: misli se na vrt cara Solomona u njegovoj "Pesmi nad pesmama".

662-63 ni one u koje bog se preobraća u Epidauru: misli se na Eskulapa, boga zdravlja, koga Ovidije opisuje kako se u svom hramu u Epidauru pojavljuje sličan zmiji i s blistavim očima.

664 Kadmus s Hermionom: osnivač Tebe (u Grčkoj), koji se posle povlačenja u Iliriju molio bogovima da bude pretvoren u zmiju i bio uslišen, a njegova žena Hermiona mu je, prema Pindaru, pomogla da se uzdigne među najsrećnije smrtnike.

665-66 Jov amonski...s Olimpijom: misli se na bajku po kojoj je majka Aleksandra Velikog, Olimpija, začela svog slavnog sina s Jupiterom (Jovom) u obliku zmije.

666-68 (Jov) kapitolski... sa onom koja rodi Scipiona veličinu Rima: isto kao u stihu 665-66 s majkom Scipiona Afrikanca, velikog rimskog vojskovođe.

684 zov Kirkin: čarobnica koja je pokušala da zavede Odiseja-kogod bi pio iz njenog pehara gubio je obličje i preobraćao se u svinju.

765 morača il' sise ovce ili koze: verovanje da su trava morač i mleko omiljena hrana zmija.

857 s Neba glas poslan jedini: u originalu ovo mesto glasi: Sole daughter of his voice (jedina kćer svog glasa), što je neadekvatan prevod hebrejskog Bath Kol u "kćer glasa", umesto "glas poslan s neba" (prema Hjuzu, str. 393).

921 strah od smrti sam strah otstrnjuje!: misli se na strah od Boga, tj.: strah od smrti otstranjuje i sam strah od Boga.

1054 makar drugi zavideli: makar drugi bogovi zavideli.

1058 vodiču najbolji: misli se na zmiju-Satanu.

1189-192 među mnogim prethodnicima, Miltonu je za ovakvo Adamovo držanje svakako bio najprisniji Sv. Avgustin koji tvrdi u Božjoj državi "da prvi čovek u svom kršenju Božje zapovesti nije poverovao ženi zbog toga što je držao da ona govori istinu...nego što ju je prisno voleo...jer i apostoli kažu: Adam nije bio prevaren, nego je prevarena žena".

1266 ako ikakvoga ima: očito, misli se na zločin.

1376-378 ustade s kurvinskog krila Filistejke Dalile Dan snažni, Samson herkulovski, i prenu se snage ostrižene: misli se na priču iz knjige o sudijama XVI, o Samsonu iz plemena danskog, kojega je prevarila njegova žena Dalila, uspavavši ga na krilu, pa su mu oduzeli snagu šišanjem kose, a zatim ga oslepili i pretvorili u roba, ali je on, najzad, uspeo da se osveti neprijateljima rušeći hram u kome su prinosili žrtvu i veselili se.

1414 gde njih: očito, misli se na Boga i anđele.

Knjiga deseta

21 straža anđeoska: Gavrilo, Iturijel, Aton i njihova četa, koja je čuvala Raj pre čovekovog sagrešenja (pominju se u knjizi IV).

124 Bog: Sin Božji, kao što se to i iz radnje vidi, mada je on prema knjizi X stihu 71, Sin namesnik.

223-24 seme će njeno prštit' tvoju glavu, a ti ćeš ga u petu ujedat: izraz "seme" uzet je iz Biblije, a značenje mu je isto što i porod, potomstvo. Ali Milton pod tim semenom ne podrazumeva rod ljudski koji će poteći od Eve, nego otelovljenog Sina Božjeg Isusa Hrista. Ni jevrejska tradicija, ni Biblija ne daju osnove za ovakvo tretiranje Božje osude zmije iz Prve knjige Mojsija III, 15, kao ni za simbolično poistovećivanje Satane i zmije. Milton je u tome otišao dalje od svih svojih savremenika i predhodnika i to se može smatrati njegovom originalnom interpretaci-

jom, koja istovremeno otkriva sa kakvom se dogmatskom doslednošću bio udubio u čitav predmet. Iskupljenje ljudskog roda i pobeda nad Satanom (mračnim silama) pomoću tog "semena" religiozna je okosnica triju zadnjih knjiga Izgubljenog raja.

227-28 kneza vazdušnog: u Poslanici Efescima II, 2, Satana je nazvan knezom "koji vlada u vjetru" (tj. vazduhu).

303 sačuvstvenost: ima kvazi naučno značenje privlačnosti na daljinu.

347-66 Tilijard (Tillyard) u vezi s ovim mestom ističe da je građevina Smrti i Greha parodija Božjeg stvaranja, da one "lebde i nad vodama" kao duh Božji nad bezdanom i umesto topline ulivaju studen i okamenjenost.

357 Kronsko More: (u orig.: Cronian Sea) Arktički okean.

359 mašteni put preko Pečore: misli se na severoistočni prolaz od Norveške ka Kini, koji je Hadson (Hudson) uzalud tražio 1606.

360 obala Kataja: Milton je razlikovao Kataj od prave Kine, držeći da je to odvojeno carstvo Džingis-kana (Mongolija).

361-62 hladno i suho...gruvaše: smrt od sukobljenih elemenata u Haosu (vrućeg, hladnog, vlažnog i suvog) izdvaja hladno i suvo za zidanje mosta.

362-63 gruvaše poput trozupca: aluzija na Neptuna, boga mora, koji je trozubom uobličio ostrvo Delos.

365 gorgonskom krutoćom: aluzija na Meduzu (v. objašnjenje knjiga II, stih 705-07).

371-72 bedem nepomični: omotač sazdanog sveta.

377 Kserks iz Suze: persijski car iz svoje letnje prestonice.

378-79 da slobodu Grčke podjarmi: misli se na Kserksov pohod na Grčku 483-481 pre Hrista, u kojoj je on uspeo da spali Atenu, ali je njegova vojska posle porazne pomorske bitke kod Salamine doživljavala poraz za porazom, dok se konačno nije raspala.

380 Helespont: Dardaneli, moreuz između Azije i Evrope, odnosno Jegejskog i Mramornog Mora.

393 sretoše granične oblasti: misli se na dno stepenica koje spajaju najviše (tzv. empirijsko) Nebo, na kome borave više sile, s omotačem našeg kosmosa, odakle ide prolaz do zemlje i nasip koji su Smrt i Greh napravili do tog prolaza.

395 a s leve strane...Pak'o: Paklu, po tradiciji, pripada leva strana (Jevanđelje po Marku XXV, 33).

402-04 Kentaur, Škorpija, Ovan: sazvežđe i znakovi u Zodijaku.

470 kockasti svet njegov: Slika Božjeg (empirijskog) Neba kao kockastog uzeta je iz Otkrivenja Jovanovog XXI, 16.

513-14 ...a planete sobom urečene: verovalo se da planete mogu da vrše loš upliv, a u ovom slučaju su mu one same bile podložne.

538 sufija: isposnik (kod muslimana).

538 baktrijski: po mestu Bactra, danas Balkh u Avganistanu.

540-41 carstvo Aladule: Jermenija kralja Aladule, glasovitog borca protivu Turaka.

541 Tabriz: persijski grad, važan naročito u borbama protivu Turaka.

542 Kazbin: grad južno od kaspijskog jezera, nekad prestonica Persije.

552 plutonska dvorana: pridev po Plutonu, bogu podzemnog sveta

570 divan: turski državni savet.

594 Noć neizvorna: tj. nestvorena, jer je starija od svega postojećeg; niko nije postojao pre nje da bi je rodio.

608 on: Bog

650 svi u zmije: mada ovde ima tragova Ovidijeve povesti o preobražavanju Kadmusa u zmiju i Lukanove (Lucan) priče kako su iz kapi krvi Gorgonine odrubljene glave, dok ju je Persej nosio preko Libije, nastale razne zmije, Milton se ipak pridržavao Jakova Bema (Jakob Boeme), koji tvdi "da su demoni, pošto su izgubili svetlost božansku, izmenili svoij divni oblik i postali slični zmijama, zmajevima i crvima, kao što se to može videti u Adamove zmije" (Opis triju principa božanske suštine, 1648).

654 hidre: mitske mnogoglave zmije (kada je Herkul otsecao glave hidri umesto svake otsečene izrastale su dve).

655 amfizbene: mitske zmije s glavama na oba kraja tela, koje su mogle da se kreću napred i nazad.

656 dipsade: mitske "žedne zmije", jer je njihov ujed izazivao smrt od žeđi.

656 sumorne elope: mitske zmije, možda riba sabljarka.

659 Ofiuza: "Zmijsko", ime koje su Grci dali jednom balearskom ostrvu.

662 grdni piton: zmija koja je rođena iz mulja i blata u Pitijskoj dolini južno od Delfa i živela ispod brda Parnasa dok je nije ubio Apolon, osnovavši u čas pobede Pitijske igre i zadobivši zbog toga nadimak "pitijski".

702 Megera: jedna od furija (boginja osvete) koja se pojavljivala sa zmijskim kovrdžama.

704-05 bituminoznoga jezera, gde nekad Sodoma izgore: Mrtvo More u Izraelu, a što se tiče samog motiva o plodu, Svendsen navodi verovanja po kojima kraj Sodome, grada koji je Bog razorio ognjem zbog greha, rastu plodovi naizgled za jelo, ali koji se pretvaraju u dim i pepeo, čim ih čovek uzme u ruke.

729-30 Ofion: Apolonius priča da je Olimpom vladao titan Ofion sa ženom Eurinom pre nego što ih je isterao Saturn. Izgleda da je Ofion istovetan s titanom Ofioneusom koji je, prema filozofu Ferecidesu iz bog reka pre Hrista, neuspešno napadao Olimp, a kog rani hrišćanski jeretički mislilac Origen poistovećuje sa zmijom koja je prouzročila izgonjenje ljudi iz Raja.

732 Opsa: boginja plodnosti, Saturnova žena kod Rimljana (kod Grka Rea).

733 Jov Dikten: po brdu Dictu, na ostrvu Kritu, gde je Jov rođen.

735-36 Greh tu stvarno već jedared beše s moći svojom: tj. kad su Adam i Eva zgrešili.

738-39 Smrt, još ne jašući svoga konja bledog: smrt na bledom konju je vizija iz Otkrovenja Jovanovog VI, 8.

807 nad njima oboma: tj. nad Adamom i Evom.

829-30 sekstila, kvadratura, trina, opozicija: odnosni položaj dveju planeta ili nebeskih tela, kad im je razlika u stepenima dužine Zodijaka sledeća: sekstila (šestina kruga)-60°, kvadratura (četvrtina kruga)-90°, trina (trećina kruga)-120°, opozicija (polovina kruga, odnosno suprotan položaj)-180°. Neki astrolozi su držali da ovi položaji planeta imaju loš upliv na prilike zemaljske, a neki su ta svojstva pridavali samo kvadraturi i opoziciji.

831 konjunkcija: prividan susret dveju planeta u istom delu Zodijaka. Držalo se da je konjunkcija "ravnodušna", tj. bez upliva na Zemlju.

836-37 Oni vetrovima naznačiše njine uglove: misli se na uglove koje pravci vetrova zatvaraju u odnosu na četiri strane sveta, odnosno kompasa; tako su vetrovi prikazivani na nekim mapama u Miltonovo vreme i pre njega.

842-44 da polove Zemlje iskose spram ose Sunca za dvaputa po deset i više stepeni: smatrajući da se Sunčeva putanja izvorno poklapa s nebeskim ekvatorom, Milton zamišlja ili da su anđeli nakrenuli osu Zemlje ("središne lopte" iz stiha 844-45, po ptolomejevskom sistemu) za $231/2^{o}$, ili da se izmenila sama rečena putanja Sunčeva, tako da ono u proleće dotiče sazvežđe Bika, u čijoj su šiji atlaske sestre (naši Vlašići, Plejade), zatim se preko "spartanskih blizanaca", Kastora i Poluksa, uspinje k Raku, a u julu, avgustu i septembru ono se spušta preko Lava, Device i Terazija i prelazi nebeski ekvator južno od povratnika Kozoroga (Jarca).

844-45 loptu središnu: Zemlju.

849 Atlaske Sestre: sedam kćeri Atlasovih (isto što i Atlant), koje su se pretvorile u sazvežđe.

850 Blizanci Spartanski: Kastor i Poluks, sa svojim sestrama Helenom i Klitemnestrom, deca Zevsa, preobraženog u labuda, i Lede, žene spartanskog kralja Tindara. Leda se spojila sa Zevsom iste noći kada je to učinila i sa svojim mužem, tako da se smatralo da su Kastor i Helena (ona ista zbog koje je izbio Trojanski rat) Zevsova deca, a Poluks i Klitemnestra kraljeva deca. Kastor i Poluks su

obrasci junaštva, a nisu učestvovali u Trojanskom ratu zato što su se već bili pretvorili u božanstva, uspeli na nebo i postali sazvežđe.

864 Estotilend: na Merkatorovoj (Mercator) mapi severoistočna oblast Labradora.

866 ispod Magelana: tj. Magelanovog Moreuza na jugu Amerike.

867-68 gozbi Tiestinoj: Atrej je ubio decu svog brata Tiesta i poslužio ga na gozbi njihovim mesom, zbog čega je Sunce okrenulo svoje lice i izmenilo za jedan dan svoju putanju sa istoka na zapad.

877 Norumbega: grubo uzev, oblast Nove Engleske (u SAD).

877-78 samojedska obala: severni Sibir oko reke Oba, po Samojedima, severnom narodu koji tamo živi.

880 kecias: severoistočni vetar.

881 borej: severni vetar, nazvan tako po Boreju, bogu severnog vetra koji je obitavao u Trakiji.

883 Seraliona: današnja Siera Leone na zapadnoj obali Afrike.

884 notus: južni vetar.

884 afer: "crni", jugozapadni vetar.

887 levantski i ponentski vetri: tj. istočni i zapadni vetrovi.

888 eurus i zefir: istočni i zapadni vetar.

889 libekio i široko: italijanski nazivi za jugozapadni i jugoistočni vetar. Većina vetrova mogu se naći na karti Petera Apiana u Kosmografiji (Cosmographia), izdatoj 1580.

951-65 u ovim stihovima se Adam obraća samom sebi, otuda i izrazi "ti", "te", "tvoj", "tvome", "tebe", "tvoje".

Knjiga jedanaesta

17 Deukalion, Pira: par koji se, kako je to opisano u Ovidijevim Metamorfozama, posle potopa s uspehom molio Temizi, boginji pravde.

52 nek živi pomiren: tj. izmiren s Bogom.

161 Janus dvogub: rimski bog prolaza i početka svega (npr. godine, zbog čega se po njemu zove januar), obično prikazivan s dva lica, jednim napred, drugim pozadi, a katkada i četiri (dve glave, dvogubi).

163-67 Argus: božanstvo sa sto očiju u glavi, od kojih pola uvek budnih, kome je boginja Junona (grčka Hera) naložila da bdi nad njenom suparnicom Iom, ali je Hermes, po nalogu Zevsovom, uspavao sve njegove oči frulom, odnosno čarobnom palicom.

166 arkadska: po Arkadiji, predelu na Peloponezu, simbolu pastirstva i pastorala.

168 Leukotea: grčka "blistava boginja" zore, istovetna s rimskom Matutom.

235-36 Jovova ptica: orao.

272-73 Jakova u Mahanaimu: misli se na susret Jakova, sina Isakovog s anđelima, Prva knjiga Mojsijeva XXXII, 1-2.

275-76 u Datanu...na ognjenoj gori: misli se na verolomni pohod sirijskog kralja protivu Izraelaca i spasavanje proroka Jelisije pomoću nebeske vojske, Druga knjiga o carevima VI, 17.

278-79 prepada na jednog čoveka: tj. na proroka Jelisiju.

308 Melibean: pomorski grad u Tesaliji, poznat po purpurnom bojenju.

308 Sara: stari naziv za Tir, poznat po bojama.

375-76 pribrav fluide svoje rasturene: još se i u Miltonovo vreme držalo da strah rasteruje vitalne i animalne fluide po svemu telu iz njihovih sedišta-mozga i srca.

456-57 šta će se zbiti u budućim vremenima: Miltonovljeva Adamova vizija budućnosti ljudskog roda oslanja se na Enejevo viđenje budućnosti Rima, a i na druge izvore.

489 drugoga Adama: tj. Isusa Hrista, a misli se na to kako ga je Satana iskušavao dok je boravio u pustinji (Jevanđelje po Mateju IV, 1-11).

496-97 Kambala: sedište katajskoga kana-grad identifikovan kao današnji Peking u Kini.

497-98 Samarkanda na Oksu, prestolu Timurovom: stari grad Centralne Azije, prestonica Timura Tamerlana, gde se

nalazi i njegov mauzolej (danas u Uzbekistanu, SSSR), na reci Amur-Darji.

499 Pakin: Peking.

500 veliki Mogul: veliki Mongol, muslimanska imperija u Indiji, s prestonicama u Agri (severozapadna Indija) u Lahoru (u Pandžabu).

501 zlatna Herzoneza: Malaja ili Sumatra, a možda Sofala, v. objašnjenje stiha 510.

502 Ektaban: stara prestonica Persije (Irana).

503 Ispahan: persijska prestonica pod Abasom Velikim, 1600.

505 Vizant: današnji Istambul (Konstantinopolj, Carigrad).

507 Negus: titula cara Etiopije.

507 Erkoko: savremeni Arkiko na Crvenom Moru.

509 Mombaza: kenijsko pristanište, ali i kraljevina

509 Kviloa: ostrvsko pristanište na obali Tanganjike.

510 Melind: pristanište u istočnoj Africi.

510 Sofala: pristanište u portugalskoj istočnoj Africi, čuveno zbog trgovine zlatom (neki drže da je to zlatna Herzoneza iz stiha 501).

514 Almansor: Mamsur (938-1002), vladar grada Feza i oblasti Suza u Maroku, oblasti i grada Tremisena (savremenog Tlemsena) u Alžiru, a i delova Španije.

519 Montezuma: acteški vladar kojega je pogubio španski osvajač Kortes (Cortez) 1520.

520 Atabalipa: vladar Inka, kojega je svrgao Pizaro (Pizarro) 1533.

522-23 Sinovi...Geriona: Španjolci, po Gerionu, čudovišnom kralju španskog ostrva Eritreje, čiju stoku je pokrao Herkul.

523 Eldorado: verovatno Manoa, prestonica zlatnog kralja (Eldorada).

528 rutvica i vidac: trave (auphrasia officinalis i ruta graveolens) za koje se verovalo da leče i pojačavaju vid.

563-64 žrtvu milostivna vatra sa Nebesa poharči plamenom: prema Bibliji, Treća knjiga Mojsijeva IX, 24, i Prva knji-

ga Dnevnika XXI, 26, iskrena žrtvovanja je spaljivala vatra koja silazi s neba.

580 braća: Kain i Avelj, sinovi Adamovi.

680 ničega previše: to je već bio opštepoznati princip Aristotelove Nikomahove etike.

717 i onaj što klapne: Juval, "...od njega se narodiše gudači i svirači", Prva knjiga Mojsijeva, IV, 21.

721 jedan čovek: Tovel, kovač, Prva knjiga Mojsijeva, IV,22.

735 ali s ove strane: scene se premestila s istočne strane Edema na ovu, tj. zapadnu. Inače je ovo razrada motiva iz Prve knjige Mojsijeve VI, 1-2.

760 Himen: bog svadbi.

788 duh njegov: moć Božja, a ne treće lice Sv. Trojice.

806-07 skoro će ploviti naširoko: aluzija na Potop.

855 čovek sredovečan: Enoh, Prva knjiga Mojsijeva V, 21-24, koji treba da je živeo 365 g., nasuprot većini praotaca, koji su, prema Bibliji, živeli mnogo duže.

923 pradeda prečasni: Noje, kome "bješe šest stotina godina kad dođe potop na zemlju", Prva knjiga Mojsijeva VII,6.

1064 velika reka: verovatno Eufrat.

1107 zavet novi: obećanje Božje, čiji je znak duga, da više neće potapati svet, Prva knjiga Mojsijeva IX, 11-17.

Knjiga dvanaesta

31-32 dokle ne ustade jedan: misli se na Nevroda iz Prve knjige Mojsijeve X, 9, čije ime treba da znači pobunjenik. Ali Biblija ga ne dovodi u vezu sa zidanjem Vavilonske kule, o kojoj je ovde reč, nego je to Milton uzeo iz drugih izvora, najverovatnije iz Dantea i Sv. Grgura.

76 Zbrka: misli se na Vavilon i Vavilonsku kulu. Prema novijim istraživanjima reč Vavilon znači-Kapija Božja ili Kapija Bogova. Međutim, Jozef (Josephus) ističe, Milton se verovatno na njega i oslanja, da Vavilon na hebrejskom znači-zbrka.

126 sin nesmerni onog što sagradi kovčeg: misli se na Hama, sina Nojevog, Prva knjiga Mojsijeva IX, 22-25, koji "viđe golotinju oca svojega".

140 verni čovek: Avram, kome je Bog obećao Hanan, obećanu zemlju, deo Palestine između Jordana, Mrtvog Mora i Sredozemnog Mora, Prva knjiga Mojsijeva XII, 7.

141 na ovoj obali Eufrata: tj. na levoj, istočnoj obali Eufrata.

163 Haram: grad u Mezopotamiji, na pritoci Eufrata.

169 Sihem: u centralnom Hananu.

172 Emat: glavni grad gornje Sirije, severna granica Hanana.

173 Ermon: najviša planina u Palestini.

174-75 veliko zapadno more: Sredozemno More.

180 brdo Karmil: pobrđe koje s palestinske obale zadire u Sredozemno More.

180-81 dvoizvorna reka Jordan: kazivanje da Jordan čine dve nepostojeće reke Jor i Dan potiče iz komentara Sv. Jeronima, Prve knjige Mojsijeve.

183 Senir: vrh planinskog venca Ermona, severoistočno od Mrtvog Mora.

192 sin: Isak, sin Avramov.

192 unuk: Jakov, sin Isakov.

238 rečni zmaj: metafora iz knjige proroka Jezekilja XXIX, 3: "...Faraone, care misirski, zmaju veliki što ležiš usred rijeka svojih..".

259 do jutarnje straže: do jutarnje smene straže, tj. do svanuća.

300-01 jednog još većeg: misli se na Isusa Hrista.

329 Gavaon: misli se na pobedu Isusa Navina nad pet careva amorejskih, knjiga Isusa Navina X, 3-14.

330 dolina elonska: savremeni Jalo, oko 20 km. od Jerusalima.

331-34 Izrael-tako se zvaše sin Iaskov...a po njemu čitavo potomstvo koje će sav Hanan tako osvojiti: ime Izrael dato je Jakovu, sinu Isakovom, prema Prvoj knjizi Mojsijevoj XXXI, 28: "...od sele se nećeš zvati Jakov, nego Izrailj, jer si se junački borio i s Bogom i s ljudima, i odolio si".

385 Jošua: misli se na Isusa Navina.

413 sin Davidov: car Solomon.

434 dozvolom kraljeva: misli se na Kira Velikog, Darija i Artakserksa, pod kojima su Jevreji ponovo, prema Knjizi Jezdrinoj, podigli Jerusalim.

446 predaju tuđinu: misli se na Antipatera Idumenjanina, rimskog namesnika, pod čijim se sinom Irodom Velikim rodio Isus Hristos.

457 rado žure tamo: tj. u Vitlejem, gde se rodio Isus.

645 jedino shvatljive Duhu: Milton odbacuje sve ljudske autoritete u religioznim pitanjima.

701 šta sud ovaj: tj. ljudsko telo, kao u Prvoj poslanici apostola Pavla Solunjanima IV, 4.

NAPOMENA UZ PREVOD

Ovo je drugo izdanje ovog prevoda - prvo je objavljeno u Njujorku (Harcourt Brace Jovanovich), 1969. godine. U ovo izdanje su unete ispravke i poboljšanja, uočeni u međuvremenu.

Iz ovog prevoda su izostavljene posvete, budući su bez pesničke vrednosti i neposredne veze s predmetom, a nisu ni iz pera Miltonovog. Tako su postupili i neki drugi strani prevodioci.

Biblijska imena i izrazi ostali su kao u Vukovom, odnosno Daničićevom prevodu, sem u nekoliko slučajeva, gde su se već odomaćili novi izrazi ili sam našao adekvatnije, npr.: Satana (kao i kod Njegoša), umesto Sotona, Izrael, umesto Izrailj, drvo saznanja, umesto drvo od znanja, Egipat, umesto Misir.

"Tumačenja" na kraju knjige-u koja su ušla mitološka imena i neki ređi pojmovi-moja su, dakako mahom prema stranim komentatorima. Ali njih treba shvatiti jedino kao delimično komentarisanje speva. Opširno komentarisanje Miltona, makar se svelo na prevod nečijih komentara, bio bi nov i složen posao, koji mi se nije činio baš nužnim, utoliko pre što na srpskom, odnosno hrvatskom još nema ni samog prevoda glasovitog speva, a sam tekst je s rečenim "Tumačenjima" dovoljno jasan iole obrazovanom čitaocu, ako ne želi da se upušta u posebna izučavanja Miltona i njegovih korena.

Jedina bitna izmena u odnosu na original izvršena je u stihu. "Izgubljeni raj" je pisan neslikovanim jambskim desetercem (tzv. blank verse-beli stih), koji je Milton doveo do najviših melodijskih i poetskih mogućnosti. Jambski deseterac, a i uopšte jambski stih, nije se do sada u našoj poeziji potvrdio kao podesan. Štaviše, pevanje njime po pravilu je dovodilo do promašaja, čak i kad su se njime služili značajniji pesnici. Ja ne tvrdim da razvoj našeg jezika i poezije, preko velikih pesnika, ne mogu i u tome dovesti do promene. Ali, zasada, takve promene nema. Zbog toga sam se morao, kao što unekoliko čine i savremeni prevodioci Šekspira, odlučiti ili za dvanaesterac ili jedanaesterac. Odlučio sam se za dvanaesterac, jer mi se ovaj stih učinio podesnijim, obzirom na veliki broj i znatnu upotrebu mnogosložnih reči u našem jeziku. Time ne poričem lepotu i mogućnosti jedanaesterca. Miltona bi bilo mogućno prevesti njime, mada, kako mi izgleda, s više teškoća, a s manje prirodnosti.

Drugo odstupanje tiče se interpunkcije: tradicionalisti kakvi su u svemu, Englezi i dan-danji štampaju Miltona kao i dok je bio živ (drugo, konačno autorovo izdanje "Izgubljenog raja", 1674). Ta interpunkcija je ne samo zastarela, nego bi bez njenog menjanja tekst bio nejasan. Uostalom, bio sam dužan da se pridržavam kod nas primljenih gledanja i pravila našeg jezika.

Na sličan način je postupljeno i s pisanjem velikih slova, kojima Milton obiluje: njima su pisana jedino ona imena i pojmovi za koje mi se činilo da i danas-dakako u vezi sa samim spevom-imaju osoben značaj.

Posebno ističem otstupanje u broju stihova: naime, spev u prevodu ima znatno veći broj stihova. Ta razlika za čitav spev iznosi: u originalu 10.585 stihova, u prevodu 13.041 stih, tj. u prevodu više 2.456 stihova. Dvoumeći se između vernosti smislu i poeziji s jedne i formalnih svojstava speva s druge strane-odlučio sam se za prvo. Poznate su teškoće i neverstva, pa čak i besmislenost, prevođenja poezije. Pa ipak se i poezija mora prevoditi, ako ni radi čega ono da bi se šira publika bar približno upoznala sa značajnijim delima. Kad je već tako, meni se činilo najvažnijim da prevodim smisao u smisao, pa čak i reč u reč, da u svoj jezik pretočim poeziju, makar morao biti opširniji, čak i više nego što je inače naš način izražavanja u poređenju sa engleskim.

Posebno ističem ulogu gđe Jelice Marković, profesora engleskog jezika iz Beograda, u ovom prevodu "Izgubljenog raja". Čak i da nije bio u pitanju složen i davnašnji tekst kakav je Miltonov, ja sam bio svestan da u mom prevodu mora biti netačnosti i nepreciznosti. Gospođa Marković je zajedno sa mnom sravnila prevod, već uklopljen u stihove, s originalom i tako mi pomogla da uklonim mnoge propuste i nejasnoće. U tome radu smo se pomagali francuskim, nemačkim, ruskim i italijanskim prevodima. Celina prevoda, jezik i stih su moji, ali rad gđe Marković je toliko obiman i značajan da nju treba smatrati koautorom u gramatičkoj vernosti i u utvrđivanju smisla originalnog teksta, a znatnim njen udeo u poboljšavanju prevoda.

Prevodilac

SVIJEST O SATANIZMU U ČOVJEKU
(Povodom prepjeva Miltonovog epa "Izgubljeni raj" Milovana Đilasa)

Kao knjiga, u potpunom prepjevu, veliki epos "Izgubljeni raj" Džona Miltona pojavljuje se prvi put u Jugoslaviji, na srpskohrvatskom jeziku, u prevodu Milovana Đilasa. Prvi put se ovaj prepjev pojavio u Americi, prije dvadesetak godina i u relativno ograničenom broju primjeraka. Zbog toga se može, sa pravom, zaključiti da je ovaj prepjev jedva poznat u nas, čak i među stručnjacima. Ovi podaci, kao nesporne činjenice, takve su vrste i tolikog značaja, da se čovjek mora zapitati: kako se to desilo da jedan, nekadašnji istaknuti političar, čuveni ideolog, zapaženi publicista, visok partijski funkcioner pristupi tako teškom zadatku kakav je prevođenje epa "Izgubljeni raj" Džona Miltona? Koji su, mogući, podsticaji, bili ili bivali, u ličnosti prevodioca da se odvaži na takav poduhvat, da odvoji toliko vremena, da savlada jezik, da zna ritam, razmjer, stih i slik? I: odakle mu ta snaga samopouzdanja i samouvjerenja, to neizmjerno savlađivanje svakojakih prepreka, ona sugestivna vjera da će se sve savladati i da će čovjek uspjeti?Prije svega, treba odmah utvrditi: Milovan Đilas je počeo svoj javni rad, dvadesetih godina ovoga vijeka, kao pisac, kao literata - pisao je pjesme, pjesme u prozi, pripovjetke, a, nešto kasnije, članke i rasprave, polemike i pamflete. Kao mlad komunista i aktivni pripadnik revolucionarnog pokreta, čiji je jedan od zapaženih organizara Đilas se pojavljivao, između dva rata, i kao prevodilac sa ruskog jezi-

ka, i to, prije po ideološkoj nego čisto literarnoj "vezi", nekih djela, tada "potrebnog" i "uticajnog" ruskog i sovjetskog pisca, Maksima Gorkog ("Troje", "Delo Artamonovih" i, sa Borom Kovačevićem, "Život KlimaSamgina", u četiri knjige). Dakle, nekog iskustva i saznanja o prevođenju već je bilo.Ali, ovo je "drugo" vrijeme, "mirno", sve pod sumnjom, a prevodilac je, kao političar, sa vrhunca ostvarene vlasti, "skinut","smaknut", ražalovan, kažnjen i otjeran na robiju, a o njegovom znanju i poznavanju engleskog jezika malo ko šta može i da sluti, kamoli da zna![1]

Novi podaci, potrebni za bolje razumijevanje Đilasovog rada na prevođenju epa "Izgubljeni raj": Đilas je, i ranije, kao pragmatični političar i praktični ideolog, koji prati strujanja u vremenu i svijetu, učio engleski jezik, ali sigurno ne da bi prepjevavao velika djela nastala na engleskom govornom području. U vrijema rada na prevođenju "Izgubljenog raja" Đilas je na izdržavanju kazne u tamnici Sremske Mitrovice, "odmara" se od velikih političkih briga, "bježi" od njih, vjerovatno "meditira" o svemu važnijem što je radio kao partizanski borac, član Vrhovnog štaba u ratu, jedan od ministara bez portfelja u vladi nove, socijalističke, Jugoslavije, jedan od sekretara (između četvorice) Centralnog komiteta SK Jugoslavije, skoro dojučerašnji, a najmlađi, predsjednik Narodne skupštine te iste Jugoslavije...

Tri godine je Đilas u zatvoru prevodio i prepjevavao veliki spjev Miltonov "Izgubljeni raj". Samo po sebi, to je ogroman posao, neizmjeran rad i neisplativ trud. Od 10.585 stihova, koliko ih ima u

---

1 *Sa pažnjom i zahvalnošću, Đilas se i danas sjeća pomoći koju mu je ukazala, na prevođenju "Izgubljenog raja", profesorka engleskog jezika, Jelica Marković. Ona je, tada, radila u nekoj srednjoj školi, predavala engleski jezik, važila kao dobar znalac jezika i izvanredan metodičar u nastavi. Takva profesorka svojski je razumjela pothvat Đilasov i, zajedno s njim, svaku manje poznatu riječ ili teško prevodljiv izraz razmatrala, objašnjavala i predlagala neka rješenja. Ona je, i poslije, kad se ep pojavio kao knjiga u Americi, opet zajedno sa prevodiocem, ispravila mnoge štamparske pogreške i, opet, uticala na poboljšanje prepjeva, koji se, sada, štampa sa tim ispravkama (Zapis iz razgovora sa Milovanom Đilasom, 27. juna 1989. godine. V.Kalezić)....*

originalnom epu, Đilas je, zbog nekih teškoća pri prevođenju na srpskohrvatski jezik, stvorio, 13.041 stih, znači oko 2500 više nego što ih je u Miltona. Uzme li se u obzir da je to, za 300 godina (koliko je prošlo od pojave tog spjeva), prvi prevod "Izgubljenog raja" na naš jezik, onda su rad i trud ravni - najvećem podvigu.

Nije moje da sudim o vrijednosti i umjetničkoj snazi Đilasovog prevoda - u ovom razmatranju mene interesuje jedna druga stvar, povezana sa ličnošću prevodioca - ali ću, ipak, saopštiti nekoliko utisaka, na osnovu ličnog saznanja i upoređivanja sa pojedinim, već prevedenim, odlomcima i stihovima, koji su navođeni u nekim knjigama o Miltonu ili povodom njega (D-r A. Šmaus, Njegoševa Luča Mikrokozma, Prilog proučavanju Njegoševog religioznog pesništva. Beograd 1927, odjeljak "Njegoš i Milton" str.18 - 41, Dušan Stojanović, Milton i Njegoš. Ogledi o našim kulturnim dodirima sa Englezima.. Beograd 1940, "Milton i Njegoš", str. 103 - 121; Engleska književnost 650 - 1700 g. knjiga I, Beograd 1979, kao zbornik radova, Marta Frajnd o Džonu Miltonu str. 293-303, i mnogi drugi članci i napisi).

Za vrijeme čitanja Đilasovog prevoda i nastojanja da shvatim smisao stihova i originalnost ritma, kao i prilikom upoređivanja sa odlomcima iz istog spijeva koje su drugi prevodili, meni se učinilo da je prepjev nad kojim sam dugo bdio čudnovato "izoštren", sav u nekakvim sječivima i sa posjekotinama, na samoj ivici sprudova, sekantan do britkosti i izvijen kao zavitlana sablja. Đilas je posegao za nečim dubokim i teškim u našem jeziku, a karakterističnim za spjevove koje imamo od Ivana Gundulića i Mažuranića do Sime Milutinovića i Njegoša. U Đilasovom prevodu ima nečega "starinskog" u rječniku, ali i "modernog" u stihu. Zato mi se učinilo da spjev čitam kao da je nastao u davnim vremenima naše istorije i kao da se stvarao u našim danima, sada. To je, u mom utisku, spjev učinilo koliko istorijskim i savremenim, toliko aktuelnim i vječnim. Đilas se, mislim, potrudio da takvim spjev predstavi i u naš jezik pretopi. Zapisao sam nekoliko riječi i izraza koje smatram karakterističnim za takvo nastojanje, za spoj arhaičnog i modernog, starog i današnjeg, čak i za jedno ispretplitanje riječi koje se češće upotrebljavaju u "hrvatskoj varijanti" sa onima koje su karakteristične kao "srpska varijanta" istog jezika. Na taj način prepjev je postao rječnički bogatiji i raznovrsniji. Idući hronološki, od prvih do poslednjih stihova, zapamćivao sam pojedine

osobene riječi i izraze koje su prepjevu davale starinski sjaj novootkrivenog i prigodnu aktuelnost sadašnjeg. Tako sam ispisao riječi: neposluh, udel, kakove visine, sjajnij' (vjerovatno i pod Njegoševim uticajem), za okomka Neba, dvorba, počinak, tisuća rastava, odgnaju, duh najnagnutniji, spenjurio zguru, poduzima, visočiji, udalj i ušir, rizik, signali, frakcije, stav, zaključak, transcedentni-(da li da bi bio savremeniji?), rivali u časti (možda zbog istog, a meni se učinilo da bi bolje bilo: takmaci?), krivnja (savršeno pristala), ništetni (dobro upotrijebljeno), suštastvo, kaznilac, razuriti, dohititi, kužiti, zuputiti i mnoge druge (v.Džon Milton, Izgubljeni raj. Preveo sa engleskog Milovan Đilas. New York 1969, str. 3, 6, 9, 12, 20, 21, 25, 29, 31, 33, 42, 44, 66, 91, 92, 255, 341, 363 i druge). I ako sam razumio teškoće oko stiha i nastojanje da se spjevu da "oštrina" i "zašiljenost", ipak mi se učinilo da Đilas prečesto izostavlja samoglasnička slova, tj. mnogo se služi apostrofom.

Ako prevode Šmausa i Dušana Stojanovića nijesam uzimao kao one koji su rađeni sa umjetničkim pretenzijama (jer su "u funkciji", kao citati, u određenoj vrsti rasprave, članka ili objašnjenja), tako nijesam htio da postupim sa prevodom Marte Frajnd koja je poznati stručnjak za englesku književnost i veliki znalac engleskog jezika, a čija su dva odlomka iz Miltonovog spjeva, neosporno, više prepjevi nego prevodi.

Početak "Izgubljenog raja" Marta Frajnd je prepjevala ovako:

O čovekovom prvom sagrešenju i plodu
onog zabranjenog drveta, čiji je kobni ukus
doneo pomor u svet i sav naš jad,
uz gubitak raja, sve dotle dok nas jedan veći
Čovek ne otkupi i ne osvoji ponovo sedište blaženstva
Pevaj, božanska Muzo....

U Đilasovom prepjevu ti stihovi glase:

O čovekovom prvom neposluhu
i plodu drveta zabranjenog, čije
smrtno okušanje, sa gubitkom Raja,
smrt u svet i jade naše sve dovede,
dok čovek još veći blaženo stanište
ne povrati i nas ne obnovi-pevaj,
o, muzo nebeska!...

Kod Đilasa je jedan stih više (kako nije u originalu), i on je to objasnio u napomeni na kraju knjige, odnosom jambskog deseterca (u originalu) i dvanaesterca (u prevodu). U ovom slučaju nije bitno da li je i koliko Đilas u pravu kad je ovako sudio o vrsti stiha i kad se opredijelio za dvanaesterac-govorim o utisku koji su na mene proizveli ovi prevodi. Možda je prevod Marte Frajnd tačniji, vjerniji, bliži originalu, ali, u poređenju sa Đilasovim-nešto žešćim, oporijim i više "opominjućim"-meni on izgleda mirniji, nekako sporiji, kao intonacija-neutralnije.

Razliku sam osijetio između ovih prevodilaca i u prepjevu završnih stihova.

Marta Frajnd:

Nekoliko prirodnih suza prosuše, no brzo ih utreše.
Ceo svet bio je pred njima da odaberu odmorište,
A Proviđenje ih vođaše.
S rukom u ruci, nesigurnim i sporim koracima,
Kroz Raj pođoše usamljeni.

Đilas:

.... *Proliše*
nekoliko suza iskrenih, ali ih
brzo ubrisaše. Pred njima bejaše
svet čitav, da mesto svojega počinka
izaberu, a njihov vođa - proviđenje.
I s rukom u ruci, koracima sporim
i nepostojanim, preko Edena se
oni zaputiše na svoj put samotni.

Razlika u prevodu je očigledna, i ne samo formalna: Marta Frajnd je vjerna originalu (pet stihova, početna velika slova), a Đilas nije (osam stihova, bez početnih velikih slova). Razlika je donekle i "sadržajna" (odnos Adama i Eve prema svijetu i proviđenju), a naročito u ritmu: "izlomljenost" stiha kod Đilasa, "opkoračenja", sa drukčijim znacima interpunkcije, naročito onom crticom (i Marta Frajnd je "izostavila" Miltonove dvije tačke), da li su stihovima ne samo više žestine nego i drukčije intonacije.

Upoređivan sa jednim drugim spjevom, slične tematike, a u prepjevu na srpskohrvatski jezik, kakav je Danteova "Božanstvena komedija" u prevodu Dragiše Stanojevića (Beograd 1928. godine), Đila-

sov prepjev "Izgubljenog raja" je neuporedivo čitljiviji, jasniji, razumljiviji i pjesnički bolji.

Sva ova upoređivanja vršio sam sa uvjerenjem u opravdanost intelektualne sumnje, a ne kao sigurnost tzv. analize ili neprikosnovene ispravnosti svog suda. Jedino u šta sam bio siguran za sve vrijeme rada na ovoj "demonijačkoj" literaturi bilo je moje mišljenje da su, na mom, srpskohrvatskom, jeziku veličanstveno nenadmašni neki Njegoševi stihovi iz spjeva "Luča mikrokozma", a među njima, uvjek i na prvom mjestu, oni iz "Posvete" Simi Milutinoviću.

Povodom ovakvog Đilasovog rada, pitao sam se i pokušao na pitanja da odgovorim: zašto se Đilas odvažio i odlučio na prevođenje ovako velikog i u svijetu po vrijednosti poznatog spjeva? Kakav je smisao tražio u tom radu i kakvo, moguće, odgonetanje ne samo čovjekove sudbine uopšte, nego i svoje posebno?

Do ovog prevoda, zapisao sam, Đilas je bio donekle poznat kao prevodilac s ruskog jezika, ali engleski jezik nije što i ruski, a prevod poezije, i to još Miltonove, nije što i prevod djela u prozi. Moralo je biti, bio sam ubijeđen, osobitih razloga koji su Đilasa "izazvali" da prione na prevod "Izgubljenog raja". Uopšte bio sam duboko uvjeren da sve što je radio poslije januara 1954. godine (poslije pada sa vlasti), Đilas je radio sa tendencijom: ili da sebe opravda i objasni, da pokaže put kojim je prošao i ostavi trag, da nadoknadi neostvareno u sebi kao literati i da, ne samo političkom raspravom, "cilja" na nešto ili nekoga. Prema tome, ni prevod "Izgubljenog raja" nije mogao biti "slučajan". I ne radi se o mogućem doprinosu našoj kulturi (spjev nije preveden) ili isprobavanju pjesničke snage (u mladosti, Đilas je pisao i stihove), već o nečem drugom i drukčijem: o svom položaju u određenoj stvarnosti, o ličnom stavu prema savremenim događajima, o "prenošenju vremena" sa onim što je bilo ranije: prozračenje svijesti, ali i tragična spoznaja.

Kad sam bio u prilici da Đilasa pitam o razlozima za prevod "Izgubljenog raja", on je pominjao život i sudbinu Miltonovu, a kad sam aludirao na simboliku "Izgubljenog raja", on je odgovorio neodređeno i nejasno.

Šta ima, osnovno, u životu i radu Miltonovom što je moglo privlačiti Đilasa, u mogućoj vrsti pojačanog interesovanja za njegovo djelo ili ličnog "izjednačenja" s njim?

Razni istoričari književnosti, biografi i kritičari, utvrdili su odavno da je Miltonova zamisao o pjesniku bila uzvišena i svestrana: pjesnik je kao prorok, veliki učitelj i vaspitač, stalno angažovana društvena i politička ličnost. Griješim li ako, makar za trenutak, pomislim da je i Đilas mogao takvu zamisao imati o pjesniku i da je nastojao nešto od te zamisli u sebi da ostvari?

Milton je dugo godina učestvovao u društvenoj borbi, na strani republikanskih ideja, i bio ogorčeni protivnik vladaoca, odnosno kralja, ili najtačnije: ideje o neograničenoj vlasti. Milton je napisao jedan spis ("Areopagitika") o slobodi štampe, o neograničenom pravu na slobodno izražavanje misli, o demokratskom uređenju društva u kome bi svaki čovjek mogao i morao da govori sve i o svemu, bez kontrole cenzure, i bez posljedica. Nije li, možda, i Đilas, u ovakvom Miltonovom stavu, pronašao i nešto svoje, kao povod za identifikaciju: i on je ustajao protiv neograničene vlasti, protiv "despotizma" i "monopola mišljenja", a zalagao se za "slobodu mišljenja i izražavanja" i veličao "demokratiju za sve"?

Milton je bio više od dvadeset godina potpuno slijep (od 1652. do smrti 1674. godine), u najzrelije doba čovjekovog života, sa znacima mudrosti i starosti (četrdesete i šezdesete godine). Je li bilo ma i u najmanjoj mjeri, Đilasovo traganje za upoređivanjem i na ovoj osnovi: prirodno i nesrećno sljepilo, kao stvarna tama, mogu se, ponekad izjednačiti sa tamničkim mrakom i dugogodišnjom čovjekovom usamljenošću?

Na kraju, Milton se ženio dva puta, a prvi brak je, izgleda, posebno nesrećan. Ako bi se išlo u pojednostavljeno identifikovanje sa životom i sudbinom drugih, i Đilas bi se, sa dva svoja braka, bez onog nesrećnog, možda, mogao zapitati: ima li i ovdje nekakve veze između njega i Miltona? Od ovog uočavanja izvjesne "sličnosti" u životu i radu Miltonovom i Đilasovom, koje je moglo značiti jedan od motiva za prevod "Izgubljenog raja", za mene je, naravno, važnije ono što se odnosi na bitne odlike čovjekovog karaktera. To je ono što je Makoli,

još 1825. godine, u eseju o Miltonu nazvao "duševnim i umnim osobinama".[2]

Za moguću Đilasovu vezu sa Miltonom, odnosno Đilasovog motiva za prevog "Izgubljenog raja", ukazaću samo na one detalje na osnovu kojih nalazim nešto kao "identifikaciju", prema Makolijevoj analizi Miltonovog karaktera.

Prije Makolija utvrđeno je da je Milton stekao najviše obrazovanje, bio je najljepše vaspitavan da bude pjesnik, živio je u prosvećenom dobu i mogao je, kao "preimućstvo", da naslijedi mnogo dobrog iz ranijeg razvoja društva. Makoli se nije time zadovoljio - on je tvrdio, rizikujući da izgleda protivurječan u sudu, da "nijedan pjesnik" nije imao da se bori sa nepovoljnijim okilnostima nego Milton". Ovo "nepovoljnim okolnostima" moglo je biti "inspirativno" za Đilasa: šta je sve imao na putu i šta je morao da savlađuje u prkosu, pobuni, robijanju, ratu, pobjedi i slobodi - Đilas?

Pošto je analizirao puritance i rojaliste iz vremena Miltonove borbe, Makoli je zaključio da Milton nije pripadao ni jednima ni drugima, a nije bio ni "slobodan mislilac". Po mišljenju Makolija, u Miltonovom karakteru bile su "najplemenitije osobine svake partije sjedinjene u harmoničnu celinu". U nekim izjavama, koje su mi poznate, Đilas je, u posljednje vrijeme, počinjao da tvrdi da nije "ni marksista ni antimarksista, ni komunista ni antikomunista", pa vjerovatno, ni pristalica bilo koje partije. Možda i u tome on nalazi neku analogiju sa odlikama Miltonova karaktera?

U pogledu jačine karaktera, Milton je, čini mi se, čvršći i postojaniji od Đilasa. Da je ovo tačno ukazaću na dva primjera karakternih

---

2 *Mnogo godina poslije Makolija, tačnije 1936. godine, T.S.Eliot je pisao o Miltonu da je "nesimpatičan kao čovjek". Za takvu ocjenu, ili vrstu raspoloženja, Eliot je nalazio razloge u svemu što Milton "ne zadovoljava" sa raznih gledišta: i moraliste, i psihologa, i "političkog filozofa", "teologa", pa čak ni prema običnim mjerilima o tome što se može voljeti i cijeniti u čovjeku. Ovaj prestrogi i u mnogo čemu netačni sud Eliotov svjedoči o poraznoj subjektivnosti kod nas prihvaćenog engleskog pjesnika i teoretičara književnosti.*

odlika koje mogu izgledati "slične" kod Miltona i Đilasa. Makoli je zapazio "nedosljednost" kao odliku Miltonova karaktera; poznato je koliko se govori o "nedosljednosti" u Đilasovom karakteru. Ali, dok je kod Miltona, na osnovu mnogih primjera i izvanredno dubokih zapažanja i tumačenja Makoli napisao da "ta nedosljednost.... podiže njegov (Miltonov, V.K.) karakter u našim očima, jer to pokazuje koliko je žrtvovao ličnih ukusa i osjećaja, da bi učinio ono što je držao da je dužan čovječanstvu", "nedosljednost" u Đilasovom karakteru, neosporno u sklopu idejnih uvjerenja, nije uvjek od te vrste: i Đilas može da misli da je "dužan čovječanstvu" i da zato radi ono što radi i obznanjuje svijetu istinu o sebi i "suštini komunizma". Ali, Đilasova "nedosljednost" je i hirovota - ona nastaje nagonski i iz ćudljivosti, po inatu, iz prkosa i osvete. Jedna uzgredna napomena koju sam čuo o Đilasovoj osobini kao "slabosti prema drugovima" pomogla mi je da ovakvu "nedosljednost" bolje razumijem: da su "drugovi", poslije januarskih dana 1954. godine, bili prema Đilasu "obazriviji", "pažljiviji" i "nježniji" vjerujem da Đilas ne bi napisao "novu klasu", nego, možda, njoj nešto sasvim suprotno.

I posljednja odlika karaktera koja može da izgleda "slična" kod Miltona i Đilasa, a o kojoj, prema određenom izboru, u ovom razmatranju, vodim računa, tiče se onoga "suprotnog", tj. "težnje nasuprot".

Milton je često imao "protivan pravac": u ime velikih ciljeva borbe za slobodu čovjekove misli, za iskorjenjivanje zablude, za "plodove slobode" - "mudrost, umjerenost i milosrđe", on se "udruživao" sa raznima, ali je i tim, raznim, bio "nasuprot", bježao od njih, čak se, kako piše Makoli, "s prezrenjem okrenuo od njihova (od prezbiterijanaca, V.K.) nepristojnog trijumfa". Ima još jedna stvar u ovoj Miltonovoj "težnji nasuprot" koju vrijedi istaći: to je zadivljujuća smjelost kojom je on, Milton, branio svoje mišljenje. Đilasova "težnja nasuprot" nije bila od te vrste, ili, još tačnije: nije bila od takve vrste uvijek, u velikim i prelomnim trenucima. Đilas je lako mogao sam da promijeni mišljenje (što nije u suprotnosti sa dobrim odlikama "težnje nasuprot"), ali je pokazivao nesigurnost, uzdržanost, pa i nedostatak hrabrosti u odbrani svojih uvjerenja pred drugima, posebno na partijskom plenumu 1954. godine.

Tako, sve u svemu, Đilas se mogao "nadahnjivati" životom i radom Miltonovim, kao i njegovim karakterom, i u njima nalaziti izvje-

sne sličnosti sa svojim životom i radom, i sa sobom. U takvom saznanju ili mogućem upoređivanju moglo bi biti nekih od osnovnih motiva da se on odluči za prevod "Izgubljenog raja".

No, neki drugi motivi meni izgledaju uvjerljiviji: tema i sadržina "Izgubljenog raja".

Po mnogim postupcima, Đilas meni liči na fantastu.

Zar on nije mogao da se "identifikuje" sa Satanom iz "Izgubljenog raja" i da nađe sebe u drugome: demonski udar na božansku vlast, tragičnost jeretika protiv lagodnosti vjernika?

Kao što je nekad Frojd psihološki analizirao ovakvu mogućnost "identifikacije" u svojim predavanjima, kao što je to radio Tomas Man u svojim književnim djelima, ili: onako kako je, poslije proučavanja ličnosti Džema sultana, u "Prokletoj avliji" Iva Andrića, Ćamil, pred isljednikom, rekao (kad više ništa nije mogao): "To sam ja", - je li i Đilas, u liku Miltonovog Satane i svój njegovoj pobuni, "vidio" sebe i svoju "pobunu"?

Pokušaću da dam nekoliko dokaza za ovakvu sumnju i tvrdnju.

Pitanje vlasti nije samo u "suštini komunizma", nego i u egzistenciji ličnosti u svakom pa i u komunističkom društvu. A vlast je jedan od osnovnih motiva "Izgubljenog raja". Đilas je u komunizmu "pao sa vlasti", ali se vlasti "odrekao" nije - "odrekao", u smislu da zna šta je, kako joj je služio i koliko joj može naškoditi svojom pobunom. Padom sa vlasti Đilas nije pristajao na "miran život" i tiho vegetiranje. Kao što je nekad davno Miltonov Satana osmotrio sve oko sebe i vidio bezdno tmine nasuprot svjetlosdtima neba, kao i on koji je vidio svemoćnog "vladara" kako upravlja i "objavljuje šta će biti pravo", poželivši da se udalji, zar Đilas, u svojoj velikoj i neshvaćenoj pobuni, nije mogao da bezumno zavapi i odluči se na spor bez nade i izlaza:

.... Zbogom,
srećna polja, radost gde boravi večno.
Zdravo, strave. Zdravo, adski cvete. I ti
Paklu preduboki. Primi gospodara
svoga novog, onog koji ti donosi
um kog' ne menjaju ni mesto ni vreme.
Um je mesto za se i u sebi samom
kadar je da gradi Pakao od Neba
i Nebo od Pakla!.....

Dakle, "nova vlast" - vlast u paklu koji je sam izabrao. "Tu ćemo se barem osećat' slobodni", poručuje Satana. Ali, ne samo što će se on osjećati slobodnim - za njega je takvo osjećanje jedino moguće ako bude "vladao u svojoj bezbednosti". Opet ono satansko saznanje o vlasti:

.... A po mojemu je
mnenju ambicije dostojno vladati
makar i u paklu. Bolje vlast u Paklu
no dvorba na Nebu!....

Opredjelivši se za "slobodu", Đilas je postao "knez tame". I kao što je Satana smišljao nove vidove borbe, smišljao ih je i Đilas:

Naša glavna dužnost ostaje: izvesti
zamislima tajnim varkom il' lukavstvom
ono što ne beše kadra sila - od nas
nek bar na daljini on nauči: silom
ko pobedi samo upola savlada
svoga protivnika...

Može li se u ove "glavne dužnosti" nabrojati sve ono što je Đilas radio u sukobu sa "vrhovnom vlašću" koja ga je "silom pobijedila": izjave i intervjui, memoari i politički traktati, izazovi i prkosi, sve novi i sve opasniji? Kao i Satana, i on je znao šta predstoji i šta ga čeka u neravnoj borbi:

.... Za mir nema
nada, jer ko može čak i pomisliti
na pokornost? Onda - rat, rat otvoreni
ili pak potajni, mora bit' odlučen!

Satanino obećanje i zavještanje je jasno:

Ako ne pobeda - bar osveta jeste.

A osveta nikad nije laka i nije bez iskušenja lične slobode. Zato je i Đilas, znajući šta ga čeka, svjestan patnje kroz koju će prolaziti, i mogao, zajedno sa Satanom, da usklikne:

.... voleći slobodu
tešku više no lak jaram ropskog sjaja!

Kao i Miltonov Satana (ili, kasnije, Geteov đavo koji "radeći zlo, dobro stvara"), zar i Đilas nije mogao predviđati ponešto o snazi svoje borbe, o njenoj neobičnosti i izuzeću:

Veličina naša javiće se onda
mnogo očitije kad mognemo stvarat'
veliko od malog, korisno od štetnog,
srećno od nesrećnog i kad mogde, pod zlom
uspemo strpljenjem i radom izvući
ugodnost iz muke. Zar da se plašimo
tog sveta duboke tame?

Zaista, zar se plašiti - kad u stvaralačkoj vatri, u svijetu duboke tame, čovjek stvara novo djelo, kao onaj Šekspirov junak što je zamišljao da bi "makar i u orahovoj ljusci bio gospodar svemira"? Jer, u "dubokoj tami", Đilas stvara svoj novi, pakleni, svijet (čak i prevodeći "Izgubljeni raj") i ima svijesti da postoji i da se uništenju ne da.

Davno je za Miltonovog Satanu primijećeno da je "stvarniji" i "stvarnosniji" od bilo kojeg đavola što su u velikoj poeziji opjevani. Makoli je pisao da Miltonovi đavoli nijesu ni "metafizičke apstrakcije", ni "nevaljali ljudi", ni "gnusne životinje": "Oni imaju dosta zajedničkog sa ljudskom prirodom, te su razumljivi ljudima". Šatobrijan, koji izgleda nije volio Miltonovog Satanu, nazivajući ga "odvratni Satana", nije zaboravio da istakne ono što je bilo ne samo moguće nego i "stvarno" u njemu: "Milton je u karakter svog Satana unio izopačenosti onih ljudi koji su početkom sedamnaestog vijeka zavili u crno: osjeća se isto jogunstvo, isti zanos, ista oholost, isti duh pobune i nezavisnosti....."

To "stvarno" i "stvarnosno" moglo se najviše sviđati Đilasu i mogao je, kao što su i drugi, prepoznati u miltonovom Satani, prije svega, ono ljudsko i nešto lično, samo svoje. Đilas nije "neutralan" u ocjeni koliko je to, možda, Makoli, a pogotovu nije prema tom Satani "neraspoložen" kao Šatobrijan - Đilas ga, vjerovatno, osjeća svojim, dijelom sebe i svojom sudbinom. Samo zaneseni literata, nesputan i nespokojan, može polako da se "izjednači" sa Satanom da ne zna i ne vidi granice vremena, niti misli na kraj i smrt. Ali, kao i Miltonov Satana, ni Đilas se nije lako odlučio na neumoljivu borbu protivu "vrhovne vlasti" niti je, otprve, znao smisao pobune i draž osvete. Sumnja i strah i njega rastržu; savjest se budi kroz očaj i sjećanje. I Đilas bi mo-

gao, kao Miltonov Satana, da sjedini ljubav i mržnju, da jedno osjećanje "pretvori" u drugo, a zajedno s njim da, intimno, zavapi nad sobom:

........................Jadan ti sam! Kojim
putem da pobegnem od srdžbe bezmerne,
očaja bezmernog? Bilo kojim putem
bež'o - Pakao je! Ja sam Pakao!
....
Zar ne osta gdegod mesta za kajanje,
zar ga za oproštaj nema? Nigde mesta
bez potčinjenosti!.......
Teško meni! Oni jedva slute kako
skupo plaćam ovo razmetanje prazno,
pod kakvim mukama unutarnjim stradam!

Vlast, pa još "vrhovna vlast", pobuna protiv nje, ljubav i mržnja izmiješane, sloboda i podčinjenost, sjaj saznanja i jad položaja, strah i sumnja, očaj i kajanje, - sve je to spleteno u liku Satane i sve to razjeda i Đilasovu ličnost. Zar to nije "stvarniji" razlog za prevod "Izgubljenog raja" od Miltonovog života i rada? Život i rad Miltona je predmet za istoriju, sadržina i ideja "Izgubljenog raja" za savremenost. U onome kako Đilasa gledam kao fantastu nijesam siguran da li on i koliko "nosi", ili misli da "nosi", "svjetlost" Lucifera: kakve su mu baklje, dokle sjaje luče i čime se prosvjetljava budućnost? Neke svijesti o tome, čini mi se Đilas ima, ili je možda imao kad je bio mlađi, a, tada, samouvjereniji, i manje realniji. Nakon "satanske" pobune i ljudske kazne za prestup, poslije zatvora i usamljenosti, možda se u Đilasu opet "neki đavo prelomio", pa je bliži stvarnosti i postojećim odnosima u njoj? Čak mi, u poređenju sa onim, koliko sam ga upoznao prije više godina, Đilas sada izgleda mirniji i staloženiji, s više ravnodušnosti i s manje brige za budućnost svog imena i djela. Zato i smatram da se mogao više "izjednačiti" sa "stvarnim" Satanom iz Miltonovog spjeva, nego sa "simbolskim" Luciferom, "svjetlonoscem". Zato mi se i čini da mu pristaju misli Satanine o vladanju i smislu pobune, o nadi i rušenju, kako ih je proniknuo Milton:

.... nema dobra koje ne bi
zlom postalo meni, a na Nebu moje
stanje još bi gore bilo! Al' ne težim
da boravim ni tu, niti pak na Nebu,
sem k'o nadmoćniji od nebeskog Višnjega.
Nema nade da ću onim čemu težim

postat' manje jadan - ili da bar druge
učinim takvima k'o sam što sam, premda
zbog tog na me gore nevolje padaju!
Jer ja u rušenju jedino nalazim
nešto olakšanja mojim zamislim
nemilosnim.............
....
I pa nek' se rušenje prostre nadaleko!
Meni će jedino pripast' slava medju
silama paklenim, jer ću ja u jednom
danu razoriti što je on - nazvani
Svevišnji - gradio bez prestanka svih šest
i dana i noći, a ko zna koliko
pre toga smišljao....

Dolazimo do identifikacije: On - ja; Svevišnji moćnik - prokleti pobunjenik; Onaj koji gradi - onaj koji ruši; Jedan zdravi koji i drugima donosi iscjeljenje - drugi gubavi koji i druge može da zarazi. Ali, niti je Svevišnji sav u sjaju i svjetlosti, niti je Satana tako crn kako izgleda...

Odavno, još od mladih dana, kad se, kao dvadesetogodišnjak spontano identifikaovao sa pjesničkom pobunom Dušana Vasiljeva, Đilas je posjedovao svijest o izvjesnom latentnom neslaganju sa postojećim redom stvari oko sebe i u sebi. U zrelim godinama, sa najvećim iskušenjima koja jedan čovjek može imati, Đilas je imao svijest o satanskom u čovjeku, od kojeg mu nema spasa. Kud to saznanje čovjeka vodi i šta se time postiže, možda i ne treba o tome misliti: glavno je da postoji, da je izvor pobune i nemir stvaranje (od rušenja), koje može da bude, i često jeste jedan rijetki vid sreće i radosti.

Saznanje o satanskom u čovjeku, u Đilasovom slučaju, ne izgleda mi potpuno ako mu ne bih dodao i nešto "crnogorstva" kakvo su nam u dirljivim opisima slave i veličine, čojstva i junaštva, slobode i pravde, ostavili u nasljeđe Njegoš i Marko Miljanov (obojica svjesni da je "crnogorstvo" i nešto drugo) ili kako su ga opisivali blagi Ljubomir Nenadović i odani Gerhard Gezeman. Odlike Crnogoraca su i ono što je primjetio Jovan Cvijić: da su plahoviti i ubojiti, a to može da se "pretvori" u nekontrolisanu naglost, nerazumnu svojeglavost i bezrazložni put u pogibiju. Naročita osobina Crnogoraca, koju je Jovan Đonović, među mnogima dobrima i izuzetnima, zapazio, takođe je smatrajući dobrom i izuzetnom, jeste da za Crnogorca ne postoje tegobe koje se ne mogu savladati niti situacije iz kojih nema izlaza, a to

može da znači, i katkad i znači, da su Crnogorci i vješti, i snalažljivi, i prevrtljivi, i lukavi, i spremni da mnoga - i sva - sredstva upotrijebe da se izvuku iz nevolje i spasu od bijede. Herojskom tipu Crnogorca i njegovoj čednoj patrijarhalnosti treba, u karakterološkom posmatranju, dodati ponešto od onoga što je uočavao i Vladimir Dvorniković ili preuzimao od drugih Crnogoraca koji svoje mane nijesu prikrivali, ako ih možda i nijesu uvijek bili svjesni: ima u Crnogoraca mnogo poze i teatralnosti, teške hvalisavosti i nemogućeg uobraženja, nerealnosti do smiješnoga i "znanja" o svemu i svačemu do žalosnoga.

Sa onim saznanjem o satanskom u čovjeku, sa onim lijepim u moralu Crnogoraca, sa darovitošću koja se ne može mjeriti običnim aršinima, u Đilasovim postupcima i akcijama ima i od onoga što su tipične mane crnogorske, koje se ponegdje pogrdno nazivaju "crnogorštinom". Osjetljiv na čast i dostojanstvo, hrabar i inventivan, rijetke radljivosti i literarne energije, Đilas se odlikovao i neumjerenošću i "pretjerivanjima", koja bacaju sjenku okolo ali i na njega. Katkad, njegove pretenzije su, zaista, takve da čovjek ne zna kako da ih objasni. Ono "satansko", koje je za literaturu često sila i inspiracija, pretvara se ponekad u "ideološko", koje za političara može da bude žalosno saznanje i put u samoubistvo.

I Milton, sa "Izgubljenim rajem", mogao je poslužiti neobičnoj svrsi: satanski i prokleti udar na vrhovnu i svetu vlast; poraz koji nije običan, demonstvo koje sjaji otkrićima, nada u pobjedu koja je neizvjesna, daleka, "pogubna" ali ne i nemoguća...

Vasilije Kalezić

MILTON

Rođen u Londonu 9. decembra 1608. godine u bogatoj, ali i slobodoumnoj porodici čijih je više članova pokazalo prilično talenta u oblasti nauke i umetnosti, Džon Milton je još u ranoj mladosti stekao široko humanističko obrazovanje, provodeći najveći deo vremena u čitanju. Studirao je u Kembridžu (Cambridge), gde je često dolazio u sukob sa profesorima, ispoljavajući svoju buntovnu narav. Mada su porodica i prijatelji očekivali da će izabrati sveštenički poziv, Milton je to odbio i odmah po završetku studija, 1638. godine, putuje u Italiju, gde posećuje Galileja i održava kontakte sa mnogim tadašnjim istaknutim književnicima, a po povratku u London postaje privatni učitelj. Istovremeno, Milton piše mnoge pamflete u kojima se bori za verske i građanske slobode i brani izvorna načela puritanizma. Teme tih pamfleta su polemike protiv prelata, rasprave o političkom sistemu, vaspitanje dece, braku i slično. Isprva umereni rojalista, vremenom je sve više napuštao to ubeđenje pa počinje da brani revoluciju i zagovara demokratiju i svrgavanje vladara koji zloupotrebljava svoj položaj. Od 1649. godine Milton je radio kao sekretar za strane jezike u Kromvelovom (Cromwell) državnom savetu, a 1651. godine biva naimenovan za cenzora državnih novina "Mercurius Politicus". Naporan rad i prekomerno čitanje od ranih dečačkih dana toliko su mu oštetili vid da je već u 43. godini potpuno oslepeo. Lična tragedija povećala se još više povratkom monarhije, a poslednje i najveće razočaranje doživljava u vreme restauracije. Posle kraćeg vremena provedenog u rojalističkim zatvorima, Milton je poslednje godine života proveo u bedi, nemaštini i porodičnim sukobima izazvanim pre svega u tri neuspela braka.

Milton je bio krajnje protivrečna osoba, što je ispoljavao čitavog života. U njemu se neprestano sukobljavaju renesansni duh i puritanizam, pesnik i političar, kontemplativac i bezobzirni pamfletista, privrženik hrišćanstva i čovek koji se u kasnijim godinama nije pridržavao ni jednog hrišćanskog obreda. Ta njegova dvojna ličnost provejava i u gotovo svim mnogobrojnim književnim delima, kojima je zaslužio laskavo priznanje najvećeg engleskog pesnika uz Šekspira (Shakespear).

Milton je veoma rano počeo da se bavi književnošću. Već u petnaestoj godini napisao je nekoliko stihovanih parafraza iz "Biblije", a zatim piše sastave na latinskom jeziku, poslaničke ili elegijske prirode. Uz sve normalne nedostatke tih ranih radova, on u njima pokazuje već toliko veštine i uživljavanja da oni bez sumnje najavljuju velikog pesnika. Široku i tipično humanističku tematiku uglavnom sledi i u svojim budućim delima pisanim na engleskom jeziku, što se uočava u himni "On the Morning of Christ's Nativity". Dvojni spev "L'Allegro" i "Il Penseroso" već je potpuno zrelo delo. Tu prvi spev simbolizuje radost, a drugi kontemplaciju, što su zapravo dve bitne odlike pesnikove naravi. Kompozicijski, spevovi su zasnovani na smeni paralela i kontrasta, uz efektnu izmenu ritma. Kada je pozvan da napiše svoj prilog u čast jednog kembridžskog studenta koji se udavio, Milton u delu "Comus" razbija i proširuje oblik pastoralne elegije i od nesrećnog kolege pravi simbol izgubljenih nada, dodajući istovremeno aluzije o stanju tadašnjeg sveštenstva, čime je stvorio možda najbolji primer engleske pastorale. U narednom periodu Milton piše mnogobrojne tekstove na engleskom i latinskom jeziku široke tematike i naučne, polemičke i diplomatske prirode. Između ostalog, strasno se zalagao za slobodu štampe, a u borbi između puritanaca i rojalista, koja je bila i politička i verska, svim žarom i intelektom brani pravo naroda i opovrgava ideju božanskog prava kraljeva, što se naročito ispoljava u delima "The Tenure of Kings and Magistrates" i "Defence of the English People".

Po propasti revolucije i povratku monarhije, Milton se u očaju, usamljenosti i bolesti konačno predao ostvarenju svog pesničkog sna. Srušenih ideala i skupo plaćenog životnog iskustva, on sužava tematsku lepezu i svu pažnju usmerava na biblijski motiv izgubljenog raja. Tako je nastao najveći ep engleskog jezika i najbolje Miltonovo delo koje je dovršio 1667. godine - "Paradise lost". Direktno nadahnut "Biblijom", Milton međutim daje njeno krajnje lično tumačenje izražavajući nesumljive simpatije za veliku pobunu protiv neba i božanske vlasti. On tu vlast i nadmoć Boga, istina, priznaje, ali njegovo unutrašnje biće slavi bunt i slobodu. Prvo brani razumom, a drugo opeva srcem. Miltonov Satana je jedan od najuspelijih likova svetske književnosti, savršen heroj čije vrline izopačuju zloba i oholost i koji, koliko god je negativan, toliko je i tragičan. Delo je puno suprotnosti i borbe

dobra i zla, Boga i Satane, svetla i mraka, haosa i reda. Metrička struktura speva je raznovrsna i ingeniozna, a razvijena i često komplikovana sintaksa, suprotna strukturi govornog jezika, sasvim je u skladu sa koncepcijom uzvišenog stila i grandioznosti samog dela, čije je mesto radnje čitav svemir.

Kao odgovor na primedbu "A šta je sa rajem koji se ponovo stiče?", Milton 1671. godine piše "Paradise Regained", delo koje nije na visini prvog speva, ali je bez sumnje i ono na nivou blistave epske prezentacije u kojoj je autobiografska nota izrazito naglašena jer se Miltonov Hristos dobrim delom ponaša kao republikanac i puritanac. Po svojoj strukturi, ovo delo je više dramsko nego epsko.

Verovatno najviše autobiografsko Miltonovo delo je "Samson Agonistes", napisano 1671. godine. To je pesnička drama po uzoru na Eshila u kojoj se Milton, poražen i lično i politički, identifikuje sa Samsonovim poslednjim činom. Po nekim kritičarima, to je najpotpunije pesnikovo delo, a svakako najuspelija engleska drama rađena prema grčkom obrascu.

Tajna Miltonove veličine nije u njegovoj pesničkoj retorici, već u retkoj ozbiljnosti njegovog nazora i postupka. Njegov uticaj na englesku i svetsku književnost je ogroman i gotovo neprocenjiv. Potpuno upoznat sa najbitnijim problemima svoga doba, beskompromisni zastupnik puritanizma i republikanstva, Milton je istovremeno i univerzalan i savremen - neosporan klasik engleske književnosti.

MILOVAN ĐILAS

Rođen u Podbišću, blizu Kolašina, u Crnoj Gori; gimnaziju završio u Beranama (današnji Ivangrad); studirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu (jugoslovenska književnost); pripadnik i organizator revolucionarnog pokreta između dva rata; pesnik i pripovedač sa znatnim nagoveštajima; učesnik u narodnooslobodilačkoj borbi 1941. godine od prvog dana; član Vrhovnog štaba i jedan od sekretara CK SK Jugoslavije, sve do predsednika Narodne skupštine Jugoslavije 1953. godine (u 42-oj godini života), Milovan Đilas je januara 1954. godine smenjen sa svih partijskih i državnih funkcija, zbog serije članaka u "Borbi", koji su ocenjeni kao "revizionistički" napisi.

Otada, sa raznim prekidima, od 1956. pa sve do kraja 1967. godine, Đilas je suđen i osuđivan zbog raznih "prekršaja" koje su sudski organi nalazili u njegovim intervjuima ili napisima, objavljenim u inostranstvu, u zapadnoj štampi. Do ovog vremena Đilas je na strani objavio više knjiga: "Gubavac i druge priče", "Kamen i ljubičice" (pripovetke), "Crna Gora" (roman), "Svetovi i mostovi" (roman), "Izgubljene bitke" (roman), nekolike zbirke članaka, "Nova klasa", "Nesavršeno društvo" i četiri knjige memoara ("Besudna zemlja", "Mladost revolucionara", "Revolucionarni rat" i "Vlast"), sve na stranim jezicima (engleski, nemački, francuski, italijanski, itd.). Na srpskohrvatskom jeziku, u Americi, štampan je njegov prevod "Izgubljenog raja" Džona Miltona 1969. godine.

U poslednje vreme, tačnije: od 1988. godine, počelo se sa objavljivanjem njegovih knjiga i u Jugoslaviji: "Njegoš, pjesnik, vladar i vladika", književna studija (ZODNE Beograd-Ljubljana, 1988. godine), "Crna Gora", roman ("Književne novine", Beograd 1989. godine).

Džon Milton:
Izgubljeni Raj
1989, prvo izdanje

Izdavač:
KIZ Altera, Beograd, Gračanička 8

Za izdavača:
Branko Najhold, direktor

Lektor:
Jelica Marković

Korektura:
Jelena Milošević
Dragana Stajković
Jugoslava Knežević

Tiraž:
1.500 primeraka

Kompjuterski slog:
Nenad Veljković

Štampa:
GRO Prosveta, Beograd, Đure Đakovića21

ISBN 86-81459-07-4

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

820—13
МИЛТОН, Џон

Izgubljeni raj (Džon Milton ; prepevao s engleskog Milovan Đilas.— [1. izd.].—Beograd : Altera, 1989. — 463 стр.; илустр.; 21 cm.—(Posebna izdanja (Altera; 1)
Prevod dela: Paradise Lost. — Tumačenja: стр. 399—440. — Svijest o satanizmu u čovjeku: (povodom prepjeva Miltonovog epa „Izgubljeni raj" Milovana Đilasa) (Vasilije Kalezić: стр. 443—457.
ISBN 86-81459-07-4
820.09-13
ПК: а. Милтон, Џон (1608—1674) — „Изгубљени рај"